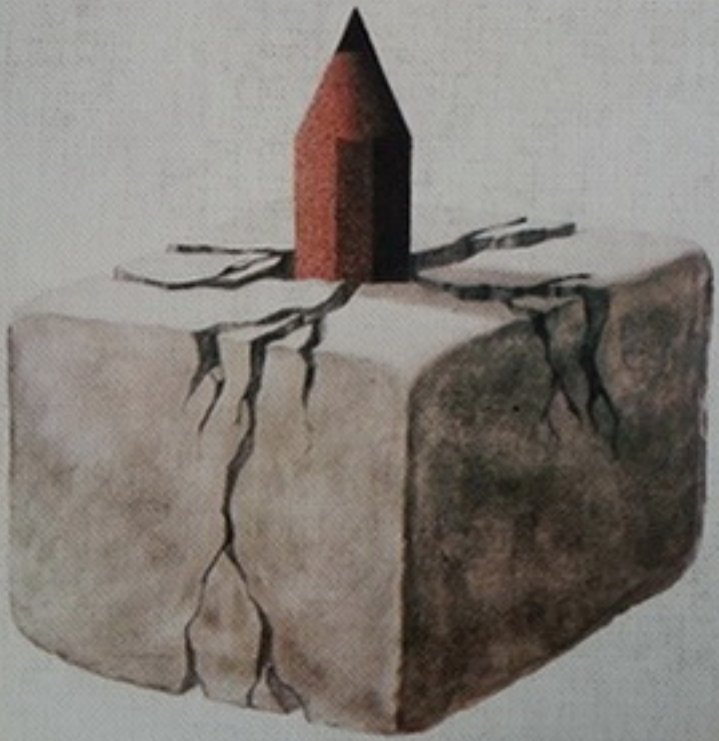
yalçın küçük

QUO VADİMUS

NEREYE GİDİYORUZ

Quo Vadimus? - Nereye Gidiyoruz?, Yalçın Küçük / Nisan 1985 / Kapak, İsa Çelik / Kapak Baskısı, Özyılmaz Matbaası / Dizgi-Baskı, Yaylacık Matbaası / Cilt, Tekin Ticaret / Kitabı Yayınlayan, Tekin Yayınevi, Ankara Cad. No. 51 - İst. Tel. : 527 69 69

YALÇIN KÜÇÜK

QUO VADİMUS?
NEREYE GİDİYORUZ?

TEKİN YAYINEVİ

özerkliği alınmış
üniversiteli öğrencilerime
grevi kısılmış
işçilere
düşünmesi yasaklanmış
memura
onlara
düşünmenin cesaret
istemenin korkmazlık
olduğunu bilenlere
hepsine
Ve kıştan gelen bahara
patlamaya hazırlanan
bahar çiçeklerine

y.k.
Mart 1985
Karakusunlar Köyü
Ankara

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7- 13

Birinci Bölüm
İKTİSATI SEVMEK 15- 42

İkinci Bölüm
KOPMRADOR İKTİSAT 43- 92

Üçüncü Bölüm
APOLOGİA veya NASIL OKUMAMALI 93-130

Üçüncü Bölüm İçin Birinci Ek
MENDERES DÖNEMİNİ YENİDEN YAŞAMAK ve
ŞOK İLE TEDAVİ 131-141

Üçüncü Bölüm İçin İkinci Ek
EÇ'ten ÖZAL VE TAKIMINA OLAĞANÜSTÜ SEVGİLER 142-149

Dördüncü Bölüm
KORKUNUN SİYASAL İKTİSATI: PAX AMERİCANA 150-197

Dördüncü Bölüm İçin Birinci Ek
ÇÜŞ'LER ÜZERİNE İKİ İSTATİSTİK TABLO ... 198-201

Dördüncü Bölüm İçin İkinci Ek
AMERİKA'NIN LATİN AMERİKA'YA YENİ İHRAÇ METAI: McCARTHYISM 202-204

Beşinci Bölüm
CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE İKTİSATI: ÖZET 205-278

Altıncı Bölüm
PAX AMERİCANA VE AMERİKAN DOLARI
Doç. Dr. Ergun Türkcan 279-308

Yedinci Bölüm
YİRMİNCİ YÜZYILIN ORTA ÇAĞI 309-337

Yedinci Bölüm İçin Ek
TÜRKİYE'DE ÜCRETLER: 1936-1983
Nurcan Süzal 338-352

Sekizinci Bölüm
AYDINLIĞA DOĞRU 353-363

Quo Vadimus İçin Ek
QUO VADİMUS İÇİN ELEŞTİRİ
Aziz Nesin 364-372

ÖNSÖZ

Bu zaman aralığında böyle bir kitap yazmayı planlamamıştım; Aydın Üzerine Tezler'in dördüncü kitabını tamamlamadan önce, tek ciltlik siyasal iktisat ansiklopedisi hazırlamaya başladım. Mobilya sanayiindeki üretim artışı ile aynı hızda gelişen çeviri ansiklopedi salgınının, kültürümüz ve bilimimiz açısından bir gerçek salgın hastalık olduğunu düşünüyorum. Zararın bir bölümünü karşılamaya hazırlanıyorum.

Teker ciltlik küçük ansiklopedi dizisine başlarken, «bizim» zanaatın, ben profesyonel iktisatçıyım, durumunu saptamak gereğini duydum; Washington'da, Moskova'da ve Ankara'da, siyasal iktisat alanında yazılanları incelemeye başladım.

Washington ve Ankara'da yazılanlardan kaygılandım.

Bu çalışmam, bu kaygının çocuğudur.

* * *

Bilim, yanlışı görüp mahkûm ederek gelişir; gelişiyor.

Bilim, hiç bir zaman boşluğa doğmuyor; yanlışın üzerine geliyor.

Bilimin, kendine yer açıp etkinliğini kurabilmesi için, yanlış bilgiyi kovması gerekiyor.

Yanlış bilgi dirençlidir: Bilim, kavgadır.

* * *

Bir yanlışı düzeltme endişesinin dışında bir tek cümle yazmadım. Yanlış olduğunu düşündüğüm bilgi ve düşünceleri düzeltmek, yerine doğrusunu koymak için yazıyorum. Yazarken, yazdığımın doğru olduğuna inanıyorum; başka türlü yazar mıyım?

Yazdıklarımın yanlış olduklarının gösterilebileceğini kabul ediyorum; aksi, bilimin ilerlemesinde temel dürtülerden olan bilimsel kuşkuyu yadsımak oluyor. Ancak yazdıklarımın yanlış olduğu gösterilirse sevinirim, demenin iki yüzlülük olduğuna inanıyorum. Sevinmem, üzülürüm.

İnsanlar, yanlış çıkmaktan üzülmelidirler.

Yazdıklarımın yanlış olduğunu gösterenlere saygı duyarım.

İnsanlar, kendinde olmayan özeliklere sahip olanlara saygı duyuyorlar. Duymalılar. Duyuyorum.

* * *

Kolay okunabilir kitaplar yazmaya hiç özenmedim; bir kitabın kolay okunabilir olmasını nitelik değil eksiklik sayıyorum. Kitaplar, insan oğlunun aklını hedef alıyorlar, almalılar; aklı çalıştırmalılar.

Aklın çalışması kolay değildir.

Kolay okunabilir kitaplar, akla hitap etmeyen kitaplardır; okurken, okuyanın aklının başka yere takılı olduğu kitaplara kolay okunabilir kitaplar, deniyor. Kolay okunabilir kitaplar, kafaları hapçılığa alıştırılmış, düşünce tembeli okuyucular ve daha doğru bir sözcükle okumayıcılar içindir.

Kitaplarımın kolay okunduğunu biliyorum; buna üzülüyorum. Çünkü, düşüncelerimi geliştirirken seçtiğim somut olguların çekiciliğine kapılan okuyucu, teori ve yöntem konusunda önemli olduğuna inanarak ileri sürdüğüm görüşlerimi ihmal edebiliyor. Bu-

nun için üzülüyorum. Teorik ve yöntemsel düşüncelerimi ihmal etmemesini diliyorum.

* * *

Bu çalışmamın da kolay okunacağını biliyorum. Siyasal iktisatta alfabe yazmaya çalışmadım; Türkiye pratiğinden bakarak, dünya ve Türkiye'de iktisat olgusunun dinamiğini çözümlemeye çalıştım. Bir siyasal iktisat çalışması oldu; şimdiye kadar hiç iktisat okumamış olanların bile izleyebileceğini sanıyorum.

İktisat dünyasında gelişmelerin öz'ünü çözümlemeye çalıştım. Hiç karışık öz olur mu?

* * *

İçlerinde dostlarım da olan bazı meslektaşlarımı sert bir biçimde eleştiriyorum. Kızabileceklerini kabul ediyorum. Ancak amacımın iyiliğinden emin olmalarını isterim: Yurttaş iktisatçıyı, kendisine güvenmeye çağırıyorum.

İktisatçının, yurttaş iktisatçıya güveni, kendisine güveni demektir.

Artık Türkiye'de yeteri ölçüde iktisat olguları birikimi var; temel kitaplar, iyi veya kötü, çevrildi. Ayrıca lisan bilgisinin yoğunluğu azalmakla birlikte yaygınlığı arttı. Artık yurttaş iktisatçı, model olarak da, eleştirmek için de, yurttaş iktisatçıyı alabilir; alması gerekiyor.

Bilimde, iktisatta, otarşiyi savunmuyorum; imkânsız. Bilim evrenseldir; hiç bir zaman yerel olamaz. Ulusal katkılar, ancak kendi yerel pratiğinden evrensele ulaştığı ölçüde ortaya çıkabilir. Bunun dışında bir başka açılım göremiyorum.

Büyük tepkiyi duyduğum bakış açısını yazmam gerek; ne yazık! Örnek vermek zorundayım. Bir zamanlar Althusser'i tutturdular; öyle çok tutturdular,

Althusser'in belki kendisini de şaşırtan bir ölçüde bir ya da iki sözcüğünde büyük ilhamlar buldular. O zamanlar da yararlandığımı yazdım; ancak bu Althusser hastalığına bir tepki olarak, Althusser'i tümden reddetmemek için, çok çaba harcadım.

Nerede ise aynı kimseler, şimdi Althusser'den önce dünyaya gelmiş Antonio Gramsci'yi buldular; bulmadılar, Batı'da moda olduğu için, Gramsci'ye sarıldılar. Pek çok yazık; İtalya'nın bu dirençli çocuğu bir büyük kafa olmaktan çok uzak, üstelik yaşamının büyük bir bölümünü inatla hapishanelerde geçirdiği için, sırlı yazmak zorunda kalıyor. Sansürden uzak kalabilmek için, bağlı olduğu Marx'ın kategorileri yerine, Marx öncesi kavramları kullanıyor. Şimdi, bu sansürün zorlamasıyla küçük küçük notlara giren sırlı sözcüklerden büyük hikmetler çıkarıyorlar.

Antonio Gramsci, insanlığın ortak hazinesinin, onurlu ve dirençli unsurlarından birisidir; yurttaş düşünürünü küçümseyen bir takım fıkıhcılara bakarak, Gramsci'ye tepki biriktirmemek gerekiyor.

Bu çalışmamda bu bakış açısının yeni örneklerini gösteriyorum. Giderek, bu fetişçi ve aşağılık kompleksi dolu bakış açısının azalacağını ve ortadan kalkacağını umuyorum. Diliyorum.

* * *

Bir haz'dan söz etmek durumundayım .

Yazdıklarımla ilgili yurt dışında övücü değerlendirmeler çıkıyordu; Türkiye'de de çıkmaya başladı. Bunlar beni utandırıyor ve borçlandırıyor.

Daha önce, «killing by silence», Marx'ın deyişi ile, sessizlikle ölüme mahkûm etmek yöntemi denendi. Yine de geçerli, ne yazık! Yine örnek vermek gerekiyor. Yeni Gündem Dergisi'nde, Mütareke döneminde işbirlikçiliği dayanılmaz ölçülere getirdiği için Kurtu-

luş Savaşı'nın başında, Beyoğlu'ndan tıraş olurken kaçırılarak İzmit'te linç edilen Ali Kemal'in oğlu tutucu büyük elçi Zeki Kuneralp ile en kapanık günlerde dünyadaki gelişmeleri yazılarından izleyebildiğim Değerli Gazeteci Mehmet Ali Birand tartışıyorlar: Sovyetler Birliği Türkiye'den üs ve toprak istedi mi, istemedi mi?

Mehmet Ali Birand istenmediğini savunuyor; tutucu emekli büyük elçi, istendiğinde ısrar ediyor. Cumhuriyet'ten Samim Lütfi tartışmaya katılıyor. Bir yerde birleşiyorlar: Kaynak ve belge yok!

Okurken de, bu satırları yazarken de güldüğümü saklamıyorum. Var.

Belgeler, böyle bir tartışmanın başlamasıyla birlikte ortaya çıktı. Belgeler çıkıncaya kadar, ilericisi ya da gericisi, hepsi, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak ve üs istediğinde iman ediyordu. Sevgili Doğan Avcıoğlu, ilk kuşkuyu serpiştirdi; Doğan'ın izini sürerek, şimdi ikinci baskısı yapılan Türkiye Üzerine Tezler'in ikinci kitabında, böyle bir isteğin olmadığını açıklıkla gösteren belgeleri yayınladım. Bunlar arasında, zamanın Sovyetler Birliği Dış İşleri Bakanı Molotof ile daha sonra bu istekleri yayan zamanın Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'in görüşmesinin tutanağı da var. Sarper, bu görüşmeden hemen sonra, Moskova'daki Amerikan Büyükelçisi Harriman'a, görüşmeyi anlatmış; Harriman, bu gizli ve önemli bilgiyi Washington'a göndermiş. Uzun yıllar gizli kalan bu belgeyi, yasal süre tamamlandıktan sonra, Amerika Birleşik Devletleri, dış işleri belgeleri arasında yayınladı.

Bu ve benzeri belgeler olduğu için, o zamanlar, Türkiye, böyle bir tehdit olduğu konusunda Amerika Birleşik Devletleri'ni ikna etmekte güçlük çekti.

Sonra ne oldu? 1980 yılından önce, değerli dostum Mahmut Dikerdem, Mehmet Ali Birand'ın gaze-

tesinde bir dizi incelemede, toprak ve üs konusuna döndü. Demokrat Parti Milli Eğitim Bakanları'ndan siyasi tarih profesörü Rıfkı Salim Burçak, Mahmut Bey'e karşı, toprak ve üs istendiği tezini yeniden savundu. Mahmut Bey, kaynak olarak, Türkiye Üzerine Tezler'in ikinci kitabını gösterdi. Gazetede çıktı.

Mehmet Ali Birand'ın, dayısı ve dostum Mahmut Dikerdem'in bu dizisini okumamış olmasına şaşırdım ve üzüldüm.

Ne kadar çok yazık! Bu, belgelere göz kapayıp belge arama tartışmasını, belli bir haz ile, izliyorum.

* * *

Yergilere ve bunlar içinde yazdıklarımı toptan yadsıyan eleştirilere gelince, şunu yazabiliyorum: Yazdıklarımı toptan reddeden eleştiriler, bana, buz denizinde buzkıran geminin hareketinden çıkan seslerin verdiği hazzı tattırıyor. Bunlardan, bilgi denizimizdeki buzları kırabildiğim sonucunu çıkarıyorum. Yapmak istediklerimin başında, bu, geliyor.

Ortak çalışmaya özeniyorum. İstediğim ölçüde gerçekleştiremiyorum.

Uluslararası ekonomide paranın başına gelenleri ve paranın başa getirdiklerini arkadaşım Değerli İktisatçı Ergun Türkcan yakından izliyor. Bu çalışmam için ve benim isteğim üzerine yazdıklarını bir bölüm olarak sunuyorum.

1976 yılında iki arkadaşımla birlikte geliştirdiğim çözümlemenin, zaman içinde, daha da önem kazandığı sonucuna vardım. Ücretleri ve ücret dinamiğini eksen kabul ederek, ihracata ve iç tüketime açık imalât sanayii kesimlerindeki gelişmeleri irdeleyen bu çalışmayı, üniversiteden kovulduğum tarihe kadar asistanım olan Nurcan Süzal, yeni bilgiler ve ek çözümlemelerle sürdürdü. Kısa çalışması, aynı zamanda, üc-

ret bilgileri için yararlı ve en taze bir katalog oldu. İlgili bölüme ek olarak yayınlıyorum.

Sevgili Aziz Nesin, ilk tanıyanlarını hep şaşırtıyor; tüm beklentilerin ötesinde «ciddi» konuları tartışmayı çok seviyor. Tartışmayı ve ayrıca bilimsel tartışmayı inatla yapıyor.

Bir tartışmamız, somut olguları aşarak bilimin kaynaklarına uzandı; yüz yüze, mektupla, sürdü. Üçüncü bölümü ve ekini, gönderdim. Görüşlerini mektuba döktü. Aktarıyorum.

Ergun'a, Nurcan'a ve Aziz Bey'e şükranlarımı yazıyorum.

8 Mart 1985
Karakusunlar Köyü
Ankara

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSATI SEVMEK

İktisatta uzun yıllar, «Some Like It Hot» filmini anlattım. Üniversite derslerimde, lisans ve doktora düzeyinde, fırsat buldukça ve daha çok fırsat yaratarak, «uyuyan güzel» Marilyn Monroe ile Jack Lemmon'un «Bazıları Sıcak Sever» filmini, nerede ise takılmış bir kırık plâk türünden, tekrarladım. «Some Like It Hot» filminden iktisatçı adaylarının çıkaracakları büyük dersler var; öyle düşünüyordum ve hâlâ öyle düşünüyorum.

Bir bunalım üzerinedir; devresel bunalım ile teknolojik işsizlik iç içe. Kalmadı; eskiden Türkiye'de de vardı, sinemaların önlerinde sahne ile seyirci arasında küçük bir orkestranın gizlenebileceği üstü açık bir bölme bulunuyordu. Sessiz sinema döneminden kalmadır, küçük orkestra sessiz filme müzikle eşlik ediyordu. Sesli sinema makinası bulundu; binlerce müzikçi işinden oldu. Bir teknolojik buluş, uzman bir uğraşta sayılmayacak kadar işsizliğe yol açtı. Büyük devresel bunalımla birleşti, sinema salonlarından kovulan müzikçileri emebilecek eğlence yerlerinin talebi de gelişmedi. Müzisyen sendikasında işsizlik bir kırım biçimini aldı; iş bulmak isteyenler birbirini kırdılar.

Jack Lemmon aç kalmamak için «zenne» rolünü kabul etmek zorunda kaldı, dansöz oldu. Bir dansöz arkadaşına duyarlandı, kendisine bir erkek çapkın vuruldu. Marilyn ile Jack Lemmon'un çekiciliği karşısında iktisat

dersleri unutuldu. Hatırlatmaya çalıştım. Üniversitelerde, başta Amerika Birleşik Devletleri üniversiteleriyle, Türkiye'de başta İktisat Fakültesi'nde okutulan derslerin geçici olduğu ve iktisatçı değil bir gün «zenne» rolünde iş bulabilecekleri konusunda öğrencilerimi uyarmaya çalıştım. Şimdi o zamanlara bakınca, yalnızca daha çok uyarmamış olduğum için, kendimi, eleştiriyorum.

İktisat, bir décadence'ı yaşıyor; çok uzun zamandan beri yaşıyordu, ancak kapitalist ekonomilerin göreceli istikrarı, bu décadence'ı gizliyor. Dünyada, her zaman kesitinde, güç, belli ideolojilere, çok zaman var olmayan bir güçlülüğü akıtıyor. Parlak pratik, kansız teoriye can katıyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve Vietnam Savaşı'nın sonuna kadar süren Amerikan iktisatının göreceli istikrarı, kronik décadence'ı gözlerden uzak tutabildi. Fakat yetmişli yıllarda başlayan bunalımın almış olduğu boyutlar, iktisat disiplininin içten çürüyüşünü açığa çıkardı.

Çürüyüşün uzunca sayılabilecek bir dönem gizli kalması, çok çeşitli cephelerde, yanılgıların kaynağı oldu. Bir örnek verebilirim; trotskist iktisatçı Ernest Mandel iktisat disiplini ile uğraşanların parazitik niteliğini göremedi, bu nedenle bu dislpline bir ekonomik neden bulmaya çalıştı, bulduğunu sandı. Mandel, üstelik marksizm adına, Büyük Bunalım'dan sonra, siyasal iktisatın bir yeni aşamaya, tümüyle pragmatik kuram aşamasına, «purely pragmatic theory», girdiğini yazdı. Yazdıklarını şöyle sürdürdü: «Bu andan itibaren siyasal iktisat, **kapitalizmin fiili konsolidasyonunu sağlayacak teknikler** olmak amacıyla, salt akademik ilgilerinin çoğunu terketti. Bu gerçekte, 'Keynezyen Devrim' ile çeşitli ekonometrik tekniklerin geliştirilmesinden sonra, siyasal iktisatın, yerine getirdiği işlev oldu»[1]. Böylece Mandel, İkinci Savaş sonrası iktisata, kapitalist sistemi ideolojik cephede de sürdürmenin gereklerinden arındırılmış işlevsel bir gerekçe sağlamış oluyor.

Ernest Mandel'in bu yargısını, sert esen rüzgârın pratiğine dayanamayarak uygun ve eğik düşünce üretme ça-

balarının verimsiz ve tipik örneklerinden birisi olarak görüyorum. Burjuva «mikro» iktisatının, «mikro» iktisat her ne demekse, bilimin ayak bağı olan ders kitaplarından başka bir yerde böyle bir ayrıma rastlamıyorum, temel direklerinden birisi olan azalan verimler ya da azalan yararlar türünden sözde yasaların, kapitalizmin fiili işleyişini pekiştirmede ne tür yararlar sağladığını bir türlü göremiyorum. Azalan verimler yasası, hiç bir zaman yaşamıyor; hiç bir firma yöneticisi böyle bir yasadan yarar sağlamıyor ve böyle bir yasanın varlığını bilmiyor.

Ders kitaplarında, ekonominin yönetiminde, araçlar ile amaçların birbirinden ayrı oldukları yönünde uzun bölümler yer alıyor. Ancak tarih sahnesinde burjuvazi, kendisini, amaçlarına uygun araçlar bulmada sınır tanımaz yeteneği ile kanıtlıyor. Böyle bir tarihsel pratiğin varlığında, araçlar ile amaçlar arasına Çin Duvarı çekmenin, sistemin sorun çözme gücünün daralmasını gizlemek gibi bir ideolojik gereği yerine getirmenin dışındaki işlevlerini anlamakta güçlük çekiyorum.

Latince optimist ile aynı kökten gelen «optimum» sözcüğü, Latince pesimist ile aynı köke dayanan «pessimum» sözcüğünün karşıtı oluyor, en iyi durumu anlatıyor. Batı üniversitelerinde okutulan iktisatın bütün teoremleri ise bir «optimum» kanıtlamasıyla sona eriyor; bu teoremlere göre, işçi, hem işgücünü satarken ve hem de ücret gelirini harcarken, çeşitli denge hesaplarını yapıyor ve mutlaka optimumu buluyor. Mikro iktisatta, işçi hep en iyi duruma ulaşıyor. Yalnız işçi değil, «mikro» iktisat ekonominin bütün aktörlerinin en iyi durumda olduklarını, gelirlerini, kârlarını, mutluluklarını en çoğa çıkarmayı başardıklarını anlatmayı ve kanıtlamayı iş sayıyor.

Bu tür safsatalar yalnızca ideolojiktir; üniversitelerin öğretim üyeleri bunları öğretmek ve yaymak için maaşa bağlanıyorlar. Üniversitelerin iktisat derslerinde, Pareto Optimumu'nu öğrenmeyen bir öğrencinin sınıf geçme şansı oldukça az görünüyor. Pareto Optimumu; aktörlerinin refah maksimizasyonunu en matematik teoremlerle kanıtlayan iktisatın bireylerin refah karşılaştırmalarını ya-

pamayacağı dictumunu, başlangıç sayıyor. Buna göre bir kişiden alınacak gelirin binlerce kişiye dağıtılmasıyla toplumun refahının artırılabileceği, kesinlikle, ileri sürülemez; bilimsel olarak kanıtlanamaz. Çünkü, bireylerin refahlarındaki değişmelerin karşılaştırılamaz oluşu bir dictum sayıldığı için, bir kişinin gelirindeki azalma nedeniyle mutsuzluğu, bin kişinin ek mutluluğundan daha fazla olabilir. Kim bilir?

Pareto Optimumu, kimseyi mutsuz etmeden toplumun mutluluğunu maksimize etmeye yöneliyor. Böylece Batı'da okutulan refah iktisatının ne kadar ince kalpli olduğu ortaya çıkıyor. Bu iktisatı «iyi» öğrenerek, Amerika Birleşik Devletleri'nde bir «iyi» üniversiteden veya Türkiye'de Orta Doğu Teknik Üniversitesi ya da İktisat Fakültesi'nden mezun olan bir profesyonel iktisatçı, «bilimsel» olduğu sürece, gelir bölüşümü ile ilgili önerileri, kendi uzmanlık alanının dışında saymak zorunda kalıyor. Çünkü bu profesyonel iktisatçı için, öğrenmiş olduğu «bilim», gelir bölüşümünde değişiklik yapmayı bilimsel olmaktan çıkarıyor.

Pareto Optimumu, «mikro» iktisatın en karışık, en zaman alıcı ve «çetrefil» bölümlerinden birisini meydana getiriyor. Öğreneni, toplumun sorunlarından soyutlamanın dışında hiç bir yarar taşımıyor.

Mandel, çürüyüşün gizli kalışının yanılgılı sonuçlarından birisini ortaya koyuyor. Keynes İktisatı ise, Amerikan ekonomisinin savaş sonunda yaklaşık dörtte bir yüz yıllık bir zaman aralığında görece istikrarı ile birlikte, çürüyüşün su yüzüne çıkışının gecikmesini sağlıyor. Décadent iktisata, geçici ve güzelce bir dipnot olan Keynes iktisatı, bu görece istikrar pratiğinin her hangi bir teoriden yoksun oluşunun görülmesini engelliyor.

Yetmişli yıllardan sonra artarak süren ve bir uzun depresyona dönüşen bunalım içinde artık şu soru soruluyor: Keynes iktisatı neden işlemez oldu? Ancak doğru cevaplar bulabilmek için mutlaka doğru soruların formüle edilmesi gerekiyor. Doğru soru şöyle olmalıdır: Bir süre

için de olsa Keynes iktisatı neden başarılı göründü? Soruda vurgu görüntü üzerinedir.

Parantez açmak durumundayım: Siyasal iktisat bir iktidar bilimidir. Burjuvazinin iktidara yürüyüşünde ve iktidarını perçinlemede ihtiyaç duyduğu, geliştirdiği bir bilim oldu. John Maynard Keynes, bu iktidarın ciddi olarak tehdit edildiği bir zamanda bu tehditi ciddiyetle alan ve buna ciddiyetle çare bulmaya çalışan bir burjuva aydınıdır. Bu nedenle akademik standartlar açısından güzelce, tarih içinde geçici, ancak ilgiyle okunabilen ürünler verebildi.

İktisatta istatistik tekniğinin kullanılmasının yararlarını tartışmaya gerek yok: Her zaman yararlıdır. Ancak her teknikten yararlanırken, kullanımın sınırlarını sürekli olarak gözönünde tutmak zorunlu oluyor. İstatistik teknikler, somutun zenginliğinde rastlantı ögesinin etkisini azaltarak soyuta mümkün olan ölçüde yaklaşabilmeyi amaçlıyor. Her teknik türünden, bir zanaatın kendisini kanıtlamış alışkanlıklarını, bazan bir biçem ve bazan da bir ilke düzeyine çıkarıyor. İki ayrı somut demeti arasında bir ilişkinin varlığını, başka bir deyişle bir etkileşmenin etkinliğini ortaya çıkarabilmek için, her demette en az on veya on bir gözlem bulunmasını, istatistik zanaatının kuralları arasında sokuyor.

Bu kuralın geçerliliğini tartışmak durumunda değilim, iyi bir kural olduğuna inanıyorum. Yalnız böyle bir kuralın, tek kural olmadığını da düşünüyorum. Keynes, dünyanın bir numaralı emperyalist ülkesinin en seçkin üniversitelerinin birisinde öğretim üyesi olmasının yanında, içinde oyun yazarı, ressam, matematikçi, düşünür bulunan bir entellektüel komünitenin en seçkin üyelerinden birisi olarak da gelişiyor: tek evliliğini, zamanının dünyaca ünlü Sovyet balerinası ile yapacak kadar da evrensel olabiliyor. Eşinin ülkesine ve bu ülkedeki gelişmelere ilgi duyuyor.

Keynes türünden zamanının sınırında yaşayan duyarlı bir İngiliz entellektüelinin, Rusya'da patlak veren ihtilâlden, şu veya bu biçimde, etkilenmemiş olması müm-

kün mü? Keynes kalibresinde bir düşünen insanın böylesine önemli bir somutu önemli ölçüde düşüncesine içermesi için on bir tane sosyalist devrim olması mı gerekiyor? Böyle bir gerekliliğe inanmıyorum.

Keynes açıktır, kendisine karşı açık; içinde yaşadığı çevreye açık olamıyor. Açıklamaya çalışıyor, ancak, kör gözle bakana, açıklık bir türlü ulaşmıyor. Henüz 1925 yılında, daha sonraki yıllarda ününü perçinlediği zaman kendisiyle birlikte ün kazanacak, «Ben bir Liberal miyim?», «Am I a liberal?», yazısında şunları telâffuz ediyor: «Eğer bir bölüğün çıkarlarını savunmak durumunda kalırsam, kendiminkini savunurum. Sınıf mücadelesine gelince, benim yerel ve kişisel patriotizmim, bağlılıklarım, ayrıca kimi sevimsiz gayretkeşlerin dışında hep böyledir, beni, kendi çevreme bağlıyor. Ben, bana adalet ve sağduyu olarak görünen olgulardan etkilenebilirim; fakat, **sınıf** savaşı beni eğitim görmüş **burjuvazinin** safında bulacaktır»[2]. Şimdi görülüyor, o zaman bu kadar açık yazıyor.

John Maynard Keynes, dışardan sosyalizm ve içerden işsizlik ile enflasyonla tehdit edilen kapitalizmi savunmak için burjuvazinin safında olduğunu saklamıyor; açıklıkla ortaya koyuyor. Bu nedenle de Keynes için siyasal iktisat, klasiklerde olduğu türden bir iktidarı kurma sorunu olmasa bile, kurulmuş iktidarı savunma işi haline geliyor. Ve Keynes, çağdaşı iktisatçıların çoğundan ayrı olarak, iktidarını karşılaştığı tehditten koruyabilmek için, ilk önce burjuvazinin eğitilmesi gerektiğini görüyor.

Bu noktanın, burjuva iktidarını koruyabilmek için önce burjuvazinin eğitilmesi gerektiği düşüncesinin, Keynes'i anlamak için önemli ip uçlarını taşıdığını düşünüyorum. General Theory, bir ölçüde, Keynes'in kendi burjuvazisini eğitme çabalarının son aşamalarını da içeriyor.

Burada, başka yerlerde de açmış olabileceğim bir parantezi, açmak gereğini duyuyorum. Açıyorum: Keynes'e en büyük haksızlıklardan birisini, meslektaşları, önde gelen Batı üniversitelerinin önde gelen iktisatçıları, yaptılar. Gerçekte Keynes'i okumadılar; pek sevdikleri iş

bölümünü zararlı uca kadar çekerek aralarında bir veya iki kişiye «okutarak», bu okuma ile yetindiler.

Bu yöntem, akademik tarikatların önemli ve organik hastalığıdır. Tarikat sistemi böyle bir hastalığı büyüterek saklı tutuyor; önemli yazıları, havarilerin okuduğu türden okumak, tarikata bağlılığın ve sürdürmenin, en geçerli yolu oluyor. Önemli yazılarda yalnızca tarikatın ulularının gördükleri bölümleri görmek, yalnızca ulular türünden okumak, tarikat içinde yükselmenin de en güvenilir ve kestirme yolu oluyor.

General Theory'nin önsözünde, Keynes'in açık uyarısına karşın (*), Batı iktisatının bir dönem temel kitabı olan General Theory'yi en önde yer alan Batılı iktisatçılar (**) da aslından değil, Alvin Hansen ile Hicks'in ve özellikle John Hickis'in (***) açıklamalarından, Osmanlı

(*) «Benim 'Klasik Teori' olarak adlandıracağım düşünce akımına nikâhlanmış olanlar, öyle sanıyorum, benim, bir uçta tümüyle yanlış olduğum, diğer uçta, hiç yeni söylemediğim inançları arasında gidip gelecekler. Bu iki almaşıktan birisinin ya da bir üçüncü almaşığın doğru olduğunu söylemek, diğerlerine düşüyor.»

John Maynard Keynes, The General Theory of Employment Interest and Money, N.Y., 1936, önsöz.

(**) Üniversite öğrenci yıllarında, ilgili bir öğrenci olarak, zamanın çok ünlü iktisat hocalarına, Genel Teori'yi neden Türkçeye çevirmediklerini sorduğumda, «çevrilemez» cevabını aldığımı hatırlıyorum. Şimdi tarikat bağlantısını kurunca, bunun ne demek olduğunu daha iyi anlıyorum: **Genel Teori de,** Kur'an gibi, ancak yazıldığı dilde okunabilecek kitaplardan sayılıyor!

Zamanı gelince Keynes'i, Keynes'in dilinden okumaya kalktığımda da, bana, «kendisini bilmez bir ihtilâlci» gözüyle bakıldığını hatırlıyorum. «Anlaşılmaz» ve bu nedenle pek az kimsenin anlayabildiği bir kitabı okumak, çapını bilmemek olmuyor mu?

(***) Sir John, Keynes iktisatının görünürdeki başarısının dayanağı olan Amerikan ekonomisinin göreceli istikrarı sona ermeye başlayınca, 1970 yıllarının başında, birkaç yıl sonra Keynes'in katkısını şemalaştırdığı IS-LM eğrisinin, bu kez de Keynes iktisatının yerine daha «yeni iktisat» olarak ileriye sü-

bilim dünyasında bilinen uygulaması ile şerh'inden okudular. Aslından değil şarih'ten, açıklayandan, okumak Doğu'da olduğu kadar Batı'da da zengin bir tarihe sahip; Averreos (*) Doğu ile Batı'yı birleştiren ünlü bir şarih'tir, biliniyor.

Keynes bir teorisyen değil, bir pratisyendir; John Hicks'in ustalık sergileyen IS-LM Eğrisi ile Phillipes'in

---

rülebileceğini kestiremeden, General Theory'yi IS-LM eğrisine indirgemiş olmaktan pişmanlığını yazdı. Yazdıklarından bir paragrafı, uzunluğuna karşın, aktarıyorum.

«Keynes, düşünmeyi hiçbir zaman durdurmayan, hep zorlayan, son derece aktif bir kafa yapısına sahip bir kimseydi. Birlikte çalıştıklarının bazıları, hızına dayanmazlardı, 'bir cümle sonra ne söyleyeceğini hiç bilemezdiniz' derlerdi. En büyük kitabı, *The General Theory of Employment* bile tümüyle tutarlı olmaktan uzak, burada yazdıklarının çoğu, henüz terkedildiği belli olmayan düşünceleri de içeren diğer yazdıklarını tutmayan, bir çalışmadır.»

John Hicks, bu tutarsız kitabı ilk okuyanlardan oluyor.

«Sonuç, 'Mr. Keynes and the Classics' adını taşıyan (Econometrica 1937, y.k.) ve pek çok sayıda ders kitabına giren SILL (daha sonraki yıllarda IS-LM adını aldı, y.k.) diyağramını içeren yazı oldu. Çok sayıda öğrenci için, ne yazık, bu, Keynes Kuramı'dır. Fakat yaptığım, kesinlikle, Keynes Kuramı'nın özdeksel bölümü olarak görüneni sunmaktan öte bir amaç taşımıyordu. Bu bağlamda hâlâ savunabilir olduğunu düşünüyorum.»

Sir John, bu savunmadan sonra, savunmasını güçlendirebilmek için bir de dipnot düşüyor.

«Öyle görünüyor, Keynes'in kendisi de bunu böyle kabul etti. Benim 'Recollections and Documents' adını taşıyan yayınımda ve Keynes'in Çalışmaları'nın on dördüncü cildinde yer alan mektubuna bakabilirsiniz.»

Sir John Hicks, The Crisis in Keynesian Economics, N.Y., 1974, s. 4-5 ve 6.

(*) On ikinci yüzyıl Arap filozofu İbn-i Rüşd, bütün Doğu dünyasına Aristotales'i tanıtan bir şarih'tir; Haçlı Seferleri ile Batılılar da tanıdı. Batı, İbn-i Rüşd'ü Averreos diye çağırdı. Batı'da Rönesans ile birlikte Grekçe ve Latince öğrenme akımı başlayıncaya kadar Aristotales'in tek kaynağı Averreos oldu.

İbn-i Rüşd, alias Averreos, Aristotales'in büyük açıklayıcısı, Grekçe bilmiyordu; hiç öğrenmedi.

yalnızca zamanın belli kesitinde ve somutun belli bölümünde iki olgu demetini bir araya getirerek işsizlik ile enflasyon oranının değişimini veren eğrisi, Keynese, pratikle doğrulanmış bir teorisyen giysisi giydirmeye yetebiliyor (*). Pratiğin geçerliliği, yoktan teori varsaymaya yol açıyor.

Teori yokluğunu görememek ve bu arada Keynes'e teorisyen giysisi geçirmek, Batı iktisatında bir açılımın değil, çıkmazın kapısı oluyor. Ancak çıkmazın kapısı, yoğun bir bunalım içinde bile pek görülemiyor.

John Maynard Keynes, çağdaş bir merkantilisttir; merkantilizm ise, zamanın belli aralıklarında, devlet yönetiminde verimli sonuçlar veren bir politikalar demetidir. Merkantilizm, modern devletin doğuşunda devlet müdahalesiyle ve kıskanç bir korumayla ulusal sanayileri kurma pratikleri oluyor. Siyasal iktisat ise merkantilizmle birlikte doğuyor; siyasal iktisat, doğarken, bir devlet yönetimi özelliğini merkantilizmle birlikte (**) ve en çok da, çocukluk döneminde kazanıyor.

Parantez gerekiyor: Her büyük bilim adamı, her büyük politikacı, ihtilâlci, her büyük sanatçı bir büyük seçicidir. Tersi de doğru; sıradan «bilim adamları», eğer böyleleri varsa, pek kötü seçici olmalıdırlar. Yalnızca başkalarının seçtiklerini okuyorlar.

Keynes'i, John Hicks ya da Alvin Hansen'in seçtiği

(*) «Economists sometimes get along remarkably well in the absence of a theoretical framework.»

Arthur M. Okun, Priçes and Quantities - A Macroeconomic Analysis, Oxford, 1981, s. 3.

(**) Siyasal İktisat, Economie Politique, adını taşıyan ilk kitap, İngiltere'de değil Fransa'da, Fizyokrat dönemde değil Merkantilist aşamada yazıldı. Antoine de Montchrestien, 1615 yılında yayınladığı, «Traitè de l'économie politique» adını taşıyan kitabında, yeni disiplinin amacını, «kent varlığının yönetimi», «administration du patrimoine de la Cité» olarak ortaya koydu.

Raymond Barre, Economie Politique, Tome I, Paris, 1961, s. 1.

pasajlardan okumak ve okumayı bu pasajlarla sınırlamak, Batı iktisatı için bir şanssızlık olmuştur (*). Şanssızlık sürüyor.

General Theory'de, Genel Teori'nin pek okunmayan bölümlerinde Keynes, merkantilist düşünceye yapılan haksızlıklardan söz ediyor ve kimseyi incitmemek için olmalı, örneğini kendinden seçiyor, «so lately as 1923, as faithful pupil of the classical school», bir yazısından, merkantilizme ve merkantilist politika demetinin bir parçası olan Korumacılık'a yaptığı haksızlığı aktarıyor. Özürünü de ekliyor: «We were brought up to believe that it was little better than nonsense»[3]. Merkantilizmin saçma olduğuna inandırılarak yetiştirilmiş olduklarını yazıyor. Burada da kalmıyor, daha ilerde, yüzyıllar boyunca «devlet yönetimi pratiği» için geliştirilmiş merkantilist düşünceleri, çocukluk tutkuları olarak görmenin iktisat mesleğinin pek cüretkâr bir yanılgısı olduğunu ileri sürüyor (**). Merkantilist aklın, yakın zamanlara ulaşamamasını ise, Keynes bunu bir eksiklik sayıyor, Ricardo'nun gerçek dışı soyutlamasına bağlıyor (***). Bütün bunlar bile, hem Keynes'in

(*) Okuma, bireysel değil toplumsal, tarihsel ve sınıfsaldır.

Türkiye'nin yaşadığı pratikler demeti içinde, Türk iktisatçı ve aydınlarının, Keynes'i de, merkantilizmi de, başka ülkelerin aydın ve iktisatçılarından daha «doğru» okuyabileceklerine inanıyorum. Ancak yetenekli meslektaşlarımda hâlâ bu güven yok. Okumaya başlamak için mutlaka ve yeni bir Averreos arıyorlar. Çok yazık!

(**) «For we, the faculty of economists, prove to have been guilty of presumptuous error in treating a puerile obsession what for centuries has been a prime object of practical statecraft.»

General Theory, op. cit., s. 339.

(***) «Nevertheless, as a contribution to statecraft, which is concerned with the economic system as whole and with securing the optimum employment of the system's entire resources, the methods of the early pioneers of economic thinking in the sixteenth and seventeenth centuries may have attained to fragments of practical wisdom which the unrealistic abstractions of Ricardo first forgot and then obliterated.»

ibid., s. 340.

ve hem de merkantilizmin yeniden okunup yazılabileceğini göstermeye yetiyor.

Burada, Türkiye'nin bir merkantilist dönem yaşayacağına inanmakla birlikte, böyle bir amacım yok; belki başka bir yerde. Burada, yalnızca, merkantilist yaklaşımın Keynes'i ve Keynezyen Devrim'i anlama ne kadar yararlı olabileceğini göstermeye çalışıyorum. Bunun için, Keynes'in 1926 yılı ürünü olan, «The End of Laissez-Faire», Türkçesiyle, «Laissez-Faire'in sonu» başlığını taşıyan incelemesinden aktarma yapmam gerekiyor. 1926 yılında «Laissez-Faire» anlayışının sonunda, şöyle yazıyor: «Ben, şöyle söylenebilir, I propose a return, it may be said, towords mediaevel copceptions of seperate autonomies, Orta Çağ'ın ayrı ayrı özerklikler kavramlarına bir dönüş öneriyorum»[4]. Keynes, burada, Orta Çağ'ın sonlarında ve Yakın Çağ'ın ilk yüzyıllarında etkin olan ve tüm güçlerini, zamanın güçlü devletlerinin vermiş oldukları tekelsi ayrıcalıklardan çıkaran Staple Merchants veya Adventurer Merchants türünden tüccar birlikleriyle India Company ya da Turkey Company gibi uluslararası ticaretin düzenleyici şirketlerini düşünüyor olmalı; bundan kuşku duymuyorum.

Kuşku duymamak için iki neden var; kısaca yazılabilir. Keynes, Büyük Bunalım ve bunu izleyen Büyük Savaş'tan sonra uluslararası ekonomiyi düzenleme gereğine katıksız bir inanç gösterdi ve dünya ekonomisini bir takım özerk görüntülü uluslararası örgütlerle yönetme konusunda, başta zamanın Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt olmak üzere ileri gelen kapitalist ülke yöneticilerini ikna seferine çıkanlar arasında yer aldı. Başarılı olanlar arasına girdi.

Bunun dışında, ikincisi, aynı incelemede, «The End of Laissez-Faire», «bir çok durumda, ideal kontrol ve örgütlenme biriminin birey ile modern devlet arasında bir yerde olduğuna inanıyorum»[5] diye yazdı. Keynes, bireyden, ister kişi ister firma büyük, modern devletten (*)

(*) Keynes'in modern devleti, Birinci Dünya Savaşı sonrasında bile, Birleşik Krallık veya Amerika Birleşik Devletleri

küçük kontrol birimleri olmadan dünya ekonomisinin işleyebileceğinden kuşku duydu. Dünya Bankası ve IMF, Para Fonu, doğumunu, önemli ölçüde bu kuşkuya da borçlu görünüyor.

Geynes bir orta iyilikte kalbe sahip görünüyor; orta iyilikte bir dünyayı korumak istiyor. Kontrol mekanizmalarından yoksun bir dünyanın yalnızca bunalım içerdiğini düşünüyor, ancak kontrolu, eğitilmiş burjuvalar için bir ekonomiyi koruyabilecek ölçüde haklı görüyor.

Karısının ülkesine, ihtilâlci Sovyet Rusya'ya yaptığı geziden sonra, 1925 yılında yayınladığı izlenimlerinde, «A Short View of Russia», önce şunları dile getiriyor: «Leninizm, Avrupalıların yüzyıllardır ruhlarının iki ayrı kompartımanında tuttukları iki şeyin, din ve uğraş (*), bir kombinasyonudur. Dinin yeni oluşundan şaşkınız ve tersi olacak yerde dine tabi tutulan uğraşın son derece verimsiz olmasından dolayı horlandığımızı düşünüyoruz»[6]. Bu sözler, belli bir etkilenmeyi de taşıyor. Keynes, aynı yazısında, etkilenmeden kurtulma yollarını arıyor ve buluyor. Şöyle: «Hurda bir ekonomi ders kitabını, yalnızca bilimsel olarak yanlış değil, aynı zamanda modern dünya için uygulama ve ilgiden yoksun olduğunu bildiğim bir ders kitabını, her türlü eleştrinin üstünde ve dışında İncil sayan bir doktrini nasıl kabul edebilirim?» Burada «hurda ekonomi ders kitabı» nitelemesiyle, Marx'ın Capital'i anlatılmak isteniyor.

Keynes, Marx'ı ve Lenin'i yalnızca bir tehdit olarak görüyor. Ancak Keynes türünden derinlikten yoksun, buna karşın riski ve sanatı seven bir entellektüelde her tehdit bir etkileme gücüne sahip görünüyor.

Dünyasının üst katını, çevredeki aysberglere, büyük

---

türünden büyüklükleri içeriyor. Bu nedenle olmalı, görecek kadar yaşamamış olmakla birlikte, Dünya Bankası veya Para Fonu türü örgütlerin İkinci Savaş sonrasında birçok devlet için modern devleti aşan bir etkinliğe sahip olması, Keynes'in düşünme sınırlarını aşıyor.

(*) İngilizce «business» sözcüğünü, bundan sonra, «ekonomi» veya «iş âlemi» yerine, doğrudan doğruya «uğraş» olarak çeviriyorum.

buzdan kazıklarla bağlayarak korumak istiyor. Tüm düşünce sistemi, diğer aysberglere buzdan halatlarla bağlı bir aysberge benziyor. Güzel görüntüsü, buzdan ve buzuldan çıkıyor.

Avrupa'da görülmemiş fiyat artışları ile paranın para olmaktan çıktığı, aynı zamanda işsizliğin Orta Çağ'a son veren Kara Ölüm'e, Black Death, benzediği bir dönemde entellektüel olgunluğuna tırmanıyor. Avrupa'nın Doğusu'nda, dünyasının üst katına düşman bir düzen büyüyor. Böyle dönemde fiyat artışlarını mümkün olduğu ölçüde sınırlamak (*) ve miktar dizilerinde sınırlı değişmelere razı olmak, içten ve dıştan gelen tehditler karşısında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika hükümetleri için yazılmamış politika ilkeleri durumuna geliyor.

Keynes, bunu yazıyor.

Burjuvazinin iktidara yürüyüşünün bilimi olan siyasal iktisat, güzel görüntülü ürünlerini de, bu iktidarın tehdit altında olduğu zaman veriyor.

Décadence'ını ise tehditin çok uzaklaştığı bir zamanda gösteriyor. Bu çöküntü, Büyük Depresyon'un sonlarına doğru doruğuna ulaşıyor; Alfred Marshall, kendisinden sonra gelen Batılı iktisatçıların «Büyük» nitelemesini lâ-

---

(*) Arthur Lewis, Keynes'in yurdu İngiltere ekonomisinin 1925-1929 zaman dilimini incelerken şunları kaydediyor :

«Bu arada yetkililerin dikkati, sterlingin aşırı değerlendirilmiş olması üzerinde yoğunlaştı, burada da, reçete olarak sterlingin devalüasyonunu değil Britanya'da fiyat düzeyinin düşürülmesini düşündüler. Fiyatlar, kararlı bir kredi sınırlandırmasından daha çok, burada yapılacak fazla birşey yoktu, cari ücretleri azaltarak düşürülecekti. Bu politikayı uygulamaya koyma girişimleri büyük bir toplumsal bunalım doğurdu.»

Arthur Lewis, Economic Survey 1919-1939, ilk baskı 1949, London, 1978, s. 43.

Cari ücretlerin indirilmesi girişimleri madencilerle başlayarak Britanya tarihinin en büyük Genel Grev'ine yol açtı. Genel Grev, her iki dünyada da, Büyük Britanya'da kapitalist sistemin sonunun geldiği umut ve endişelerine yol açtı.

Keynes, kendi sistemini yaşatmakla, ücretlerin geriye doğru sabit olması düşüncesini özdeşleştirdi.

yık görmeleri boşuna değil, iktisat bilimindeki décadence'ın en büyük örneği oluyor. Keynes, Alfred Marshall'ın öğrencisidir (*), entellektüel çabasının büyük bölümünü hocasının öğrettiklerinden kurtulmaya harcıyor.

Marshall'ın iktisat mesleğine vermiş olduğu zarar, bu disipline getirmiş olduğu tanımla bitmiyor. «İktisat, insanların, yaşamın olağan uğraşında, in the ordinary business of life, yaşamalarının, hareket etmelerinin ve düşünmelerin bir incelemesidir»; Marshall, böyle tanımlıyor. İktisat günlük uğraşın günlük bir incelenmesine indirgeniyor.

Marshall'ın iktisat disiplinine getirmiş olduğu dejenerasyon bu tanımla başlıyor ve bakış açısı ile yükseliyor. İlk baskıya yazdığı önsözden aktarıyorum: «Cournot'nun, daha az ölçüde Von Thünen'in rehberliğinde, hem moral ve hem de fizik dünyada doğa ile ilgili gözlemlerimizin, toplam miktarlardan daha çok miktarlardaki değişmelerle ilgili olduğu ve özellikle bir şeye talebin sürekli fonksiyon oluşuna, bunda 'marjinal' bir artışın, istikrarlı dengelerde, üretim giderinde karşılıklı artış ile dengelendiği gerçeğine büyük önem vermeye alıştım:» Marshall, ağaç yerine ağacın yapraklarındaki artışa bakmayı bir alışkanlık olarak iktisat öğrencilerine kakıyor. Burada da kalmıyor, Principles'in bu kez sekizinci baskısına yazdığı önsözde, «iktisatçıların Mekke'si, ekonomik dinamik değil ekonomik biyolojidir» diyor. Bir disiplini, net bir biçimde, tarihten ve bütünsellikten soyutluyor. İktisat, ekonominin köklerinden gelen hareket yasalarını araştırmak yerine, uçlarda görünenler arasında uyumlu mutluluklar kurmayı içerik say-

---

(*) Marshall ölünce, prestijli Economic Journal'da ölümü ile ilgili olarak değerlendirme ve başsağlığı yazısını yazma, Keynes'e düşüyor. Marshall'ın karısı, Keynes'in annesine, «Keynes'in yazdığına gerçekten memnunum, çünkü çok güzel yazacaktır ve Alfred, O'nu, öğrencileri arasında saymaktan iftihar ediyordu.» diye yazıyor.

Roy F. Harrod, The Life of John Maynard/Keynes, N.Y., 1963, s. 354.

maya başlıyor. Bütünde ve köktenci mutluluk arayışları, bu disiplinin dünyasının dışına çıkarılıyor.

Burjuvazinin Büyük İktisatçısı, siyasal iktisatın küçük iktisatçısıdır. Batılı okuların bir yüzyıla yakın bir zamandır ön plana çıkarmış olmasına karşın Alfred Marshall, moda ettiği bir sözcüğün kullanımıyla, iktisat düşüncesinde marjinal bir yere sahip bir iktisat hocasıdır; daha ilerde bir yeri yok. Bu yargımın kanıtlayıcı ip uçlarının birisini Marshall'da bulabiliyorum. Burada, bu kanıtlayıcı ipucuna geçmeden önce, yine tekrarlamaktan kaçınmıyorum: Klişe okumakla, tarikat türü okumakla, herkesin okuduğu paragrafları okumakla, okumamak arasında bir ayrım yoktur.

Marshall'ın Principles'ının sonlarında, «The Growth of Economic Science» başlıklı bir ek bölüm var; buradan aktarıyorum. «The socialists were men who had felt intensely and who knew something about the hidden springs of human action of which the economists took no account. Buried among their wild rhapsodies there were shrewd observations and pregnant sugestions from which philosopers and economists had much to learn» (*). Marshall, iktisatçıların sosyalistlerden öğrenecekleri büyük dersler olduğunu söylüyor; bu derslerin alınmaması iktisatın çürüyüşünde önemli etkenlerden birisidir.

Çelişki açık; yine de vurgulamak gerekiyor. Hem büyüklüklerin kendisi yerine, bundaki artışları önemli görmek, artışlar arasında uyuma dayalı bir disiplin kurmak ve hem de sosyalistlerin insan yaşamının tümünü kucaklayan köktenci tasarılarından, sosyalistlerin, insan yaşamının pınarlarıyla ilgili zekice gözlemlerinden yararlanmak nasıl mümkün olabilir? Birisi, Marshall'ın yolu, bir

---

(*) «Sosyalistler, şiddetle duyan, insan eyleminin, iktisatçıların hiç hesaba katmadıkları, gizli pınarları hakkında bazı bilgileri olan kimselerdir. Sosyalistlerin vahşi ezgilerinde, filozoflarla iktisatçıların öğrenecekleri, bir çok zekice gözlem ve doğurgan öneri vardır.»

Alfred Marshall, Principles, ilk baskı 1890, London, 1966, s. 631.

iktidarı alma bir yana, koruma sorunu ile bile ilgili görünmüyor; Marshall'da iktisat apolojetik aşamasını da geride bırakarak, Orta Çağ tarikatlarında, nesneden ve topraktan bağlarını tüm koparmış tarikat uluları arasındaki bir neşeden yoksun eğlenceye benziyor (*). İkincisi, sosyalistlerin cüretli ezgileri, bir iktidarı zorluyor.

Bilim hep zorlamadan doğuyor; bilimin ebesi zorluktur. Bilim, her zaman bir mücadeleden doğuyor. Bu nedenle siyasal iktisatın doğumunu, şimdiye kadar gösterilen tarihin daha gerisine almak gerekiyor. Bunun yapılmış olduğunu görmek mümkün: «Politiçeskaya ekonomiya prevratilas' v samostoyatel'nuyu nauky v XVII v., v period bor'bı burjuvazii s feodalami» (**). Sovyetler Birliği'nde yayınlanmış bir Politiçeskaya Ekonomiya, siyasal iktisatın bağımsız bir bilim olarak doğuşunu, burjuvazinin feodalite ile mücadelesinin bir iktidar mücadelesi olarak kızıştığı on yedinci yüzyıla indiriyor.

Siyasal İktisat'ın bağımsız bir bilim olarak çıkışının çözümlenmesini, başka bir yere, bırakıyorum (***). Şimdi

---

(*) Artık tarikat içinde bile neşe saçamayacak bir noktaya gelmiş durumda. Amerika Birleşik Devletleri'nde iktisat mesleğinin en güçlü örgütü American Economic Associalition'in bu yılki toplantısının son derece sönük geçtiği haber veriliyor.

Business Week, ünlü Dallas kentinde yapılan toplantıyı, «İktisatçılar Bu Yılın Kaybolmaya Mahkûm Türleridir» başlığıyla haber veriyor. En önemli toplantıya, yalnızca 20 kişinin katıldığını yazıyor. Dergi, yıllık toplantı nedeniyle, Nobel İktisat Ödülü sahibi Lawrence Klein'in, «bir yığın bildiri, bir tek tema yok» dediğini aktarıyor. «Sorun iktisatın gerilemesidir.» Sonunda buraya kadar geliyor.

Business Week, 14 Ocak 1985, s. 16.

(**) «Siyasal İktisat, on yedinci yüzyılda, burjuvazinin feodallerle mücadele döneminde bağımsız bir bilime dönüştü.»

Politiçeskaya Ekonomiya - Kapitalistiçeskiy Sposob Proizvodstva, Moskva, 1978, s. 3.

Burjuvazi, zaferini, ticaret ya da genel anlamda mübadele yerine üretimi ön plana getirerek ve üretim ile özdeşleşerek, kesinleştirdi.

ibid., s. 4.

(***) «On yedinci yüzyıl iktisatçıları ,örnek olsun, hep, yaşayan büyüklüklerle başladılar: nüfus, ulus, devlet, bir çok

yirminci yüzyılın başına geliyorum. Yirminci yüzyılın başı, siyasal iktisat için, artık koma dönemi oluyor. Bundan sonra Batı ülkelerinde tekrarlanan siyasal iktisat komadaki bir canlının canlılığından öte bir anlam taşımıyor.

Yirminci yüzyılın başında siyasal iktisat, yalnızca temel sorunu olan iktidar sorununa sırt çevirmekle kalmıyor, bütün bilimlerle bağını koparıyor; dünya bilimindeki büyük sıçrayıştan da habersiz yaşamaya başlıyor. Dünya bilimindeki yeni nabız atışlarından habersiz yaşamanın, ölüme yaklaşmak olduğunu eklemek zorunlu oluyor.

Bernal'ın Bilim Tarihi'nden aktarıyorum. «İlk aşamaya, 1895 yılından 1916 tarihine uzanan bu döneme, modern fiziğin kahramanlık aşaması, ya da başka bir yönden, amatör dönemi denilebilir. Bu dönemde, esasta, on dokuzuncu yüzyılın eski biliminin teknik ve entellektüel araçlarının yardımıyla, yeni dünyalar keşfediliyor, yeni düşünceler yaratılıyordu. Bu dönem hâlâ bireysel başarılar dönemiydi: Curie'lerin, Ruthenford'un, Planck ve Einstein'ın, Braggs ve Bohr'un dönemidir»[8]. Bu dönem, doğanın ve toplumun, atomun ve ekonomik düzenin parçalandığı bir dönem oldu.

Parçalanma, düşünen ve duyan insanda derin etkiler yaptı. Çağdaş resmin öncülerinden Rus ressam Kandinskiy, 1913 yılı anılarında, bunu çok güzel anlatıyor: «Atomun parçalanması benim için bütün dünyanın parçalanması gibi birşeydi»[9]. Bilimdeki bu yeni açılımlar yalnızca iktisat disiplini mensuplarını etkilemedi.

Modern fizik doğarken, iktisat hâlâ Newton fiziğinin uydusu ve hatta kötü bir kopyası olma özelliğini korumak

---

devlet ve benzeri; ancak sonunda, değişmez bir biçimde, çözümleme yöntemi aracılığıyla, iş bölümü, para, değer ve diğerleri türünden bazı önemli, soyut genel ilkelere vardılar. Soyut usavurma yoluyla bu ayrı ayrı öğeler az veya çok berrilik kazanınca, emek, iş bölümü, talep, değişim değeri türünden basit kavramlardan başlayan ve devlet, uluslararası mübadele, dünya pazarı ile sonuca ulaşan siyasal iktisat sistemleri ortaya çıktılar.»

K. Marx, A Contribution to the Critique of Political Economy, N.Y. 1903, s. 293.

için aşırı bir kıskançlık gösterdi. Denge ve basit çekim kavramı, iktisat düşüncesinin, mesleğin, temel alışkanlıkları olma özelliklerini sürdürdüler.

Daha önemlisi bilim, çağdaş fiziğin çekiciliğiyle, gözlemden çok teoriye, pozitivizmden daha çok sezgiye yönelirken, iktisat, pozitivizm ve olgulara dayanma adı altında sığ ve yüzeysel ampirisizmin tuzağına düştü. İktisat disiplini bir yana, iktisat disiplininin yeni «ululuları» bile kütleden ayrılamaz oldu. İktisat, düşünmeyenlerin ve düşünmesini sevmeyenlerin sığınağı sayıldı.

Newton mekaniğinin etkisinden kurtulamayan Batı iktisatı, kesişen iki eğriyi çizebilmeyi bir bilim düzeyine çıkardı (*). İkinci Dünya sonrasında ise, pozitif bilimler ile sosyal bilim arasında kurula gelmiş olan söz de bir ayrımın verdiği aşağılık duygusuyla matematik manyası dönemine girdi. Artık iktisat, üniversitelerin lisans düzeyinde matematiği sevmediği için sosyal bilimi seçip de, lisans üstü eğitimde matematiğe katkıda bulunmak isteyen dahi adaylarının, tarikat içi yarışlarının sahnesi oldu.

Batı iktisatının Newton mekaniğinin etkisinden çıkamamış olması üzerinde ne kadar çok durulsa o kadar yerindedir. Çünkü bu duruş, bir yandan yöntemle, diğer yandan, bilim çok büyük ölçüde yöntem olduğu için, bilimin kendisiyle ilgili oluyor. Newton mekaniğini, iktisatın temel arayışı halinde tutmak, çağdaş fizikteki gelişmeler nedeniyle sosyal bilim ile fizik bilimler arasındaki ayrımın hurdalaşmasını görmemek sayılıyor.

«Il existe aujourd'hui une distinction bien établile entre les Sciences de la Nature ou Sciences physiques et les Sciences de l'Homme, ou Sciences sociales»[10]. Fransa'da yayınlanmış bir Économie Politique, sosyal bilimler ile fizik bilimler arasında, bugün bile, iyice yerleşmiş bir ayrım olduğundan söz ediyor. Bu eskimiş düşünce,

---

(*) Keynezyen Karşı Devrim, Keynezyen iktisatın Phillipe Eğrisi'ni hurdaya çıkarırken aynı dönemin IS-LM Eğrisi'nden, Hicks Curves, yeni bir kurtuluş yolu bulmaya çalışıyor. Hâlâ eğriler tuzağının dışına çıkamıyor.

sosyal bilimlerde deneyin imkânsızlığı karşısında fizik bilimlerde mümkün olduğu inancına dayanıyor. Aslında bu, ortaokullardaki kimya ve fizik laboratuvarlarını aşmayan bir fizik bilgisinden kaynaklanan bir tarikat safsatasını aşmıyor.

Burada Max Planck'tan söz etmek durumundayım. Keynes, Essays in Biograhy'de, şunları kaydediyor: «Quantum Kuramı'nın ünlü yaratıcısı Berlinli Profesör Planck, bir kez bana, ilk önceleri iktisat okumayı düşündüğünü ancak çok güç bulduğunu söyledi!»[11] Şöyle devam ediyor: «Profesör Planck, matematik iktisatın tümünü, birkaç gün içinde kolaylıkla sindirebilirdi. Bunu kastedmiyor! Fakat ekonomik yorum için en üst düzeyde gerekli olan mantık ile sezginin bileşimi ile çoğu net olmayan olgularla ilgili geniş bir bilgi, gerçekten de, bütün yeteneği, net bir biçimde bilinen göreceli olarak basit olguların uzantıları ile ilk koşullarını, en ileri noktalara kadar hayal etme ve götürmek gücünden ibaret olanlar için, son derecede zordur.» Mezun olduğu üniversitede şiir kürsüsüne profesör olmak isteyen, daha sonra matematiğe sevdalanarak ilk yayınlarını matematik probabilite üzerine yapan Keynes'in Planck da dahil çağdaş fizikçileri küçümsediği anlaşılıyor.

Haksızlık ettiğini düşünüyorum. Planck ve Einstein, çağdaş fiziğe vermiş oldukları yeni yönelim ile bilimler arasındaki ayrımları ortadan kaldırırken, fizik bilimini sosyal bilimin yöntemiyle birleştiriyorlar.

Keynes, sosyal bilimde sezgi üzerinde duruyor. Sosyal bilimde yaratıcılığın sezgi gücüne bağlı olduğunu söylüyor ve bunu duyumsamış olmasının, Planck'ı iktisattan uzaklaştırdığını ileri sürüyor. Değerlendirmesi doğru mu değil mi, pek önemli değil. Planck, Autobiography'sinde şunları kaydediyor: «Exact science demands more than a gift of intuition and willingness to work hard»[12]. Fizik bilimler, ilk önce, bir sezgi yeteneği ve yoğun çalışma istenci gerektiriyor. Ekliyor: «Emin olmalı, bilimde bir öncü, düşüncelerini araştıran duyargaçlarını ileriye diktiğinde, canlı ve sezgili bir hayal gücüne sahip olmalıdır; çünkü,

yeni düşünceler dedüksiyon yoluyla değil fakat artistik olarak yaratıcı bir hayal gücü ile üretiliyor.» Bilimsel yaratıcılıkta, dedüksiyon yönteminin, matematik tekniklerin, yerini küçültürken sezgiye ve artistik yaklaşıma ağırlık vermede Planck ile Keynes bir yerde birleşiyorlar.

Planck'ı bırakıyorum, Einstein'a geçiyorum; pek içten bir söyleşiden uzunca bir aktarma yapmak durumundayım. W. Heisenberg, yıllar sonra, 1925-1926 yıllarında Einstein ile yaptığı bir söyleşiyi, «Encounters and Conversations» adını taşıyan yayınında aktarıyor. Söyleşinin bir yerinden aktarmaya başlıyorum.

«'Fakat sen buna ciddi olarak inanamazsın' sözleriyle Einstein tepkisini gösterdi; 'yani yalnızca gözlenebilir büyüklükler mi bir fizik kuramında yer alacaklar?'»

«Şaşırdım, 'relativitede yaptığınız tam bu değil miydi' diye sordum. 'Hepsi bir yana, basitçesi mutlak zaman gözlenemediği için mutlak zamandan söz etmeye izin olmadığı, zamanın belirlenmesinde ister hareket eden isterse durağan referans sistemiyle olsun yalnızca saat okumalarının geçerli olduğu gereğini vurgulayan siz değil miydiniz?'»

«'Muhtemelen bu tür bir muhakemeyi kullanmışımdır' diyerek kabul etti, Einstein, ancak şöyle sürdürdü: 'Fakat yine de tümüyle saçmadır. Belki de, bir kimsenin gözlediğini aklında tutmasının eğitici açıdan yararlı olduğunu söyleyerek kendi durumumu daha diplomatça ortaya koyabilirdim. Ancak ilke olarak, bir kuramı yalnızca gözlenebilir büyüklüklere dayanarak kurmak son derece yanlıştır. Gerçekte bunun tam tersi oluyor. Bizim neleri gözleyebileceğimizi belirleyen teoridir. Kabul etmelisin, gözlem, son derece karışık bir süreçtir. Gözlem altındaki olgu, bizim ölçme aygıtımızda bazı olaylar üretir. Bunun sonucunda, aygıtta yeni süreçler oluşur, bunlar giderek ve karışık bir yolun izlenmesiyle duyu izlenimlerini üretirler ve etkilerinin bilincimizde sabitleşmesine yardım ederler. Bütün bu yol boyunca, olgudan bilincimizde yerini almasına kadar, herhangi bir şeyi gözlediğimizi bile söyleyebilmek için, doğanın nasıl çalıştığını söyleyebilme-

liyiz, en azından doğal yasaların pratik olarak işleyişini bilmeliyiz. Yalnızca teori, başka bir sözle, doğal yasaların bilgisi, bizim duyu izlenimlerimizin altındaki olguları çıkarmamızı sağlayabilir»[13]. Bir büyük bilim adamından bilimin gizinin bu denli açıklıkla açıklanması, şaşırtıcı bir güzelliği sergiliyor.

Bu şaşırtıcı güzelliği açığa vuran, aynı ölçüde açıklayıcı söyleşiden bir paragraf daha aktarıyorum: «'çok ince bir buz üzerinde hareket ediyorsun' diye uyardı, Einstein, beni. Devam etti: 'Çünkü birdenbire doğa hakkında bildiklerimiz üzerine konuşuyorsun ve doğanın gerçekte ne yaptığı üzerinde konuşmayı bırakıyorsun. In science we ought to be concerned solely with what nature does. Bilimde biz, yalnızca, doğanın ne yaptığıyla ilgilenmeliyiz. Senin ve benim doğa hakkında tümüyle farklı şeyler bilmemiz pekalâ mümkündür. Peki bununla kim ilgileniyor? Belki de sadece sen ve ben. Bizim dışımızda herkes için en küçük bir ilgi yaratmayacak. Başka bir deyişle, eğer teorin doğruysa, eninde sonunda, sen bana, bir durgun durumdan diğerine geçerken atomun ne yaptığını söyleyeceksin!» Bilimde nesne, harekettir; hareket yasalarını bilmek teoridir.

Einstein, tüm buluşlarına, bir deney ile başlıyor: «Varsayın ışığa bindim.» Bu, belki de deneylerin en öğreticisi oluyor; aklın dışına çıkmayan bir deneyi gösteriyor. Modern fizikle birlikte, iktisat ile fizik bilim arasındaki, birinde deney olmadığı ve diğerinde deney yapılabildiği inancına dayalı bir ayrım, bir yandan çağdaş bilimdeki gelişmelerin cahili olmaktan ve diğer yandan da, geçmiş zamanın geçerli bilgilerini hurafe türünden saklama isteğinden kaynaklanıyor.

Buradan tekrar Planck'a, Planck'ın Bir Bilimsel Otobiyografi'sine, dönüyorum. Aktarıyorum: «My original decision to devote myself to science was a direct result of the discovery which has never ceased to fill me with enthusiasm since my early youth - the comprehension of the far from obvious fact that the laws of human reasoning coincide with the laws governing the sequences

of the impressions we receive from the world aboot us; that, therefor, pure reasoning can enable man to gain an insight into the mecahism of the latter.» Planck, insan aklının çalışma yasalarıyla insanın dünyadan edindiği izlenimlerin dizilişini belirleyen yasaların birbiriyle çakıştığını, çocukluk yaşlarında, bulmaktan büyük coşku duyduğunu yazıyor. Bu coşkulu buluştur, Planck'ı, salt muhakemenin doğanın yasalarına nüfuz etmeye imkân verdiğine inandırıyor.

İktisatta salt usavurma dönemidir; hatırlamak ve tekrar da olsa hatırlatmak durumundayım. Bu, Copernicus'un yaptığı iştir; Copernicus, dünya sistemini tam tersine çeviren buluşunu, binlerce yıl önce İskenderiyeli astronomların gözlemlerinin karşısına geçip aylarca, yıllarca, düşünerek buldu. Copernicus, pek çok az yeni gözlemle, güneşin değil dünyanın döndüğü sonucuna ulaştı.

Burada bitiriyorum: Kelebek'i sevdiğimi saklamıyorum. Bilim, dünya sistemini tam tersine çevirme, kelebeğinin Türkiye'ye geldiğini duyuyorum. Türkiye, bilim ve bunun içinde önemli bir yer tutan siyasal iktisat yapılır bir aşamaya girdi.

Batı ülkelerinde iktisat içinden çürüyüşünün bilincine varmakta geç kaldı. Bundan bilimsel yöntem alanındaki geri kalmışlığın çok büyük bir rolü var; gözlem derleyip yan yana koyma uzunca bir zaman aralığında tek bilimsel uğraş sayıldı.

İktisatçılar, Einstein'ın teori ile gözlem ilişkisi üzerine söylediklerini çok ciddiye almak zorundalar. Teori olmadan, gözlemin ne olduğu bilinemez; teorisiz gözlem, ampirisizm demek oluyor. Batı iktisatı, hâlâ ampirisizm batağında yüzüyor.

«The concrete is concrete, because it is a combination of many objects with different destinations, i.e. a unity of diverse elements. In our thought, it therefore appears as a process of synthesis, as a result, and not as a starting point, although it is the real starting point and, therefore, also the starting point of observation and conception»[14]. Siyasal İktisatın Eleştirisine Katkı'da, so-

mutun, çeşitli öğelerin birliği, çeşitli yönelişleri olan nesnelerin bir kombinasyonu olduğunu saptayan yaklaşımla, somutu, çeşitli eğilimleri bir araya getirme süreci olarak düşünmeyle, çağdaş fiziğin, teorisiz gözlem olmayacağı saptaması ve atomu parçalama süreci arasında çok büyük bir yakınlık var. Türkiye'de, siyasal iktisatın başlangıcında bu yakınlık yer almalıdır.

Yalnızca bilimsel yöntemin geriliği değil; İkinci Dünya Savaşı sonu ile Vietnam Savaşı'nın sonu arasında zaman kesitinde, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batı ülkeleri iktisatının görece istikrarı, Keynes İktisatı'nı, aslında Batı ülkelerindeki ekonomi politikası pratiğini, «teori» düzeyine çıkarma illüzyonuna, yanılsamasına, yol açtı. Keynes'in para illüzyonunu hatırlatırcasına, yazdıkları bir teori ilüzyonuna olanak sağladı.

İki büyük savaş arasında, ücretlerin düşürülmesinin büyük sosyal patlamalara yol açtığını, ücretlerin yükselmesini önleyememenin uluslararası rekabet gücünü sarsarak ekonomik bunalımları doğurduğunu öğrenen önde gelen Batı ekonomileri, sabit fiyatlara yaklaşmayı bir genel politika ilkesi haline getirdiler. Keynes, böyle bir durumda, miktar dizilerinde çok büyük iniş ve çıkışları önleyecek bir manivelayı yazdı.

Ayzbergin, buzdan halatlarla diğer ayzberglere bağlı bir ayzbergin, üzerinde küçük ve dikkatli adımlarla, hassas bir dengeyi koruyarak yürümeye çalışmak; Keynes'in yazdıkları bundan ibaret oldu. Marjinalizmin bir ideoloji sayıldığı bir dünyada, Keynes'in küçük ve dikkatli adımlarıyla hassas bir dengeyi koruma reçetelerinin büyüsüne kapılmak zor olmadı.

Marshall'ın 1890 yılında, Büyük Britanya'da Büyük Depresyon'un sonlarına doğru yazdığı Principles ile iktisat artık büyük kafaların değil mediocre beyinlerin bir uğraşı haline geldi. Belki de Marshall'a «Büyük İktisatçı» denmesi bu nedenledir; çünkü, iktisat Marshall ile birlikte sıradan insanların sıradan konuları ele alan sıradan bir mesleği oldu.

Keynes, Marshall biyografisinde, bir banka vezne-

darının oğlu olan Alfred'i, kadınlara ve kadın haklarına yakınlık duyan, karısına hayran, Kant'a tapınan, oldukça çekingen, eleştiriden korkan, kendisine hiç güveni olmayan birisi olarak çizdi. Bütün bunların rantını topladı; Marshall'dan sonra Keynes, risk almayı, tartışmayı, koleksiyon yapmayı, entellektüel yaşamı seven Keynes, bir yıldız türünden parladı. Yazdıklarının, olduğunun çok ötesinde alınmasında, bu parlaklığın etkisi var.

Ancak birdenbire parlamadı; uzun bir zaman, iktisata Marshall'ın vurduğu damgayı taşıdı. Bundan kurtulmak, İngilizce unlearning denebilecek, Türkçe iki sözcükle, öğrendiklerini çıkarma olarak nitelenebilecek bir süreçle, mümkün oldu.

Türkiye'de, iktisat bilimin kurma işinin, kendine özgü bir şansı olduğunu düşünüyorum. Türkiye'de unlearning süreci, çok zahmetsiz geçebilecek durumda; bir kez, 1980 yılına kadar üniversite öğretiminde derslerin, bu arada iktisat derslerinin çoğu boş geçti. İkincisi, yeni üniversite sistemi nedeniyle, üniversite, araştırıcı, geliştirici ve bu nedenle etkileyici öğretim kadrolarından boşaltıldı.

Bu iki gelişmeyi, Türkiye'de iktisat biliminin geleceği açısından büyük bir şans sayıyorum. İktisat, bir anlamda, bir tabula rasa üzerine kurulacak (*); zahmet az olacak. İktisat okutan fakülte ya da bölümlerin mezun ettiği kafalara, iktisat adına bir takım hurafelerin doldurulmamış olması büyük bir şanstır. Bu şansın sürdürülmesi gerek.

1970 yıllarda üniversiteden uzaklaştırıldığım zaman, yaşamımı yazarak kazanmaya karar verdim. Cumhuriyet'-

(*) Cumhuriyet'in otuzlu yıllarda körüklediği balo merakı, 1940 ve 1950'li yıllarda dans öğrenmeyi üniversite eğitiminin bir parçası haline getirdi. İstanbul'da dans okulları açıldı. Bir Grek kökenli dans profesörü vardı; iki öğrenci gelmiş, ücreti sormuşlar. Birisi az biliyormuş, profesör, saatı yirmi lira demiş; diğeri hiç bilmiyormuş, saatına on lira koymuş. Şaşırmışlar. Profesör açıklamış; az bilene dansı öğretmek için daha çok emek harcaması gerektiğini anlatmış. Önce bildiği yanlışları unutturması gerekiyormuş. Yanlışları unutturmak, yanlışları silmek de, emek işidir.

te ekonomi sayfaları düzenledim «yorum» yazdım. Bab-ı Âli sözcüğüyle, galiba, «tuttu». Çünkü diğer gazetelere de yayıldı; her gazete bir iktisat sayfası düzenlemeye başladı, bir de «yorumcu» buldu.

Türkiye'de iktisat bilimin kurulması için, bu sayfaların kesinlikle okunmaması gerektiğine inanıyorum. Bu sayfaların çoğu, gazetelerin aldıkları reklâmların doğrudan yansıtıcısı olmanın yanında, iktisat olarak, yalnızca durgun kafalara boğucu işletme bilgilerini aktarmaya önem verir hale geldiler (*). Günlük gazetelerin iktisat sayfaları tutuculukta dış politika sayfalarıyla yarışarak, Copernicus'un yaptığını tersine çevirmeye, okuyucularını dünyanın durduğuna inandırmaya, çalışıyorlar (**). Türkiye'de siyasal iktisatı kurabilmek için bunları tümüyle görmezlikten gelmek, eğer iktisat aktüalitesi ile yakınlık kurulmak isteniyorsa, Odalar Birliği'nin yayınladığı Türkiye İktisat Gazetesi ya da İzmir Ticaret Gazetesi'nin çıkardığı Ticaret Gazetesi'ne abone olmak gerekiyor.

Günlük gazetelerin iktisat sayfalarına sırt çevirmekle birlikte, iktisat bilimine girmek isteyenlerin, modern resim seyretmeye önemli ölçüde zaman ayırmalarında büyük yarar görüyorum. Modern resim, algılama gücünü, çok büyük ölçüde genişletecektir; olgunun bir parçasını yakalayarak bütüne inebilmek ve birbirinden çok uzak görünen bütünlükleri, bir dikdörtgenin içine sığdırabilmek, marjinalizmle taban tabana zıt, marjinalizm kadar tutumlu, marjinalizmden çok verimli bir alışkanlıktır. Kandinskiy'in, Sovyetler Birliği'ni terk etmeden önce, konstrüktif bir aşamada yaptığı, krasnıy çetirehugol'nik tablosu, iktisat biliminin konstrüktif aşamasında, kapıya asılacak güzellikte görünüyor.

Bilim, çok büyük ölçüde, yöntemdir.

Bilim, bir bakış açısıdır.

(*) Burada «benimki iyicedir» demenin bir dayanağı yok, en iyi görünen en kötüdür.

(**) Uluslararası piyasaya açıldıkça dış politika ve ekonomi en tutucu olacaktır; oluyor.

Siyasal iktisatı yeniden kurabilmek için, şu anda, Türkiye'ye ve dünyaya, geçerli yöntem ile ve inatla bakmak gerekiyor.

Bütüne bakmak ve bütüne bakmayı sevmek gerekiyor.

Tekrarlıyorum. Seçme Teknik Çalışmalar için yazdığım önsözden iki paragrafı aktarıyorum. «Tekrarlıyorum: Yirminci yüzyılın son yirmi yılında Türkiye'de bilim yapılır. Türkiye'nin pratiği, Türkiye'nin 'bilim adamları' tarafından çözülemeyen veya hâlâ ders kitaplarının karışık bölümleri olarak duran bir çok konuyu geride bıraktı. Bugün Türkiye'de oligopol piyasasını anlatmak yirmi yıl öncesine göre çok kolay. Toplum bunu yaşıyor: Cumhuriyet Merkez Bankası, faiz oranını serbest bırakıyor. Banka yöneticileri bir araya gelip ortak faiz oranı saptıyor. Veya bir buzdolabı firması, bir tür satış kampanyası başlatıyor; bir diğeri hemen izliyor. 'Mikro' iktisat, artık, 'çocuk oyuncağı' bir duruma geliyor»[15]. Pratik, düğümleri çözüyor.

«Eskiden Ricardian problemi, tarımsal fiyatların artırılmasının, işçilerin ücretleriyle doğrudan doğruya ilgili olduğunu, anlatmak zordu. Matematik bile gerekirdi. Şimdi kolay. Hükümet pancar fiyatlarını artırdığını ilân ettiği gün şekere zam yaptığını da ilân ediyor. Bu denli açık.» Bugüne kadar gelişen pratik, dünün düğümlerine büyük açıklıklar getiriyor.

Ne oluyor «Keynezyen Devrim»? Bu soruya en açık sevabı «Keynezyen Karşı Devrim» veriyor. Keynezyen Karşı Devrim, Keynezyen Devrim'in gizlerinin anahtarı oluyor. Ve son derece basit: İkinci Dünya Savaşı ile Vietnam Savaşı'nın sonları arasındaki dönemde, başta Birleşik Amerika olmak üzere önde gelen kapitalist ülkelerde, işsizlik oranının yüzde beşi aşması ve cari fiyatların hızlı yükselerek gerçek ücretlerdeki artışın durması ve giderek gerçek ücretlerin düşmeye başlaması, işçi sınıfı ile sermaye arasında toplumsal kontrat'ın sonu kabul edilirdi. Şimdi kabul edilmiyor.

Bu kadar basit; her bilimsel öneri, bir politika ve bir

denemedir. Milton Friedman ve ekibi, Vietnam Savaşı'na kadar da, işsizliğin daha yukarı düzeylere çıkmasından ve reel ücretlerin düşürülmesi için fiyat sisteminin önündeki takozların kaldırılmasından korkmamak gerektiğini ileri sürüyordu.

«Korkmayın, Şili'de Pinochet ve arkadaşları var.»

Peki sonunda hükümetler Friedman okulunu mu seçtiler? Pratik, seçti.

Vietnam Savaşı, Amerika Birleşik Devletleri için, nerede ise bir kuşaktır unuttuğu ölümlerle birlikte yeni ekonomik sorunlar getirdi. Petrol Bunalımı ise alışılmamış sıkıntılarla birlikte işsizliğin artışını ve Amerikan yaşam biçiminin tehdit altında olduğunu sergiledi.

Işsizlik ve ölümlü bir interregnum, Amerikan toplumunda, işsizliğin tehlikeli sanılan sınırları aşmasında, reel ücretlerin belli bir zaman aralığında gerilemesinde, sanıldığı kadar bir tehlike olmadığını gösterdi. Öyleyse, küçük ve dikkatli adımlarla hassas Keynezyen yürüyüşün mantığı kalıyor mu?

Bu, iktisat mı?

İktisatı sevmek, yaşamın bütününü sevmektir. Siyasal iktisatı, toplumun bütününden koparmak, çürütmektir. Batı ülkelerinde hâlâ bu çürüyüş var; henüz çürüyüşün bilinci bile yok.

BİRİNCİ BÖLÜMÜN NOTLARI

1 Ernest Mandel, Marxist Economic Theory, Vol. I, London, 1968, s. 15
2 John Maynard Keynes, Essays in Persuasion, N.Y. 1963, içinde, s. 324
3 John Maynard Keynes, General Theory of Employment, Interest and Money, s. 335
4 John Maynard Keynes, Essays in Persuasion, op. cit., içinde, s. 314
5 ibid., s. 313
6 ibid., s. 297
7 Alfred Marshall, Principles of Economics, ilk baskı 1890, London, 1966, s. 12
8 John D. Bernal, Science in History, Vol. 3, MIT Press, 1971, s. 727
9 N. Lyhton, Modern Sanatın Öyküsü, İstanbul, 1982, aktarıyor, s. 6
10 Raymond Barre, Economie Politique, Paris, 1961, s. 3
11 John Maynard Keynes, Essays in Biograhy, ilk baskı 1933, London, 1954, s. 158
12 M. Planck, Scientific Autobiography and Other Papers, 1971, s. 109
13 W. Heisenberg, Physicis and Beyond, Encounters and Conversations, N.Y. 1971, s. 63
14 K. Marx, A Contribution to the Critique of Political Economy, N.Y. 1903, s. 293.
15 Y. Küçük, Seçme Teknik Çalışmalar, Ankara, 1981, s. 9

İKİNCİ BÖLÜM

KOMPRADOR İKTİSAT

Güven vermeye çalışıyorum.

Güven'i anlatmam gerekiyor; son çözümlemede akılla pek ilgisi yok. Çünkü güven, en çok aklî kanıtların olmadığı zamanda ortaya çıkıyor, işe yarıyor veya çıkmıyor, yokluğu bile duyulmuyor.

«Güvenli olmak» çok öğütlenir; nasıl olacağı pek gösterilmiyor. Zor olduğu için; güven, belki de, en çok, koyu karanlıkta elektriklenme ile aydınlığın geleceğine, akıl dışı bir inanç olarak anlatılabilir. Düzlükte, böyle bir inancın yokluğu duyulmayabiliyor.

Güven, bunalım dönemlerinde gereklidir; böyle dönemlerde yokluğu yorumlanabilir. Güven, bunalım dönemlerinden saflığı koruyarak çıkabilmenin; güven, bunalımı aşabilmenin güvencesi oluyor. Hiç bir nesnel kanıt yokken, «ben bunu atlatabilirim» diyebilmektir. En büyük olumsuzluklar karşısında, «ben ayakta kalabilirim» veya «ben bunu yapabilirim» diyebilmektir.

Güven, kesinlikle, kendine güven'dir. Güven, başkasına güvenmemektir.

Güven, kendi gücünü saf tutabilmek oluyor.

Korku, güven'in düşmanı durumuna geçiyor. Korku, güven'i eritiyor.

Güven ve korku: Birisi varsa diğeri yok oluyor.

Bunalım, her zaman korku saçıyor. Bunalım, eğer işsizlik ve ölüm yumaklarını sağarak yürüyorsa, korku bir yaşam biçimine dönüşüyor ve her tarafa siniyor. Guiller-

mo O'Donnell, «bu koşullar altında» diyor; Guillermo O'Donnell'den bazan olumlu ve çok zaman eleştirerek, ve koşullarını çizdiği Latin Amerika'dan, bu çalışmada çok sözetme durumunda kalacağım, devam ediyor, «en çok beklenebilen bir dolaylı uyumdur, 'tacit consensus', başka sözlerle, depolitizasyon, ilgisizlik, ve tümüyle özelleşmiş bir günlük yaşama çekilmedir»[1]. Bir başka yerde, Amerika Birleşik Devletleri'nin arka bahçesinde, Latin Amerika'da ortaya çıkan Bureaucratic-Authoritarian, BA, «Bürokrat-Otoriter» rejimlerle ilgili olarak, bu deyim O'Donnell'in bir buluşudur, Guillermo O'Donnell şunları ekliyor: «Ve korku.» Kısa bir cümleden sonra korku'nun türlerini açıklıyor.

«Kaybedenlerin ve BA'larda rejim muhaliflerinin korkusu; BA'ların elle tutulur baskı kapasitelerinden kaynaklanıyor. Kazananların korkusu; BA'ların yerleştirilmesinden önceki duruma dönüş hayaleti ile karşı karşıyalar, korkuyorlar. Bir de fiziksel baskı uygulayanların korkusu var, böyle bir dönüşe yol açabilecek 'siyasal çözüm' korku yaratıyor; bu sonuncu korku, bunları, zaman zaman sınır tanımaz bir baskı yoluna itiyor.» Her yerde korku var, öyle anlaşılıyor.

Korkan insanın yüzü bembeyazdır; öyle görünür. Doğrudur; tüm görüntüler türünden eksik kalıyor, eksikli doğru oluyor. Korkan insanın, aynı zamanda, beyni de bembeyazdır. Tabula rasae; korku beyni siliyor. Osmanlıca bir sözcük ile «tebyiz» ediyor.

Korku, beyni siliyor.

Korku, beyni, yeni ve kolay yazımlara hazır hale getiriyor.

Güven, kendine güvendir ve kendi gücünü saf tutabilmektir. Bu nedenledir, güven en çok bunalım dönemlerinde gerekli oluyor. Çünkü ölüm ve işsizlik sağnaklarıyla birlikte gelen korku, beyni, yeni ve kolay yazımlara hazırlıyor.

Bilârdo topları beyazdır; bembeyaz. Çok serttir; birbirine çarptığı zaman, iki yalçın kayanın çarpışmasından çıkan sesi verir. Bütün bunlara bakıp, görüntüye pek çok

güvenenler, bilârdo toplarının sıkıştırılmış beyaz kâğıt olduğuna inanamaz. Pek az kimse, sıkıştırılmış, başka bir deyişle, baskı uygulanmış beyaz kâğıtların, taştan daha yalçın bilârdo topuna dönüşmesine, kolaylıkla, ihtimal vermiyor.

Baskı, candan çok beyinle ilgilidir.

Baskı, ölümden daha çok, beyazlaştırılmış beyinlere yeni yazımları amaçlıyor. Korku, ölüme çare olmuyor; yeni yazımları kolaylaştırıyor. Korku, güvenini yitirmiş, saflığını koruyamamış, bembeyaz olmuş beyinleri, her türlü «yanlış» düşünceye hazır hale getiriyor.

Güven, en çok, işsizlik ve ölüm sağanaklarıyla gelen bunalım dönümlerinde, bir eter türünden her yere sinmiş korku zamanlarında, gerekli oluyor ve eksikliği duyuluyor. Eksikliği, en çok kendi gücüne inançsızlık olarak ortaya çıkıyor.

Baskı, yarattığı korku aracılığıyla, beyni siliyor. Silinmiş beyin, kendi gücüne güvensizlik ortamında, dışardan gelen yeni düşünceler için, çok zaman «yeni yanlışlar» için, bir tabula rasae işlevini görüyor. Her baskı dönemi, aynı zamanda, silinmiş, beyazlaştırılmış beyinlere yeni yanlışların kakıldığı dönemler oluyor.

Baskı, candan çok beyni hedef alıyor.

Dünyanın her yanında işkencenin bir bilinen yöntemi var: Her işkence evinde, kaçınılmaz olarak, iki tür kamu ajanı var. Bunlardan birisi, acımasızlığıyla ünlüdür; ayak sesleri ya da işkence yerine gelirken, bilinçle çıkardığı bir ses ya da gürültü, artık işkence ile özdeşleşmiş durumdadır. Aynı fizik acıyı verebiliyor. Bu tür kamu ajanının ayak sesi, işkence oluyor.

Bunun yanında her zaman bir zıddı var; zıtların birliğinin büyük gücünü tamamlıyor. İkinci tür kamu ajanı, her zaman «haktan» görünüyor. İyilikçi bir duruşu var; daha çok su vermiyorsa, imkânı olmadığı izlenimini veriyor. Mazlum, bu ikinci tür kamu ajanına yatkın hale getiriliyor; bu tür kamu ajanlarının telkinlerine hazır olu-

yor. Acımasız işkence ajanının olmadığı bir zamanda bu tür «haktan» kamu ajanlarının önerileri büyük tepki doğuracakken, zıtların birliğinin yarattığı bir elverişlilik ortamında, mazlum, «haktan» kamu ajanlarının telkinlerinin kolay alıcısı olabiliyor.

İşsizlik ve ölüm sağnaklarında «yanlış düşünce» hep «haktan» görünerek geliyor. Kendine güvenini yitirmiş kolay alıcı, «yanlış» düşünceyi de sunucusu veya satıcısını da, hep kendinden sayıyor.

Alıcının satıcıyı kendinden saymasının satışı kolaylaştırdığı çok eskiden keşfedilmiş; öyle anlaşılıyor. Latince 'comperator' temelinden gelme Portekizce 'comprador' sözcüğü, Türkçe komprador yazılıyor, bu eski buluşa tanıklık ediyor. Portekizlilerin Asya sömürgelerinde bıraktıkları, yerli halktan satış ajanlarını anlatıyor. Sözlük, kompradoru, yabancılar tarafından Çin'deki işlerini izlemek ve oradaki diğer Çinli çalışanları denetlemek için tutulmuş Çinli ajan olarak tanımlıyor (*). Ayrıca, yine sözlük ekliyor, yabancı egemenliği veya sömürüsü için tutulmuş ajan, one held to be an agent of foreign domination or exploitation, anlamını da taşıyor.

Ölüm ve işsizlik sağnaklarının kemiklere kadar işleyen korku dönemlerinde, komprador iktisatçılar iyi «iş» yapıyorlar; kolay alıcı oluyorlar ve kolay alıcı buluyorlar. Kompradorun ilk işi almak oluyor; baskının sildiği beyinlerden kolaylıkla ve çok sayıda alıcı yaratıyorlar.

Güven vermek, öncelikle komprador iktisatçılara karşı uyarmayı gerektiriyor. Şimdi kim hatırlıyor, 1960 yıllarında Batı Avrupa'da bir «Yeni» akımı başlamıştı, «Yeni Hegelcilik» veya «Yeni Ricardoculuk»; bunun hemen Tür-

(*) «A Chinese agent, adviser or factotum employed by a foreign establishment (as a consulate) in China to have charge of its chinese employees or to act as an intermediary in business affairs.»
Webster's Thir International Dictionary - Unabridged, s. 467.

kiye'de temsilcileri görüldü (*). Althusser ön plana çıkınca, Türkiye'de Batı Avrupa'daki her moda «akımın acentalığını üstlenmiş olanların aracılığıyla», Althusser doğru veya yanlış ciddi düşünmüş bir canlı olmaktan çıkarıldı ve bir yeni peygamber düzeyine yükseldi (**). Sonra, hem modası geçtiği ve hem de Althusser sağlık sorunlarıyla karşı karşıya geldiği için unutuldu.

Batı Avrupa'da modanın geçmesi veya Pulantzas'ın intihar etmesi ya da Althusser'in cinnet geçirmesi yalnızca bir tek sonuç doğuruyor: Mal değiştiriliyor. Komprador iktisat ve komprador iktisatçı kendisini sürdürüyor. Bu kez Batı Avrupa'da Kuhn'ın bilimlerin gelişme süreciyle ilgili orta kıratta bir çalışmasında, model anlamına kullandığı «paradigma» sözcüğü moda oluyor; Türkiye'deki kompradorlar aracılığıyla «paradigma» sözcüğü her türlü düşün sorununu çözebilecek bir anahtar düzeyine ve dolayısıyla gerçek bir anlamsızlığı çıkarılıyor (***). Güven vermek için uyarmak gerekiyor; uyarıldığı zaman, komprador'un özelliği tartışmak değil uyumdur, paradigma sözcüğünün kullanımı da beyinlerden siliniyor.

Komprador iktisatçı, korku sinmiş dönemlerde, yeni mal ve beyni bilinmiş yeni alıcı bulmakta gecikmiyor. Bir süredir aynı isimlerden oluşuyor; bu nedenle tanımakta güçlük çekmiyorum. Bu çalışmayı yaparken, yeni yayınları ve bu arada «Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım» adını taşıyan ortak çalışmayı da inceledim. Bu ortak çalışma içinde yer alan incelemelerden birisinde, bir tutku türünden «hegemonik» sözcüğünün tekrarlanmasını görünce, doğrusu bunun, komprador iktisatçıların acentalığını yaptıkları bir yeni Batı Avrupa malı

(*) «Olgun Kapitalist ülkelerde ve hemen temsilcileri aracılığıyla Türkiye'de Yeni Hegelci, Yeni Ricardocu ve benzeri akımlar çıkıyor.»
Y. Küçük, Bilimlerin Sonu ve Bilimin Doğuşu, Yurt ve Dünya, Mayıs 1977, s. 521.

(**) *ibid., s. 522.*

(***) *Y. Küçük, Seçme Teknik Çalışmalar, Ankara, 1981, s. 1-37.*

olduğuna karar vermekte hiç tereddüt etmedim (*). Ancak kaynağını kestiremedim; pek de merak etmediğimi eklemek durumundayım.

Merak etmeyişim ilgisizliğimden kaynaklanmıyor; kompradorların bu yeni zamanlarda bir başka acentalığı üstlenmelerini gözlemiş olmamdan ve bu acentalığı üzerinde durmaya değer bulmamdan ileri geliyor. Batı Avrupa ile birlikte Türkiye'de Gramsci ve daha çok Gramsci'nin «sivil toplum» keşfi dönemi yaşanıyor. Her halde, şu on beş yıllık kısa zaman aralığında, Yeni Hegelcilik, Althussercilik, Kuhnculuk dönemlerini yaşayan, bunların Türkiye acentalığını üstlenenlerin şimdi Gramsci ve «sivil toplum» işini alanlarla bir ve aynı kişiler olduğunu eklemeye gerek yok; kolaylıkla kestirilebileceğini düşünüyorum.

Bir soru var ve bu soru, kendisine en az güveni olan her kimsenin, sorup cevabını araması gereken bir soru olarak ortada duruyor: Gramsci, 1920 yıllarının adamıdır, üstelik ilk kez moda olmuyor. İtalyanca yazmış olmakla birlikte yazılarının çoğu çeşitli dillere ve bu arada, sınırlı ölçüde de olsa, Türkçeye çevrilmiş durumda. Gramsci'den öğrenilecekler olabilir, var olduğuna inanıyorum, ancak Gramsci'nin Türkiye'nin güncel gerçeğine ışık tuta-

---

(*) Bir paragraf aktarıyorum: «Hiyerarşik yapı varsa bir de en tepede oturan hegemonik ülke devleti vardır, ve de iktisat düzeyinde de bu ülkenin sermayesine hâkim olması -ki hiç olmazsa kriz yokken- pek muhtemeldir. Bu ülke devletine 'hegemonik' diyeceğiz. İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD Devleti dünya kapitalist sistemi içinde hegemonik idi, ta 1970'lerin başına kadar. 19. yüzyılın büyük kısmında İngiltere devleti hegemonik idi, sonra statüsünü kaybetmeye başladı, çünkü iktisadî gücü Almanya ve ABD'ye göre azalmaya yüz tuttu. 1896-1914 döneminde gözlenen emperyalist rekabet hegemonyanın kimde kalacağının rekabeti idi. Sonra iki büyük savaş oldu ve ABD galip çıktı, fakat rekabetsiz hegemonyası nispeten az sürdü; tam 25 sene. Şimdi hegemonya krizi yaşanıyor.»

İlhan Tekeli, Çağlar Keyder, Ergun Türkcan ve diğerleri, Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım, Ankara, 1984, s. 31.

Noktalama işaretlerine dokunmadım; olduğu gibi bıraktım.

bileceğinin anlaşılması için Batı Avrupa'da «sivil toplum» görüşlerinin bir güvensiz entellektüel salgın haline gelmesi mi gerekiyor? Böyle bir gerekliliğin olduğu düşüncesine katılamıyorum.

Gramsci, uzun incelemesi ve uzun düşüncesi olmayan, ancak uzun inadı olan bir kimsedir. Gramsci, düşüncelerinin tutarlılığı ya da açıklayıcılığından daha çok, İtalyan faşizminin pençesinde çektiği acılar ve bu acılar karşısında gösterdiği dirençten dolayı ünlüdür. Düşünce, acı ile geliştirildiği zaman, mutlaka daha çok alıcı buluyor. Peygamberlik mesleği, bu basit gerçekte büyük bir çekicilik buluyor.

Antonio Gramsci, enigmatic, sırlı cümleler yazarıdır; yazıları büyük çelişkileri yan yana sergiliyor. Bir tek örnekle yetinmek mümkün: Gramsci, «Das Kapital'e Karşı Devrim» yazısında, Marx'ın bu temel kitabının, Rusya ve İtalya'da «proleteryanın değil burjuvazinin kitabı» olduğunu ileri sürüyor[2]. Materyalist düşüncenin alfabesine taban tabana ters bir bakış açısıyla, Rusya ve İtalya'da devrimcilerin, devrimin nesnel koşullarını yaratacaklarını yazabiliyor.

Burada Gramsci ve Gramsci'nin kompradorların tezgâhına giren «sivil toplum» düşünceleri üzerinde durmayı planlamıyorum. Komprador iktisatın temel alanına giren ve üzerinde daha çok durulması gereken malzeme var. Ancak «sivil toplum» ile ilgili olarak başlatılmış olan fetişleştirme süreci de pek önemsiz görünmüyor.

Bir başka yerde yazdım ve burada tekrarlıyorum: Fetiş, ilkelin ideolojisidir. Burada, bu saptamayı, tersinden yeniden ele almak mümkün: Ne kadar okumuşsa ve bilgiçce görünürse görünsün, her fetişleştirme süreci, ilkelliğin, sine qua non, olmazsa olmaz, bir göstergesidir.

İktisat bir bütünlüktür; toplumdaki her türlü ilkellikle ve kavramların metalaştırılmasıyla ilgilenmeyi de gerektiriyor. Bu nedenle, komprador uğraşın en son aşaması olan, tarihin bu anında en son, yoksa daha devam edecek, «sivil toplum» düşüncesi üzerine yazılarla ilgilenmek kaçınılmaz oluyor.

Tekrarlıyorum: Türkiye'de bilim yapılır. Türkiye, bilim ve dönüşüm kelebeğinin konduğu topraklar olma özelliğine kavuşuyor.

Bilim, kollektiftir ve toplumsal.

Gülnur Savran'ın «Sivil Toplumun Eleştirisi» incelemesi, bir başka yerden, bilim ve dönüşüm kelebeğinin Türkiye toprakları üzerinde uçuştuğunu gösteriyor. Uzun bir aktarma yapmak zorundayım; komprador uğraşın aşamalarını gösterebilecek uzun bir paragrafı, dipnotlarıyla birlikte, aktarma durumundayım. Gülnur Savran, her halde bu incelemesini yazarken, bu paragrafının buradaki kullanıma konu olabileceğini düşünmemiştir; yazdıklarım içinde, belki de, Savran'ın yazısının bütünlüğünden daha organik bir konum kazanıyor (*). Öyle düşünüyorum.

Aktarmaya başlıyorum: «Sivil Toplum» kavramından söz ediliyor. «Kavram tartışılırken benimsenen yaklaşımlarda belirli genel çizgiler saptamak olanaklı. Başlangıçta Gramsci'nin belli bir yorumundan kalkılarak sunuldu 'sivil toplum' kavramı. Buna karşılık, Althusser, Poulantzas ve izleyicileri, kavramın tüm çerçevesini, bireysel gereksinim ve çıkarlardan hareket eden, ve dolayısıyla da daha derindeki üretim ilişkileri düzeyini dışlayan, 'antropolojik' bir bakış açısına dayandığı gerekçesiyle reddettiler»[3]. Burada bir dipnot var; bunun da aktarılması gerekiyor. «Althusser (1969), özellikle 'Contradiction and Overdetermination', Polulantzas (1973) s. 124. ve Poulantzas (1978) s. 55.» Bu dipnotu, gerekliliğinden kuşku duymakla birlikte yine de dillendirmek yararlı olabilir; «sivil top-

---

(*) Buradaki kullanıma tümüyle uzak olduğu izleniminî vererek haksızlık yapmamak için, şu paragrafı da aktarıyorum.

«Bilimsel kavramlar 'masum' olmadıkları gibi, gelişme biçimleri de çok karmaşık: Başlarına gelecekleri önceden kestirmek güç. 'Sivil toplum' kavramı, farklı tarihçelerin özgüllüğüne karşın, bugün artık, kabaca 'yeni liberalizm' olarak nitelendirilebilecek bir akıma koşut olarak gelişmeye başladı, şimdi tarihi bu çerçeve içinde oluşuyor. Türkiye aydını tam da bu aşamada katıldı 'sivil toplum' kervanına.»

Gülnur Savran, Sivil Toplumun Eleştirisi, Yapıt, sayı 5, Haziran-Temmuz, 1984, s. 31.

lum» düşüncesi, 1970 yıllarında da moda olmak üzere canlanıyor, ancak o zamanın moda yazarları Althusser ve Poulantzas buna karşı çıktıkları için en azından Türkiye'deki komprador ticarete meta olamıyor.

Poulantzas intihar ediyor ve Althusser akıl hastanesine kapatılıyor. «Sivil toplum» rahatlıyor (*). Bundan sonra, Gülnur Savran'ın paragrafını aktarmayı sürdürüyorum: «Öte yandan, kavramın kendisini 'ideolojik' ya da 'bilim öncesi' görmemekle, İtalya'da ilk ortaya çıktığı biçimiyle taşıdığı uzantıları sorguya çekenler çoğalmaya başladı. Bu bağlamda sorun farklı Gramsci yorumlarına dönüşüyordu. Gramsci'nin çok önemli, ama tutarlı bir bütün oluşturmadığı açık yazılarına dayanılarak, yazarın 'reformistliği', ya da 'devrimciliği' aynı inanmışlık ve inatla savunuluyordu: kimilerine göre sivil toplumda hegemonya kurmaktı artık (özellikle Batı'da) gündemde olan; kimileri ise 'sivil toplum' ve hegemonya'nın Gramsci'nin düşüncesinde daha çok göreli kavramlar olduğunu ileri sürüyorlardı.» Gülnur Savran, Gramsci'nin, bu inatçı aydının, küçük ve sırlı yazılarla aydın düşünceyi zenginleştirmiş bu İtalyan'ın, fetişleştirilme aşamasında, Gramsci'nin düşüncelerinin bir tutarlı bütün oluşturmadığını yazıyor; doğruyu yazıyor, yalnızca sevinmek gerekiyor.

Bu paragrafa eklediği ikinci dipnotu da aktarmak zorunlu oluyor: «İlk görüş için, Mouffe (1979) ve Shoctack-Sassoon (1982); ikinci görüş için, Lepre (1978) ve Agazzi (1979). Bu dipnot da şunu gösteriyor: Gramsci'nin «sivil toplum» düşüncesi, bunlara karşı çıkmış olan Althusser

---

(*) Max Planck, sanki bu tartışma için yazmış; bir yeni bilimsel görüşün, ancak eski görüşün sahiplerinin ölümü ile zafer kazandığını saptıyor.

«Bu deneyim, bana, bir gerçeği, görüşüme göre olağanüstü bir gerçeği, öğrenme fırsatını kazandırdı. Bir yeni bilimsel doğru, karşıtlarını ikna ederek ve aydınlığı görmelerini sağlayarak değil; bunun yerine, daha çok zaman içinde karşıtlarının ölümü ve kendisiyle tanışık bir yeni kuşağın gelişmesiyle zafer kazanıyor.»

Max Planck, Scientific Authobiography and Other Papers, 1971, s. 33-34.

ve Poulantzas'ın yazı sahnesinden çekilmelerinden sonra ve 1970 yıllarının sonlarıyla 1980 yıllarının başlarında, yeniden ve Batı Avrupa'da moda etkisi kazanıyor. «Hegemonya» sözcüğü de, Gramsci'nin «sivil toplum» düşüncesinin ceryanından güç alıyor.

Her ikisi de, yalnız ve yalnızca Batı Avrupa'da moda olduğu için, komprador uğraşı karyer edinenler tarafından Türkiye piyasasına sunuluyor.

Üzerinde durmuyorum; üzerinde durulacak daha «değerli» malzeme var.

Öyle düşünüyorum, değerli iktisatçı ve dostum Korkut Boratav, yazdıklarını, bir «buhran» anında yazmıştır; daha önceki yazdıklarını ve başkalarının yazdıklarını tümüyle unutmuş görünüyor. Sanki bunalım, bellekteki bütün kayıtları silmiş, sanki tüm kavramlar yeniden öğreniliyor. Sanki bunalımın baskı mekanizması işlerken, Türk iktisatçıları, Amerika Birleşik Devletleri'nin arka bahçesi Latin Amerika'da üretilen «muz» türü «yeni teorileri» alıp satmaya mahkûmlar. Sanki Türk iktisatçıları, Dünya Bankası-IMF tezleri'ni, yüzyıldan daha uzun bir kararlılığı olan «popülizm» kavramına bulandırarak Türkiye'de bir komprador uğraş tutmak zorundalar.

Böyle bir mahkûmiyet ve zorunluluğu kabul etmek için hiç bir neden yok.

Bu bölüm dört aşamalıdır: Birinci aşamada değerli iktisatçı dostum Korkut Boratav'ın, her satırı tüyler ürperten «Türkiye'de Popülizm: 1962-1976 Dönemi Üzerine Notlar» var. Boratav'ın tümceleri ve sözcükleri ile «Türkiye'de Popülizm» yazılacak. İkinci aşamada, Değerli İktisatçı Dostum Korkut Boratav'ın, eğer bir dilekçe değilse (*), kesinlikle yüksek ateş içinde yazmış olduğunu

(*) Artık alıştık; Türkiye'de haklı ya da haksız «ileri imajlı» iktisatçılar, bir zaman geliyor, kendilerini tümüyle reddeden ve içinde Dünya Bankası-IMF tezlerini zengin bir biçimde geliştiren yazılar çıkarıyorlar. Bunlara «iş isteme yazısı» adını veriyoruz. Dilekçe de denebilir. Bununla, haklı ya da haksız ilerici imajlı teknisyen, uluslararası kuruluşlarda, yurt dışında, Dünya Bankası veya Uluslararası Para Fonu'nda, OECD'de, iş buluyorlar.

düşündüğüm Notlar'ının, istatistik dayanakları araştırılacak. Üçüncü aşamada, Değerli Iktisatçı Dostum Korkut Boratav'ın, kendi belleğindeki silinmenin, yoldaş iktisatçıların belleğinde de silinme anlamına geldiği yolundaki varsayımının dayanaksız olduğu gösterilecek. Türk iktisatçıları için, Türk aydını için, Türk politikacısı için, Türk esteti için, «popülizm» kavramı yeni olmaktan çok uzak; 1960 yıllarında, Türk Aydını, bu kavramı diğer kavramlarla birlikte ve altını çizerek öğrendi, biribirine öğretti. Artık Türk iktisatçısının ya da aydınının, Latin Amerika aydınının, doğrudan doğruya Amerika Birleşik Devletleri ile Washington D.C. için ürettiği sözde kavramlara ihtiyacı olmadığını sanıyorum. Dördüncü aşamada, Korkut'un, Türkiye'de «popülizm» çerçevesi içinde sunduğu düşüncelerinin tümünün, Latin Amerikan bahçelerinde üretildiği ve Amerika Birleşik Devletleri'nden yayıldığı gösteriliyor. Göstermek istemezdim; ne yazık, burada bir zorunluluk var.

Korkut Boratav başlıyor: Önce oldukça mütevazi başlıyor ve «popülizm üzerine bir ilk deneme yapmanın ötesinde bir iddia» taşımadığını belirtiyor. Ancak «popülizm» kavramına getirdiği «yeni» tanım ve bu tanıma yüklediği boyutlar, tevazu sınırlarını oldukça aşıyor. «Popülizm» diyor, Korkut Boratav, «bu yazıda, siyasî rejim ile bölüşüm ilişkilerine dönük iktisat politikaları arasındaki bağlantıları aydınlatabilecek bir kavram olarak kullanılacaktır»[4]. Ricardo'nun iktisat bilimi içinde bölüşüm yasalarına verdiği ağırlık hatırlanmalı; Boratav, popülizm kavramı ile siyasal iktisatın temellerine uzanıyor.

Sürdürüyor, kaldığı yerden ve şöyle: «Parlamenter bir sistemin varlığı sayesinde emekçi sınıfların, özellikle kendi ekonomik çıkarlarını ilgilendiren konularda siyasî karar alma süreçlerini **etkileyebilecekleri;** ancak siyasî iktidara bir **alternatif** veya ortak olabilecek biçim ve düzeyde örgütlenemedikleri bir durum, bizim bu yazıdaki anlayışımızla popülizmin genel siyasî çerçevesini oluşturur.» Boratav'ın popülizm kavramı, yeniliği bir yana, çok dar ve vücudun bazı bölümlerini dışta tutabilecek bir bi-

çimde kesilmiş bir cekete benziyor. Büyük Britanya veya Fransa'da işçi ve emekçi sınıfların iktidara alternatif oldukları kabul edildiği için, Boratav «alternatif» sözcüğünü vurguluyor; bu tür ülkeler popülizm'in dışına çıkıyor. Siyasal karar alma süreçlerini etkileyebilecek, Boratav «etkilemek» sözcüğünün de altını çiziyor, parlamenter sistemler olmadığı için, 1930 yılları Türkiyesi, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül dönemleri veya Mısır'daki Nasır yönetimi, benzerleri hep hep, birer makas becerikliliğiyle çözümlemenin dışına çıkartılıyor.

Efradını cemi, agyarını mani; bir tanım, Osmanlıcanın özdeyişi ile böyle olmalıdır. Korkut Boratav, Hukuk Fakültesi'nde okudu, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğretim üyesi oldu. Her iki Fakülte'de de, tanım yapmak isteyenlere bu formül, tanımın bütünün bireylerini toplaması ve ayrıkları dışarda bırakması gereği, öğretilir. Öyle anlaşılıyor; Boratav bu formülü tersine çeviriyor ve efradını mani, agyarını cemi biçimine sokuyor. Olabilir.

Korkut Boratav, Türkiye'ye yenileştirilmiş bir «popülizm» kavramı ithal etme girişiminde komprador loncadan bir destekçi (*) bulmuş görünüyor; ancak destek arzetmede kraldan fazla kralcı tutumun Boratav'ı rahatsız etmiş olduğu anlaşılıyor. Cevabında destekçisinden uzak durmaya çalışıyor, ancak yine de şunları yazmaktan geri kalmıyor: «Popülizmin iktisadî, siyasî ve ideolojik boyutları olan bir kavram olarak geliştirilmesinin yararlı olacağı görüşüne katılıyorum»[5]. Açık kapıyı zorlamada görüş birliği ortaya çıkıyor.

Bir insanın zor geçitten başarıyla geçtiğini açıklamasının tevazu eksikliği ile hiç bir ilgisi yok. Zor geçitten geçişi açıklamamak, bunun olağan olduğu izlenimini vermek, iki yüzlülük olmalı. Ancak açık kapıları zorlamanın ve zorlamadan pay çıkarmanın net bir tevazu eksikliğini anlattığından kuşku duymuyorum.

İktisat Profesörü Korkut Boratav, «popülizm» üze-

(*) *Haldun Gülalp, Popülizm Kavramı Üzerine, Yapıt, Sayı 48'3 Şubat-Mart 1984.*

rine mevcut açıklıkları ortadan kaldırmaya yönelik çalışmasını, ilk sayısının ilk incelemesi olarak yayınlayan derginin yazı kurulu üyesi olarak da duruyor. Bu ilk sayının, yazı kurulu'nu bağlayan sunuş yazısı, gereksiz övünme ile yakışıksız bir bilgisizliği birlikte sunuyor. Önce, her türlü sınırı aşan tevazu eksikliğini göstermek gerekiyor; sunuş yazısından aktarıyorum. «Bu sayımızdaki ilk makalenin krizle ve iktisat politikasıyla ilgili tartışmalara yeni bir boyut getirdiği kanısındayız»(*). Boratav'ın «popülizm» incelemesinin tanıtımı böyle başlıyor.

Sonra, çoğunluğu 1402 sıkıyönetim yasasına dayanılarak komutanlık emri ile üniversitelerindeki görevlerinden uzaklaştırılmış, hepsi yeni dönemde üniversite dışına çıkmış yazı kurulu (*) adına sergilenen yakışıksız bilgisizlik geliyor. Aktarmak zorunluluğunu duyuyorum (**): «Boratav'ın istatistiklerle de desteklediği bu çözümleme, birinci olarak, yüksek işçi ücretlerinin her zaman ve her yerde kapitalist birikimle, dolayısıyla da büyümeyle çeliştiği yolundaki kaba savı örtülü olarak eleştiriyor. İkinci olarak, hele dünya bunalımı koşullarında daha sağlıklı bir iktisat politikasının, bu iç pazar genişliğini yoketmeye çalışmak yerine, Türkiye ekonomisinin bu 'güçlü' yanını koruyup dış şoklara karşı güvence altına almak fikri etrafında örülebileceğine ilişkin bir ima'yı da içeriyor.» Çok yazık!

Çok yazık ve ne yazık, eleştirilecek bir «kaba sav» yok. «Bizler» Türkiye'de ve dünyanın başka üniversitelerinde ücretlerin aynı zamanda bir talep ögesi olduğunu

---

(*) *Türker Alkan, Halil Berktay, Korkut Boratav, Nuri Karacan, Yakup Kepenek, Çağlar Keyder, Şevket Pamuk, Bülent Tanör, Mete Tunçay.*

(**) Yazı kurulu üyelerinin pek çoğunun siyasal iktisatın alfabesini bir katkı olarak sunmanın ancak bir bilgisizlikle mümkün olacağını ve alfabeyi bildiklerinden kuşku duymuyorum. Fakat yazı kurulu üyelerinin, uzaklaştırıldıkları veya ayrıldıkları üniversitenin dışında daha titiz davranmak ve adlarına yazılan sunuş yazısını okumak sorumlulukları var.

Eksik sorumluluk sorumluluğu doğuruyor; sorumluluk yoksa sorumluluk vardır.

anlatır, dururuz. En azından üç kanal üzerinden bu noktayı, lisans öğrencilerine, öğretiriz. Bir kez, artık Amerika Birleşik Devletleri'nde bile, üniversite öğretiminde Marx'ın ekonominin anlaşılması için geliştirmiş olduğu şema okutuluyor. En azından ekonomi iki departman olarak ele alınıyor. Birincisi tüketim malları üreten departman; ikincisi üretim araçları üreten departman oluyor. Bu departmanları bir özdeşlik tamamlıyor: Her iki departman için de ücret ödemelerinin toplamı, tüketim malları üreten sektörlerin üretim değerleri toplamına eşit oluyor. Kapalı ekonomi varsayımı altında, ithalât ve ihracatın önemsiz olduğu düşünüldüğünde, bu özdeşlik kesinlik taşıyor; tüketim malları üreten sektörlerin üretimini artırabilmek, kesinlikle, ücret ödemelerini artırmayı gerektiriyor.

İkinci kanala, Kalecki-Keynes Modeli adı veriliyor ve her zaman doğru olmasının yanında öğrencilerin aklında kolaylıkla yer eden şu özdeyiş ile anlatılıyor: İşçiler kazandıklarını harcarlar, kapitalistler harcadıklarını kazanırlar. Polonya'nın büyük iktisatçısı Mihail Kalecki ile John Maynard Keynes'in ayrı ayrı geliştirdikleri düşüncelere dayalı bu özlü deyiş, ücretlerin tümünün talep olarak ürütemin realizasyonuna katkıda bulunduğunu ve kapitalistlerin de, yatırım harcamasını artırdıkları ölçüde, üretimin realizasyonunu sağlayacaklarını anlatıyor.

Üçüncü kanalda, kalkınma sorunlarının ön plana çıktığı 1950 ve 1960 yıllarında, 1920 yıllarının Sovyet Plancısı Fel'dman'ın geliştirmiş olduğu matematik büyüme modeli yer alıyor (*). Polonya asıllı Amerikalı iktisatçı Evsey Domar'ın yeniden üne kavuşturduğu bu model, ücret ödemeleri toplamıyla tüketim malları üreten sektörlerin toplam üretim değerinin eşitliğinden hareket ederek, üretim malları üreten sektörlere öncelik tanıyan bir kal-

(*) Fel'dman modeli ve tartışmaları için bir başka kitabıma bakılabilir.

Y. Küçük, Planlama, Kalkınma ve Türkiye, İstanbul, 1978.

kınma modelinin belli bir zaman kesitinde ücretlerin yavaş artışına razı olmayı gerektirdiğini anlatıyor.

Her ciddi üniversite öğrencisi bu üç kanaldan kesinlikle geçiyor; ama her üniversite eğitimi gören iktisat öğrencisi, bu kanallardan birisiyle, mutlaka, karşılaşıyor.

Bir özet gerekiyor: İhracatın önemli olmadığı bir ekonomide, tüketim malları üretiminin öncelik almış olduğu zaman kesitinde, ücret artışı, hızlı kalkınmayla beraber gidiyor.

Özete eklemek gerekiyor: Belirli kalkınma aralıklarında ücret artışlarının büyümeyle çeliştiği yolunda bir «kaba sav» yoktur; tersi var.

Burada, bu bölümün daha ileriki aşamalarında ortaya çıkacak bir görüşü, Osmanlıca sözcükle «ihsas etmek» yararlı olacak; bölümün bütün dokusunu ortaya çıkarabilmek için, şimdiden, bir ilmiği ileriye atmak gerekiyor. Şöyle söylenebilir; ücret artışlarının popülizmle, uzaktan veya yakından, hiç bir ilişkisi yoktur.

Korkut Boratav'dan, «popülizm» kavramına getirdiği yeniliği iyice açıklayabilmek için, iki aktarma daha yapmak durumundayım. Birincisi, bir tekrar niteliğinde ve şöyle: «Bu biçimde anlaşılırsa popülizm, emekçi sınıfların, egemen sınıfların iktidarına rakip veya ortak örgütlenebildikleri (ve böyle bir durumun çeşitli ideolojik ve kurumsal yansımalarını içeren) Batı Avrupa türü **burjuva demokrasileri**nden ayrılır ve esas olarak geri kalmış kapitalizme özgü bir siyasî çerçeve oluşturur.» Korkut Boratav, popülizmi, altını çizdiği burjuva demokrasilerinden ayırıyor (*). Burjuva demokrasilerini, popülizm lekesinden temizliyor.

(*) Değerli iktisatçı dostum Korkut Boratav için gerçekten üzülüyorum; geliştirilmesini istediği ve geliştirilmesine katkıda bulunduğu popülizm kavramının, sözcüklere girecek kadar gelişmiş olduğunu unutuyor. Üstelik sözlük, popülizmin, pek çok gelişmiş burjuva demokrasilerinde de bulunduğunu gösteriyor. Üstelik sözlük, popülizmin, işçi ücretleriyle ve dolayısıyla sanayi ile ilgili bir kavram olmadığını da yazıyor. Yalnızca aktarıyorum.

Korkut Boratav'ın leke temizleme işinde adaletli davrandığını kabul ediyorum; çünkü, burjuva demokrasilerini, daha başka bir deyişle, gelişmiş kapitalist ülkeleri popülizm lekesinden temizlerken, kapitalizmde gelişmemiş ekonomileri de düşünüyor. Kapitalist gelişme süreçlerini henüz tamamlamamış ekonomilerde «paternalist-reformist rejimler ve tutucu askerî diktalar» olabilir, fakat, faşizm olmaz; Değerli Profesör böyle yazıyor. Böylece, terazinin iki kefesi eşitlenmiş ve eşit ölçüde temizlenmiş oluyor; azgelişmiş kapitalist ekonomiler, faşizm lekesinden kurtuluyor.

«Faşizmi ise» diyor Boratav, «daha çok burjuva demokrasisinin bir alternatifi olarak, dolayısıyla gelişmiş kapitalizme has bir rejim olarak anlamak eğilimindeyiz». Açıklamasını sürdürüyor: «Büyük sermayenin belli bir kitle tabanına dayanarak kurduğu ve yürüttüğü bir sivil dikta rejimi olarak faşizm, paternalist-reformist rejimler ve tutucu askerî diktalarla bazı biçimsel ve ideolojik benzerlikler taşımasına rağmen, bunlarla özdeş görülmemelidir» (*). Korkut Boratav, incelemesinde bir dipnottaki

---

Populism, the political and economic doctrines advocated by the Populists. Popülizm, Popülistler tarafından savunulan siyasal ve ekonomik doktrinler.

Popülist, 1 — 1891 yılında kurulmuş olan ve özellikle 1892 başkanlık seçiminde, başta tarımsal çıkarları temsil etmek ve serbest gümüş para basma ile hükümetin tekelleri kontrol etmesini savunmak üzere aktif kampanya sürdüren bir Birleşik Devlet partisinin üyesi; 2 — sıradan halkı temsil ettiğini ileri süren herhangi bir partinin üyesi.

Webster's Third New International Dictionary, Cilt II, s. 1766.

(*) Korkut Boratav'ın faşizm tanımındaki yanlışlıkları düzeltmenin yeri burası değil ve gerçekten de sayfalar yetmez. İtalya, faşizm ile yüz yüze geldiği zaman, tartışmalı bir burjuva demokrasisi ve gelişme aşamasındaydı. Portekiz ve İspanya, burjuva demokrasilerini ne ölçüde yaşadılar; faşizmi uzun dönem gördüler. Bulgaristan, faşist bir hükümetle yönetildiği ve faşizme karşı silâhlı mücadele verdiği yıllarda hiç ama hiç gelişmemişti.

ilgisiz atıf bir yana Latin Amerika'dan hiç söz etmemekle birlikte, Latin Amerika'yı yazıyor. Batı Avrupa ile sınırlı tuttuğu faşizm ile Latin Amerika'da, devlet babacı-reformcu ve tutucu askerî rejimleri ele alarak bir ikilem yaratmış oluyor.

Korkut Boratav, tüm esinini, bazı Latin Amerikan yazarların geliştirip Amerika Birleşik Devletleri'nde yayılan tezlerden aldığı ve bu tezlerde, «bürokratik-otoriter» adı verilen rejimler ayrı bir yere konduğu için, böyle bir ikileme gerek duyuyor. Burada, bu bölümün sonlarındaki notlardan birisine dokunarak şimdiden bir açıklama yapmak durumundayım: Bu tezlerde, «bürokratik-otoriter» rejimler açıkça övülmemekle birlikte, bunlardan önceki «popülist» rejimlerin türlü akılsızlıkları karşısında kaçınılmaz oldukları anlatılıyor.

«Popülist» rejimler, Latin Amerika'da askerî diktatörlüklerin günah keçisidir.

Boratav için de öyledir; Boratav'ın işi zor.

Süleyman Demirel'in Korkut Boratav'ın «popülizm» çözümlemesinden haberdar olup olmadığını bilmiyorum; haberdar olursa her halde çok sevinecektir. Korkut Boratav, çok büyük bir bölümü Demirel'in yönetiminde geçen bir dönemi, «popülist», eğer Türkçe bir sözcükle karşılık verilecek olursa, «halkçı» olarak niteliyor (*). Bunu kanıtlamaya çalışıyor.

Hitler, iktidarını kurabilmek için ordu içinde tasfiye yaptı ve ordu ile iktidarını sürdürdü.

Örnekleri ve örneklere dayalı çözümlemeyi uzatmayı düşünmüyorum. Kısaca şu: Faşizm, potansiyel olarak. burjuva demokrasileriyle birlikte doğdu. Burjuva demokrasilerine alternatif olarak değil, potansiyel olarak burjuva demokrasilerinin içinde doğdu.

Kısa özetin devamı şöyle: Faşizmin, kapitalist ekonominin gelişmişliği veya kurulurken dökülen kanla tanımlanması mümkün değil.

Faşizm, burjuva iktidarının saflaşmasıdır.

(*) Tarih ne denli ironilerle dolu: Demirel'in karşıtları, değerini, hep genç anlıyorlar. 12 Mart öncesinde Demirel rejimini devirmek için silâhlanan gençlerin bir bölüğü daha son-

Aktarıyorum: «Türkiye'ye gelince, popülizmin 1946'-dan beri gündemde olduğu ve çıraklık dönemini 1950-1960 arasında yaşadığı söylenebilir. 1960 öncesindeki köylü tabanlı popülizmin, gerek siyasî-hukukî kurumlar düzeyinde, gerekse işçi sınıfına dönük iktisat politikası uygulamaları eklenerek olgunlaşması, 1961 Anayasasının kabulünü izleyen çok partili rejim içinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de popülizmin, tüm unsurlarıyla (ve kısa bir kesinti dışında) 1962-1976 yılları içinde geçerli olduğunu düşünüyoruz.» Çok açık ama yine de daha açık olmasına yardımcı olmak mümkün; bir burjuva demokrasisi göstergesi var, Boratav'a göre, gösterge yükseldikçe popülizm de yüksek oluyor.

İktisatçıların, «demokrasi», «dikta», «faşizm», «burjuva demokrasisi» türünden kavramları çalışma masalarına kabul etmelerine yalnızca sevinmek gerekiyor. Gelişmiş kapitalist ekonomilerin içine girdiği bunalım ve bunalım karşısında Batı iktisatının çaresizliğinin hiç olmazsa, bir yerde kurumak özelliği gösteren bir disiplinin, iktisatın, yeniden canlanmasına yol açması mümkün görünüyor. Bunun için yaşamla ve toplumla bütünleşmesi zorunlu oluyor.

Ancak bunlarla dar anlamda iktisat kavramları arasında bağlantıların kurulmasından vazgeçmek söz konusu değil. Korkut Boratav da böyle yapıyor. Yeni popülizm kavramının ekonomik dayanaklarını açıklıyor. İkidir: Birisi, ücretlerin artırılması ve diğeri, tarımsal ürünler ile sanayi ürünler arasındaki fiyat makasının sürekli tarım kesimi lehine seyretmesi oluyor. Popülizmde, Boratav'a göre, işçiler ile tarım kesiminde olanlar kazançlı çıkıyorlar.

Böyle konulunca, bundan sonra mekanizmanın nasıl çalışacağı kendiliğinden ortaya çıkıyor. Boratav yazıyor:

---

ra yargılandıkları Mamak mahkemelerinde, Demirel'in ne kadar akıllı olduğunu anlatmada, en ateşli destekçilerini bile geride bıraktılar. Şimdi de, hep Demirel iktisat politikalarına karşıt düşmüş bir değerli iktisat öğretim üyesi, Demirel dönemini «halkçı» ve demek oluyor, halktan yana gösteriyor.

«Popülist modelin emekçi sınıflara dönük bölüşüm politikalarının egemen sınıflar açısından 'hazmedilebilir' sınırlar içinde tutulması gerekir»*. Buradaki ve tırnak içindeki 'hazmedilebilir' sözcüğünü, Ingilizceye 'cost of toleration' olarak çeviriyorum. Çok zorlama değil; «serbest çeviri» denilen türden, 'hoşgörünün maliyeti' ile 'hazmedilebilirlik' biribirine çok yakın anlamlar taşıyor.

Korkut Boratav, popülist çözümlemesini neden 1976 yılına kadar çektiğini açıklamak gereğini duyuyor ve açıklıyor. «Bu dönemi 1976 yılı ile noktalamamızın sebebi, 1977'den itibaren patlak veren ekonomik bunalımın, popülizmin işlerliği için vazgeçilmez olan ekonomik politikaların sürdürülmesini imkânsızlaştırması ve sonunda modelin çökmesine yol açmasıdır.» Çökme işini ise, aynı incelemesinin bir başka yerinde, daha da açıklayarak yazıyor. «1974'ten itibaren popülizm bir yol ağzına gelmiş bulunuyordu. Ya kendisini bir burjuva demokrasisi doğrultusunda aşarak emekçi ve egemen sınıflar arasında öncekinden farklı bir çatışma, uzlaşma ve denge sürecine geçişi gerçekleştirecekti; ya da yirmi yıllık geçmiş edinimlerin tümünü tehlikeye sokan bir çöküntüyle ortadan kalkacaktı.» Popülizm, ya kendisini aşacak ya da çökecek. Popülizm için 'ya istiklâl ya ölüm!' Ama popülizm için; özne ve aktör olan popülizmdir. Yirmi yıllık tüm kazanımların, bir çöküntüyle ortadan kalkmasında sorumluluk, popülizmindir.

Popülizm, Dünya Bankası-IMF uzmanlarının, bunlar için Latin Amerikan yazarlarının ve bu arada Türkiye'de Korkut Boratav'ın buldukları günah keçisidir.

Popülizmin günah keçisi niteliği ve popülizm kavramı aracılığıyla ekonomik gelişmenin bazı doğrultularına Dünya Bankası-IMF gözlüğü ve sözlüğü ile yaklaşmak, en çok, Korkut Boratav, popülizmi dayandırdığı ayaklardan birisini istihdam ve ücret politikalarını incelerken, belli oluyor. Yalnızca Boratav'ın cümle ve paragraflarını aktarıyorum.

Başlıyorum: «Türkiye'de kamu kesiminde 'gevşek' bir istihdam politikası izlenmiş ve gerek KİT'lerde, gerekse ge-

nel kamu hizmetlerinde, teknolojinin ya da hizmetin gereklerinden yüksek bir istihdam düzeyi gerçekleştirilmiştir»[9]. Her Dünya Bankası raporunda bulunabilecek bir paragraf; 'gevşek' sözcüğünü İngilizceye 'easy' olarak çeviriyorum.

Kamu İktisadî Teşebbüsleri yalnızca 'easy' istihdam politikası uygulamıyorlar, bir de yüksek ücret veriyorlar. Aktarıyorum: «Reel ücretlerin sürekli yükselme eğilimini besleyen ana mekanizmanın Kamu İktisadî Kuruluşların izlediği 'gevşek' ücret politikası ile yakından ilgisi olduğu söylenebilir»[10]. Değerli profesörün diline bu 'easy' sözcüğünün takıldığı anlaşılıyor.

Bir parantez açmam gerekiyor. Bu dönemde yüksek ücretleri ve ücretlerde artışı özellikle ve öncelikle Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, DİSK, sağladı. DİSK ise kamu kesiminde pek çok güçsüz kaldı. Bir örnek verebilirim; TÜRK-İş'in en büyük sendikalarından birisi gıda iş kolunda ve bu kolda tümü Tekel ya da Çay-Kur türünden kamu işletmeleriyken, DİSK'in gıda iş kolunda örgütlenmesi ve gücü son derece güdük kaldı. DİSK, metal işleyen alanlarda, dayanıklı tüketim malları, lâstik sanayi, otomotiv endüstrisinde güçlendi ve burada çok yüksek ücretler ile ücret artışları elde etti. Bunlar, kesinlikle kamu kuruluşları değiller ve Değerli İktisatçı Boratav'ın bu tür iddialarının hiç bir değeri yok; öyle anlaşılıyor.

Ancak buradan bir yere doğru mesafe alınıyor; günah keçisi yapılan popülizm kavramın içine kamu kesimi işletmeleri ve kamu kesiminin genişliği ile alınıyor. Dünya Bankası gözlüğü ve sözlüğü ön plana çıkıyor. Bunun için de aktarıyorum: «Geniş bir üretken kamu kesiminin varlığı, popülist bölüşüm politikalarının aslî unsurlarından biridir, zira bu kesimin gevşek bir ücret ve istihdam politikası izlemesinden hiç bir sosyal grup doğrudan doğruya zarar görmez.» Devam ediyor: «Ancak, kamu kesiminde izlenen 'gevşek' ücret politikalarının işgücü piyasasının tümünü etkilememesi de kaçınılmazdır.» Kötülük yayılır ve özel kesimi de etkiliyor. Sürüyor: «Özel sektörde et-

kili bir biçimde örgütlenmiş sendikaların kamu kesimindeki ücret hareketlerini yakından izlemeleri doğaldır.» Doğru mu değil mi, hiç bir kanıt gösterilmiyor ama, böyle bir mantığın sonucunda «mutlu» bir yere varılıyor. Aktarıyorum: «Bütün bu gelişmelerin sonucu olarak Türkiye, 1970'li yılların ortalarında, çevre ülkeleri içinde yüksek ücretli ekonomiler grubunda, hatta bu grubun başlarında yer almakta idi»[11]. Türkiye için övünülecek bir sonuç (*); ancak Değerli Profesör, bu «çevre» ülkelerin neler olduğunu belirtmiyor.

Sanayi işçileri için bir «mutlu» çözümlemeden sonra sıra «köylülüğe» geliyor. Burada şu yazılıyor: «Popülist politikaların köylülüğe uzanan kolu, 1950'li yıllardan itibaren sürekli olarak uygulama alanı genişleyen ve incelediğimiz dönemin sonunda tahıl ve sınaî bitkilerin başlıcalarına yayılmış bulunan destekleme politikaları olmuştur.» Bu politikaların sonucunda ise şu oluyor: «Tarım/Sanayi fiyat ilişkilerini yansıtan iç ticaret hadleri, iki ayrı hesaplamaya göre de dönem boyunca tarım lehine, sanayi aleyhine seyretmektedir.» Tekrarlamam gerekiyor; popülizm kavramının yeni yazarına göre, sanayi ürünleri fiyatlarına göre tarım ürünleri fiyatlarının artış göstermesi, sıradan köylülerin çıkarlarını gözetmek ve «halkçılık» oluyor.

(*) Bu dönemde Türkiye, ücretleri düşük olduğu ve istihdam imkânlarının darlığı nedeniyle işçi ihraç eden bir ülke durumunda; «çevre» ülkelerden yüksek ücretlerin çekiciliğine kapılarak Türkiye'de çalışmak isteyenler kayıtlarda görünmüyor.

Bütün bunlara karşın buraya Boratav'ın bir sevindirici çalışmasıyla ilgili sevindirici dipnotunu aktarıyorum.

«Henüz yayınlanmamış bir çalışmada yaptığımız tahminlere göre, 1974 yılında Türkiye'de dolar cinsinden ücretler Latin Amerika'nın Brezilya, Meksika ve Arjantin gibi büyük ülkelerindeki ücretlere eşit veya yakın; Hong-Kong dışındaki tüm 'gelişme yolundaki' Asya ülkelerindeki ücretlerin ise % 50 - % 400 üstünde yer almakta idi.»

K. Boratav, Türkiye'de Popülizm, Yapıt 46'1, Ekim-Kasım 1983, s. 12.

İnanılmaz ve inanmak pek zor: Korkut Boratav, Türk tarımındaki mülkiyet dengesizlikleri konusunda en çok yazanlardan birisidir. Türkiye'de destekleme alımlarından, ilk planda, büyük toprak sahiplerinin, pazar için üretim yapabilecek kadar toprak sahibi olanların veya toprak kiralayanların yararlandıkları çok yazıldı. Destekleme alımlarının geniş köylü kütlesinin yararına olabilmesi için bir yandan toprak reformu yapılması ve diğer yandan üretim ve pazarlama kooperatiflerinin kurulması gerektiği konusunda tonlarca kâğıt ve fıçılarla mürekkep kullanıldı.

Yalnızca yüzler beyazlaşmıyor, aynı zamanda beyinler siliniyor.

Unutturuyorlar ve unutuyorlar.

Şimdi bir tez yazıyorum: Türkiye ekonomisi son yirmi yıl içinde en çok «kulak» üretti. Kulak, palazlanmış orta çiftçi anlamında, sözcük anlamı yumruktur, ekonomik yazına çoktan geçmiştir, biliniyor. Destekleme alımları ve bu alımların sanayi bitkilerine yayılması ve buna ek olarak taşıma kolaylıklarıyla birlikte sera tarımının açılması, Türk kırlarında, görülmemiş bir kulak kümelenmesine yol açtı.

Bu kadar değil, uzantısı var: Kulak tanımını uzatıyorum. Kent ekonomisinde de, çok büyük ölçüde, kulak kümelenmesi oldu. 1960 yıllarından itibaren dayanıklı tüketim malları üretimi ile inşaat malzemesi sanayilerinin patlama düzeyine varan genişlemesi, bayilik örgütlenmesi adı altında, Anadolu'nun her yanında yeni kulak'lar yarattı.

Türkiye'de baskıcı eğilimlerin ajanları bunlardır.

Türkiye'de baskıcı örgütlenmelerin destekçileri ve kadroları buralardan çıkıyor.

Popülizm kavramını çarpıtarak işçileri günah keçisi yapmanın yeri yoktur; bunu yapmak Değerli İktisatçı Dostum Korkut Boratav'a düşmemelidir. Bunu yapanlar var; yeni değil. Batı Avrupa'daki dejenerasyonu uzun süre, sömürüden pay alan «aristokrat» işçilere bağlayan tezler unutuluyor mu? Bugün işçilerin yüksek ücret alarak bürokrat-otoriter rejimlere yol açtıklarını ileri süren Latin

Amerikan yazarlar, işçi aristokrasisi tezlerinin savunucularının çocukları değil mi? Bunların anneleri şu anda Dünya Bankası'nda başkan yardımcısı olarak (*), bu tür bürokrat-otoriter rejimlerin havariliğini üstlenmiyor mu?

Bütün bunların dışında, bu kadar iddialı tezlerin daha iyi hazırlanmış olması gerekmiyor mu? Daha iyi istatistik ve diğer kanıtlara dayandırılması gerekiyor.

Şimdi sıra yeni popülizm kavramının istatistik temellerinin irdelenmesine geliyor.

Profesör Nuri Karacan, akademik nezaketi kişisel nezaketiyle çoğaltmış bir iktisatçıdır; bunu, Boratav'ın yeni popülizm kavramıyla ilgili olarak yayınlanabilmiş tek eleştiride bir kez daha sergiliyor. Boratav'ın yeni görüşleri «Üstüne Bir Not» hazırlıyor ve sonunda şunları yazıyor: «1962-76 döneminde uygulanan iktisat politikası doğruydu, ya da optimaldi, demek istemiyorum. Sadece eldeki verilerin Prof. Boratav'ın zarif ve düşünmeye yöneltici analizini ve vardığı sonucu nicel olarak doğrulamadığını göstermek istedim»[12]. Tablolar vermeden ve varolan tablolara dayanarak, Korkut Boratav'ın yazdıklarının hiç bir istatistik temeli olmadığını gösteriyor.

Hiç zor değil, önce işçi ücretlerine eğiliyor ve şunları yazıyor: «1962-76 döneminde imalât sanayiinde reel ücretler hızlı mı artmıştır? Bu dönemde reel ücretler SSK

(*) Nail Satılgan, kısa bir süre önce İstanbul'a gelen, Dünya Bankası Başkan Yardımcısı, Türkiye uzmanı ve baskıcı rejimler havarisi Anne Krueger ile konuştu. Konuşmadan bir paragraf aktarmakta yarar var; gözü yaşlı bir «popülist», edebi iktisat sergileniyor.

«Latin Amerika'da, sanmıyorum ki, sanayi kesimindeki çok yüksek ücretlerin, çok iyi korunan, çok iyi ücret alan bir grup işçinin yanısıra iyi para getiren, bu işleri bulma şansı olmayan çok sayıda insanın teneke mahallelerinde oturmasına yol açtığı önermesine karşı çıkacak kimse bulunsun.»

Tekrar olsun, yanlış anlaşılma ihtimali kalmasın, Profesör Krueger, Latin Amerika'da gecekondu mahallelerinin varlığının nedeni olarak sanayi işçilerinin yüksek ücret almalarını görüyor ve gösteriyor.

İktisat Dergisi Ocak 1985, Sayı 242, s. 6.

POPÜLİZM TARTIŞMASI: GERÇEK ÜCRET VE VERİMLİLİK TARTIŞMASI

Gerçek Ücret Endeksleri

Yıllar	Sanayi Sayımı Verilerine Göre (1)	SSK Verilerine Göre (2)	SSK Verilerine Göre (3)	Verimlilik Endeksi (4)	Sömürü Oranında Değişme (5)
1960-61	—	100			
1962	—	104			
1963	100	110	100	100	100
1964	105	121	110	105	96
1965	108	123	112	111	99
1966	115	125	114	121	106
1967	120	133	121	128	106
1968	127	141	128	128	100
1969	—	150	136	—	—
1970	143	154	140	97	69
1971	154	148	135	144	107
1972	141	140	127	195	154
1973	141	144	131	128	98
1974	138	139	126	156	124
1975	167	158	144	179	124
1976	175	185	168	182	108

Notlar: (1) ve (2). sütun Boratav'a ait. K. Boratav, Türkiye'de Popülizm 1962-1976, Yapıt, Sayı 46'1, Ekim-Kasım 1983, s. 9.
(3). sütun, (2). sütundan hesaplandı.
(4). sütun sanayi sayımlarından hesaplandı. Çalışan başına üretim değeri Toptan Eşya Fiyatları Endeksinin alt bölümü ile deflate edildi.
(5). sütun, (4). sütun (3). sütuna bölünerek bulundu.

verilerine göre yılda ortalama yüzde 4,2; sanayi sayımları verilerine göre yılda ortalama yüzde 4,4 artmıştır. Bir artış haddi, ancak içinde gerçekleştiği ortamın koşullarına göre değerlendirilebilir. Boratav'ın da ifade ettiği gibi, '1962-76 yılların da yıllık reel büyüme hızlarının ortalama olarak yüzde 7'ye çok yaklaştığı' ve yıllık nüfus artış haddinin yüzde 2,5 olduğu göz önüne alınırsa, bu dönemde, hiç çalışamayacak durumda olanlar da dahil, fert başına reel gelirin yıllık artış haddi yüzde 4,5 dur. Demek ki imalât sanayiinde ortalama reel ücretler her iki indekse göre de fert başına reel gelirden daha düşük oranda artmıştır»[13]. Değerli dostum Korkut Boratav nasıl unutuyor, anlamakta güçlük çekiyorum; bunları çok iyi bilmek durumundadır. Profesör Karacan'ın nezaketle yazdığını, tekrar da olsa, bir kez daha günlük dile çevirmek zorunluluğunu görüyorum: Korkut Boratav'ın işçi ücretlerinin aşırı artışından yakındığı dönemde, imalât sanayiinde işçi ücretlerinin artış hızı, ücretler işçilerin tek gelir kaynağıdır, toplumda çalışan ya da çalışmayan geride kalan ne varsa, hepsinin ortalama gelir artış hızından daha düşük olmuştur.

Kişisel nezaketteki artış, akademik nezaketteki azalışın nedeni olmalıdır. Çünkü bilim, yanlışlıkları çıkarıp mahkûm ederek ilerler.

Güzel'in yumuşak doğduğu görülmemiştir.

Bilimsel ilerleme, şiddetli sancıların bebeğidir.

Bu nedenle, Korkut Boratav'ın yanlışını, Nuri Karacan'ın getirdiği aydınlık sınırları içinde bırakmamak gerektiğine inanıyorum. Tablo sunuyorum.

Tablo, kendi adına konuşabiliyor; ayrıca dillendirmeğe gerek olmayabilir. Şöyle hazırlandı: Korkut Boratav'ın hesaplamış olduğu reel ücret endeksleri alındı. Yalnızca, sanayi sayımlarına dayanan gerçek ücret endeksi dizisi, 1963 yılından başladığı için, Sosyal Sigortalar Kurumu istatistiklerine dayanılarak elde edilmiş endeks de, ayrıca, 1963 yılı baz alınarak yeniden düzenlendi. Buna, imalât sanayiinde gerçek verimlilik endeksini ekledim. Hesaplanması son derece basit; sanayi sayımı verileri içinde

bulunan çalışan başına üretim değerleri, toptan eşya fiyatları endeksinin ilgili ve uygun alt bölümüne göre düzeltildi. Son sütun olarak, verimlilik endeksinin SSK istatistiklerinden elde edilen gerçek ücret endeksine bölünmesiyle bulunan oranlar veriliyor.

Hepsi bu kadar. Peki ne okunuyor?

Hem Türkiye açısından ve hem de komprador iktisat bakımından son derece acıklı bir «tablo» çıkıyor. İşçi ücretlerinin en çok arttığı ve sendikal eylemlerin en çok etkili olduğunun ileri sürüldüğü dönemde işçi ücretlerindeki artışın, işçi verimliliğindeki artışın gerisinde kaldığı ortaya çıkıyor.

Bu mu, sermayedarlar için «hazmedilebilir» olmayan? Sermaye sınıfı bunu hazmedemeyecekse, neyi hazmedecek? İşçiler, ücretlerini, patronlarına sağladıkları üretim artış hızında bile artıramıyorlar.

«İşçiyiz, güçlüyüz» sloganlarının sık sık bağırıldığı bir dönemde bile, sermaye sınıfının gücünü korumuş olduğu ortaya çıkıyor. Başka? Daha açık olarak ortaya çıkan bir nokta daha var. Verimlilik artış endeksini, gerçek ücret artış endeksine bölerek beşinci sütun elde edildi. Bu, teknik anlamda sömürü oranı değil; ancak 1963 yılındaki sömürü oranı, her ne ise baz alındığında, sömürü oranındaki değişmeyi gösterebiliyor. İşçi başına verimlilikteki artış ile işçi ücretleri arasındaki artış endekslerinin bölünmesi, işçilerin yarattıkları değer artışı ölçüsünde ücretlerini artırıp artıramadıklarını gösteriyor. Eğer bu endeks hep 100 olarak kalsaydı, ekonomideki gelişmeler karşısında, işçilerin yarattıkları değerin hep aynı oranda bir bölümünü ücret olarak aldıklarını gösterecekti. Böyle olmuyor; bir işçinin yarattığı değerin aldığı ücrete bölünmesiyle elde edilen oran, bazan 100 sayısının altına düşüyor; fakat çok zaman da üstüne çıkıyor. Üstüne çıkması, işçilerin ortalama olarak yarattıkları değerden, sermaye sınıfının daha büyük bir pay almış olduğunu gösteriyor.

Bu anlamda, 1963 yılında 100 olan oran, ilgi döneminin sonunda 108 oluyor. Basit bir ortalama, yalnızca yıl-

ların basit ortalaması, bu dönemde endeksin 107 olduğunu gösteriyor. Demek ki, Korkut Boratav'ın ücretlerin çok arttığından yakındığı bir dönemde sermaye sınıfı, sömürü oranını kendi lehine ve 7 puan daha, çevirebilmiştir.

Daha ne yapacaklardı?

Korkut Boratav için pek çok üzülüyorum. Böyle bir incelemeyi, hangi gerekçe ile olursa olsun, yazmamalı ve yayınlamamalıydı.

Şimdi Boratav'ın yeni popülizm kavramının ikinci istatistik ayağına geliyorum. İlk söz, yine Profesör Nuri Karacan'a ait ve aktarıyorum: «İkinci sava göre, 1962-1976 döneminde tarım/sanayi ticaret hadlerinin tarım lehine gelişmesi, dolaylı şekilde, popülist iktisat politikasının tarımsal gelirleri şişirdiğini göstermektedir. İç ticaret hadleri de dediğimiz bu endeks ancak dolaylı bir gelir endeksidir, çünkü bir malın fiyatı, bu malı satanın gelirini oluşturmaz, bu malı üreten farklı üretim faktörlerinin katma değerleri (gelirleri) toplamından oluşur»[14]. Bu, başlangıç; başlangıçta Profesör Karacan, ne yazık, iktisata başlangıç derslerinde anlattıklarını, Profesör Boratav için de dillendirmek gereğini duyuyor. Sonuç ya da yargı bölümüne geliyor: «Tarım kesiminde fiyat artışı, gelir etkisi şekline dönüşüyorsa tarım kesimine kaynak akması ve tarımsal gelirin artış hızının artması gerekir. 1962-1976 döneminde tarımsal reel gelirin yıllık artış hızı yüzde 3,4'dür ve bu, bu dönemde, en düşük sektörel gelir artış hızını oluşturmaktadır.» Açık ama, Korkut Boratav türünde ilerici ve değerli iktisatçı imajı olan bir kimsenin böylesine tezlerle ortaya çıktığına bakılarak böylesine basit doğruların arkasında anlaşılması güç «büyük» gerçeklerin olduğunun düşünülmesi mümkündür; bu nedenle açık olanı bir kez daha dillendirmek gereğini duyuyorum. Tıpkı, Boratav'ın işçi ücretlerinin hızlı artışından yakınmasına karşın işçi ücretlerinin söz konusu dönemde geride kalan tüm grupların gelirlerinden daha düşük bir artış hızı sergilemesi türünden, Korkut'un «yeni» popülist politikalarla desteklendiğini söylediği tarım kesimindeki üretim ve bu anlam-

da gelir artışının, Profesör Nuri Karacan tekrarlıyor, diğer tüm sektörlerdeki gelir artışının gerisinde kaldığı ortaya çıkıyor.

Değerli iktisatçı dostum Korkut Boratav'ın durumuna üzülüyorum. Hangi gerekçelerle böyle tutulur yanı olmayan tezlerle ortaya çıktığını anlamakta güçlük çekiyorum. Beyinlerin silindiği bir dönemde böyle safsataları yazacak mutlaka bulunurdu; neden üzerine aldı, bilemiyorum.

Oktay Varlıer'in Devlet Planlama Teşkilâtı'nda çalıştığı sırada yaptığı ve Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı tarafından çoğaltılarak yayınlanan bir çalışmasına dayanmak gereğini duyuyor. İmkânsız. Bu çalışmadan, buğday'ın satınalma gücündeki değişme ve gelişmeleri gösteren bir tabloyu, olduğu gibi, aktarıyorum.

POPÜLİZM TARTIŞMASI: BUĞDAYIN SATINALMA GÜCÜ (Bir Birim Almak İçin Verilmesi Gerekli Buğday Miktarı)

	1956	1963	1972	1976
Orta Güç Traktör	—	52.250,00	65.107,00	56.447,00
Biçerdöver	—	109.687,00	244.151,00	139.643,00
Azotlu Gübre	0,88	0,90	0,61	0,43
Fosforlu Gübre	1,46	0,63	0,46	0,23
Hayvan Pulluğu	—	182,34	151.58	—
Motopomp	—	2.981,48	4.476,00	—
Sabun	10,69	5,94	8,21	6,07
Basma	5,68	3,55	5,31	4,73
Gaz Yağı	1,67	1,10	1,53	1,53
Toz Şeker	5,78	3,85	3,92	3,09

Oktay Varlıer, Türkiye'de İç Ticaret Hadleri, DPT, Ankara, 1978, s. 34, Teksir.

Buğday, Türk toplumu ve ekonomisindeki önemini, giderek yitiriyor. İki açıklık var: Sanayi bitkilerinin önem kazanması, tahılın önemini yitirmesine neden oluyor. İkincisi, tahılın ve özellikle buğdayın, Türk çiftçisinin geçmişiyle özdeş tutulduğu görüş, 1968 yılında bir günlük ga-

zetede «Buğday Dengesi» ile ilgili bir tablonun yayınlanmasından beri değişmeye başladı (*). İlkel ve ilk başlangıç da olsa, bu çalışma ile buğday fiyatlarının, ancak pazarlanan buğdayı ilgilendirdiği, köylü nüfusun önemli bir bölümünün buğday alıcısı olduğu ve bu nedenle buğday fiyatlarının yükseltilmesinden, küçük ve yoksul çiftçilerin, yalnızca zararlı çıkacakları gösterildi. Daha sonraki daha ayrıntılı çalışmalar, ne yazık çok değil, bu tezi doğruladı.

Ancak bir göstergedir; Ricardo ve buna dayalı iktisat hâlâ, ekonomiyi bir maldan ibaret sayıyor. Tahıl, sermaye de dahil her türlü malı gösteriyor. Türkiye'de de, bazı daraltıcı özeliklerine karşın, buğday'ı hâlâ, köylülüğün simgesi olarak kullanmakta, hata var; ancak çok büyük değil.

Kayıtlamalar yazıldı, tablo okunabilir. Tabloda hem yatırım harcamalarına, hem ara kullanımlara ve hem de tüketim harcamalarına konu olan mallar var. Gübreler bir yana; Türk köylüsünü gübreye alıştırmak için değişen hükümetler gübre fiyatlarında çok büyük sübvansiyonları sırtlamayı değiştirmediler. Bunun dışında, «yeni» popülist tezlerin kapsadığı has dönemde, 1963-1972 döneminde, ilk iki beş yıllık plan döneminde aynı miktarda traktörü, biçerdöveri, motopompu, sabun, basma, gaz yağı veya toz şekerini satın alabilmek için artan ölçüde buğday vermek gerekiyor. Eğer buğday para yerine kullanılabiliyorsa, zaman zaman kullanılmıştır, demek oluyor, tarım nüfusu, hem yatırım ve hem de tüketim mallarını daha pahalı almak zorunda kalıyor.

Bu mu, «popülizm»?

Devam ediyorum. Bir başka tablo hazırladım. Tablo, 1923 yılından 1948 yılına kadar geçen zaman aralığında

---

(*) Y. Küçük, Buğday Fiyatları, Milliyet, 15 Mayıs 1968. Daha ayrıntılı çözümleme için bakılabilir :

Y. Küçük, Planlama, Kalkınma ve Türkiye, İstanbul, 1978, s. 264. Bu kitabımın uzun zamandır mevcudu kalmayan üçüncü baskısında «Buğday Cephesi» tablosunun «Buğday Endeksi» olarak basılmış olduğunu gözledim. Yeni baskıda düzeltebilmeyi umuyorum.

bir tür iç ticaret hadlerini gösteriyor. «Bir tür»; çünkü, «zımnî deflatör» kullanılarak hazırlandı. Zımnî deflatörler, ya da dolaylı düzelticiler, ulusal gelir kestirimlerine dayanılarak bulunuyorlar. Şöyle: Ulusal gelir tahminleri, hem cari ve hem de sabit fiyatlarla ve her alt sektörü kapsayacak biçimde yapılıyor. Her sektör ya da ekonominin tümü için, cari ve sabit fiyatla gelir tahminlerinin bölünmesinden dolaylı fiyat düzelticileri elde ediliyor. Tarım ve sanayi için elde edilen zımnî deflatörlerin bölünmesinden de «bir tür» iç ticaret hadlerine ulaşılıyor.

«Bir tür»; kabadır, daha iyisinin yokluğunda kullanılabilir. Burada da bu yapılıyor (*). Spesifik iç ticaret hadlerinin yokluğunda, dolaylı fiyat düzelticilerinden hareket edilerek bulunan iç ticaret hadleri kullanılabiliyor. Korkut Boratav da, Türkiye'de belli bir dönemde popülizmin hükümet politikası olduğunu ve bu politikanın kötülüklerini sergilemek isterken böyle hazırlanmış ticaret hadlerini de kullanmaktan geri kalmıyor.

Bu iç ticaret hadlerini, çeşitli zaman aralıklarında, başlangıç yılları 100 olacak biçimde endekslere de çevirerek tablo haline getirdim. Ne yazıyor? Korkut Boratav'ın «yeni» popülizm teorisine güvenilecek olursa, ne yazmıyor ki? Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki ilk beş yılında son derece «popülist» davranıyor ve iç ticaret hadlerini, beş yıl içinde yüzde 40 ı aşan oranda, tarım lehine çeviriyor. Köylü nüfusun İstiklâl Savaşı'na katılmakta çok çekingen ve zaman zaman da kaçkın davrandığı bir zamanda, yeni kurulmuş Cumhuriyet, tarım ürünleri fiyatlarını aşırı ölçüde artırıyor (**). Sonra Büyük Bunalım geli-

---

(*) Türkiye'de ilk özel iç ticaret hadleri, benim yönetici olarak başında bulunduğum dönemde, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Uzun Vadeli Planlar Dairesi'nde Sevgili arkadaşım Ülkü Eğeci tarafından hazırlandı. Bundan sonraki tabloda kullanılıyor.

Ü. Eğeci, Tarımın Ekonomik Kalkınmadaki Yeri, DPT, Ankara, 1966, Teksir.

(**) Mustafa Kemal'in 1930 yıllarında ön plana çıkarılan «köylü efendimizdir» sözü, bu dönemin başında telâffuz ediliyor.

yor ve dünyanın her köşesinde olduğu türden Türkiye'de de tarım ürünleri fiyatları çok hızlı bir biçimde düşüyor.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, böyle bir bunalım döneminde, yine Korkut'un tezlerine uygun olarak ateşli bir biçimde «popülist» oluyor ve destekleme fiyatları politikasını uygulamaya koyarak tarımcı kesimi desteklemeye başlıyor. Bu politika, eklenmemesi gerekiyor, bu dönemde bütün dünyada titizlikle uygulanıyor (*). Büyük Bunalımın tehdit ettiği kapitalizmi, kapitalizmin en sağlam dayanağı olan orta ve büyük çiftçiyi destekleyerek sağlamlaştırmak politikası, en gelişmiş ekonomilerden başlayarak tüm kapitalistleşen ekonomilere yayıldı. Türkiye Cumhuriyeti de, 1934 yılından başlayarak, Büyük Bunalım etkisini de silecek bir biçimde, tarımsal ürünlerin fiyatlarını yükseltmeyi inatçı bir politika yaptı.

Şimdi ne oluyor? Kavram, ayırıcıdır; Boratav'ın kavramı hiç de ayırmıyor.

Korkut Boratav'ın «yeni» popülizm kavramının eleştirisinin, Profesör Nuri Karacan'ın pek değerli notu ile sınırlı kalmış olduğunu sanmıyorum. Gazi Üniversitesi'nde araştırma görevlisi Ömer Kükner'in Boratav için hazırladığı eleştiri yazısı, ne yazık, yayınlanma şansına ulaşamıyor. Ömer Kükner burada, kavramların kullanılması ve kullanılmamasında titiz davranılması gerektiğini vurguluyor. Ilerde daha açık olacak Boratav, «popülizm» kavramının içine, Dünya Bankası-IMF ekseninin ısrarla aforoz ettiği «ithal ikameci sanayileşme» politikasını da katıyor. Kuşkusuz, «planlı dönem» de var. Boratav açıkça yazıyor; yazmadan da öte yazısının ilk paragrafı yapıyor. Şöyle: «Türkiye'de 1960-1980 yıllarını iktisadî boyutuyla inceleyen yazarların birçoğu, bu yılları 'planlı dönem' ya da 'ithal ikameci sanayileşme' terimleri ile nitelendirmiş-

(*) Amerika Birleşik Devletleri, bu yıllarda ve bu yönde kalıcı ve büyük adımlar attı. 1950 ve 1960 yıllarında Türkiye'ye Amerika Birleşik Devletleri'nden yapılan gıda yardımı, bu sistemin, satılamayan tarım ürünlerini kapsıyordu.

POPÜLİZM TARTIŞMASI: İÇ TİCARET HADLERİ I

Yıllar	Endeks	Endeks	Endeks	Endeks
1923	70,0	100		
1924	85,0	121		
1925	102,3	146		
1926	85,7	122		
1927	100,0	143		
1929	100,0		100	
1930	87,5		88	
1931	75,0		75	
1932	104,5		105	
1933	80,9		81	
1934	72,7		73	100
1935	79,2			109
1936	70,4			97
1937	71,4			98
1938	76,9			106
1939	76,9			106
1940	68,9			94
1941	72,2			99
1942	120,5			166
1943	185,5			255
1944	105,4			145
1945	95,7			132
1946	101,2			139
1947	100,0			138
1948	100,0			138

Tuncer Bolotay - Nuri Yıldırım - Yahya S. Tezel, Türkiye Millî Geliri 1923-1948. Tablolar - Ankara, 1974.
Tarım ve Sanayi kesimleri için zımnî fiyat deflatörleri hesaplandı. İç Ticaret Hadleri, deflatörlerin bölsümesiyle bulundu.

lerdir. Biz bu yazıda aynı dönemi, daha doğrusu bu yılların 1962-1976 gibi daha belirgin sınırlar içine giren bir kesitini, popülizm kavramı aracılığıyla incelemeye çalışacağız.» Planlı dönem veya Dünya Bankası-IMF ekseni ile

uzantılarının alâmet-i farikası olan ithal ikamesi nitelendirmeleri atılıyor; yerine «popülizm» kavramı geliyor.

Ömer Kükner, Boratav'ın bu önemlice paragrafını aktardıktan sonra ekliyor: «Böyle değerlendirmelerin yapılabilmesi için ilk olarak, daha önce kullanılan, 'planlı dönem' ya da 'ithal ikameci sanayileşme' gibi kavramların yetersizliğini göstermek gerekir.» Gerekliliğin dayanaklarını da açıklamaya çalışıyor: «Bu kavramların yetersizliğini göstermeden yapılacak yeni arayışlar oldukça risklidir»[15]. Boratav'ın yeni popülizm kavramı, hiç bir açıklık getirmemek bir yana, medüz özellikleri taşıyor, her türlü biçimsellikten uzak duruyor. Medüz türünden belirtmekten çok belirsizliğin işareti oluyor.

Sürdürüyorum; kaba iç ticaret hadlerinden spesifik, bu amaçla hazırlanmış, iç ticaret hadlerine geçiyorum. Bu türün Türkiye'de ilki ile, benim bilgime göre, sonuncusunu bir tablo içinde yanyana getiriyorum.

Buna göre, Boratav'ın popülizmin hazırlık dönemi saydığı 1950 yıllarında, Bayar-Menderes rejimi, ilk önemlice ekonomik bunalım yılı olan 1957 yılına kadar, aynı zamanda bir seçim yılıdır ve her seçim yılında iç ticaret hadleri tarım lehine daha çok bükülür, pek «popülist» olmuş görünüyor. Yedi yılda iç ticaret hadleri yüzde 40 çevresinde tarım lehine değişiyor. 1960 ve 1961 yıllarında tarım destekleme fiyatlarını 27 Mayıs 1960 İhtilâli ile hükümeti deviren Silâhlı Kuvvetler belirliyor. Hazırlamış olduğum tablo içindeki ayrı endekslere göre, Silâhlı Kuvvetler'in net yönetiminde olduğu bir dönemde, Türkiye pek çok «popülist» oluyor.

Bundan sonra Adalet Partisi'nin tek başına hükümet kurduğu 1965-1969 yıllarına geliyorum. Bu dönemde söylenecek olan şudur: 1969 yılının bir seçim yılı olmasına karşın, Adalet Partisi'nin ilk salt hükümet dönemi, kesinlikle «popülist» değildir. Üstelik bunu ilk kez ileri sürmüyor ve yazmıyorum. Tabloda görülüyor; en son ve en güvenilir iç ticaret hadleri hesaplamasına göre 1970 yılı, endeksin en yüksek yılı oluyor. Boratav, Türkiye'yi Latin Amerika elbisesine sokabilmek için, unutmuş olmalı; bu

Yıllar	Endeks I	Endeks	Endeks	Endeks II	Endeks	Endeks
1950	69,1	100				
1951	69,3	100				
1952	70,1	101				
1953	71,6	104				
1954	68,1	99				
1955	79,3	115				
1956	80,3	116		100,00		
1957	95,9	139		111,33		
1958	90,5			103,20		
1959	81,6		100	97,97		
1960	85,1		104	100,88		
1961	90,5		111	101,12		
1962	98,5			113,51		
1963	100,0			119,49		
1964				113,83		
1965				118,50	100	
1966				117,50	99	
1967				121,03	102	
1968				121,42	102	
1969				123,71	104	
1970				128,86	109	
1971				131,61		
1972				126,02		
1973				131,24		
1974				130,51		100
1975				127,21		97
1976				117,86		90

Endeks I, Ülkü Eğeci, Tarımın Ekonomik Kalkınmadaki Yeri, DPT, Ankara, 1966, Teksir,
Aynı zamanda, Y. Küçük, Planlama Kalkınma ve Türkiye, İstanbul, 1978, s. 258-259.
Endeks II, Oktay Varlıer, Türkiye'de İç Ticaret Hadleri, DPT, Ankara, 1978, s. 30, Teksir.

yılın başında ve bütçe görüşmeleri sırasında Adalet Partisi, Türk parlamenter demokrasisi tarihinde ilk kez oluyor, kendi içinden parçalandı. Hükümet, bir bütçe oylamasında, hiç beklemediği bir anda, kendi milletvekillerinin verdiği güvensizlik oyu ile düştü.

Demokratik Parti kuruldu; iki siyasal ekonomik dayanağı var. Birisi, bugün ilk kez başlatıldığı ilân edilen Katma Değer Vergisi'nin başlangıcı sayılan Finansman Vergisi ile kentlerdeki orta sermayeyi disiplin altına alarak vergi ödemeye alıştırmak istemesi ve diğeri de, iktidarları döneminde Adalet Partisi'nin tarım kesimine sırt çevirdiğine inanmak oldu. Sonradan, Türkiye'nin cepheleşme süreci içinde, geri toprak ağalığı ve orta sermaye kesimiyle ittifaklarını tazeleme programı içinde birleşmek üzere, bu dönemde Adalet Partisi salt sanayi sermayesinin çıkarlarına daha büyük yatkınlık gösterdi.

Kısa bir CHP-MSP Hükümeti döneminden sonra, Adalet Partisi ağırlıklı politikalar aynı çizgiyi sürdürmeyi denediler. Korkut'un son iki yılında, 1975 ve 1976 yıllarında, iç ticaret hadleri yeniden tarım kesiminin aleyhine döndü. Tablodan görülüyor.

Nereden çıkıyor: Bütün bu tutarsızlıklar içinde bu «popülizm» yakıştırması nasıl oluyor, ileri sürülüyor. Şimdi sıra üçüncü aşamaya geliyor.

Zahmet ediyorlar; siyasal iktisatın kavramları tarihseldir. Somutun ve aynı anlama gelmek üzere pratik zenginliğinin soyutlanmasına dayanıyorlar. Masa başında çıkarılıyor; ancak, somutun zenginliğinde derinlemesine bir soyutlamayı içeriyor.

Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanmış ve «otorite» taşıyan sözlük de popülizm'i tarımsal çıkarları savunma ile özdeş tutuyor. Anlaşılıyor, popülizmin sanayi kesimiyle ve işçi sınıfı ile bir ilgisi yok. Var; sanayi kesimini ve işçi sınıfını yok sayıyor.

Rusya'dan geliyor. Türkiye'ye de Bulgaristan üzerinden Rusya'dan geldi. Yeni gelmedi, yirminci yüzyılın başında girdi. Rusya'da adı kondu: Narodism. «Narod», halk demek; «narodism», halkçılık oluyor. Ancak -ism eki Rus-

ya'ya ve Rusçaya yabancı; Rusça dilinde «narodniçestvo» olarak biliniyor. Her ikisi de kullanılıyor.

Ne yazık, Russko-Turyetskiy Slovar', Rusça-Türkçe Sözlük, narodism ve narodniçestvo sözcüklerine yer vermiyor. Demek, bu sözlüğü hazırlayanlar Türklerin bu kadar bilimsel olabileceklerini düşünmemişler. Buna karşın İngilizce diliyle anlaşanları daha bilimsel sayıyorlar. Russko-Angliyskiy Slovar', «narodnik» girişine yer veriyor; sirilik alfabe ile yazdığı «narodnik» girişine, İngilizce «narodnik» karşılığını veriyor. Doğrudur; sözcüklerin yalnızca tarihi yok, bazılarının kaynak toprağı var. Popülist, bilgili çevrelerde ve dünyanın her yerinde «narodnik» olarak konuşuluyor. Sözlük hem bunu gösteriyor ve hem de «russian populist» karşılığını ekliyor (*). Aynı girişde, devam ediyor, «narodniçestvo» için «narodism» ve «populism» sözcüklerini yazıyor. Böylece «popülizm» ile «narodism» ve «narodniçestvo» sözcüklerinin aynı anlama geldiği konusunda kuşku kalmıyor, inanıyorum.

Çıktığı ülkenin damgasını taşıyor. Popülizm, aynı anlama gelmek üzere narodism ve yine aynı anlama gelmek üzere narodniçestvo, özünde ve aynı anlama gelmek üzere felsefe anlamında, kendine özgü olmayı, sui generis, saklı tutuyor. Her popülist, tüm vargılardan önce, kendi toprağının ve kendi insanının kimseye benzemezliğine inanır: Eğer birisi çıkar, örnek olsun, «Türk Sosyalizmi» diye tutturursa, popülizmin kuvvetli izlerini taşıyor, demektir. Örnek olsun, eğer birisi çıkar, «bizde imece var, biz kimseye benzemeyiz» derse, imece bir kurum olarak her ilkel toplulukta var, popülist cereyanlara tutulmuşluğu sergiliyor, demektir. Eğer bir kimse çıkar, «bizde timar sistemi var, özel mülkiyet yok» derse, timar sistemi, İngilizcesi fief, buna dayanarak «biz kimseye benzemeyiz» diye tutturursa, timar sistemi tarihinin bir kesitinde hemen hemen her yerde olmuştur, popülizmin derin etkisini taşıyor, demek oluyor.

Felsefî anlamda özelliği kimseye benzemezlik olarak

(*) *Russko-Angliyskı-Slovar', s. 315.*

ortaya çıkıyor; tarihin belli bir aralığında slavofil akımlarla birleşiyor. Hem kimseye benzemezlik ve hem de slavofil özelikler, Rusya köylerinin, mir ve obşina sistemi ile, dış etkilere kapalı ve komünal mülkiyeti içeren bir yapı oluşturduğu inancını doğuruyor. Bunun anlamı, Rusya'da kapitalizmin ve aynı anlama gelmek üzere sanayiinin gelişme şansına büyük bir kuşku beslemek oluyor. Rusya'da narodnikler, kapitalizmin gelişme şansı olmadığını ileri sürüyorlar; kapitalizmin gelişmesine güvensizlik, giderek, kapitalizmin ve özellikle sanayiin gelişmesine karşı katı bir isteksizliğe dönüşüyor.

Hem ihtilâlci sosyalist olduklarını düşünüyorlar ve hem de sanayiin gelişmesine katı bir güvensizlikle birlikte isteksizliği dile getiriyorlar. Ne olacak? Olacağı oluyor: Rusya'nın tarihin gelişme çizgisine uymadan, belli aşamaları atlayarak, komünal mülkiyete dayalı köy birliklerinden doğrudan doğruya komünizme geçebileceğini ileri sürüyorlar.

Önce sözle, sonra yazıyla, sonra bir etkinlik göremeyince, heroic, daha sonraki yıllarda Holywood filmlerine konu olan sahnelerle, asilzade çocukları, müsteşar oğulları veya vali kızları bombalarla, tarihten bekledikleri atlayışı, genç omuzlarına alarak gerçekleştirmeğe çalışıyorlar. Narodnikler, tarihin zorunluluklarını, özverili genç omuzlarıyla değiştirebileceklerini sanıyorlar. Ütopyacılar.

Buradan çıkıyor. Bir yandan sahneye koydukları eylemlerin romanesque özellikleri, diğer yandan Rusya sosyal demokratlarının bunlara karşı verdikleri amansız mücadele, ünlerinin ve isimlerinin, diğer ülkelere de yayılmasına neden oluyor. Narodism, böylece, uluslararası bir kavram özelliği kazanıyor.

Bir parantez açıyorum. Değerli iktisatçı Korkut Boratav, bir yeni kavram geliştirebilir; hakkıdır. Buna istediği adı koyabilir, ancak «popülizm» diyemez. Bilimde bu özgürlüğü yok. Çünkü «popülizm» kavramı daha önce geliştirilmiş, yayılmış ve biliniyor. Boratav, geliştirdiği kavrama başka bir isim koymak durumunda; kendi isminden hareket edebilir, «korkizm» diyebilir. Hakkıdır. Etkilendi-

ğl Latin Amerikalı yazarların, sıra bunlara yaklaşıyor, en ünlülerinden Guillermo O'Donnell'in esinlenerek, Giyermo telâffuz ediliyor, «Giyer Dönerizm» diyebilir. Ancak «popülizm» diyemez. Çünkü tutulmuş.

Parantezi kapatıyorum ve «popülizm» kavramının tarihi ile ilgili özet çözümlemeyi sürdürüyorum. Plehanov, eğer bugün yaşatılıyorsa, en çok narodniçestvo'ya karşı inatçı yazın mücadelesinden dolayıdır. Saymakla bitmez; ancak «Farklarımız» adıyla yayınlanan uzun çalışması, tümüyle, narodnikler ile sosyal demokratlar arasındaki ayrımları sayıyor. Bu temel «Farklarımız» çalışmasından bir paragraf aktarıyorum: «Rusya kapitalizminin muhtemel yazgısı veya bunun siyasal ilişkilerimiz üzerindeki etkisi söz konusu olunca, Narodnik, genellikle söze, bizim kapitalizmimizin, 'Batı Avrupa'da' yüz yıl önceki kapitalizm ile aynı aşamada olduğu sözde tartışmasız gerçeğine işaret ederek, başlıyor. Buradan, kapitalizmin 'Batı' tarihine yaptığı 'hizmeti', bizde de yapması için tüm bir yüz yılın geçmesi gerektiği sonucu çıkarılıyor. Bu uzun bir zamandır ve bizim entellijansiyamız, uzun zamandan beri ihtilâlci iradeyi ihtilâlci gelişmelerin yerine koyduğu için, gözlerini köy komününe dikiyor ve buradan, Çernişevskiy'in kanıtladığı, komünal yaşamın sosyalist biçimine doğrudan geçiş ihtimaline bağlanıyor» (*). Plehanov'un bu paragrafı, Rusya'daki siyasal gelişmelerin irdelenmesinden daha çok narodniçestvo'nun özünün ortaya çıkmasına yardım ediyor.

Plehanov'un bıraktığı yerden, Plehanov'un aşkın öğ-

(*) *Georgi Plehanov, Selected Phlisophical Works, Vol. Moskva, 1977, s. 341.*

Plehanov, burada, Çernişevskiy'in Türkçeye de çevrilen «Ne Yapmalı», Şto Sledat' romanına değiniyor. Bu romanda terzilerin kurduğu kooperatif, ondokuzuncu yüzyılın ortalarında Rusya entelejinasiyasını önemli ölçüde etkiliyor.

Lenin'in pek çok bilinen çalışması, «Ne Yapmalı» ile Çernişevskiy'in romanı aynı adı taşıyor; «Şto Sledat'». Lenin'in çalışması, bir anlamda, Çernişevskiy'in etkisine karşılıktır.

Türkiye'de yayıncı, romana, «Nasıl Yapmalı» adını koymuş. Gerekli değil; ancak sakıncası da yok.

rencisi Lenin devam ediyor. Lenin, felsefî, ekonomik ve politik yetişme deneyimini narodniklere karşı mücadele ederek kazanıyor. Ünlü ve gençlik eseri, temelli iktisat görüşlerini oluşturan «Razvitiya v Rossii», tümüyle narodnik Iktisat dünyasına karşı bir silâh olarak kaleme alınıyor. «Durjba Naroda», Halkın Dostları, grubuna karşı ayrı bir yayın çıkarıyor. «Halkın Dostları Kimlerdir ve Sosyal Demokratlarla Nasıl Mücadele Ederler» adını taşıyan bu yayınında, narodismin, köylü sosyalizmi olduğunu ileri sürüyor. «Russia's man of future is the muzhik, thought the representative of peasant socialism, the Narodniks in the broadest sense of the term»[16]. Narodnikler, Lenin bunlara «köylü sosyalistler» adını takıyor, Rusya'nın geleceğini Rus köylüsünde, mujik, görüyorlar.

Köylülükle bağ, popülizm kavramının temelidir; kavram, köyün dışına kolaylıkla çıkarılamıyor. Popülizm kavramına, bu nedenle, sanayii, ve sanayii bağlamıyla işçi sınıfını katmaya çalışmak, bu kavramı kavram olmaktan çıkarmak anlamına geliyor.

Narodnik iktisatçılara, «legal marksist» Pyotr Struve de hücum ediyor. Bir yazısında, Toplu Eserler'in İngilizce çevirisine göre, narodism'i «national socialism» olarak niteliyor. «Narodismin Ekonomik İçeriği» başlıklı uzun incelenmesinde Lenin, bu nitelemeyi düzeltmek ihtiyacını duyuyor.

Önce benim bir düzeltme yapmam gerekli; Rusçada, «ulus» anlamında, «narod» sözcüğünden başka bir «nation» kelimesi yok. «Narod» sözcüğü «halk» ve halk'ın gelişimi ile «ulus» anlamına geliyor. Fakat «narod» sözcüğünü İngilizceye çevirmede, kullanılabilecek «people» veya özellikle «narodnik» ya da «narodniy» sözcüklerine karşılık «people's» veya «popular» sözcükleri yetersiz kalıyor.

Lenin'in bu yazısının Rusçası, ne yazık!, çalışma odamda yok; ama yine de, Lenin'in yazısında geçen Pyotr Struve'nin nitelemesinin aslının «narod» sözcüğüyle ilgili olduğunu düşünüyorum. Struve'nin, narodnikleri, «halkçı sosyalizm» ile damgalamış olması gerekiyor. Lenin, «Na-

rodismin Ekonomik İçeriği» incelemesinde şu düzeltmeyi yapıyor: «Eski Rus Halkçılığına bakarak 'ulusal' yerine 'köylü' ve çağdaş Rus Halkçılığını göz önünde tutarak da 'küçük burjuva' demeliydi»[17]. Popülizm kavramı çıkışında ve temelinde, net bir köylü kokusu var.

Bir yerde bir «ünlü» narodnik'in bir yazısını eleştiriyor. «Bu çok tipik bir paragraftır» diye başlıyor. «Birincisi, Narodismin özünü çok açık olarak gösteriyor. Narodism, Rusya'daki serflik sistemine (eski-asil katmanlara) ve burjuvacılığa (yeni orta-sınıf katmanlara) **köylünün, küçük üreticinin bakış açısından,** kaynaklanan bir protestodur. İkincisi, aynı zamanda bu protestonun fantazilere dayalı, başka bir deyişle, gerçeklere sırtını çevirmiş olduğunu gösteriyor»[18]. Popülizm, bir yanda bir kızgınlığı ve diğer yanda körlüğü, bütün bunların da üstünde, hayalci bir tutuculuğu sergiliyor. Kapitalizmin dibini oyduğu köy komününün, köy ahlâkının, köy estetiğinin, köy ekonomisinin, köy giysilerinin, köy nakışlarının, hâlâ yaşadığını ve sonsuzluğa kadar yaşaması gerektiğini düşlüyor.

«Epigon», kötü taklitçi ya da beceriksiz izleyici anlamlarına gelebiliyor; Grek efsanelerinden çıkıyor. Sovyet planlamasının duayeni Strumilin'in, Planovoe Hozyaistvo Dergisi'nde, 1927 yılında, yayınlanan yazılarının birinin başlığında yeniden ortaya çıkıyor: «Epigoni Narodniçestva». Artık Rusya'da Devrim olmuştur, yeni düzen en ileri kapitalist ülkelere yetişmek ve geçmek sancısına tutuluyor; eğer Dünya Bankası-Para Fonu sözlüğü kullanılacak olursa, tarihin kaydettiği en büyük ithal ikamesi (*) gi-

---

(*) Dünyanın içine düşmüş olduğu ekonomik bunalım, daha açık ifade etme gerektiğini ortaya çıkardı. Daha önce «ithal ikamesi» devamlı bir eleştirinin hedefi idi, ancak sanayileşme ile özdeşliği açıklıkla ön plana çıkarılmıyordu.

Şimdi ithal ikamesi düşmanlığının sanayileşme düşmanlığı olduğu, saklanamayacak kadar belirginleşti.

Söylenecekler var: Bütün sanayileşme çabaları ithal ikamesini içerir, başka yolu yoktur. Sanayileşme sürecine her başlayan ekonomi, başka ülkelerin ürettikleri sanayi mallarını üretme yollarını arıyor. Sanayileşme sürecine yeni giren bir

rişimlerinden birisini başlatıyor ve hâlâ, tarımsal yapıya övgü düzerek, sanayileşmeyi durdurmak eğilimleri görülüyor. Profesör Strumilin bunlara, «Epigoni Narodniçestva», «Popülizmin Kötü Taklitçileri» damgasını vuruyor. «Popülizm ideolojisi her zaman, tutucu ütopyanın özelliklerini taşıyor» (*). Bunlar, 1930 yılına doğru, Planlama Örgütü içindeki yuvalarından sökülüp atılıyor.

Korkut Boratav'ın esin kaynağı Latin Amerikalı yazarlar ne derlerse desinler, yakın çağlarda, dünyanın hiç bir yerinde, Latin Amerika veya Türkiye'de popülist siyasal akımlar ne hükümet, ne de iktidar olabiliyorlar. Belki hükümete yaklaşıyorlar, belki adımlarını atıyorlar, ama iktidar olamıyorlar; uzaklaştırılıyorlar, uzaklaşıyorlar.

Kimse zahmet ederek olmayan «popülist» hükümetlerin politikalarını, kuşkusuz «yanlışlarını» eleştirerek Latin Amerika'daki B-O'ların, böyle tanıtılıyor, Bürokrat-Otoriter rejimlerin, halk düşmanı ve büyük yabancı çıkarların savunucu uygulamalarını, kılıf hazırlamasın. Buna gerek

---

ekonomiden, şimdiye kadar hiç üretilmemiş ve bilinmeyen malları üreterek sanayileşmesini gerçekleştirmesi istenmemelidir. Akılsızlık olur.

Bu arada belirtmek durumundayım: İngiltere, pamuklu dokuma üretiminde teknolojik ve sınaî devrim yaptığı zaman, pamuklu dokumayı keşfetmiş olmadı. Pamuklu dokuma, Doğu'da, Hindistan'da pek alâ biliniyordu. Elle dokunuyordu.

İngiltere, pamuklu dokuma ile yeni bir çığır açarken iki iş yaptı: Bir pamuklu dokumada ithal ikamesi yaptı. İki, makina ile ucuz üretmesine karşın, daha kaliteli ve sefalet ücreti ile üretim yapan Hint sanayiini durdurabilmek için sömürgeci olarak gittiği Hindistan'da pamuklu dokuma ustalarının ellerini kesti.

(*) «İdeologiya narodniçestva vsegda zaklyuçala v sebe çertı reaktsionnoy utopii. Nadejdı na to, şto Rossiya, minuya stadiyu kapitalizma, pryarmo çerez naşu sverhü donizu prognivşuyu sel'skuyu obşinu popadaet v tzarstvo kommunizma, bılı naskvoz' utopiçnı i reaktsionnı.»

S.G. Strumiliyin, İndustrializatziya SSSR i Epigonı Narodniçestva, Planovoe Hozyaistvo, 1927, sayı 7-8, aynı zamanda,
S.G. Strumilin, İzbrannıe Proizvedeniya, Tom II, Moskva, 1963, s. 216.

yok; Latin B-O'ların neden ortaya çıktıkları, kolaylıkla ve inandırıcı bir biçimde çözümlenebiliyor. Yapılmıştır ve tekrar yapılacak.

Ancak buraya kadar geliştirilen çözümlemelerden, B-O'ları veya yeni popülist yakıştırmaları kullanmadan çok daha açık ve çok daha net bir tablo çıkarılabilir. Böyle bir tablo için üç makas yeterli oluyor. Birincisinde ve tablonun ortasında işgücü ve verimliliği var. Bunun için gerekli endeks verildi; 1962-1976 döneminde, Türkiye sanayi kesiminde birim işçinin yarattığı değerden, giderek daha büyük bir payı, sermayedara bıraktığı ortaya çıktı. Hem çalıştırılan işçi sayısının, hem her işçinin yarattığı değerin arttığı ve hem de her işçinin yarattığı değerden sermayedarların daha büyük bir pay almış olduğu gösterilebiliyor. Öyleyse, bu dönemde, sanayi kesiminde, sermayedarların eline geçen artık değer toplamında çok büyük artış var.

Ne olacak? İkinci makas geliyor. Tarım ürünleri fiyatlarıyla sanayi ürünleri fiyatları arasındaki ilişkiye, iktisat yazınında, fiyat makası da deniliyor. Maliyetlerin değişmediği veya aynı oran ve yönde değiştiği varsayımında bu makas, tarihsel köy-kent zıtlığı içinde gerçekleştirilen değişimden hangi tarafın daha çok kazançlı olduğunu gösteriyor. Çok önemli olmasa da, makasın tarım lehine olduğunda kuşku duymamak gerekiyor.

Bu, herhangi bir popülist yakıştırmadan ileri gelmiyor; tek kaynağı, Türk sanayi burjuvazisinin güçsüz, korkak, iki yüzlü ve aşırı politik bilinçli olmasıdır. Tarımdaki büyük toprak sahipleriyle siyasal ittifakını sarsmak ve bozmak istemiyor. Gözü, gerici büyük toprak sahipleriyle siyasal ittifaktan ayrılmıyor. 1970 yılına doğru, bu ittifakı önemsemez sayan bazı adımlar attı; pişman oldu.

Bir üçüncü makas dış ticaret hadleridir. Fiyat makasının aynı varsayımları içinde ele alınmalıdır. Bu dönemde ve her dönemde, Türkiye'nin dış ticaret hadlerinin Türkiye'nin aleyhine dönmesi gözleniyor. Türkiye'nin bu üçüncü makası, dış dünya lehine çalışıyor. Örnek olsun, Devlet

İstatistik Enstitüsü'nün 1968 yılını 100 alarak hazırlamış olduğu dış ticaret hadleri, 1976 yılında 82 puana iniyor (*). Aleyhe dönüyor.

Boratav, yeni popülizmini neden bu alana da uzatmadı? Türk Hükümetleri'nin bir köylü şefkatiyle dünyanın büyük tekellerini de düşündüğünü söyleyebilirdi. Neden söylemedi, bilmiyorum; ancak esin kaynağı ve Amerika Birleşik Devletleri'nin arka bahçesi Latin Amerika'da bu yeni görüşler geliştirilirken de işin bu yanı ihmal edilmiş görünüyor.

Bir büyük siyasal kenetlenme ortaya çıkıyor. Bu kenetlenmede güç sahipleri, iktisadın bilinen makaslarının yardımıyla, güçleri ölçüsünde, paylarını alıyorlar. Pay verenler, hep çalışanlardır.

Devam ediyorum.

Son aşamaya geldim. Şimdi Amerika Birleşik Devletleri'nin arka bahçesi Latin Amerika'da «yeni iktisat» üzerine çeşitlemelere bir göz atmak gerekiyor.

Önce bir konferansa sunulan incelemeleri bir araya getiren bir kitaptan söz etmek durumundayım: Konferansı, Washington D.C.'de, Brookings Institution düzenliyor. Önsözde böyle bir konferansın, A.B. Devletleri Dışişleri Bakanlığı Dış Araştırmalar Dairesi tarafından istendiği belirtiliyor; bu isteğe uyularak yapılıyor. 1979 yılının Ekim Ayı'nın ikinci yarısında, bir rastlantıdır, Türkiye'de bir ara seçimi yapılıyor ve Demirel başkanlığında yeni bir hükümet ile kısa bir zaman sonra «24 Ocak Kararları» ilân ediliyor, Latin Amerika, Amerikan kamu görevlileri, uzmanlar, bilim adamları Dünya Bankası-Para Fonu yöneticileri çeşitli ülkelerde uygulanan stabilizasyon politikalarını değerlendiriyorlar. Genel dersler çıkarmaya çalışıyorlar.

Sevinmek gerekiyor; artık, iktisat siyasal sorunlara el atmaktan çekinmiyor. Bu konferansta Diaz-Alejandro, B-A'lar üzerinde duruyor, Bureaucratic-Authoritarian etiketini ele alıyor ve bu etiketi haklı bulduğunu anlatıyor.

(*) *DIE, Aylık İstatistik Bülteni 1977, XII, s. 46.*

«Guillermo O'Donnell tarafından ortaya atılan bu etiket, Güney Konisi askerî rejimlerini anlatmada, diğerlerinden bu arada faşist nitelemesinden daha uygun görünüyor»[19]. Eklemeye gerek var mı; Boratav, Bürokrat-Otoriter B-O, rejimler ile faşizm arasındaki yaptığı ayrımı buradan alıyor (*). Böylece Latin Amerika'daki askerî diktatörlükler, tarihin aşağılayıcı bir anlam yüklemiş olduğu «faşist» sözcüğünün otomatik olarak getirdiği mahkûmiyetten kurtarılmış oluyor.

Hazırlamış olduğu incelemeyi sunarken kendisini «şaşırmış orta yolcu», perplexed centrist, olarak niteleyen Carlos Diaz-Alejandro'nun sunuşu üzerine yorumlar yapan Ronald McKinnon, Diaz-Alejandro'nun beş aşamasını sıralıyor ve Diaz, bunu onaylıyor[20]. Aktarıyorum.

1 — Popülist Tantana: Populist euphoria
2 — Ekonomik Yıkım: Economic Collapse
3 — Askerî Darbe ve Sıkı Ekonomik Rejim: Military coup and retrenchment
4 — Kısmî liberalizasyon ve Süren Enflasyon: Partial Liberalization and ongoing inflation
5 — Tam liberalizasyon ve Biten Enflasyon: Full Liberalization and ending inflation.

Güzel bir sıralama olmalı; güzelliği popülizm kavramının ne için bulunmuş olduğunu gösteresinde yatıyor. Popülizm Kavramı, B-O-K için günah keçisi işini üstleniyor. Çok açık, popülist hükümet politikaları, ekonomik

(*) Bürokrat, çuha anlamına gelen «büro» sözcüğünden doğuyor. Modern devlet çıktığında görevlileri, Fransa'da çuhalı masada oturuyorlar. Avrupa'da memuru, çuha tanıtıyor. Türkiye'de masa yerine «kalem» memurun tanıtıcısı oluyor «Kalem Efendisi» veya büro anlamında «kalem», ya da «özel kalem» hep bürokratın karşılıkları oluyor.

Otoriter ise Latince autor, yazan, sözcüğünden geliyor. Başkalarının yazgısını yazan kimse, otoriter oluyor.

Sözcük köklerine inildiğinde B-O Kavramı'nın pek o kadar sevimsiz olmadığı görülüyor. Osmanlıcası, Kalem Efendisi - Mühürdar, KEM, olabilir.

Bir kavram gücüne ulaşıyor mu; burada tartışacak kadar önemli bulmuyorum. B-O-K olarak kullanmakta bir sakınca görmüyorum.

yıkımı ve bunu düzeltmek için de arkasından askerî rejimleri davet etmiş oluyor. Üstelik eklenmesi gerekli ve yararlı: bu B-O'lara «faşist» dememek gerekiyor.

Daha önce değindim; şimdi yeniden aktarıyorum. Değerli Iktisatçı Korkut Boratav, komprador loncadan destekçisine verdiği cevapta «popülizmin iktisadî, siyasî ve ideolojik boyutları olan bir kavram olarak geliştirilmesinin yararlı olacağı görüşüne katılıyorum» diyor. Yapılmış. Once yapılmış ve sonra çarpıtılmış. Korkut Boratav, tümüyle çarpık popülizm kavramına bağlı kalıyor.

Bir ikinci kitaptan daha söz etmek durumundayım; konu ile çok daha yakından ilgili. «The New Authoritarianism in Latin America», doğrudan doğruya Latin Amerika'daki askerî diktatörlükleri inceleyen bir ortak çalışma; arkasına bir de sözlükçe, glossary, eklenmiş. Bu sözlükçede popülist sözcüğü içinde bir giriş var[21]; aktarıyorum.

«O'Donnell'in çözümlemesinde ve genellikle popülist ve popülist sonrası yazında bu terim, aşağıdakiler de içinde olmak üzere, bazı özellikleri olan bir tür siyasal sistemi (veya devleti) anlatmak için, yaygınlıkla, kullanılıyor. 1) Bu, sanayi seçkinlerini ve kent halk sektörünü, industrial elites and urban popular sector, içeren kent-sanayi çıkarlarının çok sınıflı bir koalisyonuna dayanıyor; 2) Kent (bazan da kırsal) halk sektörü karşısında siyasal olarak 'birleştiriyor'; 3) Tüketim mallarına yönelik ithal ikamesi sanayileşmenin ilk aşamasını geliştiriyor. Popülizm, yaygın olarak, eski oligarjik sistemin yıkılmasından sonra ortaya çıkan ve arkasından, yerini B-O'ya bırakan siyasal sistem türü olarak görülüyor.» Sözlükçede hepsi var; Türkiye'de komprador iktisatın en son sattığı malların hepsi burada var.

Popülizm «bir arabadır», Latin Amerika ise Amerika Birleşik Devletleri'nin arka bahçesi; Latin Amerikan yazarlar Amerikan pazarında, özelikle EÇ Caddesi'nde (*), Dün-

(*) Dil, ekonomiktir; ekonomi, en az çabalar yasası ile hareket eder. Dil de en az çabalar yasasına göre işliyor. «Ağa-

ya Bankası ile Para Fonu, Washington D.C.'de H Street üzerindedir, satılabilecek bütün malları bu arabaya yüklüyorlar. Dünya Bankası-Para Fonu, büyük bir devlet sektöründen rahatsız ise, rahatsızdır. Popülizmin tanımına devlet kesiminin genişlemesini de koyuyorlar; Dünya Bankası-Para Fonu ithal ikamesinden rahatsız oluyorsa, yıllardır oluyor, Latin Amerika'nın yeni şöhretleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni «siyasal iktisatçıları» ithal ikamesini de popülizm içine ithal etmekte gecikmiyorlar.

Latin Amerika'da Yeni Otoriteryanizm derlemesine katkıda bulunan bir başka yazar, J. Cotler, Şili'deki Frente Popular'ın, Halk Cephesi'nin, günahlarını sayarken, popülizmi de anlatmış oluyor. «Bu yolla» diyor, J. Cotler, Frente Popular yolunu kastediyor, «Şili'de hem, önemli ölçüde (köylü katılımı olmasa da) devletin siyasal demokratizasyonu, tarım sektörünün aleyhine, burjuvazinin kent fraksiyonunda sermaye birikimi yoluyla ülkenin sanayileşmesini doğrudan destekleyen bir devlet hizmetinin ortaya çıkışı ve hem de kentlerin kentli orta kesimlerine gelir dağılımı politikası gerçekleşti. Böylece Şili, tipik popülist yolu izledi»[22]. Yazar Cotler, Brezilya ve Arjantin türünden ülkelerin deneyimlerini de inceledikten sonra ortak özelikleri çiziyor. Şöyle: «Bu ülkelerdeki siyasal rejim ayrılıklarına karşın, popülist devletin sınıf karakteri, oldukça benzerdir. Devlet, tarım kesiminden ve maden ihracatından transfer edilen kaynaklarla, kamu kesimi de

---

bey» sözcüğünü hızla tekrarladığınız zaman «abi» oluyor. Dünya Bankası-Para Fonu, Washington'da H Street'dedir, H, Eyç olarak telâffuz ediliyor. Eyç, hızla tekrarlanırsa Eç oluyor.

Emin Çölaşan, kendi kısaltmasıyla EÇ, Turgut Özal'ın bir seçim kampanyası sırasında, Para Fonu'nu pek masum, Turgut Bey'i Para Fonu önünde, EÇ Caddesi'nde pek kahraman gösteren, tümüyle Turgut Bey'in tek yanlı verdiği bilgilere dayanan ve Turgut Bey'in seçim kampanyasında binlerce alıp kullandığı bir kitap yazmış; bu çalışmayı yaparken, diğerleriyle birlikte ilk kez okudum.

Emin Çölaşan, zeytinyağı yerine kullanılmış motor yağı satıyor; bundan sonraki bölümde ele alıyorum.

dahil sanayide kapitalist akümülasyon politikasını ve hem de kentlerin halk ve orta katmanlarına gelir aktarma yolunu geliştirdi. Böylece devlet, egemen pakt içinde hem geliştirici ve hem de hakem rolünü üstlendi.» B-O rejimlere dayanak olan popülizm, devlet sektörünü genişletince, bunun hatalarının zorunlu çocuğu olan B-O'ların devlet sektörünü küçültmesi doğal değil mi? Ders, doğallıkla ortaya çıkıyor.

Devam ediyor ve devam ediyorum.

«Geniş olarak anlaşıldığında» diyor, bir diğer yazar R. Kaufman, «popülizm» için bir tanım getiriyor ve sürdürüyor: «üç ayrı, genellikle antagonistik, sosyal grubun rahatsızlığına dayanıyor»[23]. Sayıyor; önce «white-collar» beyaz yakalılar, geliyor. İhracat sektöründen doğan hizmet sektörü çalışanları, yöneticiler, büro çalışanları buraya konuyor. Beyaz yakalıları, «blue-collar workers», mavi yakalı işçiler izliyor. Üçüncüsü, Türkiye'deki «hemşeri şirketleri» türünü hatırlatıyor ve Kaufman şöyle çiziyor: «En sonunda, 1929 yılından sonra, yerel girişimci sınıfların, pek çok ikircikli bir tutumla, korumacılığı ve ithal ikamesini vurgulayarak, kendilerini popülist hareketle özdeşleştiren fraksiyonları çıktı.» Bunlar, beyaz yakalılar, mavi yakalılar ve Türkiye'de olsa «yeşil takkeliler» denilebilecek bu üç toplumsal grup, koalisyon yapıyor ve Latin Amerika'da iktidarı alarak popülist politikaları uyguluyorlar. Ne yapıyorlar; cevap, tam bir Dünya Bankası-Para Fonu teşhisidir. Aktarıyorum: «In the absence of an aggressive bourgeois leadership, these movements concentrated on reforming the mechanisms of distribution, rather then on altering the structures of production»[24]. Türkiye'de çok duyulmuştur, Korkut Boratav bunun çekingen bir türünü yeniden yazdı; yine de tekrarlamak yararlı olabilir. Üretimin yapısını değiştirecek yerde bölüşüm mekanizması üzerinde durdular. Yeni Latin Amerika iktisatına göre, popülistler, Amerikan Üniversitelerinde okutulan iktisat kitaplarındaki hataların hepsini işlemiş oluyorlar.

Bütün bunlar, daha açık olma zamanıdır, Latin Amerika'da ortaya çıkan askerî diktatörlükleri anlama çabalarının ürünü sayılıyor. Şimdi Latin Amerika yazını ile Amerika Birleşik Devletleri'nde politikaya yatkınlık duyan iktisatçılar, hep Latin Amerika siyasal bilimci Guillermo O'Donnell'in ortaya atmış olduğu görüşler etrafında dolaşıyorlar. Guillermo O'Donnel'in görüşlerinden, daha ilerdeki bölümlerde, söz edebileceğim; burada, bu bölüme yeterli olduğu ölçüsüyle, yetinmek gerekiyor. O'Donnell, sanayileşmenin aşamaları ile demokratik gelişmeler arasında, benim 1976 yılında yaptığım çözümlemeye (*) benzer bir mantık sistemini, aynı yıllarda, Latin Amerika'da yayınlıyor. Sonradan çok etkili olduğu anlaşılıyor; üstü kapalı bir biçimde Türkiye'ye kadar ithal ediliyor.

O'Donnell ile benim çözümlemem arasında yalnızca sanayiin sorunları ile demokratik gelişmeler arasında ilişki arama yönünde benzerlik var; bunun dışında birbirinden çok ayrı. O'Donnell, bütün çözümlemesini, ithal ikamesi sanayileşmesi, importsubstituting industrialization, üzerine kuruyor; iki aşaması var. Birincisi, «easy», gevşek ya da kolay dönem; tüketim malları üretimine dayanıyor. Bu, tarihsel olarak, popülist hükümetlerin işi oluyor. Popülist hükümetler bu işi gerçekleştirirken, toplumda bir takım tansiyonlar, tensions, yaratıyorlar; sanayileşme de, O'Donnell'in ve Dünya Bankası-Para Fonu'nun sözlüğüyle, ithal ikamesinin ikinci ve daha ileri aşamasının önüne gelmiş oluyor. Bu aşamada, daha sermaye yoğun yatırım ve teknikleri seçmek zorunlu görünüyor. Bu zorunluluklar mevcut tansiyonları daha da sertleştiriyor: Askerî rejim.

Bu bölümü, O'Donnell'in özetlediğim görüşünü, Ye-

(*) Y. Küçük, H. Mertoğlu, C. Baysan, 1976 İlkbaharında Ekonominin Genel Görünümü, 22 Mayıs 1976, Tüm İktisatçılar Birliği'nin düzenlediği toplantıya sunulan çalışma.

Bu çalışmanın daha genişletilmiş biçimi Planlama'nın üçüncü baskısında yer aldı.

Y. Küçük, Planlama, Kalkınma ve Türkiye. İstanbul, 1978, «Türkiye Ekonomisi: Dünü ve Yarını» bölümü.

ni Otoriteryanizm derlemesine katkıda bulunanlardan birisinin, R. Kaufman'ın özetiyle destekleyerek bitiriyorum. Şöyle: «Sanayileşmenin bu ilk aşamasının sona ermesi, ileri sürüldüğüne göre, sınıf ve sanayi yapısında değişiklikler ve yeni ayrılıklar ve sorunlarla birlikte geliyor; bütün bunlar, 'popülist' çizginin sisteme zorladığı siyasal ve ekonomik talepleri gerçekleştirecek elit olanakları azaltıyor. Bu noktada, O'Donnell, yerli asker aktörler ve teknotratlarla uluslararası burjuvazi için 'hoşgörünün maliyeti'nin «cost of toleratim» yükseldiğini ve daha sonraları B-O rejimleri tarafından biraraya getirilen 'dışlayıcı', exclusionary, politika ve uygulamaların düzenlenmesi ve sürdürülmesi için geniş özendiricilerin yaratıldığını ileri sürüyor»[25]. Özetin özeti olarak, popülist hükümetlerin hesap bilmezliği (*), çaresiz, bürokrat-otoriter darbelere yol açıyor. Çünkü hesap bilmezlik, O'Donnell'in sözcüğüyle hoşgörünün maliyeti'nde, cost of toleration, Boratav'ın çevirisiyle, «hazmedilebilirlik» sınırlarında zorlamalara yol açıyor.

(*) Açıkça yazılıyor.

«Bu tantanalı durumlarda, ekonomik etkinlik, ihracat geliştirme kaygıları ve mali ve parasal tedbirlilik için asgari endişe, hep ve hemen, prima facie, yalnızca popülist politikacılar tarafından değil, aynı zamanda, yapısal reformlara büyük öncelik veren veya merkezi planlı ekonomiye hızlı geçiş isteyen, veya basitçesi, ekonomik etkinliğin, ihracat geliştirmesinin, tedbirli maliye ve para politikalarının ülke halkının çoğunluğunun refahını ilgilendirmediğine inanan kamu görevlisi iktisatçılar tarafından da, 'gerici tutumlar' için kanıt sayılacaktır.»

Carlos F. Diaz-Alejandro, Southern Cone Stabilization Plans,
W.R. Cline and S. Weintraub, eds, Economic Stabilizationin Developing Countries, Wash., D.C., 1981, s. 122.

İKİNCİ BÖLÜMÜN NOTLARI

1 Guillermo O'Donnell, Tensions in the Bureaucratic-Authoritarian State and the Question of Democracy, David Collier, ed., The New Authoritarianism in Latin America, Princeton, 1979, s. 297
2 John M. Cammett, Antonio Gramsci and the Origin of Italian Communism, Stanford, 1969, s. 61
3 Gülnur Savran, Sivil Toplumun Eleştirisi, Yapıt, Sayı 5, Haziran-Temmuz 1984, s. 31-32
4 Korkut Boratav, Türkiye'de Popülizm: 1962-1976 Dönemi Üzerine Notlar, Yapıt, Sayı 46'1, Ekim-Kasım 1983, s. 7
5 Korkut Boratav, Popülizm Üzerine Bazı Ek Notlar, Yapıt, Sayı 49'4, Nisan-Mayıs 1984, s. 77
6 Yapıt, Sayı 46'1, Ekim-Kasım 1983, s. 4
7 Korkut Boratav, Türkiye'de Popülizm, op. cit., s. 8
8 ibid., s. 15
9 ibid., s. 10
10 ibid., s. 11
11 ibid., s. 12
12 Nuri Karacan, «Türkiye'de Popülizm: 1962-1976» Üstüne Bir Not, Yapıt, Sayı 47,2, Aralık-Ocak 1983/1984, s. 86
13 ibid., s. 84
14 ibid., s. 84
15 Ömer Kükner, «Popülizm» : Ne Kadar Tartışılacak? Aralık 1984, çoğaltma, s. 3
16 V.İ. Lenin, Collected Works, Vol. 1, s. 229
17 V.İ. Lenin, Collected Works, Vol. 1, s. 396
18 V.İ. Lenin, Collected Works, Vol. 1, s. 340-341
19 Carlos F. Diaz-Alejandro, Southern Cone Stabilization Plans, W.R. Cline and S. Weintraub, eds, Economic Stabiliçation in Developing Countries, Wash., D.C., 1981, s. 120
20 ibid., s. 142
21 David Collier (ed), op. cit., s. 402
22 ibid., s. 259
23 ibid., s. 999
24 ibid., s. 200
25 ibid., s. 191

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

APOLOGİA
veya
NASIL OKUMAMALI

Türkiye Batı'ya kaydı; kütlesiyle birlikte. Batı'ya yöneldi. Bir mavna düşünülebilir, bağlı olduğu limandan halatı kopmuş, Batı'ya sürükleniyor. Türkiye kıtası göz önüne getirebilir, bir yarım ada; diğer karalara bağlı toprağından jiletle kesildiği düşünülebilir, Türkiye Batı'ya yol alıyor.

Daha islâmik bir renk kazandı; geçicidir. Batı'ya kaydı. Daha sağcı oldu.

İslâm da yüz yıllar önce Batı'ya kaydı, «mağrip» (*) doğdu. Mağrip'te şimdi Batı ile islâm birleşti, karanlık doğdu. Akşam oldu.

*
**

Batınca da güneş bir veremli taze gibi
Çökünce Batı'ya ölüm rengi karanlık

*
**

(*) Mağrib'in, iki anlamı var. 1) Batı ve 2) Akşam. Her ikisi de güneşin batışından geliyor. Sözlük, bunu anlatabilmek için olmalı, Fikret'ten iki dize ekliyor. Pek güzel.

Gurup edip de güneş bir veremli taze gibi
Çökünce mağribe reng-i memat olan zulmet

Mustafa Nihat Özön, Osmanlıca-Türkçe Sözlük, s. 474-475

Orta Çağ, islâm Arap çağıdır.

Islâm, Mağrip'te, Batı ile yeniden buluşunca Orta Çağ yeniden doğdu.

Şimdi, dünya, yirminci yüzyılının orta çağını yaşıyor.

Her akşamın bir sabahı var; biliniyor. Her karanlık'ın bir aydınlık'ı var.

Yirminci yüzyılın orta çağında birey olmak, aydınlık olmak demektir. Birey olmanın, kişi olmanın, bir sorumluluğu ve bu sorumluluktan çıkan bir tanımı var: Işık olmak.

Türkiye'nin Batı'ya kayması, bireysel bir olgu değil; ancak Türkiye'nin tüm kişilerini etkiliyor. Çünkü Türkiye'de tüm bireylerin üzerinde durduğu mavna, Türkiye'nin kütlesi, Batı'ya yöneldi. Üzerinde olanları etkisi altına alıyor; kaçınılmaz.

Orient Express'i düşünülebilir; Brüksel'e gidiyor. Brüksel NATO'nun başkenti ya da büyük şehri'dir. Türkiye'nin bütün insanlarının Orient Express'ine bindirilmiş olduğu düşünülebilir; etkilenmemeleri mümkün mü? NATO'nun büyük şehri'ne gitmek istemeyenlerin ne yapması gerekiyor? Orient Express'inden inmemeleri koşuluyla, yapacakları ikidir. Birincisi, Batı'ya kayan Doğu Express'inin içinde Doğu'ya doğru koşmak oluyor. Bu, Grek Trajedisi'ni yaşamaktır; Express Brüksel'e varıyor. İkincisi, Orient Express'ini durdurmak veya yönünü değiştirmektir; yol üzerinde yeni ışık vermek gerekiyor.

Türkiye, Batı'ya kaydığı için, bütün bireyleriyle toplam ve ortalama olarak, Batı'ya kayıyor. Batı'ya eğilmenin ağırlığı, bütün bireylerini de, bir ölçüde, Batı'ya doğru büküyor.

Kendi yazılarımdan aktarmalar yapmaya karşı bir çekingenliği taşıyorum; burada aşmak zorundayım. Eksikliğimi göstermenin ayrı bir hazzı var. 1978 yılı sonunda, Ecevit Hükümeti tarafından hazırlanan Dördüncü Beş Yıllık Plan'ı değerlendirmek için, Ankara Akademisi'nin düzenlediği bilimsel toplantının ilk sunuşunda, bir ara bölümün başlığı, «Menderes Dönemini Yeniden Yaşamak»

oldu (*). «Türkiye, otuz yıl sonra Menderes Dönemini yeniden yaşamak durumuyla karşı karşıya geliyor.» Bunlar, ileri sürüldü.

Doğrulandı. Yalnız aşırı ölçüde doğrulandı; bilim yolunda aşırı doğrulanma, eksik doğrulanma ile özdeş tutulmalıdır. Eksik doğrulanmanın nedeni, aynı çalışmadan bir yeni aktarma ile birlikte, şöyle: «Dördüncü plan, artık alt yapı sıkıntılarının tam bir dar boğaza dönüştüğü bir dönemin talihsizliğini yaşayacak. Başka bir deyişle, dördüncü ve beşinci planlar, alt yapı yatırımlarına öncelik verme anlamında Menderes dönemini yeniden yaşayacak. Üstelik daha derinlemesine. Çünkü, Menderes dönemi alt yapı yatırımlarında önemli mesafeler kaydettikten sonra döviz darboğazına geldi, takıldı. Dördüncü plan, alt yapı ve döviz darboğazlarını birlikte yaşayacak. Pek talihsiz bir yaşantı olacağa benziyor.» Türkiye'de umudun cömertçe dağıtıldığı, gerici ütopyaların çekicilik kazandığı, bir dönemde «yalnız» bir uyarı; kötümser. Fakat ne kadar eksikli!

Türkiye'nin Pro-Arap eğilimi, Menderes döneminde de, kütlelere yayılmamakla birlikte izlenen Amerikan yanlısı dış politikanın bir sonucu olarak, vardı. Türkiye, 1950 yılından itibaren, Kemal Paşa'nın yönetiminde yer altına çekilmiş olan, islâmik ceryanların patlamasına tanık oldu. Türkiye, NATO'nun en sağlam müttefiki olmayı, bir ulusal övünme öğesi haline getirdi.

«Menderes Dönemini Yeniden Yaşamak» alt başlığı altında bunları kestiremedim; iktisatın dar alanını aşamadım, öyle görünüyor. Demek oluyor, aşırı doğrulanma eksikli kestirim biçiminde gerçekleşiyor.

Yalnız burada bir noktanın altını çizmek ve bunun için de küçük bir parantez açmakta yarar var: Aynı nehirde iki kez yıkanmak mümkün değil. Sular akar; tarih durmaz.

(*) Y. Küçük, Dördüncü Plan Dönemi: Özet, 8 Aralık 1978, çoğaltma, s. 8.

11 sayfalık bu özet çalışmayı, bu kitaba ek olarak sunmak gereğini duyuyorum. Burada devalüasyon ve benzeri konularda da, ilk kez, savunulmuş ve sonraki yıllarda yaygınlık kazanmış görüşler var.

Parantezi kapatıyorum. Menderes dönemini, tümüyle, yeniden yaşamak mümkün değil. Türkiye, hiç bir zaman, Menderes dönemini iki kez yaşayamaz; Menderes döneminde tekeller egemen değildi. Bir tek örnek verebilirim; Menderes döneminde basın, aile ve kişi işletmesiydi, bugün değil. Menderes döneminde basın, sahiplerinin, Ahmet Emin Yalman'ın, Safa Kılıçoğlu'nun, Sedat Simavi'nin kişisel eğilim, sevgi ve kırgınlıklarından çok etkilenirdi. Aile işletmesi halindeki gazeteler arasında, zaman zaman alevlenen ve her türlü kişisel yaşamı içine alan, sert rekabet çatışmaları olurdu. Menderes döneminde gazete sahiplerinin gazete çıkarmanın dışında hiç bir ekonomik ve ticarî işi yoktu. Menderes döneminde basın kumaş kuponu dağıtırdı, pazarlama şirketleri olarak çalışmazdı.

Klasik rekabetin bir sağlıklı yanı var; canlandırıcı etkisiyle hücreleri sürekli sağlıklı ve taze tutuyor. Kapitalist rekabetin de canlandırıcı etkisi olmasına karşın, kırıcı ve öldürücü özellikleri ağır basıyor. Kör döğüşüne benziyor; kapitalist rekabet mutlaka öldürüyor. Tekeller, bu ölülere dayanıyorlar; kapitalizmde tekeller, ölü yiyicileridir. Ölülerini yiyerek büyüyorlar. Öldürdüklerini yiyerek, ölüm kapısını kapatmaya çalışıyorlar. Rekabeti siliyorlar.

Tekelci aşamayı, kapitalizmin bir evresi olarak görmek, tekelleri yalnızca bir nicel boyut artışı saymak, ekonomik yaşama eksikli bakmak oluyor. Klasik kapitalizmde, Darwinist anlamda, bir sağlıklılık ve gelişme var; tekelcilikte, yalnızca, iltihaplanma. Bu anlamda tekelcilik, klasik kapitalizmin bir devamı değil reddi oluyor.

Tekelci aşamada bütünün her hücresi hastalıklıdır; iltihaplanma var.

«Bizler», tekelci aşamada yaşayanlar, «hepimiz», az veya çok, «hücrelerimizde» iltihaplanma olduğunu kabul etmek «durumundayız». İltihaplanmanın yoğunluğu farklıdır; bir kategoriden diğerine değişiyor. Tekellere en yakın olanlarda iltihap en yoğun düzeyde bulunuyor; bu, temelli bir ilke olarak ileri sürülebilir.

Basın, artık tekellere en çok yakındır; içindedir, bazı

aktörleri tekel niteliğine bürünüyor. Tekelci aşamada basın, sözcü veya yansıtıcı olma dönemlerini pek çok geride bırakıyor: Artık kendisidir.

İltihabı yansıtıyor.

Emin Çölaşan'ın «24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası» adını taşıyan kitabı, bunun tipik bir örneğini sergiliyor. Türk insanında, Türk aydınında, son yirmi yıl içinde kollektif bir çaba ile yaratılan belli doğru'ları kazıyıp yerine bir takım iltihap yuvalarını ekmeyi amaçlıyor. Sözde bir alacakaranlığın paniğe yakın telâşlı havasında, bir yandan beyinlerin durdurulmuş olmasından, diğer yandan, bundan önceki bölümde çizilen işkence evinde işkenceci ikileminin sağladığı imkândan yararlanarak, «haktan yana» görünerek, bir çaresiz Para Fonu ile bunun karşısında ne yaptığını çok iyi bilen, «becerikli», aynı zamanda «her işin dalaveresini en az dalavereciler kadar iyi bilen», ilk kez dünyaya gelmiş bir «aslan Türk» imajı çizmeye çalışıyor.

Bir seçim kampanyası için hazırlanmış, bir seçim kampanyasına yetiştirilmiş, hep ikinci sınıf kalmaya mahkûm bir politikacının vermiş olduğu belgeleri yayınlayan, kendi içinde tutarsız, ikinci sınıf bir propaganda kitabı olmaktan ileri gidemiyor. Bütün bunlara karşın, basından olağanüstü bir destek görüyor; sanki Türk basını, bir interregnum'da, başbakanlığa hazırlanan bir kimsenin isteği üzerine hazırlanmış bir propaganda kitabının propagandasını yapmak için birleşiyor (*). Kitap, güçlü olmayan, ne istediğini bilen bir «aslan Türk» karşısında her zaman görüş değiştirmeye hazır bir Para Fonu ve bunları açığa çıkaran, ilkokul öğrencilerinin sevdiği kahverengi ve sarı renkleri bol kullanılmış, ilkokul öğrencisi ressamların ellerinden çıkmış, yeni «aslan Türk» portreleri çiziyor. Yıkanmış ve beyazlatılmış beyinlere, bu imaj-

(*) Türk basınının incelenmesinden çıkardığım bir sonucu yazmanın sırasıdır: Türk basınının oy birliği ile desteklediği tüm eylem ya da düşünceleri, yalnızca kuşku ile karşılamakta yarar var. Türk basını, oy birliğine yaklaştıkça, hak'tan, halk'tan ve doğru'dan uzaklaşıyor.

ları yerleştirmeye çalışıyor. Basının olağanüstü desteği, yıkama, beyazlatma ve yerleştirme süreçlerinde yardımcı işlevi görüyor.

Gücünü yitirmiş ve uysal bir Para Fonu ile Para Fonu'nun isteklerini kabul etmek yerine Para Fonu'na «ülkenin çıkarlarına dayalı» bir programı kabul ettirmek, Türkiye'nin dışa açılmasında ilk planda başarı getirebilecek, ilk planda Washington'da, ve bu arada Dünya Bankası ile Para Fonu'nun bulunduğu H Street'te, EÇ Caddesi'nde alıcı bulacak bir ihraç metaı özelliğini taşıyor. Bir tek nedeni var: Son yirmi yılda, dünyanın çeşitli yerlerinde sağcı darbeler ile Para Fonu arasında bağlantılar kurmak, dürüst ve çalışkan gazeteciliğin temel uğraşlarından birisi oldu. Dünyanın her yanında Rasputin'i gölgede bırakan bir Para Fonu imajı yaratıldı. Para Fonu yönetimleri bu karanlık imajlarının değişmesine fazla değer vermek durumunda kaldılar. Bunun için kaynak ayırdılar. Özenli davranmaya başladılar.

Dünyanın bir açıdan değiştiğinin yazılması gerekiyor. On dokuzuncu yüzyılın Batı Avrupalı büyükelçileri, çoğu köklü ve asil bir aileden geliyor, övünmeyi pek çok sevdiler. Kendi ülkelerinde sürekli olarak kıl payı kaçırdıkları başbakanlık veya dışişleri bakanlığı yerine, bir teselli ödüllendirmesi olarak gönderildikleri bir yorgun imparatorlukta, kendi rol ve işlevlerini hep abarttılar. Ülkelerinde bir bakanlığı yönetme şansından yoksun kaldıktan sonra bir eski imparatorlukta imparatorları kabulde tutumlu davranmaktan, başbakanlara tercümanlarını muhatap yapmaktan büyük kişisel haz duydular. Anılarında bu hazla abartılmış roller bıraktılar.

Şimdi dünyanın uyum göstermesi gereken ve uyumsuzluk işaretleri veren yeni ülkelerini denetlemek işlevini üzerine almış Dünya Bankası-Para Fonu türünden uluslararası örgütlerin hiç de asil olmayan, mediocre memurları, böylesi övünmelerin çok zararlı olabileceğini bilerek işe başlıyorlar. Çünkü eskinin ahtapot örneği büyük devletlerinin yerini, şimdilerde emperyalizmin Rasputin yüzü ile özdeş Para Fonu almış durumda. Çok sayıda yayın

var; Türkçeye de çevrilmiş olanlarından birisinden bir örnek aktarmakta pek çok yarar var. Uzun, ancak, yararlı aktarma şöyle: «IMF programları ve askerî darbeler arasındaki sıkı bağ bu kitabın başlıca konularından biridir. Az gelişmiş ülkelerde görülen demokratik yönetimlerin çok genç oldukları ve bu ülkelerde demokratik tutum ve bilincin oluşmadığı konularında çok saçmalıklar yazılıp, söylenmiş; bir hükümetin kendisini seçen seçmenlere karşı sorumluluklarıyla, yabancı alacaklıların IMF'nin istikrar programları çerçevesinde dayatılan istekleri arasındaki temel çelişkiye pek az önem verilmiştir. IMF programlarının halk tarafından benimsenmemelerinin somut nedeni, yerli üretimin ve gerçek gelirlerin düşmelerine yol açmalarıdır. IMF'ye verilen Niyet Mektubu'ndaki koşulları uygulamaya çalışan bir hükümet, bu nedenle, ilk demokratik seçimde görevden uzaklaştırılır. Koşulları yerine getirmeyen ya da anlaşma yapmaya yanaşmayan bir hükümet ise, dış alım kredilerinin kesilmesi ve ülke içinde dışalım ürünlerinin bulunmaması nedeniyle kamu oyunun tepkisini bu kez de başka bir yönden toplayarak ve büyük bir olasılıkla sağcı bir darbe ile görevini yitirir»[1]. İsteklerine uymayan hükümetlerin sağcı bir askerî darbe ile devrileceği, Para Fonu'nun yerleşik imajının ve güçlü cephanesinin bir parçasıdır.

Para Fonu, cephaneliğinde yer alan bu güçlü silâhın varlığından hoşnuttur; ancak silâh artık geri tepmeye başlıyor. Çeşitli ülkelerde Dünya Bankası-Para Fonu ekibiyle yakın görünmek, bir masaya oturmak, Para Fonu ile anlaşmak, ülke nüfusunun tamamı tarafından olmasa bile en etkin bir kesiti aracılığıyla halk düşmanı olarak lânetlenmek için yeterli olabiliyor (*). Para Fonu'nun gü-

(*) Bilim Yolu'nun, Tarik-i İlm, kendine özgü kuralları var; her uğraşın vardır. Yazılmış olanı bilmemeyi özür saymıyor. Emin Çölaşan'ın kitabı, çarpıtmasının yanında, Para Fonu konusunda hiç bir yeni bilgi getirmezken, bunu yepyeni bilgilerin açılımı olarak görmek ya da Turgut Özal'ın bile okumasını salık vererek övgüde her türlü ölçüyü kaçırmak, Bilim Yolu'nda yalnızca gülümseme nedeni olabiliyor.

cü, giderek, cüzzam hastalığının gücünü hatırlatıyor.

Bu nedenle Düvel-i Muazzama'nın eski memurları, büyük devletlerinin ondokuzuncu yüzyıl büyükelçilerinin övünmeleri yerine, şimdi Dünya Bankası-Para Fonu sisteminin üst düzey bürokratları daha pes notalara vurmak gereğini duyuyorlar. Önerilerinin kabul edilmesi halinde, bunları, yerli hükümetlerin ve yerli hükümetlerle bir tuttukları yerli iktisatçıların yaptığını söylemeyi, küçük dünyalarında bir ülkede hükümetlerin ayağını kaydıracak se-

---

Türkçe'de yine bir gazetecinin, Cumhuriyet Gazetesi Ankara Büro Şefi arkadaşım Yalçın Doğan'ın, 1980 Haziran ayında yayınlanmış, gösterişsiz ama pek değerli bilgileri içeren çalışması, Para Fonu-Türkiye ilişkilerine dürüst bir mercekle bakıyor. Burada, şimdilik, iki aktarma yapmak durumundayım. 1980 yılı öncesinde Bülent Ecevit başkanlığında Türk Hükümeti, Para Fonu'nun Türkiye'de yeni bir devalüasyon önerisini, kendi arasında tartışıyor. Maliye Bakanı Müezzinoğlu, Para Fonu isteği doğrultusunda bir devalüasyona yatkın görünüyor. Siyasal Bilgiler Fakültesi ve 27 Mayıs İhtilâli'nden sonra kurulan Devlet Planlama Teşkilâtı'nda yetişme yıllarına ortak olduğumuz, yakın arkadaşım, zamanın Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin, Para Fonu'na bulaşmadan, bir devalüasyon düşüncesini ileri sürüyor.

«Ne yaparsak yapalım, ancak gitmeden yapalım. Yani Washington'da görüşmelere başlamadan bir karar alalım. IMF ile görüşerek değil, görüşmeden önce kendi kendimize karar almalıyız.»

Para Fonu isteklerini kabul etmenin kaçınılmaz olduğu düşüncesini hareket noktası yapan Maliye Bakanı Müezzinoğlu, devalüasyonun bir iktidar kaybına yol açacağını ileri süren Bakanlar Kurulu üyeleri karşısında, bir ara, patlıyor.

«Siz ne demek istiyorsunuz?.. Beni Batı'ya teslim olmakla ve iktidarın hayatıyla oynamakla mı suçluyorsunuz?... Bu devalüasyon kararını IMF almıyor. Bizim hükümetimiz alıyor. Karar, bir yandan ödemeler dengesi açıklarına çözümler getirecek, bir yandan da birikmiş milyarlarca dolar borçların bir bölümünün ertelenmesi çalışmalarını başlatacaktır. Türkiye şu anda hem iç para, hem de dış para sıkıntısının doruğunu yaşamaktadır. Öyle, siyasal sonuçlar çıkaracak eğilimler ve yarışlar yerine, ekonomik olarak ne yapılması gerekiyorsa, onu söyleyin. İtham etmek yerine karar alın.»

Yalçın Doğan, IMF Kıskacında Türkiye 1946-1960, Ankara, 1980, s. 28 ve 30.

naryolar hazırlamanın tatminiyle yetinerek «perde arkası» rolleri tercih ediyorlar. Profesör Anne Krueger, Türkiye uzmanı olarak uzun yıllar Para Fonu'nun Rasputin reçetelerinin havariliğini üstlenen ve daha sonra Dünya Bankası'nın Başkan Yardımcısı olan Anne Krueger, böyle bir tercihin tipik bir örneğini veriyor. Yakın bir zaman önce geldiği Türkiye'de izlenen ekonomik politikalarla ilgili olarak şunları söylüyor: «Sanıyorum, kesinlikle sanıyorum ki, buradaki iktisatçı ekibi, ne yapılması gerektiği konusundaki kararları çok büyük ölçüde kendisi vermektedir» (*). Yıllar yılı Türkiye'de ve dünyada geniş yığınların refahını geriletici ekonomik politikaları savunmuş olan Dünya Bankası Başkan Yardımcısı, Türkiye'de bu politikaların, Papa'dan daha katolik bir tutumla, uygulandığını görünce, bunu uygulamaya memur edilenlere, bağımsızlık tacı veriyor.

Devlet Planlama Teşkilâtı içinde yetişmiş gazeteci Emin Çölaşan, bilinçli ya da bilinçsiz, bu senaryo içinde yazıyor. Şu anda Bakanlar Kurulu Başkanı olan Turgut Özal'ın, kurulmasına izin verilen partisiyle seçimlere girmeye hazırlandığı sırada, sanıyorum Side'deki evlerinden birisinde, Emin'e anlattıklarını, Emin Çölaşan benim tanıdığım zamanki dürüstlüğüne sığmayan bir tutumla kendisine Turgut Özal'ın anlattıklarını hep «Özal bu konuda yakınlarına şöyle derdi» diyerek ve sanki bir gazetecilik zahmetine katlandığı izlenimini vererek, olduğu gibi aktarıyor. Aktarıyorum: «IMF'ye karşı daima şu politikayı gütmüşümdür: Onların istediğinde pazarlık etmek, ama Türkiye'nin hakiki ihtiyacı ne ise onu yapmak.. Tabiî bu-

---

(*) Bu sözlerden biraz sonra Nail Satılgan'ın sorusu üzerine, Türkiye'de yetkililerin uygulamaya koydukları ve Papa'dan daha katolik bir tutumla uyguladıkları politikaların kendi yazılarına ve dolayısıyla reçetelerine uyduğunu belirtmekten geri kalmıyor.

«Anladığım kadarıyla izlemekte oldukları politikalar -kota listelerinin kaldırılması ve bunun gibi şeyler- çok büyük ölçüde benim Türkiye için anlamlı bulduğum doğrultuda.»

Anne Krueger İle Konuşma, İktisat Dergisi, Sayı 242, Ocak 1985, s. 5

nu da onlara söylememek... Neticede bir çok hadiseler böyle olmuştur. Meselâ ilk bakışta onların benden istediği KİT zamları 160-180 milyar civarındaydı. Biz 360 milyar yaptık, çünkü 360 milyara ihtiyaç vardı. Yoksa, başka türlü bu meseleyi götüremezdik. Aynen 1978 ve 1979'daki hikâyeye dönerdik. Ecevit devrinde hep öyle kaybedildi. Gıdım gıdım zam yapıldı»[2]. 1983 yılı Mayıs ayına baskısı yetiştirilen, interregnum'da yeni hükümet için partilerin seçilmesine bu tarihlerde başlanıyor, propaganda kitabında Turgut Özal bunları ileri sürüyor ve Emin Çölaşan aktarıyor.

Tekrarlıyorum; Dünya Bankası Başkan Yardımcısı ve ilerde görülecek Para Fonu'nun Rasputin reçetelerinin Türkiye'de ve dünyanın başka yerlerindeki satıcısı Anne Krueger, Türkiye'deki ekip için, «ne yapılması gerektiği konusundaki kararları çok büyük ölçüde kendisi vermektedir» diyor. Turgut Özal, sanıyorum Side'deki yazlıklarının birisinde Emin Çölaşan'a anlattıklarının bu bölümünü, Emin Çölaşan bunları kendisinin bir gazetecilik zahmeti sonucu bulduğu izlenimini veriyor, şöyle sürdürüyor: «Bu işlerin bir doğru dürüst yapılması lâzımdı. Fakat bunları sanki onlar bana dikte ediyorlarmış gibi yapmayı kat'iyen istemedim. Pazarlıkları normal bir biçimde, namuslu bir şekilde yaptık. Adamları da bir sürü şeye razı ettik. Fakat Türkiye için ne lâzımsa da, onu getirdik.» Anne Krueger'in ileri sürdükleri, Turgut Özal'ın anlattıkları, Emin Çölaşan'ın yazdıkları, biribirini buluyor (*). Ancak

(*) Emin Çölaşan'ın tüm amacına karşın, Turgut Özal'ın Para Fonu karşısında değil direnen ya da pazarlık eden veya bunlara yakın bir izlenim veren bir geçmişi yok. 24 Ocak 1980 tarihinde oturduğu koltukta, Ağustos 1970 Devalüasyonu sırasında da oturuyor. 1970 Devalüasyonu sırasında Para Fonu'nun Türkiye Masası Şefi Sturc, İstanbul'a geliyor ve bekliyor. Bundan sonrası şöyle oluyor :

«DPT Müsteşarı Turgut Özal, Merkez Bankası Başkanı Naim Talû ve Hazine Genel Sekreteri Kemal Cantürk Ankara'dan değişik günlerde ve ayrı ayrı araçlarla İstanbul'a gelmişler, önce Fenerbahçe Askeri Dinlenme Kampı'nda buluşarak temel ilkeleri gözden geçirmişlerdi. Sonra da, 'gizlilik' ilkesi

doğru ile hiç bir ilgisi yok; birazdan daha açık olacak.

Şimdi yapılmak istenenleri olduğu gibi gösterebilmek için, ne Krueger, ne Özal ve ne de Çölaşan'a bilimsel bir haksızlık yapmamış olmak için, Çölaşan'ın kitabından iki sayfayı tümüyle aktarmak zorundayım. Aktarma, «13 Aralık günü Özal, Woodward'ı yanına çağırdı» sözleriyle başlıyor. Büyük bir gazetecilik başarısı olarak alkışlanan bu kitabın en önemli bölümlerinin Turgut Özal'ın, tek yanlı anlattıklarına dayandığı, nedense gözlerden kaçırılıyor (*). Herhalde beyinlerin yıkanarak beyazlaştırılmış olduğu bir zaman kesitinde, Para Fonu'nun Türkiye Masası yeni şefinin başbakanlık müsteşarıyla yapmış olduğu konuşma, tırnak içinde aktarılırsa, bunu anlatanın iki kişiden birisi olması gerektiği önemsiz sayılıyor.

Söze, öyle anlaşılıyor, Özal başlıyor ve pek üstün başlıyor. «Bak Woodward» diyor (**) ve devam ediyor: «Biz

---

gereği, yine ayrı ayrı Hilton Oteli'ne gelerek IMF ile ve de Sturc'le buluşmuşlardı.»

Sturc reçeteyi veriyor. Hükümete getiriyorlar. Karar alınıyor. Cantürk, Washington'daki Maliyecilerine, kararı, bildiriyor :

«Papaza söyle, o ayin olacak. Bütün dualar okunacak.»

Türkiye Cumhuriyeti'nin bir memuru diğerine bir hükümet kararını böyle bildiriyor. «Papaz», Sturc, «ayin», devalüasyon, «bütün dualar», Para Fonu'nun istediği diğer kararlar oluyor.

Y. Doğan, IMF Kıskacında Türkiye 1946-1980, op. cit., s. 117 ve 119.

(*) İlhan Selçuk'un, yaratılan paniğe benzer propagandanın etkisiyle dikkatinden kaçmış olduğu anlaşılıyor. Turgut Özal'ın kitabını Turgut Özal'ın okumasını istiyor.

«Bu kitap her yurttaşın okuması gereken önemdedir ve bir polis romanı gibi kolayca okunacak türdedir. Sayın Kafaoğlu ile Sayın Özal'ın da Emin Çölaşan'ın kitabını incelemelerinde sayısız yarar vardır.»

Emin Çölaşan aktarıyor. E. Çölaşan, 12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası, İstanbul, Mart 1984, s. 9.

(**) Tümüyle uydurma: İngilizcede, Türkçeye «bak Woodward» olarak çevrilecek hiç bir hitap biçimi yoktur. İngilizcede ya, «mind you Charles» ya da «Itell you Charles» türünden, çok yakın olanların ve yalnızca ilk isimle hitap etmeleri söz konusudur; ya da kesinlikle ismin başına «Mr.», Türkçe

senin istediğin gibi bir istikrar programı hazırlıyoruz. Bunu sana daha önce de birkaç kez ihsas ettik. Şimdi bu program büyük ölçüde hazır. Şimdi bu işi oturup seninle konuşalım. Biz bu işi yapacağız»[3]. Bunun üzerine, devalüasyonda yeni paritenin ne olacağını hep belirlediği bilinen Para Fonu tarafı, Woodward, hemen soruyor: «Kur kaç lira olacak?»

Bu sorunun çok önemli ve tarihî olması gerekli; Para Fonu, Türkiye'ye geliyor ve devalüasyon ile Türk Lirası'nın yeni değerinin kaç lira olacağını Turgut Özal'a soruyor. Fakat Turgut Özal, Para Fonu Türkiye Masası Şefi'ne hiç sır vermiyor; devalüasyon oranını gizli tutuyor. İnanılmaz gibi görünüyor ama Emin Çölaşan (*) aynen

---

«Bay» getirilerek ve böyle durumlarda hiç bir zaman «bak» anlamına gelecek bir nida kullanmadan hitap söz konusudur.

İngilizce, soyadı kullanarak, Türkçedeki «bak oğlum Ahmet» türünden hitap yoktur.

ODTÜ'den mezun Emin, Turgut Özal'ın aktardığı İngilizceye güvenerek bu tür ilkel hatalar yapmış ve kaynağını açıklamış oluyor.

(*) Tuhaflıklar ülkesi olma yolunda Türkiye'de İlhan Selçuk, Turgut Özal'ın kitabını Turgut Özal'ın okumasını isterken, Turgut Özal, Para Fonu'nun devalüasyonunu Para Fonu'ndan sakladığını iddia ediyor. Fakat tuhaflıklar burada da kalmıyor, aynı Turgut Özal, bir başkası değil, ilk müsteşarlığı sırasında Devlet Planlama Teşkilâtı'ndan kovduğu, sonra bir dâva kaybettiği bir kimseye, ilk karşılaştığında, üstelik artık Emin Çölaşan gazeteci olmuştur, henüz ilân edilmemiş devalüasyonu bir bir anlatıyor. Bunları Emin yazıyor; Özal'la uzak görünmek için olmalı, kendisinden «gazeteci» diye söz ediyor.

«DPT'deki günler birbirini kovalamış ve Müsteşar Turgut Özal, ODTÜ'deki öğrencisinin görevine 1969 yılında siyasal nedenlerle son vermişti.»

«Turgut Özal, sonraki günlerde gazeteciyle evinde, uzun yıllardan sonra ilk kez yüz yüze gelmiş ve yazmayacağı konusunda söz aldıktan sonra kendisine, yakında açıklanacak olan ekonomik programı (24 Ocak kararlarını) bütün ayrıntılarıyla anlatmıştı.»

Bu, olmaz. Hiç bir kamu görevlisi, daha önce mahkemelik olduğu bir kimse gazeteci olarak karşısına çıkarsa, ilk karşılaşmada, her defasında gizliliği üzerinde en küçük kuşkunun çok büyük siyasal hücumlara yol açtığı devalüasyon ve zam

şöyle devam ediyor: «Şimdi ben sana kaç para olacağını söylemeyeceğim. Ama senin düşündüğün rakamlar üzerinde anlaşacağız. Bu konuda hiç bir pazarlık da yapmayacağım seninle. Çünkü biz düşündük ve gördük ki, yeterli bir kur ayarlaması yapmamız şarttır. İşi bu sefer ciddi tutacağımızı bil. Ama bana şimdi rakam sorma. Bu konuda şimdiden ne kendimi, ne de hükümeti bağlayamam.» Bu paragrafın tümüyle uydurma olduğunu, Başbakanlık Müsteşarı'nın, Para Fonu Türkiye Masası Şefi ile, götürü usulüyle üzümünü satan küçük köy ağası ağzıyla konuşmasının mümkün olmadığını (*), eğer böyle konuşmak

---

kararlarını söylemez. Eğer söylerse, Emin yazmasa bile, şunları yapabilir.

a) Karaborsadan döviz alır, b) Karaborsadan veya açık borsadan altın alır, c) Zam yapılacak mallardan stok yapar, d) Tanıdığı tüccar varsa bu bilgiyi opsiyonlu devreder ve stok yapmasını sağlar. Artırılabilir. Böyle bilgiler Emin'i zengin eder.

Bunların söylendiğine inanmak mümkün değil;. ancak, söylenmiş olabilir ve ilerde bazı belgelerin verilerek kitap yapılması konusunda anlaşılmış olabilir. Her ne hal işe Türk idaresinde böyle övünmeler ciddi sonuçlar doğururdu.

Emin, bu dizideki kitabının ikincisinde, akıl almaz ifşaatını şöyle sürdürüyor.

«Daha sonra da 'ya sözünde durmaz yazarsa' düşüncesiyle birkaç gün uykusu kaçmıştı.. Ancak gazeteci sözünde durmuş ve 'bombayı patlatmamıştı.'»

E. Çölaşan, 12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası, op. cit., s. 180.

Pek inandırıcı bulmadığımı tekrarlamalıyım. Turgut Özal öyle pek uykusu kaçacak türde bir insan değildir.

(*) Turgut Özal'ın Türk politikasında geçici bir isim olduğunu düşünüyorum; üzerinde fazla durmak istemem. Ancak bazı genellemelere imkân tanıdığı ölçüde üzerinde durmak durumundayım. Bunlardan ilki şu: Bir «parti başkanı» önce kendi örgütünde, kurucu kadrosunda, varsa meclis grubunda kendisini kabul ettirmek durumundadır. Geniş kütleler, daha sonra ve buradaki kabulün arkasından geliyor.

Turgut Özal, derme-çatma bir kadro ile parti kurmaya kalktığı zaman henüz kendisini kabul ettirmiş olmaktan çok uzak görünüyor. Böyle bir durumda, köy camiinin avlusunda sohbet eden iki küçük ağadan birisinin diğerine aktardığı «kasabada mal müdürüne dedim ki, bre Mamut Efendi» türünden

istemiş olsa bile karşısındakinin biçeminin buna engel olacağını eklemek durumundayım.

Woodward, aktarma sürüyor, yine de merakını yenemiyor ve Özal'dan korkmadan bir soru sorabiliyor: «Yeterli bir rakam olacak mı?» Turgut Özal'ın verdiği seçim propagandası malzemesini aktarmaktan başka bir iş yapmayan Emin Çölaşan'ın yazdıklarına bakılacak olursa Turgut Özal, Para Fonu'nun Türkiye Masa Şefi'ni bir iyice azarlıyor. «Sana olacak diyorsam bana güven. Zaten birbirimize karşılıklı güven duymazsak bu işi ne sen götürebilirsin, ne de ben..» (*) Daha ne?

---

hikâyelerin büyük değeri var. Özal'ın kadrosunun, önde gelen kapitalist devletlere ve örgütlere karşı olmayı değil onlar tarafından «tutulmayı» önemli bulduğunu eklemem gerekiyor.

Bu kitabı beğenenler, kendi ölçütleriyle, Turgut Özal'ın derme-çatma tayfasının ölçütlerinin çok farklı olduğunu unutmuş oldukları anlaşılıyor.

Özal Türkiye'de müsteşardır; Hans Matthofer de Batı Almanya'da Maliye Bakanı oluyor. Özal, Batı Almanya Maliye Bakanı ile konuşuyor.

«Bu toplantıların ertelenmesi söz konusu olmaz, değil mi Hans?»

Emin Çölaşan, 24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası, Mayıs 1983, s. 196.

Seçime giren bir partinin başkanı, Avrupa'nın en güçlü ekonomisinin Maliye Bakanına, küçük adıyla, «Hans» diye hitap ediyor. Bu sırada Özal'ın elinin Hans'ın omuzunda olması gerekiyor; Emin Çölaşan neden bir fotoğraf bulmuyor, anlamak zor.

Bu kitabı hızla, başında Turgut Özal'ın ikinci adamı Kaya Erdem'in kardeşinin bulunduğu yayınevi basıyor. Turgut Özal'ın binlerce alarak, seçim kampanyası sırasında dağıttığı ileri sürülüyor.

Başında, Turgut Özal'ın ikinci adamı Kaya Erdem'in kardeşinin bulunduğu gazete, gazeteciliğin yerleşmiş ilkelerini de bir yana atarak Turgut Özal'ın beutification kampanyasını da üstleniyor.

Milliyet Gazetesi, örnek olsun, 12 Ocak 1982 tarihli sayısında, bir sayıda, üç Turgut Özal fotoğrafı veriyor.

(*) İngilizcede, böyle bir durumda Türkçeye «sen» olarak çevrilebilecek bir sözcük yok.

Para Fonu Türkiye Masası Şefi, devalüasyon oranı konusunda azarlandıktan sonra bir daha rakam sormayı bırakıyor. Kibarca, «Mr. Özal» diyerek «kamu kesiminin finansmanı konusunda ne gibi kararlara vardınız?» sözleriyle kamu iktisadî teşebbüslerinin ürettiği mal ve hizmetlere yapılacak zamları soruyor. Kibarca ve «Bay Özal» demesine karşın burada da terslenmekten kurtulamıyor. «Onu da anlatacağım. Zamlar konusunda seninle aynı görüşte değiliz Woodward..» Artık «Bak Woodward» bile yok, yalnız «Woodward» var.

Burada okuyucumdan özür diliyorum. Bu kitabı tüm fıkra yazarları, el ve oy birliği yaptılar ve çok övdüler. Bu kitabın, ilkokul öğrencileri için yazılmış bu bölümünü, olduğu gibi aktarmayı zorunlu görüyorum. Söze Woodward başlıyor.

«— Niçin?

— Sen bizden 160 milyar liralık zam istedin değil mi?

— Evet... Çok mu olur?

— Çok olmaz Woodward, tam tersine az olur... 160 milyar beni kurtarmaz. Ben sana 400 milyarlık zam yapacağım... Bu yeter mi?» Görülüyor; Para Fonu, 160 istiyor ve Özal «al sana 400» diyor. Devam ediyor.

«— Şaka yapmıyorsunuz değil mi Mr. Özal?

— Şaka yapmıyorum, şaka yapacak bir ortamda değiliz. Durum ciddi.» Böylece, Charles, aynı gün ikinci kez tersleniyor.

Fakat işin ciddi olduğunu anlayınca seviniyor ve sevincinden uçuyor. «Woodward, konuşmanın burasına gelindiği zaman yüzü kıpkırmızı bir biçimde ayağa kalktı. Heyecandan elleri titriyordu.. 'Oh my God, this is excellent', 'Aman Allahım bu harika' diye» bağırdı. Sonra kendisine geliyor ve hemen Turgut Özal'a «Mr. Özal, burada bir gizli telefon var mı?» diye ricada bulunuyor. Turgut Özal'ın bu gün ya da o gün, Para Fonu Türkiye Masası Şefi'ni tersleme günü olduğu anlaşılıyor. Cevap veriyor: «Ne yapacaksın gizli telefonu?»

Turgut Özal'ın Emin Çölaşan'a anlattıkları ve Emin'-

In de kitap olarak yayınladıkları, bundan sonraki bölümlerinde, ilkokul öğrencileri için bile inandırıcılığını yitiriyor. Emin'in, kitabında «Kurt IMF'ci» olarak nitelediği C. Woodward, görevli olduğu ülkenin başbakanlık dairesinde «gizli» telefon arıyor. Kimden gizli?

Aktarmayı sürdürüyorum: «Woodward, Öza'dan bu haberi duyunca niçin bu kadar sevinmiş, heyecanlanmış ve hemen bir gizli telefon aramaya başlamıştı? Türkiye'yi çok sevdiği için mi, yoksa Türk ekonomisinin alınacak bu kararlardan sonra gerçekten kurtulacağına inandığı için mi?» Yerinde soru; titreyecek ölçüde sevindiğine göre bir nedeni olmalı.

«Sevinme nedeni şuydu: Türk hükümetini, IMF'nin istediklerine razı edemeden geri dönerse, kendisi için bir başarısızlık olur ve bu durum sicilini de olumsuz yönde etkilerdi.» İşte bu nedenle Woodward önce çok heyecanlandı ve sonra çok sevindi; Turgut Özal ve Emin Çölaşan, başbaşa vermişler, pek inandırıcı görünmeyen senaryolarına böyle bir gerekçe bulmuşlar.

Söylenenlerin hiç bir ciddiyeti olmadığını belirtmek zorundayım (*). Para Fonu, bir ülkeye devalüasyon için

---

(*) Emin'in kitabı tutarsızlarla dolu. Sicili için heyecanlanan Woodward, Türkiye'den, yakında emekli olacağı için ayda 10.000 dolar maaşla iş istiyor.

«Bu danışmanların size fazla bir katkısı olduğuna inanmıyorum. Benim emekliliğim de yakında geliyor. Türkiye'ye bu konuda hizmet verebilirim. Emekli olduktan sonra zamanımı bu işe seve seve harcarım.»

E. Çölaşan, 24 Ocak.. op. cit., s. 189.

Emekli olacak bir kimse sicilini düşünmez.

Üstelik emekli de olmuyor. Emin'in ikinci kitabına göre Afrika'ya atanıyor.

Bu kadar da değil; yerine Havonnen gelecekken gelmiyor. Havonnen'in karısı bu işe üzülüyor. Turgut Özal'ın ekibinden birisine yakınıyor: «Türkiye Masası'na kimin geleceğini belirlemek sizin de elinizdeydi. Bu görev benim kocamın hakkıydı.»

Emin ekliyor: «Gerçekten de, o ülkenin Masası'na kimin geleceği konusunda ilgili hükümetten onay alınır. Siz istemezseniz o kişi getirilmez.»

gönderdiği memuru bu amacı sağlayamadan gelirse, memurunun sicilini düşürmüyor; Para Fonu'nun isteklerine sırt çeviren hükümeti düşürmeye çalışıyor. Emin Çölaşan'ın kitabının temel misyonlarından birisi, «güçsüz» Para Fonu ve karşısında «güçlü» Özal imajı yaratmak oluyor.

Bunun için yazılıyor: Woodward, artık sicilini kurtarmış olduğu için, sevincinden uçuyor ve «bir telefon» diye yerinde duramıyor. «Çok güzel Mr. Özal, çok güzel... Lütfen benim bir telefon etmemi sağlayın hemen.» Özal ise o gün Woodward'a pek ters davranmayı sürdürüyor. «Woodward, şimdi bir dakika dur baklım..» Woodward, çaresiz, duruyor. Akşama kadar duruyor ve akşam olunca Ankara Oteli'nden, Emin'in kitabına göre, «hiç kimsenin dinlemediği bir telefondan» Para Fonu merkezi ile konuşuyor. Para Fonu Başkanı ile Charles Woodward arasındaki bu telefon görüşmesini, yine Emin Çölaşan yazıyor. Emin, bu kez, Para Fonu başkanının Woodward'a, benim yazdığım türden «Charles» diye hitap etmiş olduğunu da yazıyor. Buradan, bu «hiç kimsenin dinlemediği bir telefondan» yapılan konuşmayı, yalnızca Emin'in dinlemiş olduğu sonucuna varıyorum.

Bir paranteze sıra geldi; ancak, bu kez parantezi bir tablo olarak açıyorum. «Devalüasyon Tablosu: Yapanlar ve Bakanlar», bu bölümde, sık sık bakılması gereken bir resim olarak duruyor.

Parantezi kapatıyorum ve devam ediyorum. Tablonun çok çeşitli açıklıklarından birisini aktarıyorum: Devalüasyonu yapan başbakanlar düşüyor, devalüasyonu yapan memurlar yükseliyor, bakan oluyor, içinden bakanlar kurulu başkanı olanlar çıkıyor.

Bu açıklığı bir adım daha ileri götürmem mümkün; bunun, Türkiye somutundan çıkan ve Para Fonu ile Türkiye türü ülkeler ilişkisine yeni bir boyut getiren bir doğrultu olduğuna inanıyorum. Şöyle söylenebilir: Askerî ha-

---

E. Çölaşan, 12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası, op. cit., s. 238-239.

Ne kadar demokratik bir Para Fonu değil mi? Emin Çölaşan, Turgut Özal ekibiyle birlikte uyduruyor.

DEVALÜASYON TABLOSU: YAPANLAR VE BAKANLAR

Seçim	*Devalüasyon*	*Zaman Farkı*	*Siyasal Sonuç*	*Zaman Farkı*
Temmuz 1946	Eylül 1946	2 ay	Mayıs 1950 : İktidar Değişikliği	44 ay
Ekim 1957	Ağustos 1958	10 ay	27 Mayıs 1960	20 ay
Ekim 1969	Ağustos 1970	10 ay	12 Mart 1971	6 ay
Ekim 1979	Ocak 1980	2 ay	12 Eylül 1980	8 ay

reketler, devalüasyon yapmış bir hükümeti ve çok zaman devalüasyon yapmış bir başbakanı düşürüyorlar. Ancak askerî hareketler, bu devalüasyonun başbakandan sonraki en önemli aktörlerini, ilgili Hazine Genel Müdürü ya da Merkez Bankası Başkanını veya ekonomi işleri müsteşarını yükseltiyorlar. Bakan yapıyorlar; bunlar arasından, askerî rejim sırasında ya da interregnum'da bakanlar kurulu başkanlığı yapanlar da oluyor.

Böyle bir açıklığın çok çeşitli doğrultuları var; devalüasyonlar, kapitalist sistemin bozulmuş olan dengesini, ücret ve fiyatlar ilişkisini değiştirerek, yeniden ve mutlaka kapitalist sistemin etkinlik ilkelerine göre, kurmayı amaçlıyor. Devalüasyon bir giz değil; İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde hükümetlerin kendi kendilerine ya-

Oran	*Başbakan*	*Sonu*	*Memurlar*	*Sonu*
% 53	Recep Peker	Kısa zaman içinde uzaklaştırıldı ve öldü	—	—
% 60	Adnan Menderes	Düşürüldü, Asıldı.	K. Kurdaş (*) M. Aytür (**) Z. Müezzinoğlu	Maliye Bakanı Müsteşar - Büyükelçi Maliye Bakanı
% 40	Süleyman Demirel	Düşürüldü	N. Talû K. Cantürk T. Özal	Bakanlar Kurulu Bşk. Ticaret Bakanı Bakanlar Kurulu Bşk.
% 35	Süleyman Demirel	Düşürüldü	T. Özal K. Erdem	Bakanlar Kurulu Bşk. Maliye Bakanı

sakladıkları, özel olarak ücretleri düşürme ve genel olarak deflasyonist politikalara arada bir ve şok yöntemi ile başvurmak oluyor. Deflasyonist politika, ilk planda,

(*) Kemal Kurdaş'ı bu devalüasyonun memurları arasına koyuyorum. Daha erken yapılmasından yana tutum aldı, Maliye Bakanlığı'ndan ayrıldı, Para Fonu'nda memur oldu. Maliye Bakanlığı'na Para Fonu'ndan geldi.

(**) Memduh Aytür, devalüasyon yapan ancak bakan olamayan tek isim olarak görünüyor. Nedenleri var; 1958 devalüasyonunun sorumluluğunu reddederek daha pasif göreve geçti. Memduh Bey DPT Müsteşarı, ben, Uzun Vadeli Planlar'ın başı olarak, İkinci Beş Yıllık Plan'ı hazırladık. Ulusal çıkarları savundu. 12 Mart'ın ilk bakanlarını seçen küçük kurulda yer aldı, bakanlığı kabul etmedi. Daha sonra değişti, OECD Büyükelçiliği yaptı, Türkiye'nin Enerji Ajansı'na girmesini savundu.

diğer kapitalist ekonomilerden ithalâtı kısma sonucunu doğurmakla birlikte, diğer kapitalist ülkelerin ithalâtını kolaylaştırıyor ve bu ithalât ölçüsünde, deflasyonu seçen ülkelerin işçilerinin, diğer ülkeler için, daha ucuza çalışması anlamına geliyor. Deflasyonist politika, bu çerçeve içinde, ve dinamik planda buna ek olarak, diğer kapitalist ekonomilere rakip ihraç ürünlerini geliştirmeyi de ertelemek demek oluyor. Bütünüyle ele alındığında, devalüasyon ve bunun sine quo non, olmazsa olmazı, olan önlemler, 1970 Devalüasyonu ile ilgili olarak zamanın Hazine Genel Sekreteri Kemal Cantürk'ün Washington'a çektiği telgraftaki niteleme ile «bütün dualar», kapitalist sisteme başı eğik ve uyumlu davranma anlamında çok büyük bir isteği yansıtıyor.

Baş eğmeyi öğrenmemek gerekiyor.

Baş eğmeyi bir kez öğrenenler, bunu, bir alışkanlık ve bir yaşam biçimi düzeyine çıkarıyorlar.

Dünya Bankası-Para Fonu ekseni, bu eksen etkili olduğu sürece hep Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkar ve görüşlerini taşıdı, baş eğenlerin buna hemen alıştıklarını ve bir daha başlarını kolay kolay kaldırmadıklarını, biliyor; zor değil, kapitalist hep kendi yakın deneyiminden ve içgüdüsel olarak sonuçlar çıkarıyor. Bu çerçeve içinde, Para Fonu, Keynesian bir hayal gücünde East India Company veya Turkey Company türünden sömürgeciliğin uluslararası ekonomiye düzenleyici tekellerinin yerini almak üzere tasarlanmış örgütlerden birisi, ilişkide olduğu ülkelerde, yerli halktan kendisine uyum gösterecek yüksek memurları biliyor.

Askerî müdahaleler, devalüasyon yapan başbakanları düşürürken, devalüasyon yerli halktan memurları bakanlık düzeyine çıkarıyor. Parantez olarak sunduğum tablonun açıklıklarından birisi, bu, oluyor.

Tekrarlıyorum; Para Fonu'nun Latin Amerika deneyimi üzerine dürüst gazetecilerin yazdıkları, Türkiye'de 1970 yıllarında el birliğiyle Cumhuriyet Gazetesi'nde yazılanlar, her türlü kötülük perdesinin arkasında Rasputin yü-

züyle bir Para Fonu imajını ortaya koyuyor. Para Fonu, bu imajın değişmesini çok istiyor. Bunun dışında, Para Fonu'na hep uyum göstermiş Türkiye'deki yerli halktan uyumlu memurların, seçilmiş insanlara açık bir sıralanmada, öne çıkmasını sağlayabilmek için, başı eğik görüntüyü silmek zorunlu oluyor.

EÇ'in kitabı, bu işlevleri ve bir arada üstleniyor.

Şunları yazıyor: «Istikrar programı büyük ölçüde hazırdı. Woodward, yapılacak zamlarla devlete sağlanacak gelir miktarının 400 milyar lira dolayında olacağını, paketin diğer ayrıntılarını ve devalüasyon yapılacağını artık biliyor, doların 65-70 lira olacağını da tahmin ediyordu. Ancak bu rakam kendisine resmen söylenmemiş, sadece hissettirilmişti»[4]. Bu paragrafı da tekrarlıyorum; Keynes'in Doğu Hindistan Şirketi'ne eş güçte düşündüğü, Latin Amerika'da her türlü sağcı askerî müdahalelerin mimarı olarak bilinen Para Fonu'nun Türkiye Masası Şefi, devalüasyondan sonraki Türk Lirası'nın değerini ancak tahmin ediyor ve devalüasyon ile birlikte okunacak «bütün dualar», Para Fonu'ndan uzak tutulabiliyor ve Charles Woodward, bunları, yalnızca hissediyor! Hepsi, işte bu!

Verilmek istenen ve yıkanmış beyinlere kakılmak istenen yeni Para Fonu imajı budur. Tümüyle gerçek dışıdır.

Cumhuriyet Gazetesi'nin Ankara Büro Şefi Yalçın Doğan'ın çalışmasından aktarıyorum. Yalçın Doğan, yalnızca, «haris, kompleksli ve hırçın İngiliz» veya «son derece katı bir adam olan bu soğuk İngiliz» sözcükleriyle nitelediği ve «her zaman dengesiz» bulduğu Charles Woodward'ı değil, Para Fonu'nun önceki Türkiye Masa Şefi olan Sturc'ü de anlatıyor[5]. Çekoslavakya'daki Devrim sırasında Maliye Bakanı ve ancak Amerika Birleşik Devletleri'nde gezide olduğu için ülkesine dönmeyen E. Sturc için, Yalçın Doğan, «efsane adam» nitelemesini yapıyor. Şu bilgiyi veriyor: «Sturc her Türkiye'ye gelişte ve Ankara'ya gelmeden önce, güvendiği bu kişilerle çeşitli 'siya-

sal ekonomik sorunlar' üzerinde 'bilgi alış verişi' yapmayı alışkanlık haline getirmişti»[6]. Bu bilgi gerçeği yansıtıyor.

Bir başka örnekten söz ediyor: «Sturc Türkiye'ye gelmiş, ancak Ankara'ya henüz varmamıştı. İstanbul'da DP Hükümeti'nin geleceği üzere bilinen dostlarına sorular yöneltiyordu. Bu arada son derece ilginç bir olay, Maliyecilerin, 'IMF'nin bir malî kuruluş olduğu' yolundaki düşüncelerini ilk kez önemli ölçüde değiştirmeye başlayacaktı. 'Sami Türk' bir türlü Ankara'ya gelmiyordu. Maliye Bakanlığı polise başvurmuş ve Sturc'ün İstanbul'da neler yaptığının saptanmasını istemişti. Maliye Bakanlığı'nın polisten istediği bu bilgi hiç bir zaman gelmedi»[7]. Türk malî idaresi, ister istemez, Para Fonu'nun bir malî kuruluş olmaktan çok öte yol, yöntem ve alışkanlıkları olduğunu öğrenmeye başladı.

Bu, bir usuldür: Para Fonu'nun Türkiye Masası Şefleri, Türkiye'deki bilgileri, önce İstanbul'daki sermayedarlardan alıyorlar. Hükümetin ve üst düzey kamu yöneticilerinin ne düşündüklerini ve ne tür kararlar oluşturduklarını, iş çevrelerinden öğrenerek, Maliye Bakanlığı'na ya da Başbakanlığa uğruyorlar.

Turgut Özal, iş çevresi'nden geliyor; Madenî Eşya Sanayicileri Sendikası başkanlığı yapmasının yanında, metal iş kolunda bazı sanayi kuruluşlarının sahipliği ya da ortaklığını da yapıyor. EÇ, bu noktayı önemle, saklı tutuyor.

Turgut Özal, Türkiye'nin ilk işveren başbakanlık müsteşarı ve bakanlar kurulu başkanıdır.

İş çevresi'nde birisinin bilgisi, diğerinin bilgisidir.

Para Fonu, Türkiye Masası Şefi, Türkiye'de Başbakanlık Müsteşarı'nın karşısına oturduğu zaman, Türkiye'de oluşmuş ekonomik kararların tümüne yakınını biliyordur. Çünkü, İstanbul'dan geliyor.

EÇ, Turgut Özal'ın devalüasyon oranını, Para Fonu'nun isteğinden bağımsız olarak ve Para Fonu'nun isteğinden daha yüksek düzeyde yaptıkları iddiasını olduğu gibi aktarmaktan öte, bunu, kitabının leit motifi de yapıyor. 24 Ocak kararlarından sonra zamanın Başbakanı Sü-

leyman Demirel'in bilgisi ve izni ile, Başbakanlık Müsteşarı Özal, bu kararları, Genel Kurmay Başkanlığı'nda düzenlenen bir toplantıda, Genel Kurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları dahil yüksek rütbeli subaylara anlatıyor. Ne anlattığını daha sonra, öyle sanıyorum Side'deki yazlıklarının birisinde Emin Çölaşan'a anlatıyor, Emin Çölaşan da olduğu gibi aktarıyor. Aktarıyorum: «Kur'umuzu neden 70 lira yaptık? Şunu söyleyeyim ki, (kur'umuz namusumuzdur) gibi yanlış anlayışa biz sahip değiliz. Biz doların fiyatını 55-58 lira olarak da belirleyebilirdik. Ama o zaman Tahtakale'yi çökertemez ve ekonomide şok etkisi yaratamazdık. 70 liralık kur'u IMF değil, biz istedik..»[1] Bunlar, doğruluk görüntüsünü ancak tartışmanın sınırlandırıldığı bir ortamda kazanabilecek iddialardır; üzerinde durulması gerekiyor.

Gerçeklere hiç uymuyor: Hazırlanan tabloda görülüyor. Ocak 1980 tarihinde açıklanan devalüasyon, benim hesabıma göre yüzde 33 ve Yalçın Doğan'ın çalışmasına göre yüzde 33, IMF düzeni içinde Türkiye'nin sabit kur sistemine girmesinden bu yana gerçekleştirdiği dört devalüasyonun en küçüğü oluyor. Tablo, Turgut Özal'ın devalüasyonu Para Fonu isteklerinden daha yüksek tuttuğu ve böylece daha bağımsız olduğu türünden ham övünmelerini ve burada EÇ'in yazdıklarını doğrulamıyor; yalanlıyor.

Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konan ekonomik kararlarda ürkütücü ya da «büyük» olan devalüasyon oranı değil; bu oranda bir olağanüstü nitelik yok. Ocak 1980 tarihindeki kararlar, çağdaş bir dünyada devlet olmayı belirleyen çizgilerin önemli bir bölümünden uzaklaşmayı anlatıyor; olağandışı nitelik buradan geliyor. Devlet, kendisini ortaya çıkaran gelişmelerin ve dinamiklerin çoğundan çok gerilere dönüyor ve ekonomik yaşamı, kör güçlerin merhametine bırakıyor.

Devam ediyorum ve Ocak 1980 Kararları'nın Para Fonu reçetelerinden bağımsızlığı ile ilgili, gerçek dışı iddiaları ele almayı sürdürüyorum. EÇ'in kitabında, Cumhuriyet tarihindeki en küçük oranlı devalüasyon, Para Fonu'-

nun isteklerini aşarak bir «şok etkisi» yaratma amacına bağlanıyor. Türk ekonomik idaresinde hiç bir özgün düşüncenin savunucusu olmamış ve olmayı da aklından geçirmemiş olan Turgut Özal'ın bir başka ham övünmesi, nesnellik kılıfı giydirilerek okuyucuya sunuluyor.

Bir parantez açıyorum ve gazetecilik araştırması üzerinde kısaca durma gereğini duyuyorum. Gazeteler ya da gazeteciler, öyle toplumun korunmaya muhtaç çocukları değiller; kitap yayınlarken, bir bilimsel çalışma düzeyinde olmasa bile, araştırma yapmak durumundalar (*). Para Fonu ve Türkiye'de stabilizasyon politikası üzerine kitap yayınlayan bir gazeteci, en azından Para Fonu'nun stabilizasyon politikası olarak çeşitli ülkelere sunduğu reçeteleri bilmek ve okuyucusuna sunmak zorundadır. Bunu yapmadığı takdirde, Türkiye'de uygulanan stabilizasyon politikasını değerlendirmek, aynı anlama gelmek üzere tartmak, mümkün olmaz.

Kitap yazmanın belli gerekleri ve standartları var; gazetecileri, geri kalmış yöre ya da sektör sayarak, bu gerek ve standartları gazetecilerin yayınladıkları kitaplarda aramamak olmaz. Bunun zahmetine katılmayan, bel-

---

(*) Emin Çölaşan'ın, bu kitabını yazarken, araştırma yapmamış olduğunu söylemek istemiyorum. Ancak araştırmaları 24 Ocak Kararları'ndan çok başka alanda ve bu arada Turgut Özal'ın pijamaları ile ilgili görünüyor. Emin'in pijama araştırmasını aktarıyorum.

«Turgut Özal, evinde yapılan bu çalışmalar sırasında, yanında kim olursa olsun sol diz kapağı yırtık olan mavi puanlı pijamasını giyer ve rahatına bakardı. Pijaması yıkandığı zaman ise eşofman giyerdi.»

Emin Çölaşan, 24 Ocak.., op. cit., s. 79.

Bu kadar bilginin, okuyucuların Turgut Özal'ın pijamalarıyla ilgili merakını tatmin etmeyeceğini düşünmüş olmalı, Emin Çölaşan, Semra Özal'dan izin alarak Turgut Özal'ın çamaşır dolabını araştırmıştır: buna inanıyorum. Çünkü, ekleme yapıyor.

«Ancak başka pijamaları da vardı.»

E. Çölaşan, 24 Ocak.., op. cit., s. 79.

li ölçüde arşive (*) inmeyen bir kimse, ekonomik politika ile ilgili kitap yazmamak durumundadır.

Her yerde gazetecilerin yazdıkları kitaplar bu özellikleri taşıyorlar. İçinde teorik tartışmalar, geniş istatistik tablolar, karşılaştırmalar olmuyor; bunları, kimse, gazetecilerin yazdığı kitaplardan istemiyor. Gazetecilerin yazdıkları kitaplar, her türlü araştırmanın gereklerini yerine getirmedikleri için değil, içinde teorik tartışmalara ve istatistik tablolara ve benzerlerine yer vermediği için kolay okunuyor.

Bir kitabın kolay okunması, başlı başına bir değer değildir.

Bir kitabın kolay okunması, çok zaman, değersizliğinin bir göstergesidir.

Bir kitapta kolay okumayı fetiş haline getirmek, fıkra yazarlarının yaydıkları bir sağlıksızlık eğilimidir.

En kolay okunan kitaplar, okunmayan kitaplardır (**). Herkesin bildiklerini yazan kitaplar çok satılır; fakat, hiç okunmaz.

(*) Emin de arşiv araştırması yapma gereğine inanıyor ve yaptığını ileri sürüyor.

«27 Mayıs 1980 günü, Alman Maliye Bakanı Hans Matthofer, IMF Başkanı Larosiere'ye Türkiye ile ilgili bir mektup yazdı. Özel yabancı arşivlerden ele geçirdiğimiz bu mektubun metni aynen şöyleydi.»

Emin Çölaşan, 24 Ocak.., op. cit., s. 236

Emin'in beni affedeceğine inanıyorum; bu yazdığına inanmamak durumundayım. Hem başbakanlıkta ve hem de basında çalışmış birisi olarak, bu mektubu Emin Çölaşan'ın bir arşivden almadığını; çok büyük olasılıkla Turgut Özal'ın verdiğini ve Batı Almanya Maliye Bakanlığı'nı rahatsız etmemek için böyle bir gerekçenin ortakça geliştirildiğini ileri sürmek zorundayım.

Türkiye'ye yardım işlerini düzenlemeyi üzerine almış olan Batı Almanya Maliye Bakanı, bu alandaki girişimleriyle ilgili yazılarının bir kopyasını Türkiye'ye gönderir. Usul böyledir.

(**) Televizyon dizilerinin kitapları, dünyanın her yerinde, çok satıyor. Okunmamak için alınıyor.

Kitap okumak hâlâ insanlarda bulunması gerekli üstün özellikler arasında sayılıyor. Televizyon dizileri, okumadan ki-

Gazetecilikle ve bazı gazetecilerin hoşlandıkları korunmaya muhtaç çocuk tutumu ile ilgili parantezi kapatıyorum. Bu bölüme ek olarak sunduğum ve Ocak 1980 Kararları'ndan yeterli bir zaman önce yazdığım özet çalışmanın «Şok Etkisiyle Dış Pazar» alt bölümünden uzun bir aktarma yapıyorum. Aktarmanın uzunluğu, yedi yıl önceki düşüncelerimde herhangi bir değişikliğe gerek duymamamdan da ileri geliyor.

«Devalüasyonla ilgili olarak 1978 Devalüasyonu dolayısıyla söylediklerimi tekrarlamak zorundayım: Devalüasyon yapmak Türkiye'nin yazgısı değildir. Başka yollar da vardır. Ancak bu hükümetin başka yollar için kendisini güçlü hissetmediği anlaşılıyor. Öyleyse Plan ve hükümet, başka yollar için güçsüz hissediyorlar ve devalüasyonu kaçınılmaz görüyorlarsa, çok büyük devalüasyonu birdenbire gerçekleştirmek durumundadır.»

«Dahası var: Devaülasyon kötü bir yoldur. Ancak iş çevrelerinin önerdiği gibi büyük bir devalüasyonu zamana yayıp 'mini devalüasyonlar' olarak uygulamaya koymak, devalüasyon yapmaktan da kötü bir yoldur. Bu, devalüasyonun bütün kötülüklerine sahip çıkıp, varsa bazı 'düzenleyici şok etkisini' reddetmek anlamına gelir. Büyük bir devalüasyon, bir şok etkisiyle içte ve dışta yeni 'düzenlemelere' yol açabilir. Şok etkisiyle içerde sektörel düzeni değiştirebilir. Dışarda yeni pazarların kapılarını zorlayabilir. Bu yüzden bu hükümet, eğer Plan'da gizli olan devalüasyonu açığa çıkaracaksa ve eğer başka yöntemler için olmasa bile devalüasyon için gücü varsa, birdenbire çok büyük bir devalüasyonu gerçekleştirmek durumundadır.»

Kapitalizm, eğer karşısından bakılırsa, daha iyi görülüyor.

Ancak Turgut Özal'ın «şok etkisi» değerlendirmesini,

---

tap okumuş olma izlenimini vermeyi sağlıyor. Satın almak ve oturma odasının görünür bir yerine koymak, yetiyor.

Türkiye'de fıkra yazarlarının günlük yazılarını bir kitap haline getirmeleri, çoklukla, bir ikinci örneği sağlıyor.

benim çalışmalarımdan almış olduğunu ileri sürmüyorum; kesinlikle sürmüyorum. Özal'ın, bunu çok daha önce yaz mış olduğumu bilse, yolundan vazgeçebileceğini düşünüyorum.

Fakat Turgut Özal bu «şok etkisi» yolunu, kesinlikle bir başka kaynaktan almıştır; Özal'ın özgün bir düşüncesi olamıyor. Hiç bir düşünceyi de uzun değil, uzunca sayılabilecek bir süre taşımıyor (*). Kısa siyasal geçmişi bile bunu gösteriyor.

Türkiye'nin son seçim ayında, Ekim 1979 tarihinde, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı'nın isteği üzerine, dünyanın çeşitli yerlerindeki Para Fonu'nun reçetesine uygun olarak yürürlüğe konmuş ve çoğu askeri yönetimleri gerektiren stabilizasyon rejimlerini inceleyip

---

(*) Turgut Özal, 1977 Seçimleri'nde başında Necmettin Erbakan'ın bulunduğu Millî Selâmet Partisi'nden Erzurum milletvekili adayı oldu. Erbakan ile herhangi bir anlaşmazlığı olduğu bilinmiyor.

1979 Seçimleri'nde, Adalet Partisi'nin göreceli başarısından bir ay kadar sonra, kendiliğinden, Süleyman Demirel'e bir rapor yazarak «yurt ve dünya» sorunları hakkında görüşlerini bildiriyor. Burada «Erbakan'ın durumun yavaş da olsa iyiye gitmesinden endişeye düşerek oyun bozanlık yapması ihtimal dahilindedir» diyor. Daha ilerde, aynı raporda, şunları ekliyor: «Aslında köklü tedbirler tatbiki ile de durumun yavaş da olsa düzelmesi, bu düzelen durum içinde Erbakan'ın cığızlık yapması sadece kendisine puan kaybettirir. Bu durumda MSP'nin bölünme ihtimali bile vardır.»

E. Çölaşan, 24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası, op, cit., s. 293.

Buradaki cığızlık sözünün ne anlama geldiğini, sözlüklerde bulamadım; Erbakan için iyi bir anlam taşımadığını çıkarabiliyorum.

Özal'ın sol dizi delik pijamasından söz eden, bu konuda okuyucusunu aydınlatan EÇ, Özal'ın ilk siyasal hamlesi olan MSP adaylığını sessiz geçiyor. Apoloğia yazdığı için, Turgut Özal'ın MSP'lilik dönemini unutması gerekiyor.

Özal, 1977 yılında partisinin genel başkanına, 1977 yılında «oyun bozan» ya da, ne demekse, «cığız» diyor ve 1977 yılındaki partisinin parçalanmasını sağlayacak bir stratejiyi, bu partinin rakibi bir partinin genel başkanına yazıyor.

değerlendirerek gerekli dersleri çıkarmak üzere bir konferans toplanıyor. Toplantıya katılanların arasında, Dünya Bankası-Para Fonu ekseninin son Türkiye ekonomisi otoritesi ve son yılların sürekli Türkiye misafiri Profesör Anne Krueger de bulunuyor. Krueger'in konferansa sunduğu bildirinin alt başlıklarından birisi, «Gradualism versus Shock», Tedricilik versus Şok, buradaki tartışmayı

Turgut Özal, MSP'li olarak faizi haram sayıyor; 1980 yılında yeniden kamu görevine geçince, Para Fonu'nun isteğine uyarak, haram saymaktan vazgeçerek, ne kadar yüksek olursa o kadar iyi olacağı düşüncesine dönüyor.

Turgut Özal'ın, önce Süleyman Demirel'e, daha sonra da Emin Çölaşan'a vererek yayınlattığı böyle bir-iki raporundan başka görüşlerine saklayan yazılı metni bulunmuyor. Bu nedenle 12 Mart 1971 Muhtırası ile başlayan gelişmeler içinde uzaklaştırıldığı Devlet Planlama Teşkilâtı'nda müdahalesiz olarak hazırlanan 1970 Programı'nı, Turgut Özal'ın görüşlerini yansıtabilen pek az yazılı bilgeden birisi saymak zorunda kalıyorum.

O zaman bile faiz, önemli bir sorun sayılıyor. Program'ın otomotiv sanayii ile ilgili bölümünde «bir taraftan yüksek faizle para temin edilebilmesi, diğer taraftan yüksek stoklarla çalışma mecburiyetleri, hammadde fiyatlarının yüksekliği ve teminindeki güçlükler maliyeti olumsuz yönde etkilemektedir.» deniliyor. 1970 yıllarında sınırlı faizi, önemli bir maliyet artırıcı etken olarak gören Turgut Özal, 1980 yılında sınırsız faizi, ekonominin düze çıkmasının aracı sayıyor.

1980 yıllarında, devletin ekonomik alanını daraltma programı içinde devletin baraj ve köprüsünü satışa çıkaran Turgut Özal, bu çizgi Para Fonu'nun etkin olduğu bütün Latin Amerika ülkelerinde egemendir, 1970 yılında ve üstelik iç ticaret alanında şu düşünceleri savunuyor görünüyor: «İç ve dış ticarette büyük ticarî organizasyonların kurulması teşvik edilecektir. Nüfus yönünden yeterli yerleşme bölgelerinde büyük mağazaların kurulması, özellikle kamu kuruluşlarının sermaye iştiraki bulunan ve büyük mağaza işleticisi teşebbüslerin bu konudaki örnek uygulamasının geliştirilmesi sağlanacaktır.»

Para Fonu'nun kamu kesiminin ekonomik alanını daraltma programına uygun olarak sürekli devlet işletmeciliğinin aleyhine propaganda yapan Özal, 1970 yılında, iç ticarette devlet mağazacılığını önerebiliyor.

Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı, 1970 Yılı Programı, Ankara, 1970, s. 272 ve 424.

pek çok yakından ilgilendiriyor. Dünya Bankası Başkan Yardımcısı, burada, birinci bölümde altı çizilen neoklasik iktisatın temel çizgilerinden olan gradualism'i, aynı anlama gelmek üzere, marginalism'i terk ederek, şok etkisi yapabilecek kadar büyük ve birdenbire değişikliklerin sahibi oluveriyor.

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı'nın isteğiyle düzenlenen konferansta, Para Fonu reçetelerinin en önde gelen havarilerinden Profesör Krueger'in bildirisinden aktarma yapıyorum: «There is no doubt that a gradual shift in signals is the more desirable policy if such gradualism does not affect the chances of success of the policy package. If, however, gradualism provides more of an opportunity for failure (as it almost surely does) than a once-and for-all reversal of signals, then the case for a sharp, once-and for-all shift in policies is stronger»[9]. Profesör Krueger, ilkesel düzeyde tedriciliğin savunulması gerektiğini, ancak, çok zaman bunun başarısızlık demek olduğunu ve bu nedenle bütün işaretlerin birdenbire tersine çevrilerek politikalarda birdenbire toptan değişiklikleri uygulamaya koymanın zorunluluğunu savunuyor. Başlangıçta değişikliklerin en azından, «iş çevreleri ve diğerlerinin rejimin gerçekten değiştiğini kavramalarına» yetecek büyüklükte olmasını istiyor.

Anne Krueger'in 1979 Ekim ayı vaazını «okumaya» devam ediyorum; bu vaazı, Turgut Özal'ın çok sayıda ve birbirini tekrarlayan açıklamalarına döndürerek okumak da mümkün. «The task of reducing the rate of inflation is an exceptionally difficult one.» Burada «reducing the rate of inflation» ifadesi, «enflasyon hızını aşağıya çekme» olarak Türkçeye çevrilecek olursa, dil açısından bir sakınca yok, Anne Krueger'in veya Turgut Özal'ın bu cümlesi şöyle oluyor: «Enflasyon hızını aşağıya çekme işi, fevkalâde zor bir iştir.» Çok güzel!

Devam ediyor: «Kısa dönemde üretim artış hızında azalmalar ve bir çok durumda da resesyon olması hemen hemen kaçınılmazdır. Böyle durumlarda bazan def-

lasyonist politikalardan vazgeçiliyor; yararların pek azı, aslında hiç biri, gerçekleştirilemiyor.» Kısa dönemde üretim düşmeleri olacağı belirtilerek bu politikayı uygulayacaklar, üretimin düşmesi halinde politikadan vazgeçme yönünde muhtemel iman eksikliğine karşı önceden uyarılıyor. Refah takvimi sık sık ertelenerek, Para Fonu reçetesine ortodoks bağlılık korunmak isteniyor.

Yalnızca vaaza ortodoks bağlılık yeterli değil; Anne Krueger, 1979 Ekim ayında son derece açıklayıcı oluyor. «There are bound to be short term adjustment costs of any stabilization program, whatever the nature of the policy package and regardless of the degree to which it is successful. There are, of course, ways to reduce those costs, but it is doubtful whetner stabilization can be accomplished in the presence of unwillingness or political inability to withstand some short-term disallocations.» İstikrar programının düzeyi ve yoğunluğu ne olursa olsun, Profesör Krueger'e göre, başarı için, kesinlikle kısa dönemde ortaya çıkabilecek kaymalara karşı koyabilecek siyasal yetenek ve istek gerekli oluyor. Profesör Krueger, bu sonuca, çeşitli deneyimleri incelemenin sonucunda vardığını ileri sürüyor. Şunları yazıyor: «Çok sayıda istikrar programının, tümüyle, yetkililerin isteksizliği veya intibak dönemindeki siyasal baskılara siyasal olarak dayanamamaları nedeniyle, unable politically to survive political pressure during the adjustment period, çöktüğünü gösteren kanıt var.» Çok açık!

Tekrar ediyorum; Para Fonu reçetelerinin önde gelen havarisi Profesör Krueger, şok etkisi yapacak bir istikrar programı ve kuşkusuz bu programın temeli olan yüksek oranda bir devalüasyon ile bunun yaratacağı siyasal sıkıntılara dayanabilecek güçte bir siyasal iktidar istiyor. Yoksa? Yoksa, bulunur; istikrar programının istikrarı için, siyasal baskıların dışında kalabilen, güçlü rejimler gerek.

Geçerken, devam etmeden önce, bir sonuca işaret etmek mümkün görünüyor: Türkiye, on dokuzuncu yüzyılın başından bu yana, tarihinin en kopyacı dönemini yaşıyor.

Aynı konferansa katılan bir başka uzman Latin Amerika'da uygulanan istikrar politikalarının temel çizgilerini, özet bir biçimde, ortaya koyuyor. Şöyle: «Latin Amerika'daki yakın ortodoks istikrar programlarının arkasındaki gruplar, askerlerle ittifak halinde özel kapitalist sektörlerdir. Bunlar, kaynakları tamı tamamına özel kapitalistlere aktarmak için oldukça etkin çalışan bir siyasal çerçeve yarattılar. Bu süreç devletin rolünü azaltmayı ve işçileri disiplin altına almayı gerektirdi. Sonucunda gelir bölüşümü kötüleşti»[10]. Kamu kesiminin ekonomik müdahale alanını daraltmak ve mümkünse giderek ortadan kaldırmak, yeni ortodoks bakış açısının temel çizgilerinden birisi oluyor.

1970 yıllarında, bazılarında daha öncesinden başlıyor, Latin Amerika ülkelerinde birikmiş olan Para Fonu denemeleri, bazı genellemeler yapmaya olanak tanıyor. Söz konusu konferansa katılanlardan bir başkası, Latin Amerikan denemelerinden çıkan, genel politika araçlarını sayıyor. «Araçlar çok iyi biliniyor» diye başlıyor ve bilinenlerin dökümünü yapıyor: «Toplam banka kredilerinin genişlemesine katı sınırlama; bu kredi genişlemesinde kamu kesiminin payında azalma; başta döviz kuru ve faiz oranları olmak üzere enflasyonun gerisinde kalan fiyatlarda büyük ve sert ayarlama; ithalât kontrolları ve yüksek gümrük oranları türünden saptırmaların ortadan kaldırılması; egemen felsefeyle bir ölçüde tutarsız bir biçimde, temelinde ücret artışlarına katı sınırlamalar olan bir tür özel gelir politikası»[11]. Bu aktarma, dünyanın gerçekten çok küçük olduğunu gösteriyor.

Deve kuşu insanların bulunması, evrensel bağlantıların yok olduğu anlamına gelmiyor.

Bu araçlarla liste tamamlanıyor mu? Bu bir yoldur; bataklığa gidiyor. Başarısızlık belirdikçe, yeni araçlar ortaya çıkıyor; yalnızca sona doğru uzanan yolculuğu hızlandırıyor. Anne Krueger, bu politikaların, iki büyük savaş arasında uygulanan ve sonuçları bilinen deflasyonist politika olduğunu, Profesör Krueger deflasyonist politi-

kayı bir batak yol olarak görmüyor, açıkça yazıyor: «There is one type of deflationary policy that can simultaneously help alter the bias of the regime and reduce the inflation rate: increasing the flow of imports. To the extent that financing can bu found to achieve such an increase, purchasine power is absorsed while the implicit or explicit bias toward import subsitution is substantially reduced.» Profesör Krueger, sanayileşme ile özdeş tutulan «ithal ikamesi» politikalarına yönelik ve gelişmemiş kapitalist ülkelerin sanayileşme planlarının formülasyonundan beri, Dünya Bankası-Para Fonu ekseninin bir kırık plak türünden tekrarladığı eleştirileri yazdıktan sonra, hem sözde ithal ikamesi politikalarına dönük çarpıklığı düzeltmek ve hem de enflasyonu yavaşlatmak için bir «deflasyonist» politika öneriyor; ithalâtı artırmayı her derde çare olarak sunuyor.

Profesör Krueger, ithal ikamesi düşmanlığı ile sanayileşme düşmanlığının bir ve aynı olduğunu, yazmasa bile, biliyor; bu nedenle, her sıkışıklıkta ithalâtı bir ilâç olarak sunmanın deflasyonist bir politika olduğunu saklamıyor. Dünyanın çeşitli yerlerinde sorumluluk noktalarına çıkabilmiş Krueger kalfa ya da çırakları, bu kadarcık bir içtenliği bile gösteremiyorlar.

Hep ithalât yapılacak; İngiltere'nin bile sanayi devrimine, Doğu'da üretilen pamuklu dokumayı ikame edecek, sanayileri geliştirerek başlamış olduğu, ithalâtın yerine geçecek sanayileri kurmadan sanayileşmenin mümkün olmadığı, sanayileşmeye geç başlamış bir ülkenin henüz bilinmeyen bir sanayi malını üretmeye başlayarak sanayileşmeye zorlanamayacağı unutularak ve unutturularak ithal ikamesi görüntüsü arkasında sanayileşmeye karşı savaş açılacak. Çünkü, denilecek ve Profesör Krueger böyle söylüyor, «İthal ikamesi politikası genellikle, açık veya dolaylı olarak, ihracatın ihmal edilmesi sonucunu doğuruyor.» Buna alternatif olarak «üretim artışının büyük bir bölümünün ihraç edildiği» üretim kollarının teşvik edilmesi, yine bir politika olarak ortaya çıkıyor. Dünya Bankası-Para Fonu ekseni, havarilerinin birisinin

ağzından, sanayileşmeyi bırakarak «Export Promotion» politikasını, açıkça ve dolaysız olarak zorluyor.

Türkiye, tarihinin en kopyacı dönemini yaşıyor.

Türkiye'de, bu dönemde, verimi en düşük sayılan iş düşünmektir; düşünmemek bir politika oluyor.

Baştan başlıyor.

Peki bu politika başarı sağlıyor mu? Hayır. Peki nasıl sürdürülüyor? Bazı rezervler var. Bu rezervlerin birisine, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı tarafından istenen konferansa katkıda bulunanlardan bir uzman, parmak basıyor. Aktarıyorum: «The 'something-has-to-be-done' syndrome, however, will give the new authorities some room to maneuver; 'bir şeyler yapılması gerekiyor' tanısı, yeni yetkililere bir manevra alanı veriyor; ekonomik güçlükleri uzunca süre devrilmiş popülist yöneticilere (*) yıkabilirler ve mülkiyet hakları sağlama alınmış ve bu nedenle rahatlamış burjuvazi, kısa dönemin ekonomik sıkıntılarını hoşgörü ile karşılayabiliyor»[12]. Öyle görünüyor, Latin Amerika deneyiminde, Para Fonu reçetelerinin her gün ortaya çıkan başarısızlığı karşısında «geçmiş günleri unutmayınız» hatırlatmaları, kaçınılmaz olarak gerekli oluyor.

Devam ediyor: «Müteşebbisler, gevşek satışlardan doğan kayıplarını fabrikalarda otoritelerinin yeniden kurulmuş olmasıyla bol bol karşılıyorlar. Entrepreneurs in particular will find the reestablishment of their authoritiy within factories ample compensation for sluggish sales. Social groups openly opposing the new policies will be handled **manu militari.**» İş çevresi, bir askerî rejime, yalnızca dar ekonomik politikalar açısından bakmıyor; mülkiyet haklarının yeniden güvence altına alınması siyasal bir gelişme olarak ortada duruyor.

(*) Latin Amerika ve Birleşik Amerika'da yaygın yeni görüşe göre, askerî diktatörlüklerden önceki hükümetler «popülist» sayılıyor. Bunun tartışmasını bundan önceki bölümde yaptım.

Tarihinin en kopyacı dönemini yaşayan bir ülke, yöneticilerinden, özel bir beceri veya yetenek istemiyor.

Zaman zaman yaşanan zaman, yaşayanlardan daha önemli ve etkili olabiliyor. Son üç askerî müdahale içinde de, Washington, Türkiye'ye bir üst düzey yönetici gönderdi. 27 Mayıs'ta Para Fonu uzmanı Kemal Kurdaş Maliye Bakanı oldu; 12 Mart'ta Dünya Bankası uzmanı Atilla Karaosmanoğlu Başbakan Yardımcısı yapıldı. Son dönemde ise Dünya Bankası'nın bir diğer uzmanı aynı göreve getirildi. Bu ikincisinin siyasal yaşamı birincisinden daha uzun sürdü; sanıldığı kadar uzun sürmeyecek, yine de üzerinde durmam gerekiyor.

Benzer koşullarda aynı sandalyeye oturtulmuş iki kişinin siyasal grafikleri, neden farklı oluyor; bu sorunun sorulması gerekiyor. Kişisel gerekçeler bulunabilir; bunların önemsiz olduklarını söylemek mümkün değil. Eşlerinin gösterişi sevdiği, ancak, birisinin geçmişlerinin bilinmez olduğu Washington'da ve diğerinin de taşraya çevrilen Türkiye'nin başkentinde taşranın gösterişli yaşamını tercih ettikleri ileri sürülebilir. Gerçek payı var; fakat iki grafiğin ayrımını anlatmaya yetmiyor.

Zamana bakmak gerekiyor. Bir: Türkiye, 12 Mart dönemine, demokrasi ve kalkınma, aynı anlama gelmek üzere özgürlük ve refah isteminin çok yüksek olduğu ve bu ikilinin bir arada istenmesinin, kaçınılmaz olarak sosyalist çözümleri zorladığı ve asıl önemlisi özgürlük ve refah isteğinin yeni bir programın ipuçlarıyla birlikte geniş yığınlara mal olduğu bir zamanda girdi.

Birin devamı: 12 Mart, özgürlük ve refah isteğini taşıyan kütlesel dalgayı kırmak için, bir dalga kıran işlevi ile tarih sahnesine çıkarıldı.

Birin devamı: 12 Mart döneminden geniş yığınlar, aydınların çok büyük bir bölümü değil, daha diri bir özgürlük ve refah isteğiyle çıktılar. Böyle bir çıkış, düşünmeye en az verimli iş olarak bakan, düşünmemeye prim veren, yanlızca ticarette değil yaşamın her alanında ithalât ve

ihracatı başlıca değer sayan (*) bir yönetime, tarihsel bir açıklık tanımıyor. Önce bu çıkışın içerdiği yüksek umut dozajını (**) parçalamak ve bu umuta dayanak olan örgütlenmelerin içini boşaltmak gerekli oluyor. Doğrusu, hiç kimseye sorum yüklemeden, gerekirse sorumun çoğunu üstlenerek, burada 1970 yıllarının sonuna ve 1980 yıllarının başına doğru, «hep birlikte bunu başardık» demekle yetiniyorum.

Iki: Dünya Bankası ve Para Fonu, bir Birleşmiş Milletler uzmanlık düzenlemesi olmakla birlikte uluslararası ekonomik düzenin düzenleyicisi olarak kuruldular. Uluslararası kapitalist ekonominin bir «emniyet sandığı» iş-

---

(*) Bu ithalât ve ihracat fetişizminin diğer tüm değerleri dejenere edişinden ve toplumdaki «ahlâk» sorununu üst boyutlara çıkarmasından «rahatsız olduğumu» yazmam gerekiyor. Türkiye'nin bir ünlü alaturka hanım şarkıcısı var; «dış alım» mı, «dış satım» mı yapıyor, bilemiyorum. Sürekli Türkiye'nin gerisindeki diktatör ya da şeyhlerin sarayına gidiyor ve buralardan zenginler geliyor, basın buna çok seviniyor, bu şarkıcının dışa açılmasını kutluyor ve bunu kutlarken bu diktatör, şeyh ya da zenginlerle kapandığını yazıyor.

Bu şarkıcı dışa açılırken saraylara kapanıyor ve büyük basın «evlenme önerisi aldı» diye yazıyor.

İki nokta var: Her evlilik dışı ilişki, bir evlilik teklifini saklıyor. İkincisi, eğer böyle bir gerekçe yalnızca dışa açılanlar için kullanılmazsa, içerde kapananların hepsi, polise çıkarılacak olurlarsa, «evlilik önerisi yapıyorduk» diyebilirler.

Para Fonu reçetelerinde yer alan bu «dış satım» ve «dış alım» seferberliğinin, bu sözcükler yanlıştır ve dili zenginleştirmiyor, Türkiye'de «ahlâk zabıtası» kurumu zorunlu oluyor.

(**) 1973 yılından sonraki zaman aralığında, her türlü program düşüncesini ve programların tutarlılık testini bir tarafa atarak, umut dağıtmanın siyasal göstergelerine, hep, toplumun belli bir program çerçevesinde tartışmaya ve mücadele etmeye hazırlanmasını önleyici girişim ve çabalar olarak baktım. 1977 Seçimi sonrasında umut dozajı yüksek bir hükümetin kurulmasını da, toplumda eyleme dönüş sancıları çeken umudun dağıtılması için gerekli gördüm ve bunu tekrarlayan bir çok yazı yazdım.

Birbirimizi etkileyemediğimiz bir dönemi geride bıraktık. Birbirimizi etkileyebileceğimiz bir döneme açılıyoruz. Çok değerli.

levi ile, Türkiye'nin ilk resmi kayıtlarına IMF Milletlerarası Para Sandığı olarak geçiyor, donatıldılar. Etkin yaşam döneminde uluslararası kapitalist sistemin «emniyet sandığı» olmak, Amerika Birleşik Devletleri'nin görüntüde uzak, özde çok yakın, örgütlenmelerinden birisi olmayı anlatıyor. Burada bir net sonuç çıkıyor; Dünya Bankası'nın önemli görevlerine gelebilmek kesinlikle Amerika Birleşik Devletleri'nin Dışişleri Bakanlığı'nın üstün güvenine lâyık olmayı gerektiriyor.

İkinin devamı: Dünya Bankası'nın, yakın tarihlerinin en kritik dönemlerinde, Mısır'a, Yugoslavya'ya, İran'a, Afganistan'a gönderdiği misyonlara başkanlık eden, bu ülkelerin yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomisine değil aynı zamanda dış politikasına dönüşlerini önceleyen Dünya Bankası Heyetleri'ni yöneten ve şimdi de Kıta Çini'nin uluslararası kapitalist ekonomi ile bütünleşmesi için kurulan yeni ve bağımsız daire ile görevli başkan yardımcısı yapılan Atilla Karaosmanoğlu'na, birinci plan döneminde birlikte çalıştığımız Karaosmanoğlu için pek yazık!, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı'nın güven duyduğundan kuşku duymuyorum. Ancak yine de yetmiyor.

Çünkü Türkiye içinde Atilla Karaosmanoğlu'nun bir ileri geçmişi ve bu geçmişe dayalı bir «ileri imajı» var. Dünya Bankası misyon şefi olarak çeşitli ülkelerde görev yaparken bu imajdan bağımsız hareket edebiliyor; Türkiye'ye geldiğinde kendi geçmişi ve 1960 yıllarında «plan kavramı» ile yaratılan umutun destek olduğu bu imaj, bir hayalet türünden peşini bırakmıyor. Yaptığı her işe ve aldığı her karara müdahale etmek istiyor. Bu nedenle Atilla, Türkiye'de, ne İsa'ya ve ne de Musa'ya yararlı, bir çizgi tutturabiliyor.

12 Mart döneminde ilk kurulan hükümette bakanlar kurulu başkan yardımcısı olarak, ne İsa'ya, ne de Musa'ya yararlanabildi. Peşindeki hayaleti öldürmek de istemedi (*); çekip gitti.

(*) Atilla Karaosmanoğlu, belki de, 27 Mayıs'ın coşkulu

1975 yılından itibaren Türkiye'de dozajını artırarak gelen işsizlik ve ölüm sağanakları, bu sağanaklar içinde, programa dayanmayan yüksek bir umut dozajı, Türk insanından, Türk yığınları ve Türk aydınından, özgürlük ve refah isteğini, yıkayarak temizlemeye başladı. Türkiye, 1970 yıllarının sonuna yaklaşırken, geniş yığınlarda, demokrasi ve kalkınma programını silebilmiş oldu.

Türkiye, 1970 yıllarını yaşarken, adım adım, «bir şeyler yapılmalı» programına yaklaştırıldı. «Bir şeyler yapılmalı» programı, silinmiş ve beyazlatılmış beyinleri anlatıyor.

Böyle bir dönemde, hiç bir hayaleti ve aynı anlama gelmek üzere hiç bir imajı olmayan ve ancak Dünya Bankası-Para Fonu reçetelerini içtenlikle uygulayabilecek yönetici yeterli olabiliyor. Para Fonu'nun Rasputin reçetelerine bağlı bir «ekonomik çar» (*) yetiyor.

Ancak Türkiye ve Türk insanı, sinmiş deneyimleri taşıyor. Türkiye'yi bir tür «imaj» sahibi olmayan bir kimse yönetmekte güçlük çekiyor. Bir «imaj» gerekiyor; bu iş Emin Çölaşan'a veriliyor. Üstlendiği işi nasıl yaptığını, kısaca, bu bölüm için hazırladığım ekte göstermeye çalışıyorum.

---

günlerinde doğan ve 'Özgür' adını verdiği tek çocuğuna bırakabileceği en iyi mirasın bu hayalet olduğunu görüyor.

(*) Turgut Özal için «ekonomik çar» deyimini, Sevgili Dostum Doğan kullandı.

Doğan Avcıoğlu, Pabuççu Muştası, Türkiye Yazıları, Sayı 58, Ocak 1982, s. 18.

Sevgili Doğan, 1960 yıllarının sonunda, Devrim Gazetesi'nde Turgut Özal'ın müsteşarı olduğu Devlet Planlama Teşkilâtı'ndaki olaylar ve bu arada kamu olanaklarının teşvik adı altında özel kesime dağıtılması, yurtsever ve laik uzmanlara, bu arada Emin Çölaşan'a yapılanlar, devlet kuruluşu içinde mescit açma ile başta Turgut Özal olmak üzere önde gelen yöneticilerin kamu kuruluşu içinde takunya giymeleri için büyük bir kampanya açmıştı. Bu kampanyada Emin Çölaşan'ın bilgileri, M. Bal, çok önemli oldu. Turgut Özal ve takımına basın «takunyalılar» adını takdı.

«Takunyalı ekonomik çar» deyimi çıkıyor. Yeterli oluyor.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜMÜN NOTLARI

1 Cheryl Payer, Borç Tuzağı IMF ve Üçüncü Dünya, İstanbul, 1981, s. 55
2 Emin Çölaşan, 24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası, İstanbul, Mayıs 1983, s. 250-251
3 ibid., s. 79-80
4 ibid., s. 85
5 Yalçın Doğan, IMF Kıskacında Türkiye 1946-1980, Ankara, 1980, sırasıyla, s. 130 ve 13
6 ibid., s. 93
7 ibid., s. 92
8 Emin Çölaşan, 24 Ocak.., op. cit., s. 143
9 Anne Krueger, Interaction Between Inflation and Trade Regime Objectives in Stabilization Programs, W. R. Cline and S. Weintraub, eds., Economic Stabilization in Developino Countries, Washington, D.C., 1981, s. 112
10 Alejandro Foxley, Stabilization Policies and Their Effects on Employment and Income Distribution: A Latin American Perspective,
W. R. Cline and S. Weintraub, eds., ibid., s. 224-225
11 Carlos F. Diaz-Alejandro, Southern Cone Stabilization Plans,
W. R. Cline and S. Weintraub, eds., ibid., s. 122-123
12 ibid., s. 123

Üçüncü Bölüm İçin Birinci Ek

MENDERES DÖNEMİNİ YENİDEN YAŞAMAK ve ŞOK İLE TEDAVİ (*)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979-1983 yıllarını kapsayan dönemde, Gayri Safi Millî Hasıla'da yılda ortalama yüzde 8 oranında bir artışı gerçekleştirmeyi amaçlıyor. Bunun için, rakamlarla ifade edildiğinde, Gayri Safi Millî Hasıla'yı 1978 yılındaki 1 trilyon 145,2 milyar liralık düzeyinden 1983 yılında 1 trilyon 688,6 milyar liraya çıkarabilmek için, beş yılda toplam olarak 1 trilyon 575,8 milyar liralık yatırımın gerçekleştirilmesini gerekli ve yeterli görüyor.

Yuvarlak rakamlarla söylendiğinde, Dördüncü Plan, beş yıl sonra millî geliri yarım trilyon artırabilmek için beş yılda bir buçuk trilyonluk bir yatırım ve bu yatırıma eşit bir tasarruf bulmayı gerektiriyor. Dördüncü Plan modelinin çözümü burada yatıyor. Kısacası, Dördüncü Plan demek, bir buçuk trilyonluk tasarrufu bulmak demek oluyor.

(*) 8 Aralık 1978 tarihinde Ankar'da Türk-İş salonunda düzenlenen, Dördüncü Plan toplantısının açılış oturumunda sunulan bildirinin yazılı özeti. O tarihte «Dördüncü Plan Dönemi: Özet» adıyla çoğaltılmıştı. Bu çalışma için adını değiştirdim.

Bağlı Plan

Bu tasarrufunun bulunup bulunmayacağına ve bulunsa bile yüzde 8 oranındaki kalkınma hızının gerçekleştirme amacına yetip yetmeyeceğini daha sonraya bırakıyorum. Ilk önce bir buçuk trilyonluk tasarrufun bulunup yatırımların tamamlanması halinde bile Türkiye ekonomisinde bir yapı veya pek kullanılan deyimle Türkiye'de bir düzen değişikliği yapılıp yapılmayacağı sorusunu, kısaca, ele alacağım.

Dördüncü planda öngörülen 1 trilyon 575,8 milyar liralık yatırımın gerçekleştirilmesi halinde bile, Türkiye ekonomisinde bir yapı değişikliği imkânsızdır. Çünkü «geçmişin ölü eli» bu planı çok önceden bağlamıştır. Bu plan doğarken «eli bağlı» doğmuştur. Bu durum, bu planı hazırlayanların iradesinin dışındadır. Dördüncü planın doğarken «eli bağlı» olması, planı hazırlayan ve kabul edenlerin de elini bağlamıştır.

Bu noktayı, plan'ın bilgi ve rakamlarına dayanarak, açıklayacağım: Plan dökümanında verilen bilgilere göre Dördüncü Plan, kamu sektörünün elinde olan, başlanmış fakat bitirilmemiş 1 trilyon 241,1 milyar liralık yatırım projesi devralmıştır. Bu proje demetinden 924,1 milyar liralık yatırım harcamasının Dördüncü Plan döneminde ve sonrasında gerçekleştirilmesi gerekiyor. Ayrıca özel sektörün elindeki yapımı süren yatırım projeleri toplamı da 375,3 milyar lira olarak tahmin ediliyor. Böylece özel ve kamu kesiminde yapımı süren yatırım projelerinin toplamı 1 trilyon 299,4 milyar lirayı buluyor.

Böylece Dördüncü Plan için çok umut kırıcı bir tablo ortaya çıkıyor: Dördüncü Plan'da gerçekleştirilmesi hedef olarak belirlenen 1 trilyon 575,8 milyar liralık yatırımın 1 trilyon 299,4 milyarlık bölümünün daha önceki hükümetler tarafından seçilmiş ve başlatılmış olduğu görülüyor. Plan yatırımlarının beşte dördünün daha önceden ve plansız olarak nitelenen bir dönemde seçilmiş olmasını, herhangi bir plan için büyük bir şanssızlık saymak gerekiyor. Çünkü kendi yatırımlarını seçemeyen bir plana plan demenin çok güç olduğu, hep biliniyor.

Dahası da var: Yalnız Türkiye'de değil, dünyanın her yerinde, hem kamu ve hem de özel kesimde yatırım projelerinin ilk maliyetleri hep düşük gösterilir. Yatırım projelerinin bir kez kabul edilmelerini sağlamak için bu yol, âdet olmuştur. İkincisi, sosyalist ülkeler hariç, her yerde yatırımlar plan hedeflerinin altında kalır. Bu iki nokta da hesaba katılınca şu sonuç çıkıyor: Dördüncü Plan döneminde gerçekleştirilebilecek yatırımların tümü, bu plandan önce saptanmış oluyor. Bu yüzden de Dördüncü Plan «umutsuz plan» veya «eli bağlı doğmuş plan» oluyor.

Değişiklikten Öte Sarsıntı mı?

Yatırım konusuna tekrar geleceğim. Şu anda yatırımların kaynaklarına geliyor ve şu soruyu soruyorum: Bir buçuk trilyonluk yatırım için tasarruf var mı?

Dördüncü Plana göre bu soruya «var» cevabını vermek gerekiyor, Dördüncü Plan, 1978 yılında yüzde 16,4 olan iç tasarruf oranını 1983 yılında yüzde 22,2 ye çıkararak bu soruyu ve sorunu çözüyor.

Hep bilinir: Plancılar, ortalama yerine marjinal kavramı ile çalışmayı tercih ederler. Dördüncü Plancılar da böyle yapıyorlar ve marjinal tasarruf oranını yüzde 35 olarak belirliyorlar. Böylece Dördüncü Plan döneminde her ortalama yurttaş gelirindeki bir liralık artıştan 35 kuruşunu tasarruf etme görevi ile karşı karşıya bırakılıyor.

Dördüncü Plan modelinin, tasarruf cephesinde başarısı, sade yurttaşın bu görev ve sorumluluğa sahip çıkmasına bağlı oluyor. Bu mümkün mü? Buna verilecek cevabım şöyle: Mümkün fakat muhtemel değil.

Dördüncü Plan dökümanında, İkinci Plan'da marjinal tasarruf oranının yüzde 34 olarak saptandığı fakat yüzde 12 olarak gerçekleştiği, Üçüncü Plan'da yüzde 38 oranının hedef alındığı fakat gerçekleşmenin yine yüzde 12 oranında kaldığı belirtiliyor. Bunlardan da on yıldan beri sade yurttaşın gelirindeki her bir liralık artıştan yalnızca 12 kuruş tasarruf etmeye alıştığı ortaya çıkıyor.

Hep biliniyor: Son on yıldır Türkiye'de tüketim en

büyük put haline getirildi. Bu yüzden de marjinal tasarruf oranı yüzde 12 gibi pek düşük bir düzeye indi. Bütün bunlara karşın, bu plan ve bu hükümet, marjinal tasarruf oranını birdenbire üç misline çıkarmayı vaad ediyor.

Doğrusu hem Dördüncü Plancıların ve hem de Hükümetin cesaret ve iyimserliklerine hayran olmamak mümkün değil. Ancak bu hayranlıkla birlikte tüketimin putlaştırılması döneminden hemen sonra tasarrufun, fazilet haline getirmeye çalışmanın düzen değişikliğinden de öte düzende bir sarsıntı yapmayı gerektirdiğini söylemeliyim. Bir de şunu söylemeliyim: Bu sarsıntı ile sağlanabilecek tasarruflar, daha önceki hükümetlerin seçmiş olduğu yatırımlar için kullanılacak. Değer mi?

Tüketmeyip İhraç Etmek

Buradan dış ticarete, tasarruf ile doğrudan doğruya ilgili ve en az tasarruf cephesi kadar iddialı ihracat cephesine geçiyorum.

Dördüncü Plan, 1978 yılındaki 2,3 milyar dolarlık ihracatın 1983 yılında 5,4 milyar dolara çıkacağını belirtiyor. Beş yılda ihracatın 2,5 misline yaklaşacağı iddia ediliyor.

Dahası da var: İhracatın artışı, çok büyük ölçüde, imalât sanayii ürünleri ihracatının artışına bağlanıyor. Dördüncü Plan'a göre, imalât sanayii ürünleri ihracatındaki beş yıllık artış beş misline yaklaşacak.

İhracattaki bu çok iddialı hedef gerçekleştirebilir mi? Buna da verilecek cevap şöyle: mümkün fakat muhtemel değil.

İhracat hedefinin gerçekleşmesi, Türkiye'de tüketim putunun yıkılmasına bağlıdır. Daha az tüketip daha çok satmaya bağlıdır. Bu ise, «kendine özgü bir düzen değişikliğini» beraberinde getirir. Bu «kendine özgü değişikliği» şu unsurlara sahip görünüyor:

Bir: Yatırımları, tüketim malları üretiminden üretim malları üretimine kaydırmak,

İki: İhraç ürünlerinin hem içerde tüketimini önlemek ve hem de maliyeti düşürerek rekabet gücünü artırmak için işçi ve emekçi kitleleri, belirli bir zamanlama programı içinde, «fakirleşme rejimi» içine sokmak,

Üç: Yüzde yüze yakın bir devalüasyonu birdenbire gerçekleştirmek. Bunların benim önerilerimin olmadığını tekrarlamak zorundayım. Yaptığım sadece Dördüncü Planın tasarruf ve ihracat bölümlerini «okumaya» çalışmaktan ibaret oluyor. Bu okumadan da «kendine özgü düzen değişikliği» ortaya çıkıyor.

Şok Etkisiyle Dış Pazar

Burada Dördüncü Plan'ın tasarruf ve ihracat hedeflerinin arkasındaki gizli devalüasyon üzerinde, kısaca da olsa biraz daha durmak istiyorum. Plan, çok büyük ve çok iddialı ihracat hedefinin gerçekleştirilebilir olduğunu göstermek için 188 inci sayfasında «Ancak büyümenin, sınaileşmenin getireceği yeni olanaklar, 1978 yılında alınmış ve plan döneminde alınacak özendirme önlemleri, Türkiye'nın dış satım girişimciliğindeki bilgi ve beceri birikimi ve dünya ekonomisinin büyük bir bunalıma sürüklenmemesi varsayımları ile bu hedefleri erişebilir kılmaktadır, ifadesini kullanıyor. Böylece 1978 başında yapılan devalüasyonun olumlu sonuçlar verdiği anlatılmış oluyor.

Devalüasyonla ilgili olarak 1978 Devalüasyonu dolayısıyla söylediklerimi tekrarlamak zorundayım: Devalüasyon yapmak Türkiye'nin yazgısı değildir. Başka yollar da vardır. Ancak bu hükümetin başka yollar için kendisini güçlü hissetmediği anlaşılıyor. Öyleyse Plan ve hükümet, başka yollar için güçsüz hissediyorlar ve devalüasyonu kaçınılmaz görüyorlarsa, çok büyük devalüasyonu birdenbire gerçekleştirmek durumundadır.

Dahası var: Devalüasyon kötü bir yoldur. Ancak iş çevrelerinin önerdiği gibi büyük bir devalüasyonu zama-

na yayıp «mini devalüasyonlar» olarak uygulamaya koymak, devalüasyon yapmaktan da kötü bir yoldur. Bu, devalüasyonun bütün kötülüklerine sahip çıkıp, varsa bazı «düzenleyici şok etkisini» reddetmek anlamına gelir. Büyük bir devalüasyon, bir şok etkisiyle içte ve dışta yeni «düzenlemelere» yol açabilir. Şok etkisiyle içerde sektörel düzeni değiştirebilir. Dışarda yeni pazarların kapılarını zorlayabilir. Bu yüzden bu hükümet, eğer Plan'da gizli olan devalüasyonu açığa çıkaracaksa ve eğer başka yöntemler için olmasa bile devalüasyon için gücü varsa, birdenbire çok büyük bir devalüasyonu gerçekleştirmek durumundadır.

Umutsuz Aşkı Yaşamak

Ancak tek parti hükümeti 1946 devalüasyonundan dört yıl, Menderes Hükümeti 1958 devalüasyonundan iki yıl, Demirel Hükümeti ise 1970 devalüasyonundan bir yıl sonra yerini başka bir hükümete bıraktı. Bu nedenle Dördüncü Plan'ı hazırlayanlara, kabul edenlere ve uygulanacak olanlara, büyük bir devalüasyonun bir siyasal güç sorunu olduğunu tekrar hatırlatıyorum. Buna ek olarak bir başka açıdan Türkiye'nin Menderes Dönemini yeniden yaşamakla karşı karşıya geldiğini belirtmek istiyorum.

Daha önce Dördüncü Plan'ın yarım trilyonluk bir millî gelir artışı için bir buçuk trilyonluk yatırımı gerekli ve yeterli gördüğünü belirtmiştim. Bu durumda, plancıların deyimiyle, sermaye/gelir veya sermaye/hasıla oranı üç oluyor. Yuvarlak rakamlar yerine Plan'ın dakik rakamlarını kullanacak olursak, Dördüncü Plan'ın sermaye hasıla oranı 2,9 oluyor.

Dördüncü Plan, bir birimlik gelir artışı için 2,9 birimlik yatırım yapılmasını gerekli ve yeterli buluyor. Burada şu soru ortaya çıkıyor: Dördüncü Plan'ın 2,9 luk sermaye, hasıla oranı gerçek mi? Bu soruya «hayır» demek zorundayım.

Çünkü Birinci Plan döneminde sermaye/hasıla oranı 2,6, İkinci Plan döneminde 2,9, Üçüncü Plan döneminde

3,3 olarak gerçekleşti. Demek ki, sürekli olarak artıyor. Demek ki Dördüncü Plan döneminde büyük bir iyimserlikle en az 3,3 olacak veya daha da artacak.

Bunun anlamı ne? Bunun için şu küçük tabloyu hazırladım :

EK YATIRIM VE TASARRUF HESABI
(Milyar TL.)

		1979	1983
sermaye/hasıla oranı :	3,3	39,1	53,8
sermaye/hasıla oranı :	3,5	58,6	80,7
sermaye/hasıla oranı :	4,0	107,5	148,0

Bu tablonun anlamı ise şöyle: Eğer gerçekçi olmayan 2,9 luk sermaye/hasıla oranı yerine 3,3 lük sermaye, hasıla oranı alınır ve yatırım ile tasarruf dengeleri kurulursa, Dördüncü Plan'ın 1979 yılında 39,1 milyar ve 1983 yılında 53,8 milyar liralık yatırım ve tasarrufu eksik gösterdiği ortaya çıkar. Gerçekçi katsayı 4,0 ise, plan hedeflerini gerçekleştirmek için 1979 yılında öngörülenden 107,5 ve 1983 yılından da 148 milyar lira daha çok yatırım yapmak ve bu yatırımın gerektirdiği tasarrufu bulmak zorunlu oluyor. Kuşkusuz, Plan'ın ara yılları içinde Dördüncü Plan'ın yatırım ve tasarruf rakamlarını eksik göstermiş olduğu anlaşılıyor.

Planı hazırlayanların da, kabul edenlerin de işaret ettiği eksikliğin farkında olduklarını sanıyorum ve umut ediyorum. Gerçekçi sermaye/hasıla ilişkisi yerine 2,9 oranını kabul ederken, mevcut sermaye stoğunu daha verimli kullanmayı, yatırımları daha süratle tamamlamayı başarabileceklerini varsaydıklarını anlıyorum. Bu varsayım için şunu söylemeliyim. Bu, hicranla sona ermeye mahkûm bir aşk gibidir. Her plancı bir kez bu umutsuz aşkı ve getirdiği hayal kırıklığını yaşar.

Bu varsayım neden umutsuzdur? Sermaye/hasıla oranını düşürmek veya aynı anlama gelmek üzere sermayenin verimliliğini artırmak, gerek kamu ve gerekse özel ekonomik bürokrasiyi çok hızlı ve ahenkli biçimde ve büyük bir yaratıcılıkla çalıştırmayı gerektirir. Bu hükümetin bunları düşünmeye zaman ayırabileceğini sanmıyorum.

Menderes Dönemini Yeniden Yaşamak

Ayrıca Türkiye'den sermaye/hasıla oranındaki artış eğilimini durdurmadan, bu hükümetin iradesini aşan engellerin bulunduğuna işaret etmek gerekiyor. Çünkü Türkiye, otuz yıl sonra Menderes Dönemini yeniden yaşamak durumuyla karşı karşıya geliyor.

Açıkça söylemek gerekirse durum şöyle: Birinci ve İkinci Plan, Menderes döneminde yapılan plansız alt yapı yatırımlarının üzerine oturdu. Üçüncü Plan, daha önceki plan dönemlerinin sınırlı alt yapı eklemleri sonucunda, alt yapı sıkıntıları karşısında bocalamaya başladı. Dördüncü Plan, artık alt yapı sıkıntılarının tam bir darboğaza dönüştüğü bir dönemin talihsizliğini yaşayacak. Başka bir deyişle, dördüncü ve beşinci planlar, alt yapı yatırımlarına öncelik verme anlamında Menderes dönemini yeniden yaşayacak. Üstelik daha da derinlemesine. Çünkü, Menderes dönemi alt yapı yatırımlarında önemli mesafeler kaydettikten sonra döviz darboğazına geldi takıldı. Dördüncü Plan, alt yapı ve döviz darboğazlarını birlikte yaşayacak. Pek talihsiz bir yaşantı olacağa benziyor.

Bunu şöyle de ifade edebilirim. Artık Türkiye'de her büyük imalât sanayi yatırım projesi için, bir baraj veya santral, bir karayolu veya demiryolu ağı ve çok büyük ölçüde bir liman kapasitesini genişletme yatırımı zorunlu oluyor. Bu yüzden artık yol, liman, enerji, baraj yatırımları, yatırım fonlarının dağıtımında imalât sanayii yatırımlarıyla birlikte fakat imalât sanayii yatırımlarının önünde bir yere sahip oluyor.

Bunun ne demek olduğunu şu küçük tablo ile gösterebilirim :

MARJİNAL SERMAYE/HASILA ORANLARI

Sektör Kodu	Sektör Adı	Oran
64	konut sahipliği	12,2
60	haberleşme	4,8
59	havayolu taşıması	5,3
58	denizyolu taşıması	7,1
57	karayolu taşıması	3,6
56	demiryolu taşıması	13,5
50	elektrik	14,0
39	demir-çelik	5,2
27	kâğıt ve kâğıt ürünleri	5,0
1	tarım	3,6

Bu sektörler, Dördüncü ve hatta Beşinci Plan'larda önceliği olması gereken sektörleri oluşturuyor. Bunların sermaye/hasıla oranlarının plan'ın tümü için kabul edilen 2,9 oranından çok büyük olduğu görülüyor. Bunlara verilmesi gereken öncelik, aynı ölçüde gelir artışı için artık çok daha fazla yatırım yapılmasını zorunlu kılıyor. Bu ise Dördüncü ve hatta Beşinci Plan'ın açmazını meydana getiriyor.

İdare-i Maslahat

Dördüncü Plan, Türkiye ekonomisinin gelmiş olduğu bu zorlu kavşağı, bir takım iyi niyetli ve iyimser varsayımlarla basite indiriyor. Bu basite indirmenin yanında bir takım sağlıklı ve ileriye dönük önerileri de içeriyor.

Dördüncü Plan'ın sağlıklı ve ileriye dönük önerilerine örnek olarak «dengeli plan» aldatmacasının terkedilmesini gösterebilirim. Her dengesizlik bir başka dengesizlikle giderilebilir. Her plan bir dengesizliği devralır ve bir başka dengesizliği içerir. Çünkü devralınan dengesizliği düzeltmek için bir planlı dengesizlik gerekir.

Yeni Plan'da bu doğru ve sağlıklı ilkenin ipuçlarını görmek mümkün. Plan, madencilik, kimya, makina alt kesimlerinde çok hızlı bir gelişme öngörüyor. Plan'ın iç

dengesini aşan bu dengesizliği sağlıklı bir ilke sayıyorum. Aynı biçimde Dördüncü Plan «halk girişimciliği» adı altında küçük sanayi işletmelerini başta makina sanayiinde olmak üzere kamu işletmeleri etrafında büyük kamu işletmeleriyle bütünleştirmeyi hedef alıyor. Bu yapılabilinirse, bunun hem ekonomi ve hem de demokrasi için ileri bir adım olacağına inanıyorum. Plan'da yer alan büyük ölçekli işletmeleri kurma ve kırsal gizli işsizliği çözmek ile oyalanmak yerine kentteki açık işsizliğe çözüm getirme ilkesini de, bütünü içine oturtulabildiği takdirde, sağlıklı bir adım saymak gerekiyor.

Ancak bu adımların ahenksiz, müteredditt, kararsız adımlar olarak kalmaması ve en önemlisi bir bütünün parçaları olması gerekir. Bu bütün ise şudur: Türkiye artık yalnızca iki almaşıkla karşı karşıyadır. Ya yüzde 6-7 ile başlayıp, Dünya Bankası ve IMF türünden örgütlerin öneregeldikleri gibi yüzde 3-4 oranına kadar düşen bir kalkınma hızına razı olmak, ya da yüzde 10 luk bir kalkınma hızını taban alarak yukarıya tırmanmak. Bu iki hızın arasında bir idare-i maslahat görünmüyor.

Bu iki hızın arasında bir idare-i maslahat görünmüyor. Türkiye, kâğıt üzerinde de olsa, yüzde 8 oranında bir kalkınma hızını hedef alınca geçmişin ölü elinin soğukluğundan kurtulmak mümkün olmuyor. Yüzde sekizlik bir kalkınma hızının gerektirdiği yatırım fonları, sanayileşme ile alt yapı hizmetlerindeki eksiklikleri giderme hedeflerine yetmiyor. Bugüne kadar gelen ya sanayileşme ve arkasından alt yapı, ya da tersi politikaları artık bundan sonra çözüm olmuyor. İkisini bir arada gerçekleştirmek zorunlu oluyor. Ayrıca kâğıt üzerinde de olsa yüzde 8 oranında bir kalkınma hızı işçi ve emekçi kütlelere, bugün ve yarın için bir «fakirleşme rejimi» dışında bir dünya vaad edemiyor.

Yüzde sekizi gerçekleştirmek güç görünüyorsa yüzde on ile başlamak daha kolaydır. Başka çare görünmüyor. Bu açıdan bakıldığında Dördüncü Plan dönemi, bir alaca karanlığa birlikte geçit açan bir kavşağa benziyor.

Bu yüzden de Dördüncü Plan'ın kavşağını aydınlığa açmak, ne planı hazırlayanların, ne de kabul edilenlerin omuzlarına biniyor. Onlar işlerini yapmış olmalılar. Bundan sonrası Dördüncü Plan dönemini yaşayacak olanlara, planın içinde olanlara düşüyor.

Üçüncü Bölüm İçin İkinci Ek

EÇ'ten ÖZAL
ve
TAKIMINA OLAĞANÜSTÜ SEVGİLER

Hiç birisinin, kendi takımları dışında, yaşayabilir olduklarını gösteren bir kanıt yok; Demirel'i kaldırınız, Turgut Özal'ın tüm karyeri ortadan kalkıyor. Özal'ı yoksayınız, Güzel'i ile çirkini ile, Aktürk'ü ile Doğan'ı ile hiç biri kalmıyor. Turgut Özal, Demirel'in ya da başkalarının çağrısı üzerine kamu görevine geldiği zaman, Türkiye'nin telefonla bile zor ulaşılır yerlerinden, şantiyelerden, lokantalardan veya benzeri yerlerden takımını topluyor.

Osmanlı döneminde kalan «intisap' sistemi, Turgut Özal ile birlikte yeniden canlanıyor. Hiç bir önemli işin sahibi olmuyor. 27 Mayıs 1960 tarihinden sonra Devlet Planlama Teşkilâtı kurulduğu zaman, siyasal inançlarına bakılmaksızın, teknisyen yeteneklerin siyasal inançlardan bağımsız olduğu konusunda zamanında ve bir tür akademik çevrelerde geçerli olan önyargıya dayanılarak, her türden uzman Devlet Planlama Teşkilâtı'nda toplandı. 27 Mayıs Devrimi'nin görevden uzaklaştırmış olmasına karşın Süleyman Demirel'in bir teknisyen yanı olduğuna inanılıyordu. Geç katıldığı yedek subay hizmetini Devlet Planlama Teşkilâtı'nda yapması sağlandı.

Turgut Özal, Devlet Planlama Teşkilâtı istediği için değil, Demirel rica ettiği için, Devlet Planlama Teşkilâtı'-

na çağrılan yedek subaylar arasında yer aldı. Süleyman Bey'in bir tür yaverliğini yapmanın ötesinde hiç bir katkısı olmadı. Süleyman Demirel'in başkanlığında, çeşitli sektörlerdeki teknik darboğazları incelemek üzere kurulan Kritik Sektör Araştırma Grubu'nu fiilen yönetmeyi denedi. Ortaya çıkan rapor kullanılmaz derecede kötü bulunduğu için bir kenara atıldı.

Yedek subaylığını Devlet Planlama Teşkilâtı'nda yapanlar için bu dönem bir tür sınama sürecini içeriyordu. Beğenilen çeşitli önerilerle karşılaşıyordu. Süleyman Demirel'i, «solcu» Atilla Karaosmanoğlu ekibi, Şinasi Orel'den sonra müsteşarlığa düşündüler. Devlet Başkanı General Gürsel kabul etti; bir Isparta seyahatinden sonra (*) Demirel, bu öneriyi geri çevirdi. Politikayı düşündüğü belli oldu. Turgut Özal'a, hiç bir siyasal yanı olmamasına karşın hiç bir öneride bulunulmadı. Bilgisiz bir elektrik mühendisi olduğuna karar verildi.

Demirel, 1965 seçimlerini kazanarak başbakan olduğu zaman, özellikle malî idareye karşı son derece kuşkucu ve güvensiz bakıyordu. Planlama, prestij erozyonuna uğramış olmakla birlikte hâlâ önemli bir «ilerici» tapınak-sığınak'ı (**) işlevini görüyordu. Temizlenmesi ve üstelik gürültüsüzce temizlenmesi gerekiyordu. Demirel bu iş için iki kademe düşündü; önce müsteşar vekili olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü görevinden emekli bir yaşlı ve «yumuşak» insan ve daha sonra da Turgut Özal görevlendirildi.

(*) Demirel'in dönüşü, politikaya atılacağı izlenimini verdi. Adalet Partisi'nin başına geçeceği, yıllar önce, Yön Dergisi'nde yazıldı. Sevgili Doğan'ı böyle bir gelişmeye ikna etmekte güçlük çektim. İkna olduğu ve gerçekleşme aşamasına girince, Adalet Partisi Genel Başkanlığı için Demirel'i değil, daha «millîci» saydığı Saadettin Bilgiç'i destekledi.

(**) Tapınaklar, en son aşamada, sığınaklar'dır. İslâmda camiler ve Hıristiyanlıkta kiliseler, büyük saldırılar karşısında, en son sığınılan yerler oluyor.

Bir zamanlar DPT, sonra TRT, hep üniversiteler, şimdilerde bir kısım basın Türk ilericiliğinin tapınak-sığınak'ları oldular ve oluyorlar.

İdareye güvensiz Demirel'e sadakatı temsil ediyordu; kısa bir zaman için de olsa Planlama Teşkilâtı içinde bulunmuştu. Bütün bunların ötesinde kişiliği elverişlidir: Her insana «ben de sizin gibi düşünüyorum» dedikten sonra bu insanla ilgili en olumsuz ve acımasız kararları alabilir ve daha sonra da «bir yanlışlık olmuş» diyebilirdi.

Demirel ikinci kez Planlama Teşkilâtı'nın başına getirdiğinde, Türk ilericiliğine karşı bitmez tükenmez kinini, bir kinsizlik olarak açıklamaktan geri kalmıyor. İlk müsteşarlığında ilerici olduğu için Devlet Planlama Teşkilâtı'ndan kovduğu, ikincisinde kendisine yazar olarak seçtiği Emin Çölaşan'a anlatıyor, Emin de, olduğu gibi yazıyor. «Özal, göreve resmen başladığı 3 Aralık Pazartesi günü, siyasal eğilimlerinin sağ partiler doğrultusunda olduğunu bildiği bazı DPT uzmanlarını odasında topladı» (*). Bunlara şöyle dedi: «Bakın, size bir şey söyleyeyim. Hepiniz bu Teşkilât'ta çalışan değerli insanlarsınız. İdareye gelmişsiniz veya bundan sonra geleceksiniz. Hiç kimseye karşı kin duymayın.» Bunları söylemiş ve yine Emin'e anlattığına göre, bir de hikâye anlatmış. Emin, bu öyküyü aktarıyor: «Bir gün Hazreti Ali düşmanlarla savaşırken bir adamın üstüne saldırmış ve yere düşürmüş. Tam kılıcını çekip onu öldüreceği sırada, yerde yatan adam Hazreti Ali'nin yüzüne tükürmüş. Ali de bunun üzerine adamı bırakmış. Sonra sormuşlar; 'Ey Hazreti Ali, o adam senin suratına tükürdükten sonra niçin onu öldürmeyip de bıraktın?' Demiş ki, cevap olarak, eğer onu öldürseydim, bana tükürdüğü için kin tuttum da onun için öldürdüm zannederlerdi... Onun için, benden size tavsiye, hiç kin tutmayın ve işlerinizi kinle halletmeye çalışmayın..» Böylece Turgut Özal'ın, bir devlet kurumundan temizlenmesi gereken kamu görevlilerini «düşman», bu temizlik işini «cihat» saydığı ortaya çıkıyor.

İyi ki, EÇ, Turgut Özal'ın övgüsünü üzerine alıyor

(*) *Emin Çölaşan, 24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası, Mayıs 1983, İstanbul, s. 56.*

da, bu kinsizlik tiradını aktarıyor. Türkiye'nin en büyük işçi kıyımını yapmış Madenî Eşya Sanayicileri Sendikası'nın başkanı olmuş, işveren sendikasından başbakanlık müsteşarlığına dönmüş Özal, kendi yetkisi içindeki Devlet Planlama Teşkilâtı'nda, kurumun tanıdığı en büyük tasfiyelerden birisini yapıyor. Diğer kamu kuruluşlarındaki tasfiyeler gecikince de, tasfiyelerin verdiği ağız tadına alışkanlıkla, yakınlarına, «benim anladığım kadarıyla bunları değiştirmeyecekler, iş çok yavaş gidiyor» diyor (*). Özal, kinsizlik duası ile, devlet yönetimindeki bilgili ve yurt çıkarlarını savunan memurları işinden atmanın tadına doyamıyor.

Klasik iktisatın bir yasası var: Kötü para iyi parayı kovar. Bunu üniversitelerde okuturuz. Özal ve ekibi iktisadî işleri üstlenmekle birlikte hiç iktisat okumamış olduğu için bu yasayı bilmiyorlar. Fakat pek önemli değil. Özal ve ekibi, bu yasayı, geliştiriyorlar. Çünkü üniversitelerde okuttuğumuz «kötü para iyi parayı kovar» yasası, Türkiye pratiğinde gelişiyor. Ne oluyor; kötü para iyi parayı kovduktan sonra ne oluyor? Yasa'nın devamı ortaya çıkıyor: Kötü para daha kötü parayı çekiyor.

Demirel, kendisinden daha az bilgili ve deneyimli birisini müsteşar yapıyor; o da hiç bilmezlerden bir ekip kuruyor. Giderek yayılıyor.

Cumhuriyet Türkiyesi, tarihinin en bilgisiz yönetimine sahiptir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Osmanlı'dan müdevver bürokrasiye yama yapılarak meydana getirilen kamu yönetimi bile, bu kadar bilgisiz ve toplumdan uzak bir ekibin eline geçmemişti.

Bunlar için övgü gerekiyor: Yergide eski dost, övgüde eski düşman gerekiyor. Bir tür nesnellik izlenimi yüklüyor. Ahmet Mithat Efendi'nin kendisini yetiştiren Mithat Paşa'ya küfürler yağdırması, bu nedenle, önemli sayılıyor. Her kitabında Turgut Özal'ın kendisini kovduğunu belirtmeye özen gösteren EÇ'in övgüsü, bu nedenle, daha çok değer kazanıyor.

(*) ibid., s. 90.

Başlıyor.

EÇ'in iki kitabında, bulunmayan bir nokta var: Turgut Özal'ı eleştiren veya beğenmeyen bir tek canlı yok. EÇ'in kitabında çok bulunan bir nokta var: Herkes, Turgut Özal'ı övmek için yaşıyor.

Yerlilerden başlanabilir. Demirel, son Milliyetçi Cephe Hükümeti'ni kurunca, Turgut Özal bir rapor yazarak görev istiyor. Bu raporun özelliği, önceki seçimde Millî Selâmet Partisi milletvekili adayı olan Turgut Özal'ın, EÇ'in kitabında ısrarla izi yok, Erbakan için ağır sözler söylemesi ve MSP'nin parçalanmasından söz etmesi oluyor. Turgut Özal'ın kardeşi MSP içinde önemli bir yer tutuyor ve Erbakan'a karşı bir tutumu olduğu izlenimini sürekli olarak veriyor. Demirel, mümkündür, MSP içinde bir bölünme ihtimalini görüyor ve MSP Milletvekili adayını müsteşar yaparak MSP'lileri, kendi etrafında toplamakta olduğu izlenimini vermek istiyor.

EÇ, olağnüstü övgüsüne başlıyor. MSP'li Turgut Özalın Demirel'den görev isteyişi için şunları yazıyor: «Aynı dili konuştukları, aynı görüşleri paylaştıkları Süleyman Demirel'in yanında bir kez daha teknisyen olarak görev alacaktı» (*). Demirel, bakan durumundaki Ekrem Ceyhun'a soruyor. Turgut Özal anlatmış olmalı, Ekrem Ceyhun, Turgut Özal'ı övüyor: «Çok iyi olur Sayın Başbakanım. Turgut Abi işinin ehli bir adamdır» (**). Bunlar yazılıyor.

Ulusu başbakan, Turgut Özal yardımcısı oluyor. Canı sıkılıyor ve bu arada Türk Sanayicilerin başkanı Ali Koçman, Ulusu'ya gidiyor. Koçman'ın görevi de Özal'ı övmek; Bülent Ulusu'ya gidiyor ve görevini yapıyor. «Sayın Başbakanım, sizden istirhamım, bu adama sahip çıkın. Çok çalışkandır. Ayrıca Türkiye'de bu işi en iyi bilen ve en ciddi götüren adamdır» (***) Övgüde sınır yok; adam kalmıyor.

(*) ibid., s. 48.

(**) ibid., s. 48.

(***) Emin Çölaşan, 12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası, İstanbul, Mart 1984, s. 121.

Yabancılar koroya katılıyor. 12 Eylül oluyor; Para Fonu'nun Avrupa Dairesi Başkanı Whittom, EÇ bilmiyor ve Turgut Özal'a güvenerek «Avrupa Masası Şefi» diyor, Özalı buluyor. Ne için mi? EÇ'in yazdıklarında var: «Mr. Özal, nasılsınız? Sizi özledik. Bir süreden beri sesinizi duymadık» (*). Whittom ile Özal arasındaki bu özlem dolu telefon görüşmesini EÇ, büyük bir gazetecilik başarısı ile, öğreniyor. Sonra, bu telefon görüşmesinde, Whittom, «Biz işin içinde iseniz biz endişe değil, sevinç duyarız Mr. Özal» diyor. «Sizin adınız bizim için yeterlidir.»

Liderliğini henüz kabul ettirememiş birisi için ve Türkiye için kurtuluşu bir büyük devlet ya da örgüte sığınma olarak anlayan çerçevenin yaygın ve egemen olduğu bir zamanda, çok büyük propaganda değeri olan sözler yazılıyor. Yalnız, EÇ Turgut Özal'ın reklâm müdürlüğünü üzerine almış; kendisine sınır tanımıyor.

Güçlü Para Fonu'nun Türkiye Masası Şefi Woodward, Özal'a «hayran» oluyor. Woodward'ın bağlı olduğu Daire'nin Başkanı Whittom, Özal'ı özlüyor ve sesini duymaktan «sevinç» duyuyor. Peki, Whittom'un da üstünde olan Para Fonu'nun direktörü Larosiere ne duyuyor? EÇ, Washington'da Para Fonu Başkanı Larosiere'in Özal'a ne dediğini, hiç Washington'a gitmeden ve büyük bir gazetecilik başarısıyla, Side'de Turgut Özal'ın yazlıklarından birisinde, öğreniyor ve yazıyor: «Pekalâ size güveniyorum. Bu işi ciddi götüreceğinize inancım var» (**). Güçlü merkezlerde Özal'a hayran olmayan, Özal'ı özlemeyen, Özal'a güvenmeyen kimse kalmıyor.

EÇ, hızını alamıyor. Kendisini Devlet Planlama Teşkilâtı'ndan atmış olan Turgut Özal'a, Hazreti Ali'nin yaptığı türden hiç kin tutmuyor ve Özal'ın kendisine ne kadar güvendiğini, 24 Ocak Kararları ile ilgili devlet sırlarını ve bir insanı büyük zenginliklere gömecek bilgileri verdiğini görerek anlıyor. Türkiye'de yeni bir hükümet ve

---

(*) *ibd., s. 67.*

(**) *Emin Çölaşan, 24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası, op. cit., s. 229.*

bakanlar kurulu başkanı belirlenirken, yurttaşların, Turgut Özal'ın yurt dışındaki gücüyle ilgili hiç bir kuşkuları kalmamasını istiyor. Ekliyor: «Türkiye ile IMF arasındaki ilişkilerde genellikle olumlu bir hava olur, bu havanın oluşmasında Turgut Özal'ın büyük katkısı bulunurdu. Özal, sadece IMF'de değil, bütün uluslararası kuruluşlarda güven yaratmıştı» (*) Böylece Özal, yurt dışında pek çok hayranı bulunan bir kimse olmuştu.

Devam etmeye gerek var mı? Özal'ın vatan hizmetinde, tam Türk filmlerinde hastaneden kaçarak sevgilisini kurtarmaya giden kahramanlar türünden, ölümle karşı karşıya gelmesine karşın hastaneden çıkarak Paris'e ülke hizmetine gittiğini bilmiyor musunuz? Öğrenilmesi gerekiyor. Bunun için EÇ'e teşekkür etmek gerekiyor: «Turgut Özal, Hacettepe hastanesi kalp uzmanlarına taburcu olmak istediğini, ertesi gün Paris'e gitmesi gerektiğini söyledi. Ancak doktorlar razı olmuyorlar ve «bu durumda sizi bırakmayız' diyorlardı» (**). Turgut Özal, vatan hizmetinde doktorları dinlemiyor ve Paris'e gidiyor.

Yalnız mı? Yanına «memleketin ve kocasının sorunlarıyla her zaman çok yakından ilgilenen» (***) karısını da alıyor. Böylece okuyucuları, Turgut Özal'ın karısının da memleket sorunlarıyla ilgilendiğini öğreniyorlar.

EÇ, Turgut Özal ile başlıyor ve övgüyü öğreniyor. Turgut Özal ile ilişkili kim varsa övüyor. Karısını övüyor, Turgut Özal'ın yetiştirmesi Güzel'i güzel övüyor. «Başbakanlığın yönetim konularını iyi bilen Müsteşar Yardımcısı Hasan Celâl Güzel» olarak tanıtıyor» (****). Övgüde de kendisine sınır tanımıyor. Bu takımın birbirine övgülerine de kitap olarak yazıyor. Turgut Özal, «Yahu sana bunları Harward'da mı öğrettiler? İyi öğrenmişsin bu işleri sen Yıl-

---

(*) *ibid., s. 250.*

(**) *Emin Çölaşan, 24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası, op. cit., s. 256*

(***) *Emin Çölaşan, 12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası, op. cit., s. 52.*

(****) *ibid., s. 40.*

dırım» (*) diyor; EÇ önce bandına kaydediyor sonra da kitabına yazıyor.

Türk fıkra yazarlarının oy birliğiyle övdükleri bu kitap ile ilgili kısa tanıtma ekini bitiriyorum. Ne kaldı? Hiç bir noktanın eksik kalmasını istemiyorum: «Komutanlar Özal'ı büyük bir ilgiyle dinlediler.» EÇ'in bu çalışmasına haksızlık yapmamak için bunları da eklemek gereğini duydum. «Özal kürsüde susamıştı ve su içmek için bardak arıyordu. Ulusu yerinden kalktı, bardağa su doldurdu ve Özal'a götürdü» (**). Bülent Ulusu, bu sırada, Kuvvet Komutanı; peki, Genel Kurmay Başkanı? Zamanın Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Evren önce çay veriyor ve sonra konuşuyor: «Bize ekonomik konuları ve ekonomik durumu açıkça anlattınız. İlk defa burada bu kadar açık oldu. Çok teşekkür ederiz.»

EÇ'in yazdıklarına göre Turgut Özal'ı herkes seviyor, hayranlık duyuyor. EÇ'in kitabını da tüm fıkra yazarları hayranlıkla ve polis romanı türünden hızla okuyorlar.

Okuyorlar mı?

Bu eki yazdığım bölümün başlığı «Apologia veya Nasıl Okumamalı.»

(*) *Emin Çölaşan, 24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası, op. cit., s. 119.*

(**) *ibid., s. 117.*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KORKUNUN SİYASAL İKTİSADI: PAX AMERİCANA

Düşünmek, uyanmaktır.
Düşünmek, cüret.
Düşünmek, istemektir.
Korkmak, istememek.
Korkmak, uyumaktır.
Korkmak, uysal olmak.

Eğer sınıflar varsa, eğer işçiler hareketlenmişlerse, eğer kendileri için sınıf olmuşlarsa, eğer istemeyi öğrenmişlerse, eğer ücretler hem talep kaynağı ve hem de giderin belirleyicisiyse, eğer bir dünya ekonomisi varsa, eğer ihracat genel talebin uyarıcısıysa, eğer rekabet gücü ihraç yeteneğine dönüşüyorsa, sınıflı bir toplumu çözümleyen siyasal iktisat, toplumun mal varlığını yoketmek üzere doğmuş bu bilim, korku'yu ilgi alanının dışına çıkaramaz; çıkarmıyor. Siyasal iktisatın içinde korku, bu bölümde, ele alınıyor.

Korku, siyasal iktisatın içine nasıl giriyor; o kadar zor değil. Var olanı göstermek, nesne'nin dürüstçe resmedilmesini gerektiriyor. İktisatçılar bu resmetme işine bir zaman «model yapma» dediler, uzunca bir zaman nesne'nin çarpık resimlerini yaptıktan sonra vazgeçtiler. Nesne'nin basit ve dürüst resmini yapmak da mümkün.

Kapalı bir ekonomi varsayılabilir; dış ticaretin yok olduğunu değil, bir ülke ekonomisi için önemli bir değişken

olmadığını düşünmeyi anlatıyor. Kapitalistler ve işçiler var; ücretler, istendiği ölçüde artırılamaz. Bir noktadan sonra kârlılık kalmaz. Ancak ücretleri de bir ölçüde mutlaka artırmak gerekiyor; çünkü, kapitalistler az sayıda oldukları için üretilen malların hepsini tüketemiyorlar. Kapitalistlerin ürettikleri malları tüketmek için mutlaka ücretliler gerek; üretimin artması için de, ücret ödemelerinin artması zorunlu oluyor.

Bunun ayarlanması bir yönetim işidir: Kapitalistler işçilerin uysal olmasını istiyorlar.

Artık kapalılık varsayımı gerekli değil: Ekonomi açılıyor. Ekonomiyi dışa açmak, işçilerin uysal olması için, yeni bir gerekçeye daha sahip olmak anlamına geliyor. Şöyle de söyleyebilirim; bir ekonomi ne kadar dışa açılıyorsa, uluslararası ekonomik düzenin istikrarsızlığı nedeniyle, işçilerin o ölçüde uysal olmaları isteniyor. Çünkü ihracat, uluslararası piyasalarda rekabet gücünü saklı tutmakla mümkün. Rekabet gücü ise işçi verimliliğiyle ücretlere bağlı olarak duruyor. Kapitalist ekonomi, işçi verimliliğini, çok zaman kontrol edemediği değişkenlerin bir ürünü sayıyor; bu nedenle ücretleri kontrol etmeyi tercih ediyor.

Ücretleri kontrol etmek işçileri kontrol etmek demektir.

İşçileri kontrol edebilmek için işçileri korkutmak gerekiyor.

İşçileri kontrol edebilmenin, dışa açılan bir ekonomi için, ne demek olduğunu, devalüasyon ile karşılaştırarak daha açık yapmak da mümkün: Devalüasyon, bir ülkenin ürettiği malları yabancı paralar cinsinden ucuzlatmak demek. Bin Türk Lirası ile uluslararası rekabete açılan bir mal, Amerikan Doları yüz lira iken on dolar eşit oluyor. Ancak Amerikan Doları beş yüz lira ise, aynı malı iki dolar ile elde etmek mümkündür.

Bu alış-verişi, paranın aracılığına son vererek, tekrar anlatmak durumundayım. Uluslararası rekabete açılan bin liralık malı, Türkiye'de bir işçinin, beş saat çalışarak ürettiği düşünülebilir. Bu durumda bir Amerikan işvereni,

ilk önce, on dolar ödeyerek bir Türk işçisinin beş saatlık emeğinin ürününü satın alabiliyor. Bu örneği, mal aracılığına son vererek de, açıklamak zorundayım: Bir Amerikan işvereni, ilk durumda, on dolar vererek bir Türk işçisini beş saat çalıştırabiliyor. Şimdi devalüasyon oluyor ve bir Amerikan Doları beş yüz Türk lirasına çıkıyor. Paranın ve malın aracılığına son veriyorum. Yeni durumda Amerikan işvereni, iki dolar vererek, bir Türk işçisini beş saat çalıştırabiliyor. Önceki durumda, devalüasyon öncesinde, iki dolar vererek bir Türk işçisini bir saat çalıştırabiliyor iken, devalüasyondan sonra iki dolara, aynı Türk işçisini beş saat çalıştırabiliyor.

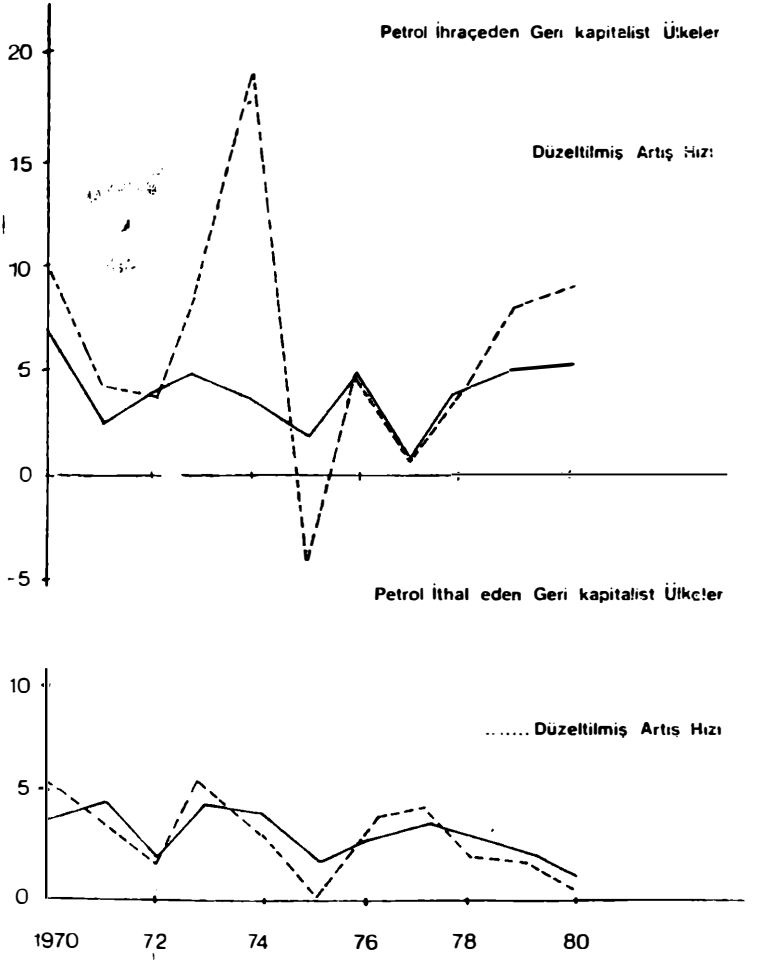
Devalüasyon olmadığı düşünülebilir; Türkiye'de işçilerin uysallaştığı ya da uysal davranmaya ikna edildiği resmedilebilir. Türkiye'de işçilerin, aynı ücrete, eskisinin beş kat daha uzun çalışmaya razı oldukları kabul edilebilir. Bu durumda, Türkiye'nin ihracat yeteneğinde, söz konusu devalüasyon oranında, sanki devalüasyon yapılmışça, bir iyileşme ortaya çıkıyor.

İyilik bu kadar değil; uysal ve «ihracat sever» işçilerin bulunduğu bir dünya, ihracat yeteneği açısından, devalüasyon ile aynı sonucu doğurmakla birlikte, başka açılardan devalüasyondan çok daha iyi sonuçlar veriyor. Devalüasyon, ithal mallarının fiyatını yükselterek, üretim yapısı içinde ithal girdilerinin payı ölçüsünde, maliyetler ve buradan da fiyatlar genel düzeyini olumsuz yönde etkiliyor. İhracata açık üretim kollarında, ithal girdilerinin payı ölçüsünde önce doğrudan, daha sonra da diğer üretim kollarından alınan girdiler nedeniyle dolaylı olarak, maliyeti ve fiyatları yükselterek ihracat gücünü yine de olumsuz yönde etkilemeye başlıyor. Uysal ve «ihracat sever» işçilerin uysallık örnekleri vermeleri halinde, devalüasyona bağlı bu tür sakıncalar ortaya çıkmıyor.

Kapitalist bir ekonomide, sermayedarlar, mümkün olduğu ölçüde işçileri korkutmayı devalüasyona tercih ediyorlar.

Bu basit modeli bir ölçüde geliştirmek mümkün: Temel mallar üreten bir sektör ile tüketim malları üreten

DIŞ TİCARET HADLERİNE GORE DÜZELTİLMİŞ
FERT BAŞINA GSMH ARTIŞ HIZLARI

World Bank, World Developmaut Report 1980, Wasli. D.C. 1980. S.Y.

bir sektör düşünülebilir. İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan Vietnam Savaşı'nın sonuna kadar süren dönemde, bu tür düşünmelere, iki sektörlü model adı verillyordu. Temel mallar, tarımsal ürünler veya yakıt için madenler olabilir. Bunların fiyatlarının da, tıpkı ücretler türünden, ayarlanması siyasal iktisatın işi oluyor. Temel malların fiyatları alabildiğine yüksek tutulamıyor; maliyetlere girdiği için kârlılığı etkiliyor. Kârlılık hesapları açısından temel malların fiyatlarının sürekli ve mümkün olduğu ölçüde düsük tutulması ve düşürülmesi gerekiyor. Ancak siyasal iktisatta, süreçlerin çoğunda, tek yöne çekişler mümkün olmuyor. Temel mallar üreticilerine verilen fiyatlar, üretim hacmiyle birlikte, bir satın alma gücünü oluşturuyor. Modelin ikinci sektöründe üretimi artırabilmek için, temel mallar üreten sektörde, üretimi ve/veya verilen fiyatları yükseltmek zorunlu oluyor.

Daha karışık hale gelen bu modeli de dışa açmak zamanı geldi: Ancak yalnızca çok karışık olmaması için değil aynı zamanda daha açıklayıcı olması için, temel malları üreten sektörü bir ülke veya ülkeler grubu ve sanayi malları üreten sektörü de diğer bir ülke veya ülkeler grubu olarak resmetmekte yarar var. Sanayi malları üreten ülkeler de, firma kârlılığı açısından temel mallar üreten ülkelere verilecek fiyatların düşük olmasını istiyorlar. Yalnız bu ülkelere artan ölçüde sanayi malı satabilmek için de, temel mallar fiyatlarının çok da düşük tutulması gerekiyor.

Sanayi malları üreten ülkeler, temel mallar üreten ülkelerin uysal olmasını istiyorlar.

Uysal yapmak için korkutmak gerek.

Temel mallar fiyatları ile sanayi malları fiyatları, temel mallar üreten ülkeler uysal olmaya ikna edildikleri sürece, temel malları üreten ülkelerden sanayi malları üreten ülkelere servet transferinin de aracı oluyor. Bunu temel mallar kategorisini somuta indirgeyerek göstermek oldukça kolay.

Temel mal teke indirgenebilir; petrol. Petrol fiyatlarında 1973 yılı sonundan başlayarak gerçekleştirilen hızlı

artışlar, dünya ölçüsünde, büyük bir servet transferi operasyonunu gerçekleştirdi. Bu operasyonu, Dünya Bankası'nın 1980 yılına ait «Dünya Gelişme Raporu», çok basit ve grafik biçimde sunuyor. Aktarıyorum.

11 petrol ihraç eden geri kapitalist ülke ile 25 petrol ithal eden gerice kapitalist ülkenin yıllık fert başına Gayri Safi Millî Hasıla artışları karşılaştırılıyor. Birer grafik, bilinen ve istatistiklerde kaydedilen Gayri Safi Millî Hasıla ile çiziliyor. Diğeri; petrol üreticileri, petrolleri değerlenmiş olduğu için, tıpkı kendi parası karşısında diğer ülkelerin paralarının devalüe edilmesi türünden, aynı miktarda petrolle daha çok ithal malı alabiliyor. İkinci fert başına Gayri Safi Millî Hasıla grafikleri, böylesi bir düzeltmeyi içeriyor. Düzeltme olmadan petrol ihraç eden ülkeler ortalama olarak, petrol ithal eden gerice kapitalist ülkelerden yılda 0,2 puan daha yüksek fert başına hasıla artışı sağlarken, petrolün ithal gücüne göre düzeltilmiş hasıla artış hızlarının farkı yılda ortalama 2,4 puana çıkıyor.

Nasıl oluyor? Gayet basit; üretim artışlarının dışında bir servet transferi gerçekleşiyor. Petrol ihraç eden geri kapitalist ülkeler, şişeledikleri petrolleri karşılığında, üzüm, incir, soğan, sarmısak, otomobil, silâh alırlarken, bunları daha önce de alıyorlardı, bir de fabrika veya yalı ya da Boğaz (*) alıyorlar. Ya da aynı şişe petrol karşılığında

---

(*) Bakanlar Kurulu Başkanı Turgut Özal'ın siyasal iktisattan habersiz olduğu anlaşılıyor. Boğaz tepelerinin bir Suudi zenginine satılmasıyla ilgili olarak şunları söylemiş:

«Boğaziçi'ndeki tepeyi dostumuz Prens Abdullah kendi parasıyla almıştır. Biz, Boğaziçi'ni hediye etmiyoruz.»

Cumhuriyet, 24 Şubat 1985, s. 7.

Petrol fiyatlarına zamdan önce Suudiler, Türkiye'de Boğaz tepesi alamıyorlardı. Boğaz tepesi Suudiler'e, aynı şişe petrol almak için, incir, üzüm, soğan ve sarmısağa ek olarak veriliyor.

Boğaz tepesinin yeni sahibi Suudi'nin İstanbul Belediyesi Reisi'ne söyledikleri, bunu, doğruluyor.

«Suudi Arabistan'la son zamanlarda çok iyi kardeşçe ilişkiler kurulmasında benim katkılarım çok büyük. Bu çok muhterem şahsiyetin İstanbul'un baş hemşerisi olmasını baştan

eskiden aldıkları incir, üzüm, soğan ve sarmısağa ek olarak, Türkiye'de Türkler veya Avrupalılar için yapılmış olan turistik tesislerde kalmak ve ayaklarını suya sokmak istiyorlar. Kabul ediliyor.

Petrol fiyatları artışının sonuçları çok kısa bir zamana sıkıştığı ve petrol zenginleri büyük bir görgüsüzlük içinde pek gösterişli davrandıkları için temel mallar üreten ülkeler ile sanayi malları üreten ülkeler arasındaki servet transferi çok açıklıkla ortaya çıkıyor. Petrol fiyatlarının geleneksel tabloyu, belli bir zaman kesiti için, petrol ihraç eden geri kapitalist ülkeler lehine çevirmesine karşılık, bu ilişki, bir eğilim olarak, servet transferini sanayi malları üreten ülkeler tarafına yapıyor.

Yalnız petrol fiyatlarını, burada, yalnızca bir fiyat makasıyla servet transferini kolayca anlaşılır yaptığı için ele almıyorum. 1973 yılı sonundan itibaren yaşanan petrol serüveni, korkunun siyasal iktisatı içinde, başlı başına bir yere sahip. Bunun için bir açıklayıcı tabloya gerek var.

PETROL İTHALÂTININ ENERJİ TÜKETİMİ İÇİNDE PAYI

	Gelişmiş kapitalist ülkeler	ABD	Batı Avrupa	AET Altılar	Japonya
1961	19,7	6,7	36,5	35,0	54,5
1965	25,7	7,5	50,4	53,3	74,3
1971	33,4	10,6	64,5	67,0	98,0

. . . . . .

L. Lyubimov, Sır'evoy i Energetiçeskiy Krizis i evo Vliyanie Na Kapitalistiçeykuyu Ekonomiku, Mirovaya Ekonomika i Mejdunarodnaya Otnoşeniya, Dekabr' 12, 1974, s. 16.

---

beri ben istedim. Çok muhterem Prens de bana 'artık İstanbul'un hemşehrisi oldum, sen de benim başkanımsın' diyerek 'dile benden ne dilersen' dedi. Ben hemen görgüsüzlük yapıp bir şey istemedim tabii, ama bu sözlerin anlamı çok büyük.»

Cumhuriyet, 24 Şubat 1985, s. 7.

Bu sözler, Suudi zenginlerinin, aynı şişe petrol karşılığında, incir, üzüm, soğan ve sarmısağa ek olarak bir de Boğaz tepesi almaktan hoşnut olduğunu gösteriyor.

Amerika Birleşik Devletleri, uluslararası kapitalist kampda, petrol açısından fiilen otarşik bir özellik gösteriyor; petrol ithalâtı, petrol tüketimi içinde önemsiz sayılacak bir ölçüyü buluyor. Bunu şöyle söylemek de mümkün: Petrol şoku, Amerika Birleşik Devletleri ekonomisini korkutmaz. Şu da eklenebilir: Petrol şoku ve beraberinde getirebilecekleri, kapitalist dünya içinde Amerikan ekonomisinin sarsılan liderliğini sağlamlaştırmanın mekanizmalarını da sağlayabilir.

Buna, doğrudan doğruya firma düzeyinden çıkarılan ve 1960 yılları yerine 1970 yıllarının başlarında bir petrol umacısı yaratmanın ekonomik açıdan gerekliliğini ortaya koyan çözümleme katılabilir. Dünyanın en büyük şirketleri arasında yer alan ve «Yedi Kız Kardeşler» olarak adlandırılan petrol karteli, denizde petrol çıkarımından diğer enerji kaynaklarına uzanan bir alanda önemli yatırım yaptılar (*). Denizden çıkarılacak petrolün satılabilmesi için, dünya petrol fiyatlarının önemli ölçüde yükseltilmesi gerekti.

Bu çözümlemelere ve daha sonraki dönemde işler görünen mekanizmalara bakarak, petrol şokunun tümüyle bir Amerikan senaryosu olduğu ileri sürülebiliyor; sürenler var (**). Uluslararası ekonomik ilişkilerde iradeci yaklaşımlara çok yakınlık duyamıyorum. İki nedenini saya-

---

(*) «Bu zamana doğru, (1970 yıllarının başları, y.k.) ilk bakışta paradoksal görünse de, kartel de afişe fiyatların yükseltilmesiyle ilgilenmeye başladı. Gerçekte 1960 yıllarında kartel şirketleri, kömür çıkarımı, doğal gaz, uranyum konsantresi üretimi dallarında önemli kontrol payları elde ederek petrolden enerji kesimine geçtiler. Eskiden petrolle rekabeti söz konusu olan diğer enerji kesimleri olmadığı için kartel, düşük afişe fiyatlardan yanaydı; şimdi durum değişti. Eski petrol şirketleri, yeni kontrol alanlarına rekabet gücü sağlamak için çaba harcamaya başladılar.»

L. Lyubimov, Sır'evoy i Energetiçeskiy Krizis i evo Vliynie Na Kapitalistiçeykuyu Ekonomiku, Mirovaya Ekonomika i Mejdunarodnaya Otnoşeniye, Dekabr' 12, 1974, s. 18.

(**) Bu çalışmama, isteğim üzere, bir bölüm hazırlayan

bilirim. Birincisi, kapitalist sistemin temel niteliklerinden ve asla değişmeyen özelliklerinden birisinden geliyor: Kapitalistler, kesinlikle, miyoptur. Uzağa bakamazlar (*); uzağa bakmak, kapitalist sistemin yapısına ters düşüyor (**). Bu söylediklerim, kapitalist sistemde uzak görüşlü kimselerin olmadığı anlamına gelmiyor; var. Ancak bunların

---

arkadaşım Ergun Türkcan, başka bir çalışmasında, böyle bir plan'a yatkın görünüyor.

«Artık, 1950'ler ve 1960'lardaki dolar kıtlığı değil, tersine dolar bolluğu yaşanıyordu. Böyle olunca, uluslararası anahtar para (key currency) olma durumunu, üstelik kendi sistemi dışında dolar yaratıldığı için de dolar arzını kontrol etmeyi de elinden kaçırmak üzere olan ABD olayın sadece ekonomik sonuçları açısından değil, uluslararası likiditeyi kendi siyasî amaçları için de kullanma imkânını yitirmeye başladığını görerek petrol şokunu 'planlamış' olabilir.»

«Bunun ötesinde, çoğu ABD kökenli büyük petrol şirketleri ve sahip olduğu üstün petrol teknolojisiyle dünya petrol üretimini (SSCB dışında) ve satışını, kim ne derse desin OPEC'e rağmen, dolaylı olarak, etkin biçimde kontrol edebilir. Ancak bu mekanizmayı işletebilmek için bir krize ve yeni bir dolar kıtlığı 'havasına' ihtiyaç vardır. Genelde fiyatlar, özelde petrol fiyatları yükselince, birkaç 'müttefik' dışında tüm ülkeler cari açık verecek, finansman yani dolar arayacaktır. Bu ise ABD'nin elinde siyasî bir araçtır.»

Ergun Türkcan, Dünya Krizi mi, Petrol Krizi mi, Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım, Ankara, 1984, s. 64.

(*) Rosa Luxemburg'un çok net anlattığı mekanizmanın, kapitalist sistemde üretici sayısının azalmasına karşın, hâlâ geçerliliğini koruduğunu düşünüyorum.

«Kapitalist üretim, temelinde, hiç bir planlı yönetim olmaksızın, çok sayıda özel üretici ile üretimdir. Bu üreticiler arasındaki tek toplumsal halka, değişim olayıdır. Toplumsal ihtiyaçları hesaplamada yeniden üretimin, daha önceki emek döneminin deneyimini sürdürmekten başka, hiç bir ip ucu yoktur.»

Rosa Luxemburg, The Accumulation of Capital, London, 1963, s. 34.

(**) Sermayedarlar, planlama kavramına, yalnızca sosyalizm çıkışlı olduğunu düşündükleri için değil, uzak görüşlü olmak mantıklarına da ters geldiği için karşı duruyorlar.

öngörüleri kesinlikle sistem içinde etkin olamıyor. Çünkü açık ya da kapalı, kapitalist sistem içinde uzağa bakanların öngörüleri, kapitalist sistemin temel varsayımlarından özveriyi gerektiriyor.

İkincisi, kapitalist sistemin çözümü siyasaldır. Siyasal çözüm yoksa, kapitalist sistem için bunalım ne kadar kaçınılmaz ise bunalımdan çıkış da o kadar öyledir. Ayrıca eşitsiz gelişme yasası, bunalımdan önce, bunalımda ve çıkışta da geçerli oluyor. Bunalımın yükü, hiç bir zaman aktörler ve ortaklar arasında eşit dağıtılmıyor. Firma düzeyinde zayıfların daha zayıf ve güçlülerin daha güçlü bir biçimde çıkmaları türünden sistemin güçlü ortağı, lideri de denebilir, diğerlerinden daha çok tazeleneerek bunalımı geride bırakmış olabiliyor.

Böyle bir çözümleme, iradeci senaryoların yerine geçiyor.

Böyle bir çözümleme içinde petrol bunalımına, her türlü iradeci senaryoda olduğundan çok daha büyük bir rol düşüyor. Şöyle açıklayabilirim: Petrol bunalımı dünyanın her yerinde var olan yaşam biçiminin tehlikede olduğu izlenimini verdi. Yaşam biçimini tehdit etti ve bu tehdit en çok, petrol açısından otarşik bir yapıda olan, Amerika Birleşik Devletleri içinde gerçekleşti. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşam biçimi, American way of life, Amerikan yaşam biçimidir; otomobil, evin uzatılması, extension of home, olarak da adlandırılıyor (*). Otomobil ve çeşitli dayanıklı tüketim malları, başta petrol olmak üzere enerji yoğunluğu yüksek yaşam araçlarını oluşturuyor. Petrol bunalımı, en çok Amerikan yurttaşı için bir tehdit olarak görünüyor.

Petrol bunalımı, Amerikan yurttaşının beynini yıkıyor. Petrol şokunun içerdiği Amerikan yaşam biçimine yö-

(*) İki örnek verebilirim; dünyanın diğer insanları yalnızca komik Amerikan filmlerinden hatırlıyor, drive-in movie ile Amerikan yurttaşı, otomobilinden inmeden sinemaya gidebiliyor. Ya da otomobilinden inmeden hamburgerini alıp yiyebiliyor.

nelik tehdit, Amerikan yurttaşında, kitaplarda yazılı diğer endişe, kaygı ve önemsemeleri kazıyor.

Petrol şoku, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer ülkelerde, Ikinci Savaş'tan sonra uygar yaşamın alfabesi ya da asgari müşterekleri olarak kabul edilen ilkelerin unutulmasını hazırlıyor.

Bir örnek verebilirim: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere dünyanın bütün kapitalist ekonomilerinde işsizliğe çare bulmak ve çalışma düzeyini yükseltmek hükümetlerin temel ve tartışılmaz amaçlarından birisi kabul edildi. Bunun bir somut anlamı var: Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde işsizlik oranının yüzde beş çevresine yaklaşması, toplum için bir utanç nedeni ve bir alârm işareti sayıldı.

Dünyanın her tarafında bulunur; gerçekçilik adına insan onuruna saygısızlık savunulur. İşsizliğin, insan psikolojisi üzerinde yıpratıcı ve insan onurunu zedeleyici etkileri var. Milton Friedman, hiç bir zaman insan onurunu ciddiye almadı. 1968 yılında, dünya gericiliğinin temel dergilerinden birisi olan American Economic Review'da, yayınladığı bir makalesinde, «doğal işsizlik oranı», natural unemploymentrate, kavramını ortaya attı[1]. İşsizlikten, İkinci Dünya Savaşı sonundan beri duyulan rahatsızlığı or-

---

Ayrıca bazı istatistik özetleri aktarabilecek durumdayım: Toplam tüketim harcamaları içinde «dayanıklı malların payı Birleşik Devletler'de en yüksektir; aşağı yukarı 1929 yılındaki düzeyinde istikrarı bulmuş görünüyor. Ancak dayanıklılar içinde temelli değişiklikler oldu. Otomobil ve ev âletlerinin (Türkçede buna buzdolabı, fırın, çamaşır makinasının renginden dolayı beyazlar deniyor, y.k.) payı büyük ölçüde artarken, döşeme ve diğer 'geleneksel' malların payı azaldı.»

Dayanıklıların tüketim harcamaları içindeki payı, 1929 yılında yüzde 11,9, 1950 yılında yüzde 13,4, 1957 yılında yüzde 11,9 ve 1968 yılında ise yüzde 12,4 oldu.

«Otomobil kullanımının kütlesel boyutta yayılmasının 1950 ve 1960 yıllarında başladığı Batı Avrupa ve Japonya'da, talep, uzun süre en yüksek düzeylerde arttı ve bunalım dönemlerinde bile artışını sürdürdü.»

S. Menshikov, The Economic Cycle: Postwar Developments, Moscow, 1975, s. 214 ve 215.

tadan kaldırarak, işsizlerin yükseldiği bir ortamda rahat edebilmeyi yazdı. Petrol şokundan sonra, doğal işsizlik oranı, temel ders kitaplarına girdi[2]. Işsizler için rahatsızlık duymak, endişelenmek, uygar toplumların ve insanların reçetelerinden çıkarıldı.

Hiç bir zaman kişilere aşırı roller yüklenmesinden yana olamadım. İnsanların büyüyle öldürülebileceklerine inanıyorum; ancak kahvelerine yeterli ölçüde arsenik konulması koşuluyla, ölürler. Keynes'i, Friedman'ın yeniden öldürdüğü ya da tahttan indirdiği düşüncelerine hiç katılamıyorum. Keynes'in iktisatının başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere dünyanın bütün kapitalist ülke üniversitelerini egemenliği altına aldığı zamanda bile Friedman'ın temel çalışması «Essays in Positive Economics», biliniyor ve okutuluyordu. Friedman, Popperci iktisat yöntemi görüşleri ve Keynes'in tüketim fonksiyonu üzerine istatistik çeşitlemeleri nedeniyle biliniyor ve okutuluyordu. Friedman'ın para ile ilgili tezleri, bazı yerlerde bir anokronik, bazı yerlerde de eksantrik bir tez olarak değerlendiriliyordu.

Değerli iktisatçı arkadaşım Doçent Doktor Ergun Türkcan, bu kitap için, hazırladığı bölümde, «kapitalizmin kötü deneyimlerinden aldığı dersler Keynes iktisadı adı altında formüle edilmişti» diyor. Daha çok Birinci Savaş sonrası deflasyonist politikalar ve bu politikaların taşıdığı toplumsal sorunlar ile Büyük Bunalım'ı kastediyor. Keynes bu deneyimlerden dersler çıkarıyor ve bunlar, İkinci Savaş sonrasında kapitalist ekonomilerin ekonomik anayasalarını meydana getiriyor.

Kapitalist dünyanın İkinci Savaş sonrasında benimsediği ekonomik anayasasını yıkmayı, ilk önce Latin Amerika'da denemesi bir rastlantı değil. Latin Amerika'da yapılan laboratuar denemeleri, korkudan korkmamak gerektiğini gösterdi.

Bunalımlar kapitalizmin hatıra defteridirler.

Rosa Luxemburg'un açıklıkla yazdığı görüşün geçerliliğini koruduğunu düşünüyorum: «In taking account of social requirements reproduction has no clue to go on

other than the experiences of the preceding labour period.» Bu üretimde olduğu kadar, kapitalist toplumda, bir bütün olarak ele alındığında da, doğruluğunu koruyor.

Doların altına bağlantısının kaldırıldığı 1971 yılından sonra hızla yoğunluk kazanan yeni anlayış, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kutsal sayılan ekonomik amaç ve araç sandığını reddetmeye dayanıyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan Vietnam Savaşı sonuna kadar geçen dönemde ise, Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde uygulanan politikaları günahkâr saymak bir temel politika oluyor.

Birinci Savaş öncesinden İkinci Büyük Savaş öncesine uzanan bir dönem, İkinci Savaş sonu ile Vietnam Savaşı sonu arası bir diğer dönem ve Vietnam Savaşı'nın bitimi ve daha net olursa, doların altınla bağının koparıldığı tarihten bu yana geçen zaman aralığı da bir dönem olarak düşünülürse, sonraki dönem öncekini ip ucu sayıyor ve yalnızca önceki dönemi tekrarlamamayı bir politika olarak ve kıskançlıkla uyguluyor.

Yirminci yüzyılın ilk otuz yılında yok, Keynesian dönemde ise en önde bir yer de var. En önde gelen kapitalist ülkelerdeki kalkınma mekanizmasını ve farklarını inceleyen bir çalışma, bu dönemde, «ekonomik kalkınma, her yerde, bir ulusal amaç oldu» diyor. Yeni dönemde ekonomik kalkınma yurttaşların istekleri ve yönetimlerin kaygıları olmaktan çıktı.

Friedman yazdığı için ekonomik kalkınma özenli bir amaç olma özelliğini kaybetmedi; deflasyonist politikalar geçerlilik kazandığı için Friedman ön plana çıktı. Tıpkı İkinci Savaş öncesi dönemde olduğu gibi, üretimi düşüren, işsizliği artıran deflasyonist politikalardan, hükümetler, korkmamaya başladığı için ve işsiz yığınlar ile gelir dağılımının aşırı ölçüde bozulmasından korkmamayı Latin Amerika'da sınayarak öğrendikleri için Friedmancılık olarak yeni bir isim verilen deflasyonist politikalar geçer akçe oldu.

Birinci Dünya Savaşı'ndan dünya, kapitalizmin karşıtı bir yönetim biçimi ile çıktı. Almanya ve Macaristan'da benzer Sovyet rejimleri, kısa dönemler için de olsa, ba-

şarılı oldular. Kapitalizmin lideri durumundaki Birleşik Krallık'ta 1926 yılında genel grev oldu. Büyük Bunalım milyonlarca işçiyi patlamaya hazır noktalara getirdi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sosyalist sistem çok daha genişleyerek çıktı.

Kapitalist sistem, rakip ve genişleyen bir sistemle karşı karşıya geldi.

Dolaylı olarak bir teşhis kondu: Fiyat Hareketleri. Mal fiyatları ile işgücü fiyatlarındaki aşırı hareketlerin sistemi zayıf düşürdüğü ve sistemin aşırı fiyat hareketlerini kendiliğinden önleyemediği konusunda, dillendirilmeyen bir görüş birliği ortaya çıktı.

John Hicks, yıllar önce, Keynesian sisteme, fixprice sistemi, sabit fiyatlar düzeni, demekle doğru bir noktaya parmak bastı. Keynes sistemi, iş gücü fiyatlarının geriye gitmesine izin vermeden istihdamı artırmaya dayanıyor; böylece, fiyatların olabildiğince düşerek ve istihdamın azalmasına izin vererek denge sağlamak anlamına gelen deflasyonist ekonomik politikaları kesinlikle reddediyor.

Bir ülkede ekonomik dengesizlik çıkabilir, kapitalizmde dengesizlik hep aşırı üretimdir, bunun için ihracatı artırmak gerekebilir. Üretim artığı varsa ve ihracat artırılmak isteniyorsa, ne yapılabilir? Artık üretime rekabet kazandırabilmek için fiyatını düşürmek veya aynı anlama gelmek üzere, ülke parasının değerini indirmek, bir politika olarak ortaya çıkıyor. Böyle bir durumda artık üretimi olan ülkenin ihracatı artıyor ve buna karşın karşısındaki ülkeden yapılan ithalât azalıyor. Keynes sistemi, böyle bir politikayı, kendi ahlâk koduna uygun bulmuyor: Komşunu Fakirleştirmek. Karşı ülkeden ithalât azalacağı için, bu, söz konusu ülkede istihdam ve gelir düşüşüne neden oluyor. Bu nedenle Keynes sisteminde, döviz fiyatlarının da sabit olması temeldir. Döviz kurlarının serbestliği, bir bilgisizlik sonucu değil, sonuçları reddedildiği için ve bilinçli olarak reddediliyor.

Döviz fiyatlarındaki sabitlik açıktır; işçi ücretlerinin geriye düşmemesi, bir gizli ilke olarak saklı tutuluyor. İstihdamı gözetmek hükümetlerin temel görevleri arasına

giriyor ve istihdam artırıcı harcamalar, her türlü zahmete değer bulunuyor. Şöyle de ifade edilebilir; tam istihdamı sağlamanın hükümetlerin temel sorumlulukları arasına girmesi, aynı zamanda, ücretlerin geriye düşmesini önlemek anlamına da geliyor. Çünkü, deflasyonist politikalar, ister politikanın ilânı sırasında işçilerle anlaşarak işçilerin ücretlerinde bir azalmaya razı olmaları türünden olsun veya isterse istihdamın düşürülmesi sonucu işgücüne talebin azalmasıyla ortaya çıksın, her halde, ücretlerin düşmesiyle özdeş tutuluyor (*). Tam istihdamı hükümetlerin temel sorumluluğu yapan Keynesian reçete ise deflasyonist, politikaları aforoz etmeyi anlatıyor (**). Keynes, hatıra defterlerini okuyor.

Mal ve hizmetler üzerine hükümetlerin yapmış oldukları harcamaların, cari fiyatlarla Gayri Safi Millî Hasıla'lara bölümünü gösteren tablo son derece açık: Savaşa hazırlığın gerektirdiği harcamaları da içeren 1938 yılı bir yana, 1950 ile 1960 yılları arasında, tüm Batı ekonomile-

---

(*) «Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, bir ülke ödemeler güçlüğüyle karşılaşınca, dengeyi sağlayıcı mekanizma faiz hadlerini yükseltmek ve yurt içinde deflasyonist politika uygulamak oluyordu. Bunun ithal talebi ile o zamanlar ücretler aşağıya doğru oynak olduğu için ücretleri düşüreceği varsayılıyordu.»

A. Madison, Economic Growth in the West - Comparative Experience in Europe and North America, N.Y. 1965, s. 185.

(**) John Maynard Keynes'in ülkesi Britanya'da ücret ve döviz kuru arasındaki karmaşıklık, 1926 Genel Grevi'nin şimşeğinde, açık oluyor.

«1920 yıllarında politika iki düşüncenin egemenliğindeydi; on yılın ilk yarısında temel düşünce, bir büyük finansman merkezi olarak Britanya'nın durumunu yeniden sağlamaktı ve bu temel düşünce 1925 yılında eski parite üzerinden Altın Standardı'nın restorasyonuna kadar vardırıldı. Bundan sonra temel düşünce ücret düzeyinin böyle bir parite için çok yüksek olduğu ve bu nedenle düşürülmesi gerektiği noktasında yoğunlaştı; fakat 1926 Genel Grevi'nden sonra bu politikayı uygulamaya koyma yönünde bir daha deneme yapılmadı.»

Arthur Lewis, Economic Survey 1919-1939, ilk baskı 1949, London, 1978, s. 80.

rinde devletin ekonomik harcamalarında dramatik artışlar gözleniyor.

GSMH'ya ORANLA DEVLETLERİN MAL VE HİZMET HARCAMALARI

	1870	1913	1938	1950	1960
Belçika				9,8	12,1
Danimarka			9,3	10,3	12,6
Fransa			13,0	12,9	13,3
Almanya			23,1	14,4	13,6
İtalya	9,7	9,8	16,3	11,1	14,5
Hollanda		11,0[a]	11,4	12,6	13,5
Norveç	3,8	6,3	9,9	10,6	14,6
İsveç	4,7	5,6	10,4[b]	13,9	17,7
İsviçre					12,1[c]
Birleşik Krallık	4,9	7,2	13,5	15,6	16,6
Kanada	4,6	8,1	10,9	10,6	14,4
Birleşik Devletler	3,7[d]	4,2	10,1	10,6	17,2

a) 1921, b) 1930-39 ortalama, c) 1959, d) 1869-78 ortalama.

A. Madison, Economic Growth in the West - Comparative Experience in Europe and North America, N. Y., 1965, s. 103.

Harcamak, regülasyonu da beraberinde getiriyor (*). Devlet harcamalarının artması, devletin ekonomik yaşa-

(*) İçinde yaşanılan dönemde, bu döneme bir tepki olarak, hem devlet harcamaları kısılıyor ve hem de devletin ekonomik müdahaleleri aforoz ediliyor. Buna bir de isim var: Deregulation.

Amerika Birleşik Devletleri, Latin Amerika'ya, bu yeni malını ihraç ediyor; Türkiye de ithalâtçı oluyor. Türkiye'de devlet işletmelerini satma humması ve devletin ekonomik yaşama müdahalesini günah sayma bağnazlığı, tümüyle bir ithal metaı olarak ortaya çıkıyor.

Tekrarlıyorum: Türkiye, tarihinin en kopyacı dönemini yaşıyor.

ma müdahalesinin, mümkün olan ölçüde düzeltici etkilerinin, varlığını anlatıyor.

Şimdi buradaki çözümlemelerin tümüyle dışında bir kaynaktan üç aktarma yapıyorum. Birincisi şu: «Avrupa'da savaş sonrası ekonomik kalkınmanın hızlanmasının temel nedeni, hükümetlerin, yüksek ve kararlı talep ve yatırım düzeylerini sürdürme eylemleridir. Hükümet politikaları, savaş öncesi yıllardaki genellikle abartıcı yönde etkileme yerine, özel kesimin resesyon ve enflasyon eğilimlerini düzeltmeye yardımcı oldu»[4]. Britanyalı istatistikçiden ikinci aktarma şöyle: «Kıta Avrupası'nda, 1950 yıllarını içine alan on yıl, tüm tarihsel kayıtları aşan üretim, tüketim, verimlilik, yatırım ve istihdam büyümesi ve gerçekte resesyonlarla hiç kesilmeyen kalkınma ritmiyle, pek parlak oldu»[5]. Sonuncu aktarma ise şöyle yazıyor: «1950 yıllarının bir temel özelliği, gelirler politikasının yetersiz kullanılışıdır. Bir açık ekonomide, fiyat rekabetine çok çabuk cevap veren gelirler politikasının çok etkili olabileceğinin açık olmasına karşın çok az hükümet böyle bir politikaya propaganda etmek için gerekli çabayı gösterdi»[6]. Fiyatları da göstererek ücret artışlarını durdurmayı, düşürmeyi veya dondurmayı anlatan gelirler denenmedi. 1926 Genel Grevi'nin alınan dersler, Keynesian reçeteler olarak ortada durdu.

Batı iktisatı, Keynesian iktisatla birlikte ve Keynes'in iktisatında daha çok, talep ile arz arasında, gerçek yaşamda olmayan bir kopukluk veya ikilemi varsayıyor; iktisat düşüncesinin talep ile arz arasında kurulan bir tahteravalli donuklaşmasını sağlıyor. Buna, bakış açısı yol açıyor; zıtların birliği çözümlemesinin aydınlatan ışığında bakmayı bilmiyor. Tüketim ve üretim, aynı anlama gelmek üzere, talep ile arz, zıtların birliğini oluşturuyor.

Sorun üretimin realizasyonudur; realize edilmeyen üretim süreci, üretime ulaşamıyor. Satış olmadan sürekli üretim mümkün mü? Tüketmeden, sürekli üretim olamıyor. Kamu harcamlarının artışı, sürekli aşırı üretim dönemine girmiş olan kapitalist sistemde, realizasyon sorunun çözümünde önemli manivelalardan birisi olabiliyor.

Tek değil; dış ticareti ve özellikle ihracatı da modele eklemek gerekiyor. Bir tablo sunuyorum, pek çok açıklayıcı. Bu tabloya dayanarak, başka istatistiklerden de bilinen, üç eğilimin altını çizmek mümkün olabiliyor. Bir: Büyük Bunalım'dan önceki son yıl olan 1929 yılında, başta gelen bütün ekonomilerin, ulusal gelire oranla ihracat oranları düşmüş görünüyor (*). İki: Savaştan sonra hepsinin ihracatlarının gayri safi hasılaya oranlarında önemli artışlar kaydediliyor. Üç: Savaş sonrasında, ihracatı en hızlı artan ekonomilerin, Batı Almanya, İtalya, Fransa ve tabloda yer almayan Japonya, aynı zamanda en hızlı ulusal gelir artış hızlarını sergiliyorlar. İhracat artış hızı ile ulusal gelir artışı arasında, bir nedensellik başlangıcı aramadan, bir birliktelik görülebiliyor.

İhracatı artırmak, üretimi realize etmek ve istihdam azalışını önlemek için, önemli bir politika sayılıyor. Keynesian reçetenin temellerinden birisini oluşturuyor; ancak, bu reçete her ne pahasına olursa olsun ihracat artışından yana bir tutumu önermiyor. Bir ülkenin döviz kurunun değerini düşürerek ve sürekli oynayan döviz kurları ile ihracatını artırmaya çalışmasının, diğer ülkeleri de aynı yolu izlemeye davet etmesi doğal kabul ediliyor.

(*) Arthur Lewis, çok kısa bir biçimde, ihracat ile dünya sanayiinin atölyesi sayılan Birleşik Krallık'ın yazgısı arasındaki bağlantıyı anlatıyor; aktarıyorum.

«On dokuzuncu yüzyılın birinci yarısında, Britiş ihracatının büyümesi şaşırtıcı oldu; 60 yıllarına kadar ihracatın artış hızı sürekli arttı ve bu on yılda yüzde sekiz ortalamayı buldu.»

«Yüz yılın sonunda Britiş ihracatının artış hızı yüzde birin altına düştü.»

«1880 ve 1890 yıllarında Britiş imalât ürünleri ihracatı, dünya imalât malları ihracatındaki gerilemeden olumsuz yönde etkilendi. Ancak yeni ülkelerin sanayileşmesinden daha çok ve daha sürekli etkilendi. 1876/80 yıllarında dünya imalât malları ihracatında Britiş payı yüzde 38 idi; 1911/13 yıllarında bir bütün olarak dünya ticareti hızla gelişirken Britiş payı yalnızca yüzde 27 oldu.»

«Britiş sanayiinin göreceli durgunluğunun temel nedeni, Britanya'nın dünyanın atölyesi olmaktan çıkmış olmasıydı.»

Arthur Lewis, ibid., s. 74 ve 75.

MAL TİCARETİNİN GAYRİ SAFİ HASILAYA ORANI

İthalât: cif

	1870	*1913*	*1929*	*1938*	*1950*	*1960*
Avusturya				24,2[a]	20,6	**25,0**
Belçika-Lüksemburg				28,0	25,9	31,2
Danimarka	28,7[1]	35,5	29,9	21,5[2]	27,6	30,3
Fransa				10,5	10,4[b]	10,8
Almanya	18,5[3]	18,1	14,9	5,9	11,6[c]	14,8[d]
İtalya	11,0[4]	16,5	14,5	13,1	10,6	14,7
Hollanda				23,7	41,2	40,4
Norveç		32,4	26,8	20,7	32,3	33,0
İsveç	16,3	22,9	20,0	16,2	21,2	23,6
İsviçre				17,3	22,8	26,7
Birleşik Krallık	24,4	24,9	22,7	18,7	18,9	17,5
Birleşik Devletler	6,6[5]	5,1	4,5	2,5	3,4	3,1
Kanada				10,2	19,6	16,8

İhracat: fob

	1870	*1913*	*1929*	*1938*	*1950*	*1960*
Avusturya				24,3[a]	14,1	19,8
Belçika-Lüksemburg				26,5	22,1	29,8
Danimarka	21,2[1]	29,1	28,1	20,1[2]	21,5	24,9
Fransa				6,9	10,4[b]	11,8
Almanya	13,1[3]	17,0	15,0	5,4	8,6[c]	16,6[d]
İtalya	10,8[4]	11,3	10,1	6,3	8,6	11,4
Hollanda				17,4	28,3	35,9
Norveç		23,0	18,7	14,5	18,6	19,9
İsveç	17,7	22,1	20,3	16,4	19,8	21,0
İsviçre				14,2	19,7	22,4
Birleşik Krallık	18,8	19,8	14,9	8,2	16,3	14,1
Birleşik Devletler	6,3[5]	6,1	4,9	3,6	3,5	4,0
Kanada				15,7	17,5	14,7

a) Almanya ile ticaret dahil, b) Saar'ı da içeriyor. c) Batı Almanya (Saar hariç) ve Batı Berlin, d) Batı Almanya (Saar hariç) ve Batı Berlin.
1 — 1874, 2 — 1937, 3 — 1875, 4— 1872, 5 — 1869.

. . . . . .

Angus Madison, op. cit., s. 67.

Oynak kurlar bilinmediği ya da denenmediği için değil, oynayan kurlara dayalı bir uluslararası ekonominin kesinlikle kendisini sürdüremeyeceğine inanıldığı için reddediliyor.

İki sorun var: Birisi, Savaş sonrası dönemde ekonomileri yıkılmış, rezervleri tükenmiş ekonomilerin ithalâtlarını başlatmaları için gerekli uluslararası likiditenin bulunması; diğeri ödemeler dengesi açığı veren ülkelerin devalüasyon hakkının olup olmaması ve varsa hangi koşullarda bu hakkını kullanacağının belirlenmesi oluyor. Orta Çağ'dan ekonomik çıkışı sağlayan merkantilist politikalardan, sanıldığından daha fazla, etkilenmiş olan Keynes düzenli bir uluslararası ekonomik ilişkiyi ve düzeni sağlamakla yetkili uluslarüstü güce sahip bir örgütlenmeyi öneriyor (*). Uluslararası Para Fonu, hem ödemeler

---

(*) Keynes, kapitalizmin hatıra defteri olan bunalımları okuyor; bunlardan dersler çıkarıyor. Buradaki çözümlemede, «Keynes» kapitalizmin yakın bunalımlarından çıkarılan kısa dönemli derslerin adı oluyor. Tek değil; buradaki çözümlemelere göre, kesinlikle, tek olmaması gerekiyor.

Engels, bir kez yazdı; ihtiyaç keşfin anasıdır. Sınırlı buluşlar için de geçerli oluyor.

Keynes ile birlikte ve Keynes'ten bağımsız olarak Para Fonu'nun önerilmiş olduğu, Türk okuyucuları için, yeni bir bilgi değil. Aktarıyorum.

«Keynes'e karşı Amerika White Planı'nı öne sürmüştür. ABD Başkanı Roosevelt'in döneminde Amerikan Hazinesi'nin önde gelen ve kilit adamlarından biri olan Harry White'ın hazırladığı plan gerçekte sonradan IMF'nin temellerini oluşturan çekirdek'e dönüşmüştür.»

Y. Doğan. IMF Kıskacında Türkiye 1946-1980, Ankara, 1980, s. 40.

Bir başka araştırmada White hakkında bilgiler tamamlanıyor: Buradaki çözümlemeye, Korkunun Siyasal İktisatı'na tam bir uyumluluk gösteriyor.

Amerikan Maliye Bakan Yardımcısı olan White, Soğuk Savaş öncesinin tipik havasına bağlı olarak «SSCB de kurulacak Fon'a katılabilir» görüşünü savunuyor.

Bundan sonra Ergun Türkcan'ın bir başka çalışmasından iki dipnot aktarıyorum.

«Bir anlamda IMF'in babası sayabileceğimiz H.D. White,

dengesi açıkları ile sıkışmış bir ülkeye kısa zamanlı uluslararası likidite sağlamak ve devalüasyon kararlarını izne bağlamak amacıyla kuruluyor.

Ancak Ikinci Dünya Savaşı öncesi bunalımdan ve Savaş'ın kendisinden, iç ve dış ekonominin kendi haline bırakılamayacak kadar önemli olduğunu öğrenerek (*) çıkan Amerikan ekonomisi, bir de, Avrupa'ya yalnız askerî ve siyasî açıdan değil aynı zamanda ekonomik yönden, sandığından çok daha bağlı olduğunun bilincine varmaya başladı. Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ekonomilerinin bir an önce canlanmalarının kendi çıkarına olduğunu, bunun için Avrupa ekonomilerinin savaşın yıkımına uğramamış Amerikan ekonomisinden ithalât yapmaları gerektiğini, ithalâtın da uluslararası likiditeye bağlı olduğunu anlamakta gecikmedi. Marshall Planı ve bu plan içinde Amerikan ekonomisiyle koordinasyonu sağlamak için, sonradan adında bir harf değişikliği yapan, OECD, bu anlayıştan doğdu.

OECD, zaman içinde, rolünü IMF'ye bıraktı; ancak Marshall Yardımı ve bunun örgütünü Amerikan ekonomisi, iki amaçla birden kullandı. Bir; sağladığı likidite ile dünya ticaretini canlandırdı ve iki; Marshall Yardımı'nı,

---

bu liberal düşüncelerinden ötürü 1948-53 yıllarında ABD'yi saran McCartist solcu avı kampanyasından kurtulamayarak, hayatının son yıllarında soruşturmaya uğradı. Hiç bir zaman komünist olmadığını söyleyen White'ı, bu soruşturmadan erken gelen ölümü kurtardı.»

«White, ölümünden beş yıl sonra 1953'de de bir komünist ajanı olarak ilân edilecektir.»

Ergun Türkcan, IMF'nin Kökenleri,
C. Erdost, ed., IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye, Ankara, 1982, s. 17 ve 18.

(*) «Dalgalanmaları dünya ekonomisini egemenliği altına alan ABD, 1929 yılından bu yana çok öğrendi. Destekleme alımları bir taban sağladığı için, artık, tarımsal fiyatlar felâketli düşüşlerini tekrarlayamaz ve şimdi bütün sorumlu Amerikan yurttaşları, endüstriyel dalgalanmaları enaza indirecek bir bütçe politikasını izlemenin hükümetlerinin görevi olduğunda birleşiyorlar.»

Arthur Lewis, op. cit., s. 175.

Avrupa ülkelerinin iki savaş arasında yoğun bir biçimde kullanmak zorunda kaldıkları ticareti zorlaştıran koruma önlemleri ve ikili anlaşmaları kaldırmaları yönünde bir baskı ve şantaj saydı. Başarılı oldu.

Fakat Marshall Yardımı ile başlayan Amerika'nın Avrupa'ya likidite sağlaması, somut durumda dolar demek oluyor, Amerikan ekonomisi için, belki de en uzak görüşlü senaryo yazarının bile göremediği, bir kolaylığı beraberinde getirdi. Doların Avrupa için ve Avrupa içinde kullanılır olması, istenir ve saklanır duruma gelmesi, bir ülke içinde ilk kez bankanın çıkışını hatırlatan sürecin yeniden yaşanmasını ve bu kez aynı sürecin dünya ölçeğinde ve yalnızca Amerikan ekonomisinin yararına çalışmasını doğurdu. Amerika Birleşik Devletleri, doları kendisine getirildiği zaman belli miktarda altın vermeyi taahhüt etmekle birlikte, hiç kimsenin bunu yapmadığını gördü. Bu, dolar çıkarımını, sanki ülkesinde altın madeninden altın çıkarmakla bir düzeye getirdi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki özel durum, Amerikan ekonomisini, banknot matbaasında altın basabilen bir ekonomi yaptı.

Avantajı çok; saymakla bitmez. Bir bütün olarak alın-

DÜNYA İHRACATININ DAĞILIMI: 1950-1970

Bölgeler	1950	1960	1970
Dünya Toplamı (*)	100.0	100,0	100,0
Gelişmiş kapitalist	60,9	67,4	71,7
Geri kapitalist	31,0	20,7	17,1
Petrol ihracatçıları	7,0	6,1	5,6
Mamul madde ihracatçıları	3,7	2,3	2,3
Diğerleri	20,3	12,3	9,2
Sosyalist ülkeler	8,1	11,8	10,7

(*) Ülkelere dağıtılamayan payları da içeriyor.

Y. Küçük - C. Baysan, Dünya Ekonomisinde Gelişmeler, 1977, Daktilo, s. 4.

dığında Amerikan ekonomisi, dünyanın herhangi bir yerinden ithalât yapacak olsa ve likitidesi bulunmasa, ithalât yapacağı ülkeden veya bir başkasından faizle borçlanmak durumundadır. Fakat değil. Bir ülke için böyle bir zorunluluk var; Amerikan ekonomisi, faiz ödemeden sınırsız borçlanabilen bir özellik kazandı.

Amerikan dolarının dünya ölçüsünde «kıt para» olduğu bir zaman kesitinde, Amerikan ekonomisi, bir sınır tanımaksızın bol miktarda dolar çıkardı. Çok Ülkeli Şirketler (*), ÇÜŞ'ler, işte bu sırada ortaya çıktı. Amerika Birleşik Devletleri, dolar bolluğundan da yararlanarak, çok sayıda büyük firmanın hisselerine satın aldı, ortak oldu ve yeni yatırımlar yaptı.

Pax Americana, Amerikan Barışı, yaşandı. Sonu gelmez sanıldı, geldi (**). Vietnam yenilgisinin arkasından,

---

(*) Multinational Corporations, Türkçeye daha önce Çok Uluslu Şirketler, ÇUŞ'lar, olarak çeviriyorduk; tanımında bir görüş birliği yok. Hisselerine birden çok ülke yurttaşının sahip olması, birden çok ülke yurttaşının yönetimde bulunması ya da birden çok ülkede çalışması, belirleyici özellik olarak ileri sürülebiliyor. Hiç birisi belirleyici olamıyor; çünkü, bu özelliklerin hiç birisi yeni değil.

Birden daha çok ülkede eylemde bulundukları için, Çok Ülkeli Şirketler, ÇÜŞ'ler, deyimini tercih ediyorum.

Yeni olan şu: Gelişmiş sanayi ülkelerinin imalât sanayileri, birden çok ülkeye yayıldı. Nihaî üretime giren parçalar, pek çoğu yine gelişmiş sanayi ülkeleri olmak üzere, bir çok ülkede yapılmaya başladı. Üretimin uluslararasılaşması doğdu.

(**) Değerli iktisatçı Ergun Türkcan, bu çalışmam için hazırladığı bölümde, Amerikan ekonomisini, borçlanma tuzağı ile çalıştırdığı yeni mekanizmanın yardımıyla, etkisine aldığı bütün ülkelerinin kan damarlarını kendisine bağlayarak kanlarını emen bir deve benzetiyor.

Amerika'nın kurduğu bu yeni ilişkiler içinde sağladığı yeni parlak dönemini, kanserli hastanın ölümden önceki son canlılığı olarak, görüyorum.

En azından bir tarihsel önceleyen var: 1870 yılından sonra Büyük Britanya ekonomisinin girdiği bunalım, çağdaşlarınca, devresel olarak nitelendi;uzun sürdü. 1890 yıllarına kadar uzanan bu bunalıma, Great Depression, Büyük Depresyon, adını vermek gerekti. Ancak tarih, bunun, Büyük Britanya eko-

kuşkusuz Vietnam Savaşı finansmanının etkisiyle, dolar tahtından indi. Dolar; Amerikan ekonomisi canlılığını kaybettiği, üzerinde durduğu toprak kaymaya başladığı için tahtından indi.

Şimdi bunun çözümlemesine geliyorum.

Bunun için, iki temel yargımı yazmam gerekiyor. İsteyen ön yargı da diyebilir; bir yakınmam olmaz, çünkü, insan yaşamı eğer boşlukta dönen bir otomobil tekeri değilse, bunu ön yargılara «borçluyuz» (*). Çünkü insan aklı, deneyimleri imbikten geçirdikten sonra yargılara dönüştürüyor. Ön yargıyı, her koşulda aforoz etmek, teorik bir dünyayı reddedip sürekli pratik yaşamayı anlatıyor.

Birinci temel yargı şu: «Çağımız» eşitsiz gelişme yasasının geçerli olduğu çağdır.

İkincisi şöyle: Kapitalizmde, sapmalar, son derece öğreticidir. Bunalımlar, sapmaların yoğunlaştığı dönemler oluyor.

Buradan devam ediyor: Bu dönem, gelişmiş kapitalist ekonomiler için, bir ara iktisat ders programlarından ekonomik dalgalanmaları çıkaracak ölçüde kararlı bir büyüme hızı sağlamakla birlikte, bu hız hem ülkeden ülkeye ve hem de zaman aralıkları içinde değişik seyretti. Sanayileşmiş ülkelerin üretim artışlarındaki eşitsizlik, başlı başına bir dengesizlik kaynağı oldu.

Amerikan istatistikçisi Edward Denison'un, gelişmiş kapitalist ekonomilerdeki büyüme hızları farklılığını açıklamaya çalışan çalışmasından aktardığım tablo, yeteri kadar açık; kendisi konuşuyor, ayrıca dillendirmenin gereği yok. Görülüyor ve tekrarlıyorum, kalkınma hızları aynı ülkede zaman içinde ve aynı zaman kesitinde ülkeler arasında değişiyor.

---

nomisinin ayağının altındaki toprağın kayışı olduğunu kanıtladı.

Kayan, önemli bir basitleme ile, otomotiv sanayiine dayalı, American way of life ve Amerikan ekonomisinin dayanakları oluyor.

(*) Teorik doğrular her zaman sınanmaz; «teorik insan» her pratik olgu karşısında geçerliliğini tartışmak gereğini duymadığı yargılara sahip insandır.

Yine de bir noktanın altını çizmekten kendimi alamıyorum: Tabloda yer almayan Japonya ile birlikte İtalya, Batı Almanya ve Fransa en yüksek büyüme hızlarını gerçekleştiriyorlar. Bu ülkelerin, aynı zamanda, ihracat artış hızında da en üst düzeylere ulaşmış olduklarına değinmiş-

ULUSAL GELİR ARTIŞ HIZLARI: 1950-1962

	1950-62	1950-55	1955-62
Birleşik Devletler	3,3	4,2	2,7
Kuzay Batı Avrupa	4,8	5,7	4,1
Belçika	3,2	3,3	3,2
Danimarka	3,5	1,6	4,9
Fransa	4,9	4,8	5,0
Almanya	7,3	9,9	5,4
Hollanda	4,7	6,0	3,8
Norveç	3,5	3,7	3,3
Birleşik Krallık	2,3	2,3	2,3
İtalya	6,0	6,3	5,7

E. F. Denison, Why Growth Rates Differ, The Brookings Institution, 1967, s. 17.

tim. Bir nokta daha var; bu üç ülke, Japonya ile birlikte ve Sovyetler Birliği'ni de içine alarak, İkinci Büyük Savaş'ta en çok yıkım gören ülkeleri oluşturuyor (*). Bunun, paradoksal görünebilir, Amerikan ekonomisinin üzerine oturduğu toprağı kaydıran önemli bir etken olduğuna işaret etmek durumundayım.

(*) 1975 yılında yayınlanan ve mevcudu kalmayan, «Endüstrileşme Sürecinin Temel Sorunları: Sovyet Deneyimi 1925-1940» adını taşıyan çalışmamda, bu çalışmamı yeniden yazarak ve adını «Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu 1925-1940» olarak değiştirerek yayına hazırladım, belli bir zaman kesitinde sermaye stoğunun büyüklüğü ve varlığının, bir zaman sonra, büyümenin ölü eli olduğunu ileri sürdüm. Bundan, mevcut sermaye stoğunun ekonomi dışı nedenlerle yıkımının başlatılabilirse kalkınmayı hızlandırıcı bir rol oynayabileceği sonucu çıkıyor.

Buradan sapmalara ve sapmaların açıklayıcılığına geliyorum. Bu, aynı zamanda, korkunun siyasal iktisatına kapı oluyor. Bunun için önce, 1965 yılında yayınlanan bir Birleşmiş Milletler çalışmasından aktarmalar yapmak durumundayım.

İkinci Savaş sonrası dönemi ele alıyor ve bir yerde, şöyle başlıyor: «1948-1953 döneminin ilk üç yılında, fiilen tüm sanayileşmiş ekonomiler, İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı yıkım ve düzensizlikten kurtuluşu tamamladılar ve değişen savaş sonrası durumlarına, büyük ölçüde, uymayı başardılar»[7]. Aktarmayı sürdürüyorum: «İkinci Dünya Savaşı'ndan çıkışın sağladığı dürtünün tüketilmiş olduğu 1950 ve 1951 yıllarında, Kore Savaşı, mal gereksinimini artırdı. Kore Savaşı, aynı zamanda, Birleşik Devletler'de, 1949-1950 resesyonundan çıkışta ekonomik eylemin yükselişini sağlamlaştırdı.» Böylece, İkinci Büyük Savaş'tan hemen sonra Amerikan ekonomisinin resesyona girdiği ve bundan Kore Savaşı'nın yarattığı yeni talep ile çıktığı kaydedilmiş oluyor.

Bu bilginin bir yanı pek o kadar önemli değil; savaşların gelişmiş kapitalist ekonomileri canlandırıcı etkileri artık, ders kitaplarına bile girmeye başladı (*). Realizasyon sorunu içinde hükümet harcamaları ve ihracat artışı ile talebi artırmanın önemi biliniyor. Savaş, ekonomik açıdan, hükümetlerin mal ve hizmetler üzerindeki harcamalarını artırması demek.

Savaşın korku yaratan bir yanı da var; dolayısıyla korkunun siyasal iktisatına uzak düşmüyor. Ancak bu bölümün başında çizmeye çalıştığım «model», yalnızca ihracatı değil aynı zamanda ihraç gücünü, aynı anlama gelmek üzere, rekabet yeteneğini de hesaba katıyor. Bu,

(*) «Bazı yıllar fiili reel GSMH, doğal reel GSMH'yı aşıyordu. Bu, esasta, savaş dönemlerinde ve özellikle Birinci Dünya Savaşı (1917-18), İkinci Dünya Savaşı (1942-45), Kore Savaşı (1951-53) ve Vietnam Savaşı'na Birleşik Devletler'in katılmasının ilk yarısında (1965-69) gerçekleşti.

R. Gordon, Macroeconomics, Little, Brown and Company, 1981, s. 13.

doğrudan doğruya ücretler ve ücret artışlarıyla ilgili oluyor. Tek başına savaş, istihdamı zorlaması ve çalışabilir işgücünün önemli bölümünün verimsiz savaş işinde hapsedilmesi nedeniyle, ücret artışına da yol açabilir. Bu nedenle, önce işçilerin ücret artışı istemelerini düşünmemelerini sağlamak gerekiyor.

Düşünmek, istemektir.

Korkmak, istememek.

Bu bölümün başından bir bölümü tekrarladım. Şimdi de bir tekerlemeyi tekrarlıyorum: Eta li sluçayni tovarişi, nyet tovarişi, eta ni sluçayni. Bu bir rastlantı mı yoldaşlar, nyet tovarişi, eta ni sluçayni. Siyaset kitaplarının McCarthyism olarak giren ve aslında Senatör McCarthy'nin boyunu çok aşan «Amerikan-Olmayan Hareketleri Soruşturma», Un-American Activities, hareketinin bu zamanda başlamış olması hiç bir zaman rastlantı değil.

McCarthy Hareketi, şimdiye kadar hep, bir anti-entellektüel hareket olarak yazıldı; bu var. Ancak eksik yazıldı. McCarthy Hareketi, kütlesel düzeyde, Amerikan işçi sınıfını hedef aldı. Amerikan işçi sınıfını korkutmaya amaç edindi ve başardı.

Korkmak, istememektir.

Korkunun siyasal iktisatı içindeki önemli yeri nedeniyle, burada, McCarthyism'i bir ölçüde açmak zorundayım (*). Üç aktarmanın yeterli olabileceğini düşünüyorum. Önce Amerika Birleşik Devletleri iç piyasası için yayınlanmış bir siyaset sözlüğünden McCarthyism'in anlamını aktarıyorum. «MacCarthyism: Komünist veya komünist sempatizanı olmalarından kuşkulanılan kişilerle ilgili yığınsal soruşturma ve işten atma uygulaması. 1950 yıllarında Birleşik Devletler'de yaygın bu uygulama, Birleşik Devletler Dışişleri Bakanlığı ile Ordu Bakanlığı'nı bilinen komünistleri gizlemek ve Birleşik Devletler Demokrat Partisi'ni 'yirmi yıllık ihanet' ile suçlayan Wisconsin'den Cumhuriyetçi Senatör Joseph R. McCarthy tarafından başla-

(*) «Amerika'nın Latin Amerika'ya Yeni İhraç Metalı: McCarthyism» başlıklı ekte, bir ölçü daha fazla genişletmeye çalıştım.

tıldı. McCarthy, 'Hükümeti komünistlerden temizlemek' vaadiyle ortaya çıktı, fakat, bu amacı gerçekleştirmek için baş vurduğu yöntem birçoklarını rahatsız etti ve sonunda Kongre, Senato Sürekli Soruşturma Alt-Komisyonu'nun başkanı olduğu sırada, kendisini takbih etmeyi kararlaştırdı» (*). Bir noktanın altının çizilmesi gerekiyor; sözlüğe göre, MacCarthyism, yığınsal olarak işten atma uygulaması olarak gerçekleşiyor.

İkinci Savaş'tan Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri, çok sıcak bir dostlukla çıktılar. İki ülke halklarının kardeşliği üzerine sürekli ve üstelik abartmalı yayınlar yapıldı. Bunlar, ayrıntılı bir biçimde, başka bir yerde ele alındı (**). İkinci aktarma bu saptamayı, yeniden yaparak başlıyor: «Amerikan ulusal güvenliğinin tehdit edildiği konusunda halkta korku, İkinci Dünya Savaşı sonunda Birleşik Devletler'de yaygın olmaktan gerçekten çok uzaktı»[8]. Roosevelt'in ölümü, yerine yardımcısı Truman'ın seçilmesi ve General Marshall'ın yardım programının yürürlüğe girmesiyle birlikte, dostluğu düşmanlığa çevirmenin çareleri arandı.

McCarthyism bulunan çare oldu. Aynı kaynakta şunlar da yer aldı: «1945 yılında değil 1950 yılında ortaya çıktığı için McCarthyism savaşın bir doğrudan ürünü değildir»[9]. McCarthyism, savaş kışkırtıcılığının içe dönük yüzü oldu. Churchill'in Amerika Birleşik Devletleri'nde açtığı «Demir Perde» edebiyatı, Truman Doktrini ve Marshall Planı, Amerikan halkını bir savaşa hazırlamak için gerekli edebiyatı sağlayabildi.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında sosyoloji kitaplarından kalkınma yazınına geçti; başka nedenlerle birlikte, kütle iletişim araçlarının ve bu arada sinemanın yayılması, otomotiv sanayiine dayalı Amerikan yaşam biçiminin

---

(*) *Walter J. Raymond, Dictionary of Politics, Brunswick Publishing Co., 1978, s. 394.*

Bu sözlük, senatörün adını «Mc» ile yazarken, getirdiği uygulamayı «MacCarthyism» sözcüğüyle veriyor.

(**) *Y. Küçük, Türkiye Üzerine Tezler, İkinci Kitap, İkinci Baskı, İstanbul, 1984.*

dünyanın çok çeşitli yerlerinde bilinir olması, başka önemli etkenlerle birlikte, «bekleyişlerde devrim», «revolution in expectation» adı verilen bir ufuk yükselmesine yol açtı. Dünyanın çok çeşitli yerlerinde insanlar, daha yüksek bir harcama düzeyini istemenin hakları olduğunu düşünmeye başladılar.

McCarthyism, öncelikle Amerika Birleşik Devletleri içinde bekleyişlerde devrimleri bastırmayı ve verilenden daha yukarısını istememeyi öğretmeyi amaç edindi. Bunu başardı. Temel hedefi ücretliler oldu.

Şimdi Amerika Birleşik Devletleri'nde Kongre'nin çalışmalarını özetleyen, son derece kuru dille yazılmış bir kaynaktan aktarmaya sıra geldi. «Ulusun tarihinde pek az hareket, 1940 yılları sonu ve 1950 yıllarının başındaki anti-komünist hareket kadar ulusal yaşamın dokusuna nüfuz etmiştir. Eyaletlerin, kendilerinin, anti-komünist tüzük ve yasaları ile Amerikan-Olmayan Eylemler Komiteleri kurmaları bir yana, kamu ve özel kesim iş yerlerinde sadakat yeminleriyle soruşturmalar günlük olağan işler haline gelmişti. 1958 yılında Profesör Ralph S. Brown, Birleşik Devletler'de 13,5 milyon çalışanın - kabaca işgücünün beşte biri - bir sadakat yemini veya güvenlik testinden geçirilmiş olduğunu hesapladı. Bunlardan 7,2 milyonu kamu kesiminde veya askerlik görevindeydi. Geriye kalanın dökümü şöyle: İmalât, inşaat, nakliyat ve elektrik-gaz kesiminde 4,5 milyon; öğretmenlik dahil meslekî işlerde 1,6 milyon ve arta kalan da yönetim pozisyonlarında. Hukuk mesleğinde, kolej ve üniversite öğretim kadrolarında, kütle iletişim alanında (özellikle sinema ve radyoda) ve ulusal güvenlikle doğrudan ilgisi olmayan (General Electric ile Bell Telephone System Şirketleri'nin tüm çalışanlarını kapsayan programlar dikkat çekici örneklerdir) sanayi dallarında komünistleri ve komünist sempatizanlarını ayıklamak için çok yaygın çaba harcandı»[10]. Komünist ayıklama gerekçesiyle 13,5 milyon emekçi, bunlar arasında General Electric veya Bell Telephone türünden çok büyük şirketlerin bütün işçileri, verem ta-

ramasından geçirilir gibi, muayene ediliyor; kuşkulu görünenler bir kenara ayrılıyor ve işinden atılıyor.

McCarthyism, işçileri korkutmak amacını taşıyor: Korkan, ücret artışı istemiyor.

Sapmalar öğreticidir; Amerikan Barışı'nda, Pax Americana, sapmaların yoğunlaştığı bunalımları kaydetmeyi sürdürüyorum. Yeni bilgi üretmenin gereği yok; unutulmuş ya da daha doğrusu, unutturulmuş olanları hatırlamak yeterli olabiliyor. Unutmamalı, bunalımlar kapitalizmin hatıra defteridir; herkese açık olmaması bir yana, mümkün olduğu ölçüde saklı tutuluyor.

Birleşmiş Milletler çalışmasından aktarıyorum: «Bu dönemde, (1948-1953 dönemi sonrasında, y.k.) Birleşik Devletler, 1953-1954, 1957-1958 ve 1960-1961 olmak üzere üç resesyon yaşadı. 1957-1958 resesyonu, diğer ikisinden daha derindi ve büyük ölçüde dış ülkelere yayıldı. Bununla birlikte 1957-1958 yıllarında bazı gelişmiş ülkelerde görülen ekonomik eylemlerdeki düşüşün yerel nedenleri de vardı»[11]. Demek oluyor, 1948-1961 döneminde Birleşik Devletler ekonomisi dört resesyon geçiriyor. Çoğundan çıkıyor; bir bölümü birbirine ekleniyor. Aynı kaynakta yazılıyor: «Birleşik Devletler'de 1957-1958 resesyonundan çıkış 1953-1954 resesyonundan çıkış kadar çabuk ve dik olmadı ve 1960-1961 düşüşü hemen geldi.» Görülüyor, Pax Americana, gösterildiği kadar bunalımsız değil.

Peki bu resesyonlardan nasıl çıkılıyor? Bu sorunun üç cevabı olmalı: Birincisi, trivial; ikincisi daha önce söylenmiş ve yazılmış ve üçüncüsü ise oldukça yeni. Trivial harcıalem ve boş olanı anlatıyor; Batı'da ve Türkiye'de üniversitelerde anlatılıyor (*). Bunalımdan çıkışla ilgili ola-

---

(*) «Trivial» sözcüğünün çok eğitici bir tarihi var; Latince «trivium», üçlü, sözcüğüne dayanıyor. Antik Grek dönemde, erdemli olmanın ayracı, üçlü eğitimi, gramer, retorik, lojik, Türkçesiyle, dilbilgisi, hitabet, mantık, almak oluyor. Ancak zaman içinde gramer, retorik, lojik'ten oluşan trivium, harcıalem, boş, herkesin bildiği, hiç bir kapıyı açmayan «bilgi» toplamına dönüşüyor. «Trivia», ve sıfat olarak «trivial»,

rak zaman ve somuttan kopuk, her zaman doğru ve bu nedenle her zaman değersiz, her zaman yanıltıcı bilgileri içeriyor. Ikincisi, yavaş yavaş daha çok kabul görmeye başlıyor: Kapitalist ekonomiler, yirminci yüzyılda her zamandan daha çok, bunalımlardan savaşla çıkıyorlar. Bu üniversite dışı yayınlarda yazılıyor (*) ve öğreniliyor.

Kore Savaşı, Türkiye Üzerine Tezler'in ikinci kitabında ayrıntıyla çözümlemeye çalıştığım ve Türkiye'yi doğrudan doğruya ilgilendiren Suriye ve Lübnan bunalımı, 1961 yılında John Kennedy yönetiminin Vietnam savaşına katılmaya başlaması, hep ve hep Amerikan ekonomisinin içine girdiği resesyondan çıkışın gerektirdiği mekanizmaları çalıştırıyor. Bu kadar mı? Korkunun siyasal iktisatı, daha önemlice bir işlev üstleniyor.

Ekte görülecek; McCarthyism, Senatör Joe McCarthy'nin ismiyle sınırlandırıldığı ölçüde, İkinci Dünya Savaşı'nda bekletilmiş taleplerin serbest bırakılmasıyla Savaş'ı izleyen yıllarda Amerikan ekonomisindeki canlanmanın tüketilmesinden sonra kaynatılan, Arthur Miller'in oyunun adıyla, Crucible, Cadı Kazanı'nı anlatmada eksikli kalıyor. Kaynatılan Cadı Kazanı, salınan korku, Senatör McCarthy'nin çapından çok büyük oluyor. Ayrıca, Cadı Kazanı, 1953-1954 resesyonunu içine alacak biçimde ateş üzerinde tutuluyor.

1957-1958 resesyonunda, Amerikan emekçilerini korkutmak ve istemekten alıkoymak için, Cadı Kazanı'nın altındaki ateşe yeni odunlar atma gereği duyulmuyor. Çünkü, Amerikan halkını korkutmak için, sistemin dışındaki ekzojen bir gelişme, kullanılabiliyor; Sovyetler Birliği, uzaya ilk insan taşıyan uyduyu, sputnik, atıyor. Rusça «yoldaş» anlamını da taşıyan sputnik, Amerikan halkında görülmemiş bir korkunun aracı olarak kullanılabiliyor (**).

---

bu ilk ve görkemli bilgi demetinin, zaman içindeki, dejenerasyonunu anlatıyor.

Yerinde olduğu için kullanıyorum.

(*) Dördüncü baskısı yayınlanmak üzere olan, «Planlama, Kalkınma ve Türkiye» başlıklı çalışmamda, daha çok örnekleriyle, geliştiriliyor.

(**) Bu korkunun büyüklüğüne bir örnek vermek duru-

Bu korku ve yarattığı gelişmeler, artık, Amerika Birleşik Devletleri'nde de açıklıkla kabul ediliyor ve ne yazık! Türkiye'de İngilizce eğitim yapılan üniversitelerde, ne yazık! Bu güzel ülkede üniversitelerde başka dilden eğitim yapılıyor (*), hâlâ kullanılan Samuelson ya da Lipsey'in ders kitaplarının Amerika Birleşik Devletleri'nde yerini almaya başlayan iktisat ders kitaplarında da yazılıyor. Şöyle: «After the Soviet Launching of the first space satellite in 1957, Americans feared that their standard of living would be overtaken by the Soviet Union's rapid economic growth»[12]. Sovyetler Birliği'nin uzaya gönderdiği ilk uydu, sputnik, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Sovyetler Birliği'nin hızlı kalkınmasıyla Amerikan yaşama düzeyini aşacağı kanısına ve bu da korkuya yol açıyor; bugünkü yaşam düzeyi tehlikeye girince, daha çoğunu istemek yerine, mevcut olana sarılmak gerekiyor.

Şimdi, 1960 yıllarının başındaki resesyondan çıkış yoluna geliyorum. Artık Senatör Joseph McCarthy sahnede değil; acaba değil mi?

---

mundayım: Dünyanın her tarafında ve Türkiye'de, Amerikan inisiyatifiyle, Fen Lisesi kuruluyor. Sputnik, hızla, Amerika Birleşik Devletleri'nin etkin olduğu başkentlere Fen Lisesi olarak düşüyor.

Olabilir; ancak Türkiye'de bazı kesim «ilericiler» Fen Lisesi'ne, Türkiye'yi kurtaracak «lider» fabrikaları olarak baktılar. 1960 yıllarında günlük basında Fen Liselerine karşı yoğun bir eleştiri kampanyası başlattım. Karşılığında bol küfür aldım.

Fen Lisesi ve sputnik öyküsü için, «Türkiye'de Bilim Politikası Tartışmaları: Eleştirel İnceleme» bazı bilgiler veriyor.

Y. Küçük, Seçme Teknik Çalışmalar, Ankara, 1981.

İroni olmalı; Türkiye'de ilk Fen Lisesi, Ankara'da Karakusunlar Köyü sırtlarına kondu.

(*) Üniversitelerin hem bilim ürettiğini ileri sürmenin ve hem de Türk üniversitelerinde İngilizce eğitim yapmanın tutarsız olduğunu düşünüyorum.

Ayrıca bu ülkede Türkçenin dışında bir dille üniversite eğitimini onur kırıcı buluyorum.

«Dilcilerimizin» Orta Doğu Teknik Üniversitesi ile Boğaziçi Üniversitesi'nde İngilizce eğitim yapılmasını görmezlikten gelmelerini hiç anlamıyorum. Çok anlıyorum.

Bir parantez açmama izin verileceğini umuyorum: Gerçek, kendisini tamamlar. Olgular, doğru'ya akışkandır; eğilim gösteriyorlar. Yeni bakış açısının, yerleşik olguları sarmasına gerek var.

Parantezi kapatıp, Birleşik Devletler Kongre yayınından aktarmayı sürdürüyorum. Önce Amerika Birleşik Devletleri somutunun, korkunun siyasal iktisatına böylesine uyum göstermesi karşısında son derece şaşırdığımı yazmak zorundayım. Sonrası şöyle: «Bundan sonraki bir kaç yılda Yüksek Mahkeme, anti-komünist yasalar ve uygulamalarının etkisini ılımlılaştırmada liderliği üzerine aldı. In the nex few years the Supreme Court provided leadership in moderating the impact of anti-Communist laws and practices»[13]. Bu paragrafı olduğu gibi çeviriyorum: «1956 yılında eyalet tahrikçilik yasalarını ve federal hizmetlerde güvenlik riski nedeniyle işten çıkarmaları önledi. 1957 yılında Smith Yasası'nın uygulamasını önemli ölçüde sınırladı. 1958 yılında Dışişleri Bakanlığı'nın inanç ya da örgüt üyesi olma gerekçesiyle pasaport vermeyi reddetmesini yasalara aykırı bulan kararı aldı. 1959 yılında sanayi güvenlik programlarında gizli muhbir kullanmayı geçersiz saydı. Bu kararların hepsi Kongre'de çok sert eleştirilere uğradı, fakat, pek az istisna dışında bu kararları tersine çevirecek yasa çıkarılamadı.» Açık; Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi, dar olarak McCarthyism denilen, aslında «Amerikan-Olmayan», Unamerican, hareketleri ayıklama kılıfı altında insan onuruna zıt uygulamaları hafifletmeye çalışıyor.

Şöyle söylenebilir mi? Yüksek Mahkeme, Temsilciler Meclisi Unamerican Activities Committee'sinin öncülüğünde «Amerikan-Olmayan» eylemlerin araştırılmasıyla sürdürülen Amerikan Barışı'nı, Pax Americana, tehdit mi ediyor? Yüksek Mahkeme, insan onuruna zıt uygulamaları yumuşatarak, bir ölçüde olsa, insan onurunu mu savunuyor? Bir küçük zaman kesiti için, evet; savunuyordu.

Sonra, korkunun siyasal iktisatının en önde kullanılan aracı oldu. Kongre çalışmalarını özetleyen yayından aktarıyorum: «A new measure of anti-Communist sentiment

developed in the early 1960s. 1960 yıllarının başında, yeni bir anti-komünist heyecan dalgası gelişti. The Supreme Court in 1961 sustained an order requiring the Communist party to register under the Internal Security Act and upheld the constitutionality of the membership clause of the Smith Act. Yüksek Mahkeme, 1961 yılında, Komünist Partisi'nin İş Güvenlik Yasası uyarınca kaydını yaptırmasını isteyen bir emri destekleyen kararını aldı ve Smith Yasası'nın üyelik koşulunun anayasaya uygunluğuna hükmetti. Kongre, 1961 ve 1962 yıllarında, Yabancı Ajanların Kayıt Olmaları Yasası ile Smith Yasası'nın kapsamını genişletti ve komünist propagandanın Birleşik Devletler'e girişini önlemeye çalıştı. John Birch Society türünden yeni anti-komünist örgütler, yaygın eleştiri ve belirli siyasal başarısızlıkla birlikte ortaya çıktı»[14]. Bu kez Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi aracılığıyla, Amerikan kaynakları bile Yüksek Mahkeme'nin 1961 kararının, kendi tarihinin insan haklarına en ters kararı olduğunu yazıyor, korku yayılmaya çalışıldı.

Öyleyse şöyle oldu: Amerikan ekonomisi en parlak göründüğü bir dönemde bile sık sık tökezledi ve içine girdiği resesyonlardan, kendi insanını derin bir biçimde korkutarak çıkmaya çalıştı.

Korkutarak resesyondan çıktı; korkmazlık döneminde, Amerikan ekonomisi, son yıllarının en derin dönemine girdi.

Amerikan ekonomisinin, korkmazlık döneminde, henüz içinden tümüyle çıkamadığı bunalıma girmiş olması, korkunun siyasal iktisatının ikinci yönden doğrulanması oluyor. 1960 yıllarının ikinci yarısında Amerikan ödemeler dengesi büyük açıklar vermeye başlıyor. Bunda, kontrollu dozlarla yönetmeyi planladığı Vietnam Savaşı'na girişinin, planlarını aşarak kontrolsuzluk boyutlarına ulaşmasının önemli rolü var. Aynı zamanda, içerde Büyük Toplum yaratmak için açık finansman ile bütçe harcamalarının artırılmasının etkisi var.

İki eğilimi de aynı köke bağlamak mümkün: 1960 yıllarının ikinci yarısı, Amerika için, tam bir yarış havasına

büründü. Amerikan sistemi, Vietnam'da savaş gücüyle, içerde ve tüm kapitalist ülkelerde Amerikan yaşam biçimi ve değerlerini reddeden hippy kültürüyle ve Latin Amerika'da Che Guevera'nın simgelediği gerilla savaşlarıyla, tam bir savunma psikozuna itildi. Sovyet ekonomisinin sürekli genişlemesi ve Sovyetler Birliği'nin uzay yarışını önde götürmesi, savunma psikozunun üzerine oturduğu platformu sağladı.

Bir kütle olarak, yüksek öğrenim gençliğinin yoluyla işçi sınıfının bakış açısının birbirinden ayrı olması, bunların, birbirini etkilemedikleri anlamına gelmiyor. Öğrencilerin siyasal eylemlerinin yükseldiği zamanlar, işçi kütlelerinin de daha büyük taleplerin sahibi oldukları görülüyor. Rastlantı değil; 1960 yıllarının ikinci yarısı tüm Batı Avrupa ile Kuzey Amerika'nın Vietnam Savaşı ve Che Guevera resimleriyle canlandığı dönem oldu.

Bütün üniversiteler ve bütün başkentler, üniversite öğrencisinin, başta üniversiter sistemi değiştirmek üzere, çok çeşitli taleplerine sahne oldu.

1960 yıllarının ikinci yarısında dünya, yirminci yüzyılın en hülyalı zaman kesitlerinden birisini yaşadı.

Hülya, Amerikan ekonomisine sığmıyor.

Korkuya dayalı bir ekonomi, hülyalı dönemlerde tökezliyor ve sallanıyor .

Kapitalist dünya gençliği ile öğrencilerinin yüksek talepleri sahneledikleri 1960 yıllarının ikinci yarısında, Amerikan ekonomisinin tökezlemesi, bir rastlantı olmuyor.

Ancak sorular da bitmiyor: Korkuyu yaratan ekonomi, neden daha çok korkuyla, içine girdiği resesyondan çıkamıyor? Şimdi sıra bu sorunun cevaplanmasına geliyor.

Kontrol etmek, bir anlamda, sorunları biriktirmek demek oluyor.

Pax Americana ise, aynı zamanda, Birleşik Devletler'in bir dünya ekonomisi olduğunu anlatıyor. Dünya ekono-

misi içinde gelişmiş ve gelişmemiş kapitalist ekonomiler ile bir ilişkiler ağı oluşuyor.

Bu ilişkiler ağı içinde dış ticaret hadleri her zaman hesaba katılmalıdır; dünya ekonomik bunalımında bir yere sahip. Gelişmenin sürdürülmesi için ihracat ve bunun için de alıcılarda bir satın alma gücü gerek. Gelişmiş bir ekonominin görece olarak yoksul ticaret ortağını sürekli olarak yoksullaştırarak ticaretini sürdürmesi beklenemiyor. Ticaret hadlerinin yoksul ülkeler aleyhine dönmesi, bu ülkelerden ithalâtın miktar olarak artış hızının da yavaşlaması ya da durması halinde, gelişmiş ülkelerin ihracatını da olumsuz yönde etkiliyor. Dış ticaret hadleri ile ilgili olarak verilen tablo ise, Pax Americana döneminde veya bir bölümünde, ticaret hadlerinin, dramatik ölçülerde, az gelişmiş kapitalist ülkeler aleyhine döndüğünü gösteriyor. Bu, bu tür ülkelerin ithalâtında, yenilmesi zor borçlanmalara dayanan, güçlüklere neden oluyor.

DIŞ TİCARET HADLERİ 1958 = 100	1965	1972
1) Gelişmiş Ülkelere İhraç Edilen Mamul Maddeler Fiyat Endeksi	128	170
2) Geri Kapitalist Ülkelerce İhraç Edilen Temel Maddeler Fiyat Endeksi	94	117
3) Geri Kapitalist Ülkeler (Petrol İhraç Edenler Hariç) Dış Ticaret Hadleri	73	69
4) Petrol Fiyat Endeksi	92	142
5) Petrol İhracatçısı Geri Kapitalist Ülkeler Dış Ticaret Hadleri	72	84

Y. Küçük - C. Baysan, Dünya Ekonomisinde Gelişmeler, 1977, Daktilo, s. 13.

Böyle bir gelişmenin, gelişmiş kapitalist ülkeler ve başta Amerika Birleşik Devletleri ekonomisi için sorunlar yaratacağını yadsımıyorum. Ancak böyle bir etkilenmenin tek başına bunalıma neden olamayacağını düşünüyo-

DIŞ TİCARETTE RESESYON DENEYİMLERİ
Ticaretin Dolar Değerinde Doruktan Dibe Maksimum Yüzde Düşüşler

	İhracat Değerlerinde			İthalât Değerlerinde		
	1890-1913	1921-38	1948-60	1890-1913	1921-38	1948-60
Avusturya	8,2	68,2	6,2	4,3	64,5	19,7
Belçika	14,0	53,5	14,7	14,4	54,5	11,9
Danimarka	5,2	52,9	0,7	8,3	55,0	4,9
Fransa	18,0	64,1	7,6	22,0	48,7	16,8
Almanya	11,2	57,4	0,0	12,4	67,1	1,7
İrlanda		64,0	6,5		50,2	18,7
İtalya	11,2	56,5	15,8	14,9	63,2	12,5
Hollanda	2,6	57,4	0,0	10,7	52,6	12,9
Norveç	10,9	49,2	17,9	10,4	56,8	11,9
İsveç	10,1	64,2	16,9	12,6	55,4	19,9
İsviçre	11,8	62,0	0,0	13,6	33,7	24,2
Birleşik Kralık	18,2	64,0	8,6	15,4	57,9	14,5
Kanada	5,3	67,9	6,5	12,5	71,4	5,6
Birleşik Devletler	12,3	69,4	19,1	18,7	70,1	6,2
Batı Avrupa	11,1	59,7	0,6	7,5	56,8	6,8
Üçüncü Ülkeler	15,6	60,6	8,2	15,7	61,9	5,7
Dünya	8,8	61,7	3,4	8,0	60,9	5,2

A. Madison, Economic Growth in the West - Comporative Expericue in Europe and North America, N.Y. 1964, s. 165.

rum (*). Daha önce sunulan tablolar, geri kapitalist ülkeler ile ticaretin önemsiz olduğunu göstermemekle birlikte, dünya ticaretinin çok büyük bölümünün gelişmiş kapitalist ekonomiler arasında olduğunu vurguluyordu.

(*) İki Savaş arasını inceleyen Arthur Lewis, bunalımın,

Sapmalar, öğreticidr; kapitalizmde bunalımlar, sapmalarla yoğundur.

Resesyonlara dönüyorum. Bunalımların zamanlarını, kapitalist ülkeler platformunda ve eşitsiz gelişme yasasının çerçevesinde, gözden geçirmekte büyük açıklayıcılık gücü var. Sovyetler Birliği'nden bilim adamı Menşikov'un, İngilizcede de yayınlanan, bir çalışmasında bu yapılmış hazır durumda. Aktarmak düşüyor. Şöyle başlayabiliyor: «Birinci Savaş öncesinde devresel bunalımlarda çok net bir eşzamanlılık vardı»[15]. Birinci Dünya Savaşı öncesinde, kapitalist ülkelerde bunalımlar aynı zamanda görülüyor; bunalım hepsini etkiliyor.

«İki savaş arasında, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki duruma göre daha sınırlı olmakla birlikte, bunalımların eşzamanlılığı korunuyordu.» Bu döneme damgasını vuran 1929-1933 yıllarını kapsayan Büyük Bunalım, bütün ülkeleri hemen etkisi altına aldı ve bir dünya bunalımı oldu. Ancak aynı dönemin diğer iki bunalımı, 1920-1921 ile 1937-1938 bazı ülkeleri, bu arada Almanya ve Japonya'yı etkileyemedi.

İki Savaş arasında, bunalımlarda eşzamansızlık, tarih sahnesine çıkmaya başladı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise çok büyük ölçüde egemenlik kurdu. Menşikov şunları yazıyor: «Savaş sonrası dönemde, tam eşzamanlılık, fiilen yok oldu» (*). Bunalımların eşitsiz zamanlaması ortaya çıktı.

çok büyük ölçüde, geri kapitalist ülkelerin ticaret hadlerindeki bozulmadan ileri geldiğini savunuyor.

«İmalât sanayii ürünleri ticaretindeki gerileme ne gümrüklerin artırılmasından, ne de yeni ülkelerin sanayileşmesinden doğdu. İmalât ürünlerinde ticaret, sanayileşmiş ülkeler çok az temel mal aldıkları ve aldıklarına da çok düşük fiyat verdikleri için, düşük oldu.»

Arthur Lewis, op. cit., s. 155.

(*) Mensikov'un çalışması 1975 yılında yayınlanmış olduğu için 1974-1975 bunalımını kapsamıyor. Başka bir Sovyet araştırmacısı, G. Sokol'nikov, 1974-75 bunalımının önde gelen bütün kapitalist ekonomileri etkisi altına aldığını belirterek,

Bunalımların eşzamansızlığı, son çözümlemede, gelişmenin eşitsiz yasasına dayanıyor. İkinci Dünya Savaşı sonunda, önde gelen kapitalist ekonomilerin büyümelerinin eşitsizliği aynı zamanda bunalımların da eşitsizliğini doğuruyor.

Pax Americana'nın ortaya çıkışında ihracat artışının özel yeri, bunalımların eşzamansızlığını açıklamada da özel bir durum yaratıyor. Realizasyon sorununu çözmede dış ticarete çok büyük ölçüde bağımlı kapitalist ekonomiler, bu çözümün fiyatını, ihracattaki dalgalanmaları ekonomik bunalımlara çevirerek ödüyorlar.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bir yandan, devletin ekonomik harcamalarıyla birlikte ekonomiyi düzenleyici gücünün genişlemiş olması, diğer yandan, Uluslararası Para Fonu'nun yaptırımında sabit kur sisteminin sürdürülmesi, bunalımların yayılmasını da yavaşlatıyor. Yakın zamanlarda ortaya çıkan bunalımların eşzamansızlığının nedenlerinden birisi burada yatıyor.

Bu bölümün de sonu yaklaşıyor; Sovyet iktisatçısı Menşikov'dan aktarmakta yarar görüyorum. Şöyle: «Çeşitli ülkelerin büyüme hızlarındaki farklılıkların pekişmesi, rekabet gücü özellikle hızlı düşen ülkelerde uzun dönemli yapısal oransızlıklar yaratıyor»[16]. Daha önce sunulan istatistik tablolar, Pax Americana döneminde, önde gelen gelişmiş kapitalist ekonomilerin büyüme hızlarının farklı olduğunu göstermişti. Amerika Birleşik Devletler ekonomisi, İtalya, Fransa ve Japonya ile Batı Almanya ekonomilerinin oldukça gerisinde büyüme hızı gösterebilmişti.

Burada kalmıyor: Korkunun siyasal iktisatı çözümlemesine, çok büyük ölçüde, doğrulayan tablo geliyor. Amerika Birleşik Devletleri ihracat endeksi, korkunun yenil-

---

bu durumun uzun yıllardır ilk kez ortaya çıktığını yazıyor.

«Podobnaya sinhronizatziya ne nablyudalas' v kapitalisticeskoy sisteme dlitel'noe vremya.»

G. Sokol'nikov Ekonomika Zapada v usloviyah Krizisa,
Mejdunarodnaya Jizn, 1976, Sayı 6, s. 47.

BAŞLICA KAPİTALİST ÜLKELERİN İHRACAT FİYAT ENDEKSİ

	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
A.B.D.	100	101	101	100	100	101	104	107	110	111	115	121	126
Japonya	100	103	100	97	96	95	94	94	97	97	101	107	110
Federal Alm. Cum.	100	101	102	102	102	102	105	106	105	103	105	103	104
Fransa	100	104	103	104	105	109	110	114	113	112	120	133	138
Britanya	100	102	102	104	106	108	112	116	117	126	130	139	147

S. Menshikov, The Economic Cycle: Postwar Deve lopments, Moscow, 1975, s. 105.

diği 1960 yıllarının ikinci yarısından itibaren, Japon ve Batı Alman ihracat fiyatları endeksinden açılıyor. Birleşik Devletler ihraç malları fiyat endeksi, Batı Alman ve Japon ihraç malları fiyatları endeksinden, anlamlı ölçüde, daha hızlı artıyor.

Dünya ölçüsünde korkunun yenildiği 1960 yıllarının ikinci yarısında, Amerikan prestiji ile ekonomisinin Vietnam'da batağa gömüldüğü bir dönemde, Latin Che Guevara'nın çirkin-hülyalı posterlerinin dünyanın her yerinde üniversite öğrenci yurtlarındaki odaların duvarlarına yapıştırıldığı bir zamanda, American way of life, Amerikan yaşam biçimi için, bir bilinçsiz ve bağnaz reddiye olan hippi kültürünün yaşlıları bile sarmaya başladığı bir dünyada, düşünmenin bir cüret ve istemenin bir korkmazlık olduğunun duyulduğu bir zaman aralığında, Amerikan ihraç malları karşılaştırmalı rekabet gücünü yitirdi. Eta li slaçaynı tovarişi, nyet, et ni sluçayni tovarişi. Rastlantı değil.

1971 yaz ortasında Amerika Birleşik Devletleri Devlet Başkanı, doların altın ile bağlantısını kopardı. Daha sonra doların değerini düşürdü.

Dolar tahtından indi. Pax Americana, de jure sona erdi.

Bu bölüm henüz bitmedi.

İki soru var: Neden Amerikan ekonomisi, karşılaştırmalı rekabet gücünü koruyacak ölçüde yeniden korku üretemedi? Bu tür sorularla çok «karşılaşıyoruz». Bu sorular karşısında hep, Halide Edip Adıvar'ın Sinekli Bakkal'ındaki imamı hatırlıyorum. Cehennemi öyle bir anlatıyor ki, propagandasını yaptığına inanmak gerekiyordu. Bu tür sorular, Amerikan ekonomisinin gücünü çözümlemeyi bir yılgınlık edebiyatına çevirmeye yaklaşıyor.

Korku yaratmanın bir sınırı var; insan soyunda, insanlığın en azı ortadan kaldırılmadığı sürece, korku korkmazlığı yaratan bir dinamiğe sahip. Bu dinamik, insanlığın en azının kendini koruyabilmesi halinde, insanlığın kendisini üretme dinaminizminden geliyor.

Birinci soru ortadan kalkınca sıra ikinci soruya geli-

yor: Peki, Japonya ve Batı Almanya'da istemenin korkmazlık olması, neden ihraç fiyatları endeksini, aynı ölçüde, etkilemiyor.

Üç cevap var; birincisi genel, ikincisi ortak, üçüncüsü birbirinden çok ayrı. Genel cevap, dünyanın bir eşitsiz gelişme çağı olmasında yatıyor.

İkinci ve ortak cevap ise, geri kalmışlığın avantajı olarak nitelenen ve «Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu 1925-1940» adını taşıyan çalışmamda önemlice bir çözümleyici güce kavuşturulan dinamikten doğuyor. Çok basit olarak şöyle söylenebilir: Geri kalmışlık, aynı zamanda, gelişmişliğin ölü kolundan yoksun bulunuyor. Gelişmişlik, çok çeşitli tarihlerin damgasını taşıyan bir bütünlüğü de anlatıyor. Bu bütünlüğe eklemeler, bütünün eski tarihli parçalarıyla da uyum içinde olmak zorundadır; bu, yeni eklemeleri geriye bağlayan bir ölü el işlevi görüyor. Geri kalmışlık ise, belli bir donatımdan yoksun olduğu için, tabula rasa yapıyı sergiliyor. Geri kalmış yapı, yeni eklemeler açısından, en yeni teknolojileri yerleştirebilme özgürlüğünü de içeriyor.

Böyle bir çerçeve içinde yıkılmışlık, geri kalmışlıktan daha büyük bir kolaylıktır; Almanya ve Japonya'nın teknolojik donatımının İkinci Dünya Savaşı boyunca büyük bir yıkıma uğraması, bu iki ekonomi için, bir ve bu açıdan, geçmişin ölü elinden ve bir ölçüde kurtulmak anlamına geliyor. Japonya ve Batı Almanya, yıkımı ortadan kaldırırken, kapitalist dünya teknolojisinin ulaşmış olduğu sınırlardan yararlanan bir donatımı seçebiliyorlar.

İhracatta karşılaştırmalı rekabet gücünü koruyabilmek, ücret artışları ile verimlilik artışları arasındaki makasa dayanıyor. Japon ve Batı Alman ekonomilerinin, savaş yıkımından sonra, mevcut en yeni teknolojilere dayalı yeni donatımı yapabilmeleri, Pax Americana döneminde, zaman içinde, çıkabilecek bir avantaj oluyor.

Üçüncü cevaba geliyorum: Burada Japonya ile Batı Alman ekonomileri arasındaki ortaklık ayrılıyor. Japonya, sistemindeki şiddeti, kapitalistleşme sürecinin her aşamasında koruyabilme başarısını gösteriyor. Kısaca zaibat-

su sözcüğüyle açıklanan ekonomik yapısı, hiç bir kapitalist ekonomide olmayacak bir biçimde, ücret farklılıklarını ve her türlü sendikal hakkın çok uzak tutulduğu, aslında oldukça büyük işletmelerden oluşan küçük sanayi kesiminin tampon işlevi, tümüyle ücret artışlarını baskı altında tutuyor. «Japon Mucizesi», korktuğunu bile bilmeyen bir işçi ordusuyla, üzerinde durmaya değer hiç bir giz saklamıyor; bu bölümün başında çizilmeye çalışılan modele uyuyor.

«Alman Mucizesi» öncesinde bir parantez açmaya gerek duyuyorum: Batı iktisatının zayıflığı, kısırlaştırıcı yöntem kılıflarıyla, asıl açıklayıcı dinamikleri, «iktisadî» olmadığı gerekçesiyle, açıklayıcı araçlar kutusunun dışına çıkarmasından geliyor. Günlük ekonomik yaşamda ve insanın günlük yaşamında son derece önemli olan, savaşlar, dünya savaşları, bağımsızlık savaşları, Kore Savaşı, Vietnam Savaşı ve Arap-İsrail Savaşları günlük yaşamın bir parçasıdır, soyalizmin kuruluşu ve genişlemesi, genel ve özel korku üretimi, tümüyle iktisadî çözümlemenin dışında bırakılıyor.

Parantezin uzantısı var;, sistemin yerleşik iktisatçılarından çıkabilecek ve yerleşik iktisatı sarsacak bulgu ve çözümlemeler, Marx'ın kendi kitapları için kullandığı bir deyişle, sessizlikle ölüme, killing by silence, bırakılıyor. Zayıf Batı iktisatı, kendi sistemini sarsacak ve kendi sisteminin içinden gelen katkılara bile, güçlü ve öldürücü bir silâhla karşılık veriyor: Sessizlikle ölüme mahkûm ediyor. Bu tür katkıları tartışmak veya yanlışlığını göstermek yerine, «dillendirmemeyi» tercih ediyor. Böylece düşünme alanının dışında bırakmış oluyor.

Parantezi kapatıyorum: Dış ticaret üzerine kitabı, uzun yıllar, İngilizce konuşulan dünyada ve Türkiye'nin İngilizce kullanılan üniversite dünyasında, ders kitabı olarak kullanılan Charles Kindleberger'in bir kitabından söz etmek durumundayım. «Europe's Postwar Growth: The Role of Labour Supply» başlığını taşıyan ve Harvard Üniversitesi yayınevi tarafından yayınlanan bu çalışma ve

bulguları, üzerinde ciddi bir tartışma olmadan, bir kenarda duruyor.

Bu bölümün çözümleme bütünlüğü içinde ise ortada bir yere geliyor. Profesör Kindleberger'in tezini, kendi ifadesi ve diliyle, aktarıyorum: «The thesis of the book is that the major factor shaping the remarbale economic growth which most of Europe has Experienced since 1950 has been the availibility of a large supply of labor. Bu kitabın tezi, 1950 yılından itibaren Avrupa'nın çoğunun gerçekleştirdiği önemli ekonomik büyümeyi biçimlendiren temel faktörün, geniş emek arzı kolaylığının bulunması olduğudur. Bu, yüksek doğal artış hızından (Hollanda), tarımdan hizmetler ve sanayiye transferden (Almanya, Fransa, İtalya), siyasî güçlerden (Almanya), Akdeniz ülkelerindeki işsiz ve düşük istihdamda olanların gücünden (Fransa, Almanya ve İsviçre) kaynaklandı. Emek arzında önemli artışa sahip olmayan ülkeler - Britanya, Belçika ve İskandinav ülkeleri - bütün olarak, diğerlerinden çok daha yavaş büyüdüler. Those countries with no substantial inceraese in the labor supply-Britain, Belgium and the Scandinavian nations- on tho whole have grown more slowly than the others»[17]. Çok çeşitli kaynaklardan gelen ve birbirini izleyen kaynaklarla kendisini sürdüren, ucuz emek arzı, bir çok Batı Avrupa ekonomisinin ve en başta Batı Almanya'nın hızlı ekonomik büyümesinin önemli nedenlerinden birisi oluyor. Tez, bu.

Batı Almanya ile ilgili kaynakları aktarıyorum: «Rusya sınırında savaşın çöküşünden 1950 yıllarına kadar, Doğu'dan 9 milyon siyasî göçmen, volksdeutsche; Sovyetler Birliği ve Polonya tarafından alınan topraklardan atılanlar ile Demokratik Alman Cumhuriyeti'nden (*) si

(*) Kindleberger, ücretlerin düşük tutulmasında faşizan dönemden kurtulamamış, isteme cesaretini gösteremeyen zayıf sendikaların rolünü de vurguluyor.

«Ücretlerin, zayıf sendikalar veya başka bir yorumla, ihracat veya fiyat istikrarının tehdit edildiği zamanlarda ücret taleplerini sınırlayan çok uzak görüşlü sendika liderleri yoluyla düşük tutulduğunu gösteren çok sayıda kanıt var.»

yasî göçmen olanlar, Batı Almanya'ya geçiyor. Bu zamandan Duvar'ın çekildiği 1961 Ağustos ayına kadar, bir üç milyon siyasî göçmen daha ekleniyor. Bu da 12 milyon atılan ve siyasî göçmenden 7 milyon kadarı işgücüne katılıyor»[18]. Bunların çoğunun becerili işgücü olduğunu eklemenin gereği yok; öyle düşünüyorum.

Türk işçi göçünün, giderek en ön sıraya geçtiği, Akdeniz ülkeleri göçmenlerinin Batı Almanya'ya akışıyla ilgili ayrıntılı bilgilerin, Türk okuyucusu için, tekrar olacağını sanıyorum. Profesör Kindleberger'in yapmış olduğu saptamalar, Doğu'dan gelen volksdeutsche, Alman halkının, 1950 yılları boyunca ücret artışını, ekonomi için gerekli ve dayanılabilir sınırlar içinde tutmaya yaradığını gösteriyor. This excess supply of labour in the 1950's enabled Germany to maintain a high demand for exports, investments and consumers goods without inflation. Wage rates rose during the period, but no higher than did other incomes, so that the proportion of wages as a percentage of national income increased only very slightly durung the 1950's. Fakat 1960 yıllarının başına gelince, Doğu'dan volksdeutsche akışı duruyor; once the supply of readily available labour in the right skill mix became strained, after 1960, the percentage of income going to wages rose sharply. Ücretlerin ulusal gelir içindeki payı artmaya başlıyor. Alman olmayan haklardan işçi transferi işte bu zamanda başlıyor.

Bir «dinamik» açıklık kazanmaya başlıyor: Türkiye'nin önemli bir paya sahip olduğu işgücü ihracı, Batı Alman ekonomisinin karşılaştırmalı rekabet gücünü artırarak Pax Americana'nın çöküşünü hızlandırcı etkenlerin arasına giriyor. Bu, hem işgücü göçünü ve hem de Türkiye'yi konu alan, bu kez Cambridge Üniversitesi tarafın-

---

«İlk sendika liderlerinden birisi, sendikayı, 'sanayi ve ticarete yeterli malî alan bırakan bir gelirle idare etmeye' ikna ettiği için 'unutulmaz' ilân edildi.»

Charles Kindleberger, The Europe's Postwar Growth-The Role of Labour Supply, Harvard University Press, 1967, s. 33-34.

dan yayınlanan bir monografta tekrar beliriyor. Suzanne Paine'in «Exporting Workers: The Turkish Case» başlığını taşıyan çalışması, Kindlerberger'in ileri sürdüğü görüşlerin tartışmasına da yer vererek, Türk işçilerinin Batı Alman ekonomisine yerleştirilmesinin Batı Alman ekonomisinin rekabet gücünü sürdürme ve artırmada önemli etkisini vurguluyor.

Aktarmak durumundayım: «From the employer's point of view, utilisation of migrant labour enabled him to keep his labour force at a figure close to its desired size at anty time»[19]. Batı Alman işvereni, göçmen işçi kullanarak, işgücünü istediği zamanda ve istediği düzeyde tutabilme imkânına kavuşuyor. Bunun, çok büyük bir imkân olduğunda hiç kuşku yok.

Gelişen ekonomi artan bir işgücü arzını gerektiriyor; göçmen işçilerle, Batı Almanya bunu sağlıyor. Avantajları, bir mantık yürütme çerçevesi içinde ve sabit kur sisteminde dış ticarete açık bir ekonomide, Suzanne Paine yazıyor, şöyle olabiliyor: «İşgücü rezervine sahip bir ülke cari ücretleri düşük tutuyor ve bu ülke fiyatları, benzer donatımdan yoksun ülkeler karşısında potansiyel rekabet avantajına sahip oluyor»[20]. Eğer böyle bir ülke ihracat yapıyorsa, potansiyel avantaj gerçek avantaja dönüşüyor ve ihracat talebini karşılamak için yeni yatırımlar yapılıyor.

Cambridge Üniversitesi iktisatçısı şunları da yazıyor: «Essentially this potential advantage obtained from the availebility of surplus labour is similar to that from devaluation, without the disadvantage which the latter entails through higher import prices.» Türk işçilerinin Batı Alman ekonomisine yerleştirilmesi, ithal fiyatlarını yükseltmeyen bir devalüasyona eş değer tutuluyor. Daha da ileri gidilebilir: Batı Alman ekonomisi için göçmen işçiler, gelişen bir ekonomide, deflasyonist politikaların tüm yararlarını toplamakla bir oluyor.

Oluyor mu? Yoksa, yalnızca bir mantık sürmesi olarak mı kalıyor? Cevap şöyle: «There is a considerable amount of evidence to support the alleged counter-inf-

lationary impact of immigration.» Göçmen işçilerin kullanılmasının fiyat artışlarını önleyici etkisini kanıtlayan çok sayıda çalışmanın varlığından söz ediyor. Aktarmalar yapıyor. Suzanne Paine'in aktarmasıyla, örnek olsun, G.C. Schmid (*), göçmen işçi kullanmanın Alman ekonomisi için, tam istihdam dönemlerinde ücret baskılarından kurtulmanın yanında, resesyon zamanlarında, işçi çıkarımlarını kolayca yaparak verimlilik artışları sağladığını da kanıtlıyor. Paine, işgücü göçünün Alman ekonomisinde cari ücretler üzerindeki baskısıyla ilgili çok sayıda çalışmayı özetliyor.

Böylece bu bölüm sona eriyor: Bir çare bir çaresizlik oluyor.

Bir çare diğer çareleri tüketiyor.

(*) *G.C. Schmid, Foreign workers and labour market flexibility, Journal of Common Market Studies, Vol. IX, 1970-1.*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜMÜN NOTLARI

1 M. Friedman, The Role of Monetary Policy, American Economic Review, Vol. 58, 1968
2 R. Gordon, Macroeconomics, Little, Brown and Company, 1981, s. 11
3 Edward F. Denison, Why Growth Rates Differ, The Brookings Institution, 1967, s. 3
4 Angus Madison, Economic Growth in the West-Comparatice Experience in the Europe and North America, N.Y., 1964, s. 99
5 ibid., s. 25
6 ibid., s. 187
7 United Nations, The Growth of World Industry, N.Y., 1965, s. 15
8 Athan Theoharis, The Road to McCarthyism: Truman's anti-Communist Rhetoric, T.G. Paterson, ed., The Origins of the Cold War, D.C. Heath and Company, 1974, s. 194
9 ibid., s. 195
10 Congress and The Nation 1945-1964, Vol. I, Wash., D.C., 1965, s. 1646-1647
11 United Nations, op. cit., s. 28
12 R. Gordon, op. cit., s. 544
13 Congress and Nation, op. cit., s. 1646
14 ibid., s. 1646
15 S. Menshikov, The Economic Cycle: Postwar Developments, Moscow, 1965, s. 100
16 ibid., s. 106
17 Charles Kindleberger, The Europe's Postwar Growth-The Role of Labour Supply, Harvard University Press, 1967, s. 3
18 ibid., s. 30-31
19 Suzanne Paine, Exporting Workers-The Turkish Case, Cambridge University Press, 1974, s. 11
20 ibid., s. 12

Dördüncü Bölüm İçin Birinci Ek

ÇOK ÜLKELİ ŞİRKETLER, ÇÜŞ'LER, ÜZERİNE İKİ İSTATİSTİK TABLO

Bu tabloları, herhangi bir dillendirmeye gerek duymadan sunuyorum.

Bölüm içindeki bazı tablolarda da görülüyor; kaynak olarak daha önceki yıllarda C. Baysan ile yapmış olduğumuz bir çalışmayı gösteriyorum. Bu, tablolardaki istatistiklerin bizim tarafımızdan düzenlendiği anlamına gelmiyor. Zamanındaki anlayışımız, söz konusu çalışmada, her tablo için ayrıca kaynak göstermemek yönündeydi.

Özgün kaynaklara dönmek gereğini duymadım. Bu tabloları kullanmak isteyen okuyucu ve araştırıcı, ya bu çalışmaya güvenmek ya da bu kez tabloları kullanmamak durumunda kalıyor.

Tablo I: DOLAYSIZ ABD YATIRIMININ ÜLKELER VE SEKTÖRLER ARASI DAĞILIMI

	Yatırım Stoku						*Yıllık Ortalama Artış Hızı (%)*		
	1950		*1965*		*1975*				
	Milyon $	*%*	*Milyon $*	*%*	*Milyon $*	*%*	*950/65*	*965/75*	*50/75*
Bütün ülkeler	11788	100.0	49216	100.0	133168	100	10.0	10.5	10.2
Gelişmiş Ülkeler	5672	48.1	31946	64.9	91139	68.4	12.2	11.1	11.7
Kanada	3579	30.4	15171	30.8	31155	23.4	10.1	7.5	9.0
Avrupa	1733	14.7	13894	28.2	49621	37.2	14.9	13.6	14.4
Diğer[1]	360	3.0	2881	5.9	10363	7.8	14.9	13.7	14.4
Geri Ülkeler	5760	48.9	15253	31.0	34874	26.2	6.7	8.6	7.5
Latin Amerika[2]	4576	38.8	10808	22.0	22223	16.7	5.9	7.5	6.5
Diğer[3]	1184	10.1	4445	9.0	12651	9.5	9.2	11.1	9.9
Uluslararası ve Dağıtılmamış[4]	356	3.0	2017	4.1	7155	5.4	12.3	13.5	12.8
Sektörler Toplamı	11788	—	49216	100.0	126013[5]	100	—	9.9	—
Petrol	—	—	15319	31.1	31482	25.0			
Imalât San.	—	—	19279	39.2	56040	44.5		11.3	
Diğer[6]	—	—	14618	29.7	38491	30.5		10.2	

(1) Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika, Japonya.
(2) Karayipler'i de içerir.
(3) Ortadoğu, Asya, Afrika ve Pasifiktaki geri ülkeler.
(4) Liberya ve Panama'da kayıtlı gemicilik işletmelerini de içerir.
(5) «Uluslararası ve Dağıtılmamış» yatırım stoku hariç.
(6) Madencilik, ticaret, kamu hizmetleri, bankacılık vb.

Tablo II : **AVRUPA'DA AMERİKAN KÖKENLİ FİRMALARIN SEKTÖR ÜRETİMİNDEKİ PAYLARI**

Paylar (%)	*İngiltere[4] (1966)*	*İtalya[1] (1965)*	*Fransa[2] (1963)*	*Batı Almanya[3]*
80 ve daha fazla	Ayakkabı makinaları, bebek maması, karbon siyahı, daktilo, dikiş makinası, renkli film	Bilgisayarlar	Karbon siyahı, traş bıçakları, sentetik kauçuk	Bilgisayarlar
60-79	Alüminyum yan mamulleri, kazanlar, hesap makinaları, çakmak, traş makina ve bıçakları, bujiler		Muhasebe makinaları, bilgisayarlar, elektrikli traş makinaları, dikiş makinaları	
50-59	Otomobil, kozmetikler, elektrikli traş makinaları, traktörler, elektrik süpürgeleri, kalemler, rafineri inşa malzemesi, kedi, köpek maması, ilâçlar	Kozmetikler		
40-49	Bilgisayarlar, kilit - anahtar, fotoğraf malzemesi, baskı ve dizgi gereçleri, otomobil lâstiği, sabun ve deterjanlar, saatler		Elektronik makinalar, telefon - telgraf gereçleri	Otomobil

Tablo II : **AVRUPA'DA AMERİKAN KÖKENLİ FİRMALARIN SEKTÖR ÜRETİMİNDEKİ PAYLARI**

Paylar (%)	*İngiltere[1] (1966)*	*İtalya[1] (1965)*	*Fransa[2] (1963)*	*Batı Almanya[3]*
30-39	Ticarî araçlar, asansör ve yürüyen merdivenler, yer cilâları, petrol rafineri ürünleri, buzdolabı, çamaşır makinaları	İlâçlar	Asansörler, lâstikler, traktörler, tarım makinaları	Petrol
15-29[5]	Madencilik gereçleri, kitaplar, petro-kimya ürünleri, sentetik lifler, telefon ve telekomünikasyon donatımı, sınai araçlar.	Sabun, Petrol	Makina, petrol rafinasyonu, buzdolabı, çamaşır makinaları	

(1) Sektörde yatırılan sermayenin yüzdesi olarak
(2) Satışlardaki pay.
(3) Sermayedeki pay.
(4) Üretimdeki pay.
(5) İtalya ve Fransa için yüzde 20-29.

Dördüncü Bölüm İçin İkinci Ek

AMERİKA'NIN LATİN AMERİKA'YA YENİ İHRAÇ METAI: McCARTHYISM

Bu küçük ekte yer alanların hiç bir teorik özgünlük iddiası yok. Buna karşın bu küçük eki yazarken son derece şaşırdığımı belirtmek zorundayım.

Açıklamak durumundayım: Bir kez bir tekrar gerekiyor. McCarthyism, eksik bir anlatım oluyor. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kaynatılan cadı kazanında, Senatör McCarty adı yapılan işlerin pek az bir bölümünü anlatıyor. İnsan onurunu eriten bu uygulamalar, McCarthy'nin yaptıklarını ve adını çok aşıyor.

Ne McCarthy ile başlıyor, ne de 1954 yılında Senato'nun, işin ruhban sınıfına kadar uzamasından da endişe ederek, McCarthy'i azarlamasıyla bitiyor. Belki de McCarthy adına bağlanması, sistemin böylesine basit bir azarlama ile, yapılanların ağırlığından kurtulma kolaycılığını da anlatıyor.

Şaşkınlık ise şuradan geliyor: Bugün Latin Amerika'daki uygulamalar, sanki İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikan repertuarının oynanması oluyor. Sanki Uluslararası Para Fonu ekonomik reçeteleri verirken, Amerikan Dışişleri Bakanlığı veya CIA de, 1950 yıllarının uygulamasını bir senaryo haline getirip sunuyor.

Latin Amerika uygulamaları son derece şaşırtıcı oluyor.

Memurların Sadakat Yasası

Yasalarda 1941 yılında yapılan bir değişiklikle, tüm devlet aygıtlarının, «Birleşik Devletler Hükümeti'ni kuvvet ve şiddet yoluyla devirmeyi savunan veya bunu savunan bir örgüte üye olan bir kimseye» maaş ve ücret ödenmesini yasaklıyor.

Devlet hizmetine girmek üzere başvuranlarda «sadakat» incelemesi başlatılıyor.

Memurların Kovulması

1940 yılında Amerikan Parlamentosu, Savaş Bakanlığı, Deniz Kuvvetleri Bakanlığı, Sahil Koruma Bakanlığı memurlarının, «ulusal güvenlik taleplerinin gerektirdiği» durumlarda derhal kamu hizmetinden atılmalarını karar altına alıyor. Daha sonra uygulama genişletiliyor.

1941 yılında FBI'ya ayrı bir ödenek ayrılarak, memurların, bu amaçla incelenmesi başlatılıyor.

Pasaport Yasağı

1950 tarihli İç Güvenlik Yasası, komünist olduğu bilinen kimselerin pasaport isteme hakkını kaldırıyor. Bunların elindeki pasaport alınıyor.

Aynı yasa, kamu görevlilerini, komünist olduğu bilinen kimselere pasaport vermekten men ediyor.

Sendikalarda Çalışma Yasağı

1954 tarihli Komünist Kontrol Yasası, komünist olduğu bilinen kimselerin, sendikalarda görev almalarını yasaklıyor.

Yasalarda yapılan değişiklikle Komünist Kontrol Yasası kapsamına komünistler, cephe kuranlar ve komünistlerin sızdığı örgütler de dahil ediliyor. Bir örgütün komünistlerin sızdığı bir kuruluş sayılabilmesi için, «komünist örgütlere, komünist devletlere veya dünya komünist sistemine muhalefet eden politika ve eylemleri sürdüren bir işçi örgütüne federe olması» gerekiyor.

İskelelerin Güvenliği Yasası

1950 yılında çıkarılan bir yasa, iskele ve limanların sıkıca kontrolünü emrediyor. Sahil Koruma Kuvvetleri'ne Amerikan sularına giren bütün tekne ve gemileri arama yetkisi ve görevi veriliyor.

Aynı yasaya göre FBI, Amerikan sularında yıkıcı faaliyeti görülen herkesi yakalamakla sorumlu tutuluyor.

Yurttaşlıktan Çıkarma Yasası

Eisenhower Yönetimin geçirdiği bir yasa ile, mahkemelerde, hükümeti devirmek suçundan hüküm giyenlerin yurttaşlıktan çıkarılması hükme bağlanıyor. Bu yasa, Göç ve Vatandaşlık Yasaları'nı değiştirerek sivil ya da sıkıyönetim mahkemelerince hüküm giyenlerden Amerikan yurttaşlığı hakkının alınmasını sağlıyor.

Matbaaların Kaydı

İç Güvenlik Yasası'nda yapılan değişiklikle, komünist eylem veya cephe yanlısı olduğu bilinen örgütlerin matbaaların kaydettirilmesi esası getiriliyor.

McCarthy'i Azarlama Kararı

Senato, 1954 yılında Senatör McCarthy'yi azarlama kararı aldı.

Fakat bunun arkasından, 31 Demokrat ve 22 Cumhuriyetçi Senatörün, içlerinde azarlanan McCarthy de var, vermiş olduğu bir örneri ile Senatör McCarthy'i azarlamanın «uluslararası komünist ihanet» ile mücadeleyi etkilemeyeceği ve bu yolda çabların sürdürüleceğini kararа bağladı.

Kaçakları Saklayanları Cezalandırma Yasası

Kongre çıkarmış olduğu bir yasa ile, kaçakları saklayanlara verilecek cezaları artırdı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRKİYE İKTİSATI: ÖZET (*)

Amerikan burjuvazisi korkuyu bir ekonomik araç olarak kullanıyor.

Türkiye burjuvazisi korkaktır.

Korkaklığının, inter alia, ekonomik nedenleri var. Korkmazlık, kendi başına ayakta durabilmek ile çok yakından ilgili; Türk burjuvazisinin ayakları üzerinde doğrulmayı denemesinin gecikmişliği bir yana, bir başka yere dayanmaksızın ayakta kalma deneyimi yok.

On dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı münevveri ve gelişmeye başlayan burjuvazisi için, bağımsızlık, hep bir büyük devlete sığınmak oldu. Sürüyor. Türkiye burjuvazisi, tek başına ayakta durmak değil, tek başına ayakta durmak zorunda kalmaktan korkuyor. Bağımsızlık düşüncesi bile korku yaratıyor.

Korku artıyor; Türkiye burjuvazisi, büyük devletlere değil, küçük devletlere sığınmayı da gündeme getiriyor. Özür ve engel tanımıyor.

Türkiye burjuvazisinin bağımsızlık deneyimi yok; ta-

(*) Bu bölümü, 1978 yılı başında tamamladım: Türkiye'nin yarınını kestirebilmek için Cumhuriyet dönemi iktisatını özetlemek gereğini duydum. 1978 yılında, «Planlama, Kalkınma ve Türkiye» üçüncü baskısında yayınladım.

Buraya olduğu gibi almak istedim; yine de, özünü ve eksenini saklı tutarak, değişiklik ve eklerle yeniden yazdım.

rihi yazılacak bir milliyetçilik çabası da olmadı. Milliyetçiliği, modern devletin doğuşu ve merkantilist ekonomik politikaların uygulamaya konulmasıyla birlikte ortaya çıktı. Burjuvazinin çocukluk dönemiyle milliyetçiliğin, Latince'den kopup millî dilleri yaratmanın, Rönesans'ı sindirip millî kültürleri aramanın tarihi, birbirine denk düşüyor.

Türkiye burjuvazisi, korkmazlığı denemeyi ve merkantilist politikaları uygulamayı, İttihat ve Terakki diktatoryası sırasında ve kısa bir zaman için, akıl etti. Başarılı olamadı. 1930 yıllarında Kemal Paşa yönetiminde başarıya götürüldü. Dil ve Tarih Tezleri ile taçlanan aşırı milliyetçilik, her türlü büyük devletten uzaklık ile iç ve dış ekonomide, içte tüketim mallarının doğrudan dağıtımına kadar uzanan bir regülasyon ve planlamanın yanında dışta gümrük bağımsızlığı ve sanayiini koruyucu her türlü önlem, merkantilist devletin acımasız pratiği, Kemal Paşa'nın dikte ettiği sınırlar içinde, 1930 yıllarında sahnelendi.

İttihat ve Terakki'nin akılcı silkinişi, kendi sınırları içinde hapsolmak zorunda kaldı. İttihat ve Terakki, Nemlizade ya da Avundukzade türünden kendi «millî» burjuvazisini yaratmaya çabalamakla birlikte, daha büyük ölçüde, Osmanlı Devleti'ni yaşatabilme gerekçesi içinde, Türk olmayan burjuvaziye de dayanmak zorunda kaldı. Bu nedenle, İttihat ve Terakki merkantilist politikaları planlarken, resmî bir milliyetçilik programını gündeme getiremedi. Ekonomik kalkınma ile bağımsızlık birleşemedi.

Bu nedenle İttihat ve Terakki Diktatoryası döneminde, milliyetçilik, bir yandan Cemiyet'in, gençlik eliyle geliştirilen kültür kolu oldu; diğer yandan, Rus imparatorluğu içinde bağımsız milliyetçi akımları savunmuş Türk ve Türk olmayan ögelere kaldı. Merkantilist politikalardan milliyetçilik güç alamadı; milliyetçilikten merkantilist politikalar hız kazanamadı.

Milliyetçilik, en son çözümlemede, ulusal onur değilse nedir? Bağımsızlık, sermayenin kendi topraklarında yaratılan, kendi insanının yarattığı artık değer kütlesine

el koymasının ötesinde, sıradan insan için, aklî dayanaklarından koparılmış bir onur sorunu değilse nedir? Sıradan insan, halk, işçi ve yoksul köylü, bağımsızlık için yaşamını risk ederken, her halde, kendi yarattığı artık üzerinde kendi ırkdaşı olan sermayedarların tekelini sağlama almayı düşünmüyor; aslında, bağımsızlık için yaşamı riske etmenin, düşünmeyle bir ilgisi yok. İnsanlar çok zaman düşündükleri için veya akıllarını kullanarak hesap ederek ölümü göze almıyorlar; pek aklın ölçülerine sığmayan onurlu yaşama önem verdikleri için yaşamlarını reddedebiliyorlar.

Bağımsızlık savaşları, son çözümlemede burjuva-milliyetçi bir kategori içine girmekle birlikte, onuruna düşkün halkın ölümü göze alarak verdikleri bir mücadele oluyor. Ne yazık! Burjuvazisi açısından, Türkiye'nin uzun ve sürekli bir bağımsızlık savaşı yok.

Kurtuluş Savaşı'na karşı Hasan Tahsin'in şehit olması bir yana, burjuvazinin en yoğun olduğu İzmir, kesinlikle Kurtuluş Savaşı'ndan yana bir tutum almıyor. İzmir, Kurtuluş Savaşı süresinde, işgal altında İzmir, en küçük bir resistans örneği vermiyor. İstanbul, Türkiye'de yirminci yüzyıl başında burjuvazi dendiği zaman ilk akla gelen İstanbul, kütlesel varlığı ile Kurtuluş Savaşı'na yandaş olmamak bir yana en ağır biçimde karşı çıkıyor. Türkiye burjuvazisi, bağımsızlık deneyimi kazanma fırsatını yitiriyor.

Bu söylenenleri düzeltilmiş İstiklâl Savaşı madalyaları doğruluyor: Bağımsızlık Savaşı nedeniyle, Türkiye, Maraş, Antep ve Urfa illerini kutluyor. «Kahraman», «Gazi», «Şanlı» sözcükleri, yalnızca bu kentlerin başlarına konuyor. Bu kentlerde, burjuvazi adına, yirminci yüzyılın başlarında, yalnızca ve önemli yoğunlukta Ermeniler bulunuyor.

Çok büyük ölçüde eşitsiz gelişme yasasının etkinliğinden kaynaklanıyor, olmalı; Türkiye pek romanesque bir ülke. Bağımsızlık üzerine en güzel destanı bir sosyalist şair, Nazım Hikmet yazdı. Türkiye'de burjuvazi, sosyalist

Nazım Hikmet ayarında, ayrıca yakınında, milliyetçi bir şair çıkaramadı.

Türkiye romanesque bir ülke; burjuvazinin onurlu programı, «millî demokratik devrim», solcu olduğunu düşünenler tarafından geliştirildi ve savunuldu. İnanılmaz görünebilir; Türkiye'de, Niyazi, Eyüp Sabri ve Enver bir yana, silâhlı siyasal eylem «millî demokratik devrim» tezinin sahipleri tarafından başlatıldı. Kütlesel siyasal şiddet ilk önce, sosyalist olduğunu düşünen «millî demokratik devrim» programı sahipleri tarafından, bu tezi savunmanın tarihin arkalarında kaldığını ileri süren sosyalist ögrütlere karşı kullanıldı. Denendi. Sonra geliştirildi.

Romanesque olmak yalnızca romanları ve romancıları ilgilendirmiyor: Bilime giriyor. Bağımsızlık, bağımsızlık ideolojisi, bağımsızlık savaşı, merkantilist ekonomik politikalar alanında kayda değer deneyimi olmayan Türkiye burjuvazisi, ulusal onuru da pek büyük ölçüde bir edebiyat sayıyor.

Kendine güvenemiyor ve korkuyor.

Zaman zaman korkusunu çoğaltıyor.

Türkiye burjuvazisinin, yaklaşık bir tarihle, 1968-1978 kesitini hiç unutacağını sanmıyorum.

Terörize oldu.

Küçük burjuvazi, büyük burjuvaziyi ürküttü. Büyük burjuvazi terörize oldu.

Terörist oldu.

Küçük burjuvazi daha çok ürktü.

Hareket Ordusu hiç unutulmadı. Hareket Ordusu'nun ilk birliklerinin başında redif komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa, Çatalca'ya geldi. Hiç unutulmadı. Mütareke döneminde, Damat Ferit'in işbirlikçileri, Hüseyin Hüsnü Paşa'yı, uzun entarisiyle tatlı uykusundan alıp Bekir Ağa Koğuşu'na taşıdı.

Hareket Ordusu hiç unutulmadı.

Ürküttü, terörize etti. Daha çok terörize oldular. Daha çok ürktüler.

Devresel olarak korkunun artmış olması, bir eğilim

olarak ve aynı yoğunlukta olmasa da, korkunun artmasına yol açıyor.

Bağımsızlık bir büyük devlete sığınma olarak ortaya çıkıyor. Korkunun artışı ile birlikte büyük devlet küçülüyor.

Başkalarını bilmiyorum; Türkiye'de Bakanlar Kurulu Başkanı olmuş bir kimsenin, Suudi Arabistan Başbakan Yardımcıları'ndan birisini, hava alanında karşılaması, mihmandarlık yapması, Eskişehir'e gittiği zaman Eskişehir'e gitmesi, Istanbul'dan uğurlaması, benim, son derece ulusal onuruma dokunuyor. Bakanlar Kurulu Başkanı Turgut Özal bunu yapıyor. Turgut Özal'ın bunu yapmasına şaşırmıyorum; şaşırmamam onuruma dokunmasına engel olmuyor.

Çünkü bağımsızlığını yeni elde etmiş ülkeler bile, dünya ölçüsünde geçerli protokola uyulmasında ısrarlı davranıyorlar (*). Bakanlar Kurulu Başkanı bunu yapınca Dersaadet Şehremini, Suudi Arabistan'ın sayısız başbakan yardımcılarından birisi için «dile benden ne dilersen, dedi, görgüsüzlük yapmamak için hemen istemedim, siz bu muhterem adamı biliyor musunuz?» diyebiliyor. Bunları yazabildiğim için utanıyorum.

1 Mayıs 1982 tarihli Tercüman Gazetesi, düzenlediği bir açık oturumu yayınladı. Katılanların çoğunluğu eski büyükelçi ya da dışişleri bakanı, dışişleri öğretim üye-

(*) Üç noktayı yazmam gerek. Bir; işbirlikçi olduğu için asılan Başbakan Adnan Menderes, New York havalarında kendisini karşılamaya gelenin Dışişleri Bakan Yardımcısı olduğunu öğrenince uçağına Türkiye'ye dönmesini emretmişti. Skandal olabileceği için, hariciyeciler caydırdılar.

İki; işbirlikçi olduğu için önce idama mahkûm olan, sonra müebbet alan Celâl Bayar'ın Ankara'da Amerikan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Nixon'u karşılaması, çok büyük ulusal sorun yapılmıştı.

Üç; son zamanlarda Suudi Arabistan'ı her düzeyde yetkili ziyaret etti. Devlet Başkanı, her başbakan ve bir kaç kez, başbakan yardımcıları her ay; henüz Türk Hariciyesi Suudi Başbakanını Türkiye'ye getiremedi.

leri oldu. Bunlardan birisi, emekli büyükelçi Nuri Eren şu görüşü ileri sürdü: «İran'ın yarın öbürgün Sovyet etkisi altına girmesi ihtimali büyüktür.» Bu öngörüden bazı sonuçlar çıkarıyor; Türkiye'nin bir caydırıcı kuvvet bulundurması gerektiğini savunuyor. Olabilir; savunabilir. Devam ediyor: «Türkiye bunun silâh bedelini Suudi Arabistan'dan istemeli, Suudi Arabistan ve Kuveyt bu bedele iştirak etmelidir.» Pek çok yazık! Bu güzel ülkede bazı insan ya da akımlar, partiler, «bekçi» anlayışından, Türkiye'nin Orta Doğu'nun veya Avrupa'nın ya da bir başka yerin bekçisi olduğu düşüncesinden kurtulamıyor.

Bekçi'nin finansör adayı hep değişiyor.

3 Mayıs 1982 tarihli günlük gazeteler ise, Devlet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü İlhan Öztrak'ın Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanan Time Dergisi ile Ankara'da çıkan Yankı Dergisi'ne vermiş olduğu demeci yayınladılar. Pek inanılır türden değil; yalnız kesin. Ve şöyle: «Türkiye komünizmin kucağına düşerse kimse bir şey yapamaz.» Devlet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü, bir Nato ülkesinin komünist olması ihtimalinden ve bu durumda Nato'nun harekete geçmeyeceğinden söz ediyor. Bunun sorumluluk dozajı iyice tartılmamış bir demeç olduğunu düşünüyorum.

Devlet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü'nün bu inanılması güç, ancak kesin, demecinin Polonya'daki gelişmelerle yakından ilgili olduğunu sanıyorum. Burada kurabildiğim yakınlık, son yıllarda Polonya ve Türkiye gelişmeleri arasında kurulan yakınlıklara benzemiyor. Bunlardan ayrı. Türkiye'de Silâhlı Kuvvetler'in yönetimi eline almasının Polonya'da sıkıyönetim ilân edilmesini hemen izlemesi, Konya Mitingi unutulmamalı, belli paralellikler kurulmasına yol açtı. Batı sisteminin çeşitli uluslararası platformlarda Polonya'daki gelişmeleri eleştirmesi üzerine sosyalist dünya da, 1950 yıllarından beri ilk kez, çeşitli toplantılarda Türkiye'nin durumunu dile getirdi. 1982 yılı Şubat ayında Madrit'te toplanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği toplantısında, sosyalist dünya sözcülerinin konuş-

maları üzerine, Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı General Haig, «Türkiye'deki yönetim teröre karşı başa geçti, Polonya'da terör yoktu» sözleriyle Türkiye'yi savundu.

Amerika Dışişleri Bakanı General Haig, çeşitli platformlarda Türkiye'yi savunma işini üzerine aldı ve zaman zaman bu işten dolayı sinirlenmek zorunluluğunu duydu. 12 Ocak 1982 tarihinde, Brüksel'de düzenlediği basın toplantısında, bir gazetecinin, Polonya ve Türkiye sorunlarında çifte standart, double standart kullandığını ileri sürmesi üzerine, Türkiye Televizyonu'nda gösterildiği kadarıyla, pek çok sinirlendi. Türkiye Televizyonu'nda Türkçe sözlerin arkasından verilen sesiyle ve dinleyebildiğim ölçüde, «Where is your memory?», sizin belleğinize ne oldu?, «It is your double standard», sizin çifte standartınız, «I don't accept your question», sorunuzu kabul etmiyorum, sözlerini birbiri arkasından tekrarlayarak, gazeteciyi azarladı.

Bütün bunlar Türkiye ile Polonya gelişmeleri arasında başlangıçta ve kuşkulu bir biçimde kurulan paralelliklerin güçlenmesine yol açtı. Ancak Devlet Bakanı ve Hükümet sözcüsünün, «Türkiye komünizmin pençesine düşerse kimse bir şey yapamaz» sözünün, Polonya gelişmeleri ile bir bağlantısını kurabilmekle birlikte, bu tür paralelliklere bağlayamıyorum. Bir kez Türkiye Hükümetleri bu tür bir paralelliği kabul etmiyorlar.

Şöyle düşünülebilir: Polonya'da Walese'nın lideri göründüğü hareketin çapı, bu konuda başta Nato ile Amerikan gizli örgütlerinin, yıllarca ve sabırla çalışmış olduğunu gösteriyor. Sistemin kendi içinde çözemediği sorunları, böyle bir çalışma için elverişli bir konum sağlıyor. Walesa ve arkadaşlarının gücü ve temsil ettikleri açık sosyalizm düşmanı görüşleri, Polonya'yı sosyalizmden ve sosyalist sistemden kopmanın en son bağına kadar yaklaştırıyor. Böyle bir durumda sosyalist sistem, kendisini yeniden kurabilmek için, sıkıyönetim ve silâhlı kuvvetleriyle, müdahale ediyor. Polonya sosyalizm ve sosyalist

sistemden kopma noktasına geldikten sonra, tekrar dönüş yoluna sokuluyor.

Böyle bir durum ve değerlendirme şunu ortaya çıkarıyor: Amerika Birleşik Devletleri, şu anda ve Avrupa'nın çevresinde ve dışında, Latin Amerika hariç, bir ülkenin sosyalist sistemden koparmak ya da sosyalist sisteme geçişini önlemek için silâhlı müdahaleyi gündeme getirmiyor. Uluslararası platformda propaganda savaşı ile ekonomik yaptırımları yeterli buluyor.

Bunun Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nda değerlendirilmiş ve bu değerlendirme üzerine Devlet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü'nün «Türkiye komünizmin pençesine düşerse kimse bir şey yapamaz» demecini vermiş olması mümkün. Böyle bir çözümleme, bu demecin verilme nedenini anlamaya yardımcı oluyor. Ancak yine de pek yerli yerinde bir demeç sayılmamalı.

Bir korkuyu dile getiriyor.

Korku, zaman zaman acımasızlıkla birleşiyor.

Hırs olmuyor.

Acımasızlıkla birleşen korku iki yüzlülüğü ortaya çıkarıyor.

İki yüzlülük, darbenin nesnesine, mümkün olduğu ölçüde, kendisinden olduğu izlenimini verebilmekte yatıyor.

İki yüzlü, perde arkasında görünmeyi seviyor.

İki yüzlülüğün pek çok çeşitleri var; burada yalnızca ikisine değinmek mümkün. İstenen ve tepki doğuracağı bilinen bir politikayı «yardım bu koşula bağlandı» gerekçesiyle uygulamaya koymak, iki yüzlülüğün çok geçerli türlerinden birisini oluşturuyor (*). Bunun tersi de müm-

(*) «1931 Temmuz ayı sonunda, İngiltere Bankası, Bank of England, New York Federal Reserve Bankası ve Fransa Bankası'ndan, Bank of France, 50 milyon Sterling borç aldı. fakat, Ağustos ayında yeni bir 80 milyon Sterling borç almaya kalkınca, Britiş Hükümeti'ne bütçede kısıntı yapması ve özellikle sosyal yardımları azaltması söylendi.»

«Ya da belki de, bu istekleri, ekonomide tutumluluk taleplerine bir ağırlık kazandırmak için Amerikan ve Fransızların ağzına veren, Britiş banka topluluğunun kendisiydi.»

«Veya belki de, City baskılarına (Londra'da bankaların bu-

kün; güçlü yabancıların zorladığı bir politikayı, özgün bir girişim olarak sunma örneklerine de rastlanıyor (*). Her ikisi, zaman zaman ve aynı ülkede görülebilir. Görülüyor.

Bu geçişle birlikte acımasızlığı ortaya koymam gerekiyor. Dünya Bankası'nın son Türkiye çalışması, kaba bir istatistik çarpıtmayla, belli bir acımasızlığı sergiliyor. Dünya Bankası'nın, 1980 yılı öncesinden başlayan ve Ocak 1980 tarihinden sonra, Mart 1980 tarihinde çoğaltılan, «Turkey-Policies and Prospects» adını taşıyan çalışmasının, başında yer alan «Summary and Conclusions» bölümü, bu bölüm daha çok politikacılar, bakanlar, gazeteciler, türünden kamu oyunu etkilemek için söyledikleri ve yazdıklarına ayıracak zamanı olmayanlar, özet okumayı bir alışkanlık haline getirenler için yazılıyor, grevler konusunda ürkütücü bilgiler veriyor. «As regards strike data, regardless of the index used, Turkey is an outlier amongst developing countries»[1]. Böyle başlıyor ve sürüyor: «Kullanılan endeks ne olursa olsun, grev istatistikleri açısından Türkiye, gelişen ülkeler arasında bir uç'tur. In 1973, an average of 57 days were lost per worker in manufacturing; the closest LDC was India with 10 days. 1973 yılında imalât sanayiinde işçi başına 57 gün kaybedildi ve Türkiye'ye en yakın Azgelişmiş Ülke, LDC

---

lunduğu yerden dolayı, Britiş finans çevrelerini anlatıyor, y.k.) teslimiyetine bir mazeret olarak olayların bu tür versiyonunu geliştiren, İşçi Hükümeti Başbakanı Ramsay MacDonald idi.»

David Landes, The Unbound Prometheus, Cambridge University Press, s. 381.

(*) İran'ın devrik Şahı Muhammed, bir zamanlar pek övündüğü, Ak Devrim'i kendisinin düşündüğünü yazıyor. Ayşegül Dora, dürüst ve akıcı çalışmasında, şunları yazıyor :

«Şah, kitabında Amerika'yla ilişkilerini açıklıkla anlatırken, bir şeyi unutmuş görünüyordu, ya da özellikle onu saklamakta yarar görmüştü. Amerika gezisi sırasında Truman, Şah'a ülkesinde bir an önce bazı reformları gerçekleştirmesini, orta sınıfı memnun etmesini ve köylüyü kalkındırmasını istemişti. Bu koşullar altında, Dünya Bankası İran'a 250 milyon dolar kredi verecekti.»

Ayşegül Dora Güney, İran'da Devrim, İstanbul, 1979, s. 66.

Less Developed Country, Hindistan'dı ve 10 günü buluyordu.» İngilizce ve Türkçesiyle aktardığım bu paragraf tam bir tahrifatçılık örneğidir; Dünya Bankası, zamanı ve uzmanlığı olmayan politikacılar, bakanlar ile gazetecilerin okuyacakları bu bölümdeki tahrifatını, daha ilerdeki ve teknisyenlerin inceleyeceği düşünülen sayfalarda, bir ölçüde, düzeltiyor.

Bunun üzerinde durmak zorundayım; Dünya Bankası türünden kuruluşların da, dolaylı değil, dolaylı olanını hep yaparlar, açık çarpıtmalar yaptığının sergilenmesinde sayısız yarar var. Şimdi gündemi acımasızlığın sergilenmesi dolduruyor.

Türkiye'de bütün dünya istatistiklerini altüst eden grevler oluyor da, sonunda ne ortaya çıkıyor. Dünya Bankası'nın Türkiye çalışması cevap veriyor: «While the evidence is scanty it is likely that unionized workers have been able to receive and maintain, relatively higher wages than thein non-unionized counterparts» (*). Kanıtların kıt olmasına karşın, sendikalı işçilerin, olmayanlara göre, daha yüksek ücret elde etmelerinin ve bunu sürdürmelerinin muhtemel olduğu yazılıyor.

Peki sonuç? Dünya Bankası'nın en son Türkiye çalışmasında, sonuç şöyle özetleniyor: «Seçilen diziye göre değişmekle birlikte, Türkiye'de 1970-1976 arasında reel ücretler yüzde 16-18 arttı. Bu yılda ortalama yüzde 2,5 oranında bir artışı gösteriyor ve özellikle aynı dönemde fert başına gelirin yüzde 34 oranında artması nedeniyle, fazla değildir»[2]. Dünya Bankası'nın çalışmasından, «Özet

---

(*) *IBRD-World Bank, Turkey-Policies and Prospects for Growth, Wash., D.C., March 1980, s. xxvı.*

Zamanı olmayan ve acele karar veren politikacı, bakan ve gazeteciler için yazılmış bölümde bunlar yazılıyor. Teknisyenler bölümünde ise şunlar :

«Whether unionization has been accompanied by increasing benefits for the workers is not clear.»

«Sendikalaşmanın işçiler için artan yararlar sağladığı açık değildir.»

ibid., s. 142.

ve Sonuçlar» bölümünden yapılan aktarmalar, Türkiye'de sendikalı işçilerin, Dünya Bankası iddialarına göre, tüm grev istatistiklerini altüst etmelerine karşın sağladıkları gelir artışı, toplumun diğer kesimlerinde sağlanan ortalama gelir artışının ancak yarısı olabiliyor.

Ne büyük acımasızlık!

Şecaat arzederken merd-i kıpti sirkatin söyler.

Çarpıtma acımasızlığı büyütüyor. Dünya Bankası çalışmasına göre Türk işçileri pek aşırı sayılan grev eylemleriyle ancak toplam gelirden aldıkları payın daha da kötüleşmesini sağlayabiliyorlar. Ortalama gelir artışının yarısı kadar ücret artışı sağlayabilmek için, dünyada görülmemiş ölçüde, grev yapmak gerekiyor. Dünya Bankası, Türkiye'deki grev uygulamasını kötülemek için, hiç de istemeyeceği bir resmi çizmiş oluyor.

SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE GREVLERDE KAYBEDİLEN İŞGÜNÜ

	İmalâtta işçi başına kaybedilen işgünü[1]			*Grevci işçi başına kaybedilen işgünü*[2]		
	1969	*1973*	*1975*	*1969*	*1973*	*1975*
Türkiye	.	0.5	0.4	20	57	50
Birleşik Devletler	1.2	0.7	.	18	5	.
Birleşik Krallık	0.5	0.7	0.7	5	6	8
İtalya	4.5	2.8	1.6	6	4	1
İspanya	.	0.2	0.4	3	3	4
Hindistan	.	.	.	12	10	.
Sri Lanka	.	.	.	6	8	7

1) Kaybedilen işgününün imalât sanayiinde toplam çalışanlara oranı.
2) Bütün sektörlerde grevlerde kaybedilen işgününün grevci işçilere oranı.

IBRD-World Bank, Turkey-Policies and Prospects, Wash., D.C. Marc 1980, s. 143.

Dünya Bankası'nın her ulustan en yetkin uzmanları kullanarak sahnelediği ve çok basit çarpıtmaya geliyo-

rum. Dünya Bankası'nın en son Türkiye çalışmasından olduğu gibi aktardığım tablonun sol yanı Türkiye'de sendikaları ve grevleri kötülemek için hiç bir dayanak vermiyor. Ancak Dünya Bankası, Türkiye çalışmasının, politikacılar, bakanlar ve gazeteciler türünden acele ve özet bilgilere düşkün meslekler için hazırladığı «Özet ve Sonuçlar» bölümünde, bu tablonun sağ yanını kullanıyor. Bu tablonun sağ yanı, istatistik bilginin yalan söyleme sanatı olduğunu anlatan tekerlemeye uygun düşüyor.

Bu tablonun sağ yanının hiç bir açıklayıcılık değeri yok. Bu tablonun sağ yanı, grevde kaybedilen işgününü değil, bir grevci işçinin ortalama olarak kaç gün grev yaptığını gösterir. Türkiye'de veya bir başka ülkede, toplam üç grev olabilir ve ancak çok uzun sürebilir; Hindistan'da veya İtalya'da ya da bir başka ülkede bin grev olabilir, her grev Türkiye'deki kadar uzun sürmeyebilir. Türkiye'de veya az sayıda grev yapılan ülkede, İtalya veya çok sayıda grev yapılan ülkeden daha çok işgünü kaybedildiği anlamına gelmez.

Fakat yanıltmak istenirse, bu ve hiç bir açıklama yapılmadan kullanılabilir. Üstelik Dünya Bankası, tabloda görülen grevci işçi başına 57 günü, «Özet ve Sonuçlar» bölümünde böyle de tanıtmıyor; «In 1973, an average of 57 days were lost per worker in manufacturing» diyerek, kendi tablosunu pek açık bir biçimde tahrif ederek sunuyor (*). Tablonun sol yanında ise Türkiye yalnızca ge-

---

(*) Bu durum, Türkiye'deki sendikal taktikten ve özellikle DİSK ve DİSK içinde Maden-İş'in yönteminden doğuyor. Maden-İş, bu dönemde, metal işleyen kesimlerde orta işletmelerde uzun süreli grevler gerçekleştirdi.

1) Az grev fonu ile psikolojik avantaj sağladı.
2) Orta işletmeler, tekeller türünden, ücret artışını veremedikleri için iflâs ettiler.
3) Orta işletmeler mobil olabildiler; grevdeki işyerini kapatıp, benzerini, başka yerde açabildiler.

Bunların biri veya çoğuna dayalı gerekçelerle orta işletmelerde uzun grevler oldu. Türkiye'de grev uygulamasına damgasını vurmadı.

Bunu Dünya Bankası'nın yetkin uzmanları da biliyor ol-

lişmiş kapitalist ülkelerle karşılaştırılabiliyor; Hindistan ve Sri Lanka için karşılaştırılabilir bilgi yok. Bu karşılaştırma da Türkiye'de grevler nedeniyle kaybedilen işgününün diğer ülkelerden pek fazla olmadığını gösteriyor.

Acımasızlığın her zaman ortak bulduğunu ve iki yüzlülük ile birlikte sürdüğünü gösteriyor. Korku, acımasızlığa dönmekle birlikte hırs yaratamıyor.

Türkiye'de hırsı olmayan bir burjuvazi var. Kapitalist sistem, kendini sürdüren dürtülerinde hep zayıf kalıyor. Bu nedenle Türkiye kapitalizmi, hep, iktisatın çözümleme alanının dışına çıkardığı kolaylıklarla kendisini devam ettiriyor. Bu bölüm, bir yandan da, bu kolaylıkların çözümlemesini içeriyor.

Bütün bu bölümün bir amacı var: Türkiye'nin yarınını kestirmeye çalışmak. Yarın denilince çok uzun bir zaman aralığı düşünülmüyor. On-onbeş yıllık bir zaman aralığında Türkiye'nin yarını ne olacak? Bu soruyu başka bir biçimde de sormak mümkün. Şimdiki iktisatçılar genellikle iyimserler. Fakat batı ülkelerinde iktisat bir bilim olarak ortaya çıkarken pek kötümser idi. Klasik iktisatçılara «şom ağızlı» bilim adamları denmesi bu yüzden. Klasik iktisat hep yarını anlamaya çalıştı. Bugünün iktisatı ise hep yaşanan anı anlatmaya çalışıyor; mümkün olduğu ölçüde çarpıtarak. Yaşanan anı çarpıtacak olduktan sonra, hiç kuşkusuz, kötümser olmak için bir neden yok. Bugün klasik iktisat da yok. Bugün klasik iktisatın işlevini ilericiler ve sosyalistler üstlenmiş durumda. Yarını kestirmeye çalışanlar, onlar. İlericiler ve sosyalistler, dün, bugün için kötümserdiler. Dünden bugüne bakarken iyimserlerin iyimserliğine katılmadılar. Bugün yaşanıyor. İlericiler ve sosyalistler haklı çıktı mı? Bugün doğruladı mı? Yüzde yüz haklı çıktılar, ya da haksız çıktılar, demek mümkün değil. Bugün bir bunalım var. Ama düne

---

malı; bir cümle ile kendilerini savunmaya alıyorlar: «Grevci işçi ve kaybedilen gün sayısı, kısmen, sendika stratejisine bağlı oluyor; az sayıda işyerinde uzun süreli grevi finanse etmek daha kolay olabiliyor.»

IBRD-World Bank, Turkey, op. cit., s. 143.

göre önemli bir gelişme ile birlikte. Tek bir örnek: 1975 yılında Türkiye'de bir otomobil fabrikası, 1950 yılında mevcut otomobil sayısına eşit sayıda binek taşıtı montajı yapıyor. Kuşkusuz, sistem bunalım içinde. Ama bugüne kadar sistemin, şimdiye kadar ilericiler ve sosyalistler tarafından tahmin edilenden daha fazla gelişme sağladığını kabul etmek gerek. Öyleyse, soru ortada: Yarın nasıl olacak?

Yarının nasıl olacağını kestirebilmek için düne bakmak zorunlu oluyor. Yalnız düne bakarken dün olanların hep kendisini tekrarlayacağını düşünmemek gerekiyor. Sistemin kendisini tekrarlayacak ya da tekrarlaması çok zor olan parçaları var. Bunları biribirinden ayırmak gerekiyor. Dünün gelişmesini sağlayan öğeleri, mümkün olduğu ölçüde, sistemin bütününden ayrı olarak değerlendirmek zorunlu oluyor. Bu yapılabildiği ölçüde, yarın ile ilgili kestirim daha sağlıklı olabilir. Bu bölümün temel amacı burada toplanıyor. Bu amaçla, Cumhuriyet'in ekonomi tarihine yeni bir açıdan bakılıyor.

Bunun için önce ulaştırma, ulaştırma içinde de karayolundan başlamak durumundayım. 1947 yılı Türkiye'nin ekonomi tarihi bakımından önemli bir yıl; önemli plan ve raporların hazırlandığı bir yıl. 1947 yılında Türkiye'de Max Weston Thornburg bulunuyor. Thornburg'un kitabına The Twentieth Century Fund'ın direktörü Mr. Clark bir önsöz yazmış. Bu önsözden Mr. Thornburg'un yaşam öyküsü hakkında bilgi elde edilebiliyor: «Kaliforniya Standart Oil Şirketi'nin Mühendisler Kurulu Başkanı ve Orta ve Uzak Doğu'daki işletmelerle görevli Başkan Yardımcısı olarak Mr. Thornburg, Amerika dışındaki öncü sanayi kalkınmasını pratik sorunlarıyla haşır neşir oldu ve Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı'nın petrol danışmanı olarak da, kamunun bakış açısından ekonomik politikanın zor sorunları içinde yoğruldu»[3]. Petrol işleri ve özellikle Orta ve Uzak Doğu'daki Amerikan petrol işlerinde uzmanlaşmış Mr. Thornburg Türkiye'ye petrol aramak için gelmiyor.

Aynı önsözde şunlar da söyleniyor: «Fon (The Twen-

tieth Century Fund), bu araştırmaya konu olarak Türkiye'yi, Truman Doktrini'nin açıklamasından da önce 1947 yılında, bu ülkenin stratejik önemin akılda tutarak seçti.» Truman Doktrini'nin açıklanmasından önce Fon'un bu tür incelemelerinin ilki olarak Türkiye'nin seçilmesinin nedenleri de açıklanıyor: «Fon, bu raporun, dünyadaki gelişmelerin bu kavşağında can alıcı bir öneme sahip olan bu kadim ülkeye yapılabilecek Amerikan yardım programının uygulanmasında temel ilkeleri belirleyeceğini ümit etmektedir.» Mr. Thornburg böyle bir misyonla Türkiye'ye geliyor. Raporu, 1949 yılında kitap halinde yayınlanıyor. Ancak Temmuz 1947 tarihinde Türkiye'de bir basın toplantısı yapıyor. Bu basın toplantısında raporunun temel ilkelerini açıklıyor. Bunun dışında Amerika Birleşik Devletleri'nde Ekim 1947 tarihinde «Türkiye: Ne İçin Yardım?» başlıklı bir yazı yayınlıyor. Rapor, kitap olarak yayınlanmadan önce açıklanmış oluyor ve uygulamaya konuluyor.

Bu son yazıda şu görüşler var: «Türkiye'nin siyasal sınırları içinde, ekonomik olarak biribirinden tecrit edilmiş, genellikle potansiyellerinin üçte biri ile onda biri arasında değişen parçalarını üretebilen yüzlerce 'Küçük Türkiye' var. Bunlar biribirine eklenmedikçe Türkiye'nin gücünün parçaların toplamına erişemiyeceği gayet açıktır. Bu yapılıncaya kadar, ulusal servete ek bir artık yaratılamaz, bu artığa dayalı olarak yerel sanayiler gelişemez, gelişmiş ve çeşitli tüketim için satın alma gücü yaratılamaz, yaşam koşulunda önemli bir iyileşme beklenemez»[4]. Thornburg, ilk iş olarak ulaştırma sisteminin geliştirilmesini öngörüyor.

Thornburg'u burada bırakıp yakın zamanlara ve resmî raporlara dönülecek olursa ortaya şöyle bir değerlendirme çıkıyor: «Karayolu inşaatı çalışmaları İkinci Cihan Harbi patlaması ile durmuş ve ancak harbin akabinde Truman doktrini ile bize yardım elini uzatan Amerika Birleşik Devleti'nin büyük desteği ile Türkiye, ulaştırma sisteminde bir zihniyet değişikliğine giderek, 1950 yılında, 5539 sayılı kanunla, Bayındırlık Bakanlığına bağlı Kara-

yolları Genel Müdürlüğünü kurmuş ve bu alandaki çalışmalara hızla girmiştir»[5]. Böylece İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle Menderes Dönemi diye adlandırılabilecek 1950-1960 yıllarında Türkiye ekonomisinde alt yapının kurulması için önemli adımlar atılmış oluyor. Bu adımlarla ilgili olarak burada ileri sürülen temel düşünce şudur: Karayolculuğu, liman, enerji gibi alt yapı alanlarında atılan adımlar 1950-1960 yıllarında bir atıl kapasite yaratırken 1965-1975 dönemi için de büyük bir kolaylığı beraberinde getiriyor.

Bu söylenenleri başka biçimde de ifade etmek mümkün: 1965-1975 döneminde kendisini gösteren ve özel kesim sözcülerinin «sanayi patlaması» olarak nitelendirmek istedikleri gelişme, bir yanı ile, kendinden önceki dönemde, plansız da olsa, yaratılmış olan atıl kapasitelere dayandı. 1965-1975 dönemi bu yüzden doğrudan doğruya verimli sayılmayan alt yapı yatırımlarına fazla kaynak ayırmak zorunda kalmadı. 1965-1975 döneminin tek «kolaylığı» bundan ibaret değil. Bunlar üzerinde durulacak. Ama açık olan şu: Bu kolaylığın sonuna gelindi. Artık Sanayi Odaları Birliği Başkanı Sakıp Sabancı, Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği'nin Genel Kurulu'nda bağırıyor: «Slogan, sanayide devlet yerine, sanayiye yol ve enerji olmalıdır»[6]. Artık Türkiye, bir başka açıdan, 1947 yılında Thornburg'un betimlediği duruma geldi. Türkiye'nin yarınında ulaştırma ve enerji gibi alt yapı alanlarına çok büyük kaynaklar ayırmak gerekecek. Yalnız bu işleri 1950 yıllarındaki «kolaylık» ile de çözmek mümkün değil. 1950 yıllarında sanayi yatırımları önemsiz düzeylerde kalabiliyordu. Yarın için böyle bir kolaylık düşünülemiyor. Çünkü artık Türkiye politikasının «itici gücü» büyük sanayiciler.

Tekrar Thornburg'a dönüldüğünde ise şu düşünce ile karşılaşıyor: «Türk halkı gerçek ilerleme kaydedecekse, aşağı yukarı Hititlerden beri değişmeyen tarım ile yirminci yüzyıl sanayi teknolojisinin biribirinden kopuk örnekleri arasındaki boşluk doldurulmalıdır. Eğer işleyecek olursa dış yardımın en fazla etkin olacağı yer burasıdır; elverişli koşullar altında Türklerin kendilerinin de en fazla

katkıda bulunabilecekleri yer burasıdır.» Thornburg, en önemli iş olarak boşluk doldurma işini görüyor ve burada devlete açıkça görevler veriyor. Şöyle: «Bu boşluğu doldurmada ilk adım, yararlı bayındırlık işleri türünde, devlet tarafından atılmalıdır. Bu, dünyanın her yerinde ekonomik sistemine bakılmaksızın devlet tarafından yapılan bir iştir ve Türkiye'de devlet sanayilerinin kurulması için ihmal edilmiştir. Ülke düzeyinde her mevsim geçit veren karayolların yapımı ve bakımı, tarımın gelişmesi için temel ihtiyaçtır ve modern bir demiryolu sistemi ile birlikte iyi karayolları, herhangi bir büyük sanayi, madencilik ve ticarî kalkınmadan önce gelmelidir»[7]. Thornburg'un amacını çok güzel anlatan cümleler; birincisi, önceki dönemde sanayileşmeye öncelik verilerek alt yapının kurulmasının ihmal edildiği ve ikincisi de bundan sonraki dönemde tersinin yapılması gerektiği anlatılıyor.

Burada bu kitabın leit motifine uygun bir parantez açmak zorunlu oluyor: Dünya Bankası-Para Fonu Kafası, Türkiye'de çok zaman sanayileşmenin açıkça karşısına çıkmıyor. Hep sanayileşmeye verilen öncelik nedeniyle bir yerin ihmal edildiği ileri sürülüyor. İhmal edilenin ise çok önemli olduğu ısrarla söyleniyor. Ya yol yapımı ihmal ediliyor; Amerikan binek otomobilleri için yol yapımına öncelik sağlanıyor. Ya tarım ihmal ediliyor; ya da Ocak 1980 tarihine gelen dönemde ve daha ateşli bir biçimde bundan sonra ihracat ihmal ediliyor.

Parantezi kapatmadan önce uzantısına da işaret etmek mümkün; şimdiye kadar hep ağırlık veya ikilem tartışması yapıldı. Sanayi versus «bir şey» tartışıldı. Bundan sonra bu tartışma geride kalabilecek; tartışma, en azından sanayi ve sanayi için alt yapı yatırımlarına dönüşebilecek.

Devam ediyorum: Thornburg, öyle hafife alınacak bir kimse değil; zamanın hükümeti de pek hafife almıyor. Bakanlar, Thornburg için «özel rapor» hazırlıyor. Ayrıca bir «özel» kuruluş adına rapor hazırlayan bu kimseye henüz yayınlanmamış olan 1947 İktisadî Kalkınma Planı'-

nın İngilizce bir özeti veriliyor. Bu özette 1947 Kalkınma Planı'nda olmayan değerli ve ayrıntılı bilgiler var. İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in yayınladığı 1947 İktisadî Kalkınma Planı'nda[8] planın uygulanması için Amerika Birleşik Devletleri'nden istenen kredi ve yardımın miktarı ve dökümü yer almıyor. Mr. Thornburg'a sunulan İngilizce özette ise şu bilgiler yer alıyor: «Yukarıda sözü edilen planların incelenmesinin göstereceği gibi, Türkiye, ekonomik kalkınmaya doğru belli bir ilerleme kaydetmek için aşağıdaki krediye ihtiyaç duymaktadır.

A — Sanayi	$	167,761,000
B — Taşıma	$	245,483,247
C — Tarım	§	32,238,200
D — Sağlık	$	14,074,590
E — Gümrük ve Tekel	$	16,634,950
F — Diğer	$	23,809,013
Toplam	$	500,000,000

Yukarıda, bütün bu kredilerin ülkenin ekonomik kalkınmasında yararlı işlere ayrılacağı izah edilmiştir»[9]. Amerika Birleşik Devletleri'nden yardım istemek için hazırlanan ve İngilizce (*) sunulan 1947 Kalkınma Planı Özeti, dış krediden aslan payının ulaştırma kesimine gideceğini gösteriyor. Bu izlenim verilmeye özen gösteriliyor.

Aynı yılda hazırlanmış bir başka rapordan daha söz etmek gerekiyor. Ankara'daki Büyük Britanya Büyükelçiliği ticaret ataşesi tarafından hazırlanmış olan bu rapor (**) son derece değerli bilgiler içeriyor. Birleşik Krallık'ın An-

---

(*) Çeviriyi İngilizce aslına uygun yapmaya özen gösterdim; bozuk bir İngilizce ile yazılmış olduğu için bozuk Türkçe'ye çevirdim.

(**) *E.R. Lingeman, Turkey-Economic and Commercial Conditions in Turkey, His Majesty's Stationary Office, London, 1948.*

Bu çalışma-rapordan söz edildiğini, bazı yayınlarda, gördüm. Ancak bu çalışmanın değerlendirilmesine rastlamadım; ilk kez burada yapılıyor.

kara Büyükelçiliği görevlisi E.R. Lingeman'ın çalışmasında, Türkiye Cumhuriyeti Bayındırlık Bakanlığı'nın karayollarının yapımı ve geliştirilmesi için üç program yapıldığı belirtiliyor.

Bunlar şöyle: «(i) Bir her mevsim geçit veren yollar için iyileştirme ve bakım programı, (15,000 kilometre - 1946/49) (ii) Devlet Karayolları Programı (20,000 kilometre - 15 yılda), (iii) İl Karayolları Sistemi (23,000 kilometre - 15 yılda)»[10]. Ilginç olan şu: 1948 yılında başlaması düşünülen 15 yıllık karayolu programının son yılı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın başlangıç yılı oluyor. Büyük bir rastlantı.

Bu rastlantıdan yararlanarak Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda bu konunun nasıl ele alındığını görmek mümkün. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda aynen şu ifade yer alıyor: «Bugün taşıma sisteminde artık kapasite, haberleşmede ise büyük kapasite darlığı vardır. Yurdumuzdaki ana yol şebekesi potansiyel ihtiyaca yakın bir derecede geliştirilmiş iken bu şebekeyi besleyici ve daha çok sosyal amaçlı il ve köy yolları ihtiyacı karşılamaktan uzaktır»[11]. 1963 yılında yayınlanan ilk Kalkınma Planı, devlet karayolu ağının tamam olduğu ve tümüyle taşıma sisteminde bir fazla kapasite bulunduğu değerlendirmesinden hareket ediyor. Bu değerlendirme, bundan sonraki on beş yıllık üç beş yıllık plan döneminde de etkisini sürdürüyor. Tekrar da olsa bunun anlamı şu: 1960 ve 1970 yıllarının önemli bir bölümünde taşıma gibi doğrudan doğruya verimli olmayan kesimler için önemli kaynak ayırmak söz konusu değil.

1967 yılında yayınlanan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise şu değerlendirme var: «Devlet karayolu ağı uzunluk olarak büyük ölçüde tamamlanmıştır»[12]. Aynı planda limanlar için de benzer bir değerlendirme yer alıyor: «Limanlar yeterli kapasiteye sahiptir. Teçhizat noksanları tamamlandığında, bu konuda bir tıkanıklık söz konusu olmayacaktır.» Bu değerlendirmeler hep 1960 ve 1970 yıllarının, daha doğru bir deyişle, 1965-1975 döneminin sahip olduğu kolaylıkla ilgilidir.

Aslında İkinci Beş Yıllık Plan'da çok açıklayıcı bir açıklama var: Plan'ın 375 numaralı tablosunu açıklayan açıklama. Tablonun kendisi artık önemini yitirmiş durumda. Ama açıklama, yarına da belirli açıklık getireck nitelikte: «Karayolları Genel Müdürlüğü genellikle mevcut yol şebekesi üzerinde çalışmaktadır. Yeniden yapılan yol modern standartlara uygun olarak yapıldığından, eski güzergâha göre daha kısa olmaktadır. Bu nedenle mevcut yol şebekesi bir önceki yıla göre daha kısa olmakta, buna karşılık bir miktar yeni yol yapılmaktadır. Böylece Devlet ve İl yoları şebekesinde toplam uzunluk bakımından bir değişiklik söz konusu olmamaktadır»[13]. Bundan böyle, çok daha büyük ölçüde, hep böyle olacak. Örneğin, Ankara-İstanbul karayolunun yanına bir Ankara-İstanbul karayolu daha yapılacak, fakat istatistiklere göre Türkiye'nin devlet yolları uzunluğu değişmeyecek. Büyük bir olasılıkla da, bazı düzeltmeler yapılabileceği için toplam devlet yolları kısalmış bile olabilecek. Ancak istatistiklerde yolların uzunluğunun değişmemesi sorunu ortadan kaldırmıyor: Türkiye'nin yarınında, örnek olsun, Ankara-İstanbul karayolunun yanına bir yenisini eklemek zorunluluğu ortadan kalkmıyor. Sistem bunu zorluyor.

Üçüncü Beş Yıllık Plan'ın başında, ilk iki beş yıllık plan dönemini içeren 1963-1972 yılları değerlendiriliyor. Ulaştırma ile ilgili bölüm şöyle: «Karayolu ulaşımında, Devlet yolu ve il yollarının toplam uzunluğu planlı dönemde değişmemiş, ancak sert satıhlı yolların uzunluklarında gelişmeler sağlanarak, karayollarında mevcut ana yön bağlantılarının standardı belirli ölçüde yükseltilmiştir. Planlı dönemde 283 km. lik yeni demiryolu hattı inşa edilmiş ve mevcut sistemin standardının yükseltilmesine ağırlık verilmiştir»[14]. Böylece Üç Beş Yıllık Plan'da da yazılı olanlar bir noktada birleşiyor: 1950-1960 dönemi, kendi ihtiyacının ötesinde, daha sonraki dönem içinde kullanılabilecek önemli bir atıl kapasite yaratıyor. İzleyen tablo yaratılan kapasitenin boyutlarını gösteriyor.

Bu tablo, 1950-1960 döneminde 14 bin kilometrelik

yeni karayolu yapıldığını gösteriyor. Ancak tabloda, bir başka nokta daha çok dikkati çekiyor. 1950-1960 döneminde elektrik üretimindeki artış 3,6 katından fazla. Aynı dönemdeki hiç bir ekonomik ve toplumsal göstergedeki artış bu kadar hızlı değil. Bunun da 1950-1960 döneminde olduğu kadar daha sonraki dönemde de sağladığı kolaylıklar oldu. Bunu Ikinci Beş Yıllık Plan şöyle ifade ediyor: «Birinci Beş Yıllık Plan dönemi başlarında, mevcut fazla kapasite ve yağış durumunun olumlu etkisi dolayı-

EKONOMİK VE TOPLUMSAL GÖSTERGELER

Yıllar	*Nüfusun okur-yazar oranı (yüzde)*	*Öğrenci Sayısı (Bin)*	*Hastane Yatak Sayısı (Bin)*	*Elektrik Üretimi (mil/kw)*	*Demiryolu Uzunluğu (km.)*	*Devlet ve İl Yolları (km.)*
1923 (27)	10.6	350	3.3	.....	3.756	18335
1930	19.2	540	5.2	106.3	5.639	29636
1940	22.4	1110	11.9	396.9	7.381	41600
1950	33.6	1780	18.8	789.6	7.671	47100
1960	40.1	3340	45.0	2886.0	7.800	61500

Kaynak : *Kalkınma Planı - Birinci Beş Yıl 1963-1967, Ankara, 1963, sayfa 8.*

sıyla büyük üretim kapasiteleri eklenilmeden elektrik enerjisi talebi artışı belirli bir sınır içinde karşılanabilmiştir. Ancak Plan dönemi sonunda yeni kapasiteler devreye girdiği halde 1968-1969 yıllarında talebin karşılanmasında sıkıntı çekilecektir»[15]. 1950-1960 dönemi, taşımanın dışında elektrik enerjisi alanında da kendinden sonraki döneme kapasite bırakıyor.

Türkiye, hızlı bir elektrifikasyon döneminden sonra yeniden elektriksizlik dönemine giriyor. Uzunca bir zaman her fabrikanın «kendi elektriğini kendisinin ürettiği»

bir dönemden sonra enterkonnekte elektrik sistemine geçiliyor. Türkiye, 1950 ve 1960 yıllarında enterkonnekte elektrik sistemi içinde iş yerlerinin kolayca ve cömertçe elektrik enerjisine kavuştuğu bir dönemi yaşıyor. Şimdi bu dönem geride kaldı. Şimdi jeneratör satışlarının hızla arttığı ve jeneratörün çok kârlı bir karaborsa malı haline geldiği bir döneme girildi. Sosyalist ülkelerden sağlanan elektrik enerjisi yardımı olmasa, jeneratörün karaborsa fiyatının daha da yükseldiği görülecek.

Türkiye'de «ilk defa 15.9.1902 tarihinde Tarsus'taki su değirmeni milinden transmisyonla çevrilen 60 kw lık bir dinamodan elektrik enerjisi üretimine başlandığı ve adı geçen kasabaya elektrik verildiği» biliniyor[16]. Bundan sonraki gelişmeleri aynı kaynak şöyle özetliyor: «İstanbul'un elektriklendirilmesi konusunda 1 Kasım 1910'da Hükümet tarafından bir imtiyaz eksiltmesi açılmış, sonuçta Macar Ganz Elektrik Ortaklığı'na 50 yıl süre ile imtiyaz verilmiştir. Ortaklık bir yıl sonra bir Macar ve Belçika Bankası ile birlikte Osmanlı Anonim Elektrik Şirketi adıyla kurulmuş ve 11 Şubat 1914'de elektrik tesisi işletmeye açılmıştır.» İstanbul, Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce elektriğe kavuşuyor.

Yabancı şirketlere imtiyaz vererek kentlerin elektriklendirilmesine Cumhuriyet ile birlikte devam ediliyor: «Kurtuluş Savaşı'ndan sonra 17.6.1923'de yapılan bir sözleşme ile Ortaklık o güne kadar elde edilen hak ve çıkarlarını yeni Hükümete de kabul ettirmiştir. Daha sonra İstanbul'da olduğu gibi İzmir, Adana, Bursa, Edirne ve Gaziantep gibi şehirlerimizin elektriklendirme işleri için de özel ortaklıklara imtiyazlar tanınmıştır. Şehirlerin genişlemesi ve bunlara yakın bölgelerin de elektriklendirilmesi zorunluluğu yüzünden imtiyazların sınırının zaman zaman genişletilmesi gerekmiş, her defasında imtiyaz sözleşmesine yeni maddeler eklenmiştir.» Büyük kentleri yabancı şirketler aydınlatıyor.

Osmanlı'da yabancı şirketlere «imtiyazlı» şirket adı veriliyor. İmtiyazlı şirketler Cumhuriyet döneminde de devam ediyor. Ancak «devlet içinde devlet» olma nite-

likleriyle birlikte varlıklarını sürdürüyorlar. Elektrik enerjisi fiyatlarını ve düzenlemesini istedikleri gibi ayarlıyorlar. 1930 yıllarının sanayileşme döneminde ise bunlara pek dokunulmuyor. Burada izlenen politika son derece ilginç: Büyük devlet işletmeleri kurulurken, bunlar kendi elektriklerini de üretecek biçimde pazarlanıyor. Her büyük fabrika kendi elektriğini kendisi üretecek biçimde kuruluyor. 1950 yıllarının enterkonnekte elektrik sistemi akla gelmiyor. «Otoprodüktör» olarak kurulan büyük fabrikalar yakınında bulundukları kentlere de elektrik vermeye başlıyorlar. Ve 1930 yıllarının sonları ile 1940 yıllarının ilk yarısında imtiyazlı şirketler, yasa çıkarılarak, devlet tarafından satın alınıyor.

Mr. Thornburg Türkiye'ye bir özel kurum adına geliyor; ama kendisine pek özel bir muamele yapılıyor. Devlet aygıtı Thornburg için gayretle çalışıyor ve özel raporlar hazırlıyor. Thornburg'un raporunda, yerli bir yayında kolaylıkla bulunamayacak, bilgiler var. Elektrik enerjisi ve tarihçesi ile ilgili: «Cumhuriyet kurulduğu zaman mevcut olan pek az elektrik üretimi ve dağıtımı belediye santralları şeklinde idi ve yabancılara aitti. Bu santrallar çok zorlanmıştı ve çok verimsiz olarak işletiliyordu. Bunlar kamulaştırıldılar. Daha sonra yeni belediye santralları kuruldu. Yerel santralların sayısı 1923 yılında 2 iken 1945 yılında 190 a çıktı ve kurulu kapasite de aynı dönemde 30,000 kilovattan 107 bin kilovata yükseldi. 20 milyonluk Türkiye'de 1945 yılında elektrikli hane sayısı 335 bin idi ve 107 bin kilovatlık toplam kapasitenin 83 bini İstanbul, Ankara ve İzmir'e gidiyordu»[17]. Yalnız 1945 yılında elektrik enerjisi belediyelerin dışında da üretiliyor.

Aynı yabancı kaynakta bilgiler şöyle devam ediyor: «84 devlet fabrikası veya diğer sanayi kuruluşlarından 24 ü, fabrikanın yakınındaki kente ışık ve enerji veriyor. Ancak sanayi kuruluşları Türkiye'de tüketilen elektrik enerjisinin yarısından fazlasını (1945 yılında belediyelerin 214 milyon kilovat saatına karşılık 272 milyon kilovat saat) üretmekle birlikte, fabrikalar tarafından ev tüketimi

ile fabrika dışı kullanıma ayrılan bölüm sadece 3 milyon kilovat saat ya da elektrik üretimlerinin yüzde birinden biraz fazla idi. Belediye santralları ise 214 milyon kilovat saatlık üretimlerinin 124 milyon kilovat saatını sanayie veriyordu»[18]. Türk ekonomisinde günah keçisi yapılan her türlü sıkıntının kaynağı olarak gösterilmek istenen devlet işletmeleri, kentleri aydınlatmada ulusal bağımsızlığı sağlıyor. Yalnızca üretimi için değil aynı zamanda kentlerin düşük fiyatla elektriğe kavuşturulması için de elektrik üretiyor.

Türkiye'nin ilk bölge santralı niteliğindeki kuruluşu, Çatalağzı Termik Santralı, 1948 yılında elektrik üretimine başlıyor. Çatalağzı, kuruluşundan 1952 yılına kadar Ereğli Kömürleri İşletmesi'nin bir ünitesi olarak çalışıyor. 1952 yılından itibaren İstanbul'a elektrik verebilecek hatların tamamlanması ile bölge santralı oluyor. Daha sonra devreye giren diğer santrallarla birlikte Kuzeybatı Anadolu enterkonnekte sistemini meydana getiriyor. Bu yüzden Türkiye'de ciddi bir elektrifikasyon hamlesinin başlangıcı da 1950 yıllarına rastlıyor.

Yalnız işin ilginç yanı var. 1950 yıllarında elektrifikasyon hamlesinin başlaması, dönemin özelliklerinin yeni bir örneğini de beraberinde getiriyor. Osmanlı'dan gelen ve Cumhuriyet döneminde de uzun yıllar varlığını sürdüren imtiyazlı şirket uygulaması yeniden gündeme giriyor. Türkiye'nin Batı'sı dört imtiyazlı elektrik şirketi arasında pay ediliyor. Ancak Kuzeybatı Anadolu ile Ege bölgesini alan «Türk Anonim Ortaklıkları» gelişemiyor. Çukurova ve Kepez-Antalya özel elektrik şirketleri, aldıkları imtiyazlarla, bugüne kadar geliyor.

Yaratılan kapasite, 1960 yıllarının önemli bir bölümünün kolayca geçirilmesini sağlıyor. Daha sonra, başlıcası Keban olmak üzere yeni kapasite eklemeleri ile İkinci Beş Yıllık Plan dönemi ile Üçüncü Plan döneminin ilk yılları yaşanıyor. Dördüncü Beş Yıllık Plan dönemi için ise değiştirilmesi çok zor olan tablo oldukça karanlık. Eldeki bütün projeler ve yatırımlar çok dikkatli ve özenli bir uygulamaya kavuşsa bile 1981 yılından önce elek-

trik açığı kapatılamayacak. Bu konuda ayrıntılı bir çalışma yapmış olan Devlet Planlama Teşkilâtı Özel İhtisas Komisyonu raporunda gelecek yıllara ait «güvenilir üretim olanağı» 1981 yılına kadar talebin altında seyrediyor. 1981 yılına kadar, mümkün görülen iki seçeneğe göre, «güvenilir üretim olanağı» yüzde 6 ile yüzde 12 oranında talebin altında gerçekleşecek. Örneğin 1979 yılında güvenilir elektrik üretimi, bu yıla ait talebin yüzde 10-12 oranında altında kalacak.

Bu raporu hazırlayanlar, kamu ve özel sektörde elektrik üretimi ile ilgili tüm yetkili, sorumlu ve görevli kişiler. Görevleri, hem gerçeği, hem de sorunları ortaya koymak. Çok karamsar tablo çizemezler. «Sorumluluk» anlayışları buna engel. Hazırladıkları raporda sorumluluk anlayışlarının sınırları içinde, yine de oldukça karamsar bir tablo çiziyorlar. Fakat bu karamsar tabloyu çizdikten sonra şu eklemeyi yapma gereğini de duyuyorlar: «Ancak, linyit santrallarına kömür temin edilecek sahalarda kömür üretiminin kimler tarafından ve nasıl yapılacağının belirlenmesi ve yatırım faaliyetlerine geçilmesi 1977 yılı ortalarına kadar gerçekleştirilemediği takdirde bu tablolarda gösterilen bitiş tarihlerinin ne olacağının tahmini komisyonumuzca mümkün görülememektedir»[19]. Söylenenler çok açık: Elektrik santrallarının ihtiyaç duyduğu linyit çıkarımı için yatırımlara 1977 ortalarına kadar başlanmadığı takdirde, bu açık veren üretim programı da aksayacak ve devreye girecek santralların üretime geçiş tarihi daha sonraki yıllara ertelenecek. Bu açıklığa eklenecek olan ise şu: Linyit üretimini kimin ve nasıl yapacağı 1977 ortalarına kadar belirlenmedi ve yatırımlar da başlamadı.

Bu yüzden elektrik cephesinde yakın gelecek pek karanlık görülüyor. Bu karanlığı azaltmak ve beşinci beş yıllık plan döneminde daha da kararmasını önlemek için elektrik üretimine çok daha fazla ve yoğun olarak kaynak ayırmak gerekiyor. Üstelik bu gereklilik, sanayi yatırımlarının ertelenemeyeceği bir dönemde ortaya çıkıyor. Öyle ki, 1978 başında, 1930 yıllarında büyük devlet işlet-

melerinde görülen otoprodüktör uygulamasını, özel sektör de benimsemek istiyor. Otoprodüktör elektrik üretimi, her işletmenin kendi elektriğini kendisinin üretmesi anlamına geliyor. Otoprodüktör yöntemi, bir ülke için, elektrik üretmenin en pahalı yöntemidir. Çünkü otoprodüktör yöntemi, bir büyük linyit santralı, ya da hidroelektrik santralı, ya da nükleer santralla sağlanabilecek elektriği çok sayıda fuel-oil ile çalışan küçük santrallarla üretmek anlamına geliyor. Fuel-oil yoluyla dışa bağımlılık bir yana, büyük ölçekten küçük ölçeğe dönüş, ekonomik anlamda da bir geriye dönüş oluyor. Geriye gitmemek için ileriye atılmaktan başka çare yok.

Klasik iktisat toprağı hep sabit olarak düşündü. Toprağın sabit olarak ele alınması Ricardo iktisatında «azalan verimler yasası» ile sonuçlandı. Şu anlamda: Ricardo iktisatından daha sonraki burjuva iktisatına, neo-klasik iktisata, yalnızca azalan verimler yasası kaldı. Büyüklüğü sabit bir tarlada çalışan emekçilerin sayısının artırılması halinde her yeni emekçinin veriminin azalacağı gözlemine azalan verimler yasası adı verildi. Bu «yasa» bugünün neo-klasik ya da marjinal iktisatının özünü oluşturuyor. Bu «yasa» kaldırıldığı zaman neo-klasik ya da marjinal iktisat çöker.

Toprağın sabit olduğu varsayımı, bugünün Batı iktisatında temel varsayımlardan birisi oluyor. Bu varsayım, azalan verimler yasası ile, işletme düzeyindeki iktisatın, ya da teknik deyimi ile mikro iktisatın, gerçeğe çarpık bir dürbün ile bakmasına yol açıyor. Aslında burada sakıncalı olan, toprağın sabit olduğu varsayımı değil. Asıl sakıncalı olan bu varsayımdan hareketle keşfedilen «azalan verimler yasası» ile Batı iktisatının çarpıtılması. Üstelik bu, burada da kalmıyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra moda olan kalkınma iktisatında da toprağın sabit olduğu varsayımı yer alıyor. Kalkınma iktisatının olgun kapitalist ekonomiler için geliştirilen bölümünde ise toprak ile birlikte işgücünün kendisi ve zaman zaman da artış hızı sabit alınarak kalkınma ya da gelişme bütünüyle işgücünün verimliliğindeki artışa indirgeniyor. İşgücü-

nün verimliliğindeki artış ise teknik ilerlemenin kendisi ve ölçüsü oluyor.

Toprağın sabit olmasının gelişmiş kapitalist ekonomiler için geçerliliğini, burada, tartışma dışı bırakmak gerek. Burada üzerinde durulması gereken nokta şu: Batı iktisatının geliştirdiği şemalarla azgelişmiş kapitalist ekonomileri anlamaya çalışmak oldukça zor. Toprağın sabit olduğu varsayımı, Batı iktisatının azgelişmiş kapitalist ekonomiler için geliştirdiği kalkınma ya da büyüme şemalarında da yer alıyor. Gerçeğin buna uygun olup olmadığının araştırılması gerekiyor. Sovyet bilim adamı Moiseev, Türkiye'de ekili toprakla ilgili olarak bir tablo hazırlamış. Aynı tabloyu yeniden hazırlamaya gerek yok.

Yıllar	Yıllık Ortalama Ekilen Alan (Bin hektar)	Önceki Döneme Göre Artış (Yüzde)
1929-1933	6 009	—
1934-1938	7 341	22,2
1939-1940	9 044	23,2
1941-1945	8 410	-7,0
1946-1950	8 910	5,9
1951-1955	12 227	37,2
1956-1960	14 807	22,1
1961-1965	15 246	3,0

Kaynak : *P.P. Moiseev, Agrarniy Stroy Sovremennoy Turtzii, Moskva, 1970, sayfa 244.*

Bu basit tablo son derece öğretici olmalı: Tabloda yalnızca ekilen toprak gösteriliyor. Nadasa bırakılan toprak bunun dışında. Her yıl nadasa bırakılan toprak, ekilen toprağın yarısına yakın. Aslında her yıl nadasa bırakılan toprağın oranı artıyor. Örneğin 1948 yılında ekilen toprağın yüzde 46,6 sına eşit büyüklükte toprak nadasa bırakılıyor. Yirmi yıl sonra 1968 yılında ise bu oran yüzde 56,4 e çıkıyor. Nadasa bırakılan toprak üzerinde,

ayrıca durmak gerek. Burada, ileriki yıllar için, büyük bir «rezerv» var.

Bu tablonun öğreticiliği şurada: 1939-1940 yıllarında ortalama olarak ekilen toprak, 1929-1933 döneminde yıllık ortalama topraktan yüzde 50 oranında daha büyük. Yine 1956-1960 döneminde yıllık ortalama ekilen toprak, 1946-1950 döneminde yıllık ortalama topraktan yüzde 66 oranında daha geniş. Tabloya bakıldığında, yapılan karşılaştırmanın ışığında, ortaya çıkan şu: Türkiye'de toprak genişlemesi 1934-1940 ve 1951-1960 dönemlerinde olmuş. Her iki dönemin de ortak bir özelliği var: Üretici güçlerin yükselme dönemleri. 1934-1940 dönemi sanayileşmede, 1950-1960 dönemi de alt yapı yatırımları, tarım ve ticarette önemli atılımların olduğu dönemler.

Üretici güçlerin önemli ölçüde genişlediği bu iki dönemde toprak, bir «dış kaynak» olarak ekonomiye sokuluyor. Daha belirgin bir deyişle, ekonomiye bir «dış kaynak» olarak yeni topraklar açılıyor. 1960 yıllarına gelindiği zaman artık yeni topraklar bulmak olanağının sınırına varılmış oluyor. Bu sınır şu şekilde anlaşılmalı: Bundan sonra, Türkiye'nin yarınında, yeni topraklar kazanmanın ilk yolu, nadas alanını daraltmaktan geçecek. Nadas, tarihin derinliklerine kadar uzanan bir gübreleme yöntemidir. Nadas yerine, diğer gübreleme yöntemlerinin geliştirilmesi ve kullanılması gerek. Yalnız bundan elde edilecek yararlar da sınırlı; mutlak olarak değil, göreceli ağırlık olarak. Yarın tarıma açılabilecek bir milyon hektar toprağın ekonomide sağlayacağı itici güç, 1930 yıllarında ya da 1950-1960 döneminde tarıma açılan bir milyon hektar toprağın itici gücünden çok daha az. Bugünün Türkiye'sinde tarımın ağırlığı, 1930 yılları ile karşılaştırılamayacak kadar düşük görünüyor.

1930 ve 1950 yıllarında tarıma açılan yeni topraklar, tarımın dışında ulaştırma, ticaret ve sanayide önemli gelişmelerin kaynaklarından birisi olmalı. Hem talep, hem de biriktirim, tasarruf, ve birikim, akümülasyon, açısından. Bu nedenle, Türkiye'nin dününde gözlenen gelişmeleri irdelerken topraktaki artışı mutlak olarak gözönüne

almak gerekiyor. Türkiye'nin dünündeki gelişmede bir «dış kaynak» olarak topraktaki gelişme önemli bir role sahip; fakat, 1965-1975 dönemi hariç. Bu dönemde toprak genişlemesi söz konusu değil. Ama bu dönem, üretici güçlerin gelişmesi anlamında, daha önceki iki dönemi geride bırakıyor. Bu dönemde toprak olmasa da, başka «dış kaynak» kullanımı etkin oluyor. Bir dış kaynak olarak toprak genişlemesinin yokluğunu giderecek ölçüde.

Böylece sıra, «dış kaynak» olarak toprak genişlemesinden genel olarak dış kaynakların tartışılmasına geliyor. Bir Amerikan kaynağı, Türkiye'nin sağladığı ilk «kalkınma yardımı» konusunda şu bilgiyi veriyor: «Etatizmin (devletçilik) başlaması, Sovyetler Birliği'nden önemli bir yardımın alınmasına rastladı. 1933 yılında İnönü, Moskova'yı resmen ziyaret etti ve sonucunda Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında kapsamlı bir ekonomik anlaşma ortaya çıktı. Rusya, Türkiye'ye 8 milyon dolara özdeş (daha sonra 18 milyon dolara çıkarıldı) faizsiz borç verdi. Bu paranın Türkiye'nin sanayileşme programının gerektirdiği makina ve malzemenin Rusya'dan satın alınması için kullanılması üzerinde anlaşıldı»[20]. Mr. Thornburg da Türkiye'nin sağladığı ilk «kalkınma yardımı» için «önemli» sıfatı kullanmaktan geri kalmıyor. Bir İngiliz kaynağında bulunan Türkiye'nin borçları ile ilgili yandaki tablo da 1930 yıllarında alınan diğer kredileri gösteriyor. 1930 yıllarında Türkiye, Sovyetler Birliği'nden başka Batı dünyasından da kredi alıyor. Ancak bu krediler, daha çok İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesine denk düşüyor. 1938 yılında başlıyor.

İngiliz Ticaret Ataşesi Lingeman, 1947 yılında yazdığı ayrıntılı raporunda, yukarıdaki tabloya ek olarak 1940 yılında Birleşik Krallık ve Fransa'dan 15 milyon sterling değerinde 55,5 ton altın borç alındığını kaydediyor. Başka bir yerde de şu bilgileri veriyor: «Planlı sanayileşme, 1934 yılında Beş Yıllık Sanayi Planı ile başladı ve 1937 ve 1938 yıllarındaki sanayi ve madencilik kalkınma programları ile devam etti. Bu planların gerçekleşmesi için gerekli sermaye, kısmen normal gelirler ve iç borçlanma,

kısmen de yabancı kredilerle sağlandı. Dış kredi olarak Sovyetler Birliği'nden tekstil makinası ve ekipmanı satın almak için 8 milyon altın dolar ve Karabük demir-çelik tesisi için 3 milyon sterlinge yakın bir kredi de Birleşik Krallık'tan sağlandı. 1938 yılında, bu planlara göre ülkenin sermaye donatımını artırmak için, 10 milyon sterlingi Birleşik Krallık'tan ve 150 milyon Rayh Mark da Al-

TÜRKİYE'NİN BORÇLARI : 1933-1939

Yıllar	Krediyi Açan Ülke	Miktar : Milyon TL.
1933	Türk Borcu (?)	2,1
1934	Sovyet Kredisi	17,7
1938	İngiliz Kredisi: 10 milyon Sterling	28,6
1939	İngiliz Silâhlanma Kredisi : 25 milyon, daha sonra 29,5 milyon Sterlinge çıkarılıyor	288,9
1939	İngiliz ve Fransız Altın Kredisi : 15 milyon Sterling	124,7
1939	İngiliz Kliring Kredisi : Milyon Sterling	16,6
1939	Fransız Kredisi : 264,75 Fransız Frankı	4,6
	Katma Bütçe Borçları	192,2
	Devalüasyon ve Diğer Nedenlerden Doğan Borç	75,6
	Toplam	751,0

Kaynak : *E.R. Lingeman, Turkey-Economic and Commercial Conditions in Turkey, His Majesty'b Stationary Office, 1948, sayfa 24.*

manya'dan kredi alındı»[21]. Türkiye, 1930 yıllarında sanayileşmesinin dış finansmanını sağlayabilmek için çeşitli kaynaklardan kredi arıyor; kullanıyor.

Türkiye, şekerini ithal ediyordu; şeker fabrikaları kurarak şekerini yurt içinde yapmaya başlıyor. Türkiye, bezini ithal ediyordu; dokuma fabrikaları kurarak yurt için-

de üretmeye başlıyor. Türkiye, çimentosunu ithal ediyordu; çimento tesisleri kurarak, çimentosunu Türkiye'de üretmeye başlıyor.

1930 yıllarında Türkiye ne yapıyor? 1980 yıllarında Para Fonu-Dünya Bankası Kafası ile günah keçisi yapılan deyimi kullanarak cevap vermek gerekiyor: 1930 yıllarında Türkiye, ithalâtını ikame etmeye çalışıyor.

Sanayileşme, ithal ikamesini gerektiriyor. Başkasını düşünmek mümkün değil.

İthal ikamesini eleştirmek iki yüzlülüktür: Sanayileşme düşmanlığı oluyor.

Böylece 1930 yıllarındaki dış kaynakla ilgili çözümlemeleri sürdürürken, açıldığına işaret etmediğim parantezi kapatıyorum. 1930 yıllarında alınan kredilerle ilgili net bilgilerin olmadığına işaret etmek zorundayım.

Sovyetler Birliği'nden alınan kredinin miktarı konusunda Amerikan ve İngiliz kaynakları biribirini tutmuyor. 150 milyon Rayh Marklık Alman kredisi yukarıdaki tabloda yer almıyor. Bütün bunlar, 1930 yıllarında yapılan dış borçlanmalar konusunda ayrıntılı çalışmalara ihtiyaç olduğunu gösteriyor. Gerçi bu konuda yapılmış bir ayrıntılı çalışma var. Bu ayrıntılı çalışmaya göre Cumhuriyet döneminde Almanya'dan alınan ilk kredi 31.12.1942 tarihinde 142 milyon 754 bin dolar ya da 197 milyon TL. değerinde «Teslihat Kredisi» oluyor[22]. Bu bilgileri aldığım kapsamlı ve ayrıntılı Devlet Planlama Teşkilâtı çalışmasına göre, Birleşik Krallık Türkiye Cumhuriyeti'ne ilk kez 1938 yılında kredi veriyor. Yaklaşan İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'yi kendi yanına çekmek istemesi, Birleşik Krallık'ın, Türkiye'ye kredi açmasında etkili oluyor.

Birleşik Krallık, 27 Mayıs 1938 tarihinde, birisi 22 milyon 609 bin dolarlık silâhlanma kredisi ve diğeri 37 milyon 681 bin dolarlık ticarî kredi olmak üzere 60 milyon 390 bin dolar borç veriyor[23]. Görülüyor, Devlet Planlama Teşkilâtı içinde yapılan çalışma bile 1930 yıllarına ait dış kredi bilgilerindeki eksikliği, tümüyle, gideremiyor.

Yalnız bilgilerdeki eksikliğe karşın, şu söylenebilir: 1930 yıllarında, toprak genişlemesinin yanında, önemli

sayılabilecek dış kredi elde edildi. Bu yüzden 1930 yıllarında gözlenen sanaylleşme programlarının gerçekleştirilmesinde dış kaynak, ihmal edilemeyecek bir rol oynadı. İkinci Dünya Savaşı dönemi bir yana bırakılacak olursa, Türkiye, 1950 yıllarında «Amerikan yardımı» dönemini yaşadı. Sunulan tablo, Amerikan Yardımının boyutlarını gösteriyor.

Dış kaynak önemli; ancak dış kaynağın ne kadar önemli olduğunun da saptanması gerekiyor. Dış kaynak, dış pazarda satın alma gücü sağlıyor. Temel işlevi, burada yatıyor. Bir ülke, normal olarak, dış pazarda satın alma gücünü ihracat yoluyla elde eder. Bu yüzden, ister hibe, ister tarım artıkları ve isterse kredi türünden olsun 1949-1969 yıllarındaki Amerikan Yardımının ne kadar önemli olduğunu anlayabilmek için ihracata oranlamak gerek. Türkiye, söz konusu dönemde, normal ihracatına ek olarak elde ettiği dövizlerle ithalâtını sürdürmek olanağına kavuşuyor. İthalâtın önemli bir bölümü ise makina ve ekipman ithalâtı ile ham ve yardımcı malzeme ithalâtına ayrılıyor. İhracata ek olarak ithal olanağına kavuşmak, kalkınma için belli bir kolaylığı da beraberinde getiriyor. Bu anlamda, Amerikan Yardımını Türkiye'nin ihracatına oranlamak için hazırlanan tablo, Amerikan Yardımının sağladığı kolaylığın ölçüsünü de vermiş oluyor.

Amerikan Yardımı, 1960 yıllarının sonuna yaklaşıldıkça öneminden kaybediyor. 1970 yılında 65 milyon dolarlık program kredisi alınmış. 1971 yılının program kredisi ise 25 milyon dolar. Bundan sonra program kredisi görülmüyor. Proje olarak 1970 yılında 2,5 milyon dolar kayıtlara geçmiş durumda. 1971 yılının proje kredisi 11 milyon 210 bin dolar. Proje kredisinin çok büyük bölümü Eximbank kredisi oluyor. 1972 yılında Eximbank Ereğli Demir-Çelik Tesisleri'nin tevsiini finanse etmeyi üstleniyor. Dolayısıyla 1972 yılındaki Amerikan proje kredisi 140 milyon 690 bin dolara yükseliyor. 1973 yılında yine çoğu Eximbank kredisi olmak üzere 39 milyon dolar oluyor.

AMERİKAN İKTİSADÎ YARDIMLARI : 1949-1969

(Bin Dolar)

Yıllar	*İktisadî Kalkınma Hibe Yardımları*	*Program Kredileri*	*Proje Kredileri*	*Teknik Yardım*	*PL 480 Sürplü*	*Toplam*
1949-57	464.100	155.000[a]	- -	20.005	87.965	727.070
1958	71.700	- - - -	10.000	4.498	46.800	132.998
1959	104.300	- - - -	15.400	4.878	69.700	194.278
1949-59	640.100	155.000	25.400	29.381	204.465	1.054.346
1960	85.500	- - -	13.000	4.763	- -	103.263
1961	82.800	- - -	132.400	4.415	153.000	372.615
1962	60.800	- - -	41.300	5.392	- - -	107.492
1963	56.400	35.000	3.350	4.380	162.100	261.230
1964	8.400	70.000	62.320	4.170	- - -	144.890
1965	3.800	80.000	26.800	4.369	- - -	114.969
1966	4.100	70.000	70.900	4.167	19.000	168.167
1967	3.600	65.000	50.020	3.940	- - -	122.560
1968	- - -	40.000	71.150	3.928	- - -	115.078
1969	- - - -	40.000	5.000	2.030[b]	50.000	97.530
1960-69	305.400	400.000	476.240	41.554	384.600	1.607.794
1949-69	945.500[c]	555.000[d]	501.640	70.935	589.065	2.662.140

Kaynak : *Maliye Tetkik Kurulu, Türkiye'ye Amerikan İktisadi Yardımları 1949-1969, Ankara, 1970. sayfa 19.* Notlar: a) Karşılıklı Güvenlik Programı Kredileri, b) 30/6/1969 tarihi itibariyle, c)1949-50 yıllarında verilen 71,5 milyon tiraj hakkı hariç, d) Avrupa Tediyeler Birliği 25 milyon dolar başlangıç kredisi hariç, e) Program, Proje Kredileri ile Sürplü Yardım ve Kredileri anlaşma tutarlarını gösteriyor.

Bütün bu durum yakın zamanlara doğru Amerikan iktisadî yardımının önemini, önemli ölçüde yitirmiş olduğunu gösteriyor. Bunun yerine Batı Almanya türünden gelişmiş kapitalist ülkelerin proje kredileri sıraya giriyor. Ancak Batı Almanya'dan alınan proje kredileri gerek tek tek, gerekse toplam olarak hiç bir zaman büyük boyutlara ulaşmıyor. Büyük boyutlara ulaşması bakımından Sovyetler Birliği'nden elde edilen ekonomik yardım dikkati çekiyor. 1967 yılında Seydişehir Alimunyum Tesisi için 62 milyon dolar ve İzmir Rafinerisi için 24 milyon 250 bin dolar değerinde iki proje kredisiyle başlayan ekonomik yardım 1969 yılında İskenderun demir-çelik için 101 milyon 130 bin dolarlık bir kredi ile devam ediyor. Aynı

İHRACAT VE AMERİKAN YARDIMI : 1949-1969
(Bin Dolar ve Yüzde)

Yıllar	İhracat	Amerikan Yardımı	İhracata Oranı
1949-57	2.882.784	727.070	52,2
1958	247.235	132.998	53,8
1959	353.799	194.278	54,9
1949-59	3.483.818	1.054.346	30,3
1960	320.730	103.263	32,2
1961	346.740	372.615	107,5
1962	381.198	107.492	28,2
1963	368.087	261.230	71,0
1964	410.771	144.890	35,3
1965	463.738	114.969	24,8
1966	490.508	168.167	34,3
1967	522.334	122.560	23,5
1968	496.419	115.078	23,2
1969	536.834	97.530	18,2
1960-69	4.337.356	1.607.794	37,0
1949-69	7.821.174	2.662.140	34,0

tesis için Sovyetler Birliği, Türkiye'ye, 1970 yılında, 159 milyon 100 bin dolar değerinde yeni bir kredi açıyor.

Ancak ne gelişmiş kapitalist ülkelerden, ne de sosyalist ülkeden elde edilen krediler, 1950 yılları ile 1960

yıllarının başlarında sağlanan Amerikan İktisadi Yardımının önemine ulaşıyor. Fakat Türkiye, ihracatına oran olarak gösterilen bir ölçü ile, Amerikan İktisadi Yardımı önemini yitirirken, hiç hesapta olmayan bir yeni «dış kaynak» ile karşı karşıya geliyor. Bu «dış kaynak», yine ihracata oran olarak gösterilen bir ölçü ile, yavaş yavaş çok büyük bir önem kazanıyor ve bugünlere yaklaşırken bu önemini yitirmeye başlıyor. Batı Avrupa'daki işçilerin sağladığı dış kaynağın boyutları ve önem derecesi tabloda görülüyor.

İHRACAT VE İŞÇİ DÖVİZLERİ : 1964-1977

Yıllar	İhracat	İşçi Dövizi	İhracata Oran
1964	**410771**	**9000**	**2,2**
1965	463738	70000	15,1
1966	490508	105000	21,4
1967	522334	93000	17,8
1968	496419	107000	21,6
1969	536834	141000	26,3
1970	588476	273000	46,4
1971	676602	471000	69,6
1972	884969	740000	83,6
1973	1317083	1193000	90,5
1974	1532182	1426000	93,1
1975	1401075	1312000	93,6
1976	1096214	983000	51,6
1977	1753000	990000	56,5

Özetlemek gerekirse, Türkiye'de üretici güçlerin büyümesi anlamında ekonomik kalkınmanın açıkça gözlendiği 1930 yıllarında ve 1950 döneminde «dış kaynak» önemli bir rol oynuyor. Toprakların tarıma açılması ve iktisadî yardım anlamlarında «dış kaynak» her iki dönemde de etkin oluyor. 1960 yıllarının ikinci yarısı ile 1970 yıllarının ilk yarısında ne yeni toprakların tarıma açılması söz konusu, ne de önemli bir iktisadî yardım. Ancak bunlardan

daha önemli bir dış kaynak ortaya çıkıyor: İşçi dövizleri. Yurt dışında çalışan işçilerin gönderdikleri dövizlerin yıllık ihracatın sağladığı döviz miktarına yaklaştığı yıllar var. Ancak bu önemli dış kaynağın da bugüne gelirken öneminden kaybetmeye başladığı görülüyor.

Bu nokta üzerinde biraz durmak gerekiyor. Tablodaki rakamlar, işçi dövizlerinin resmî kanallardan geçişini yansıtıyor. Buna göre 1975, 1976 ve 1977 yıllarında sürekli olarak bir önceki yıldan daha az işçi dövizi geliyor. Ancak bu azalmayı resmî kanaldan gelen dövizlerin azalması biçiminde anlamak gerek. Yoksa Dövize Çevrilebilir Mevduat ya da Kredili İthalât türünden dış ticaret ve kambiyo mekanizmalarının arkasında, gelişmiş kapitalist dünyanın büyük bankaları ile işçi dövizleri yatıyor. Döviz sıkıntısının arttığı dönemlerde gayri resmî ithalâtın, daha açık bir deyişle kaçak ithalâtın, önemli kaynaklarından birisi işçi dövizi oluyor. Yalnız bu tür mekanizma ile işçi dövizini Türkiye'ye sokabilmek için resmî kurun üzerinde ödeme yapmak gerekiyor. Dolayısıyla bu tür mekanizmalar, bir devalüasyonu ortadan kaldıracak ölçüde bir kolaylık sağlamıyor. Daha başka bir deyişle, devalüasyonları geciktirmede fazla etkili olamıyor.

Bunun ötesinde ister resmî isterse gayri resmî kanalla girsin, Batı Avrupa'daki işçi tasarruflarını sonsuz bir hazine sanmak mümkün değil. En azından Batı Avrupa'daki işçilerin sayısı ile sınırlı olmak zorunda. Bu sayıda, gelecek yıllarda dramatik bir gelişme beklemek mümkün değil. Bu yüzden gelecek yıllarda bir «dış kaynak» olarak işçi dövizleri mutlak miktarlarını korusa ve hatta normal bir artış gösterse bile, bugüne kadarki önemine sahip olamayacak. Halbuki bu tür dış kaynaklara ihtiyaç giderek artacak. Tablodan görüldüğü gibi.

İlk bakışta tablodan çıkan sonuç şu: 1949-1959 döneminde dış açık, ihracatın yüzde 33 ü kadar. 1960-1969 döneminde artıyor ve yüzde 46,6 oluyor. Ancak bundan sonraki dönemde adeta fırlıyor. Dış açık, ortalama olarak, ihracatın yüzde 142,2 sine çıkıyor. Tablo bunu gösteriyor.

İHRACAT VE DIŞ AÇIK : 1949-1977
(Bin Dolar ve Yüzde)

Yıllar	İhracat	Dış Açık	İhracata Oran
1949-1959	3483818	1148147	33,0
1960-1969	4337356	2022283	46,6
1970	588476	359129	61,0
1971	676602	494240	73,0
1972	884969	677585	76,6
1973	1317083	769132	54,4
1974	1532182	2245377	146,5
1975	1401075	3337483	238,2
1976	1900214	3168433	161,6
1977[a]	1753000	4041000	230,5
1970-1977	10113601	15092379	142,2

Not : a) 1977 rakamları geçicidir.

Dolayısıyla ortaya bir soru çıkıyor: Neden?

Nedenin ne olabileceğinin ip uçlarını, dayanıklı tüketim malları ile ilgili bir çalışmada bulmak mümkün: «Halen mer'i mevzuata göre dahilde üretimi bulunan bir çok dayanıklı tüketim malının ithali yasaklanmıştır.» Türkiye'de üretilen tüketim araçlarının ithali durdurulduğuna göre, normal olarak, ithalâtın azalması ya da en azından artış hızının bu kadar büyük olmaması ve dolayısıyla da dış açığın böylesine bir gelişme göstermemesi gerekir. Ancak aynı çalışma devam ediyor: «İthalât daha ziyade, mamul bünyesine giren ham maddeler veya yarı mamuller şeklinde olmaktadır»[24]. İşte bütün «tılsım» burada. Tüketim arçları artık Türkiye'ye ham madde veya yarı mamul şeklinde geliyor. İthalât da, bu malların nihaî mamul halinde üretilmiş olarak ithal edilmeleri için karşılaştırılamayacak hızda, büyüyor.

Bu işin bir yanı. Bunun üzerinde durulacak. Yalnız bu yapılırken bir başka nokta unutulmamalı. Montaj ya da başka bir biçimde, 1965-1975 dönemi ile sınırlandırılabilecek bir zaman aralığında, Türkiye, gümrük kodların-

da yazılı tüm tüketim araçlarını Türkiye'de yapmaya başladı. Bu, bir daha tekrarlanması mümkün olmayan bir gelişmedir. İster montaj, isterse başka bir biçimde, on yılla ölçülebilecek bir zaman aralığında Türkiye'nin «tüketim kalıbı» çok büyük değişikliğe uğradı.

1978 yılı başında yazdıklarıma 1985 yılı başında eklemeler yapmak durumundayım: 1978 yılı başında, Türkiye'de «tüketim kalıbı» ile ilgili olarak saptanan bu büyük değişikliğin, 1978 yılı başında ısrarla vurguladığım gibi, bir daha tekrarlanması zor görünüyor.

1930 yıllarında devlet işletmelerinin öncülüğünde, 1960 yıllarında özel işletmeler aracılığıyla, Cumhuriyet dönemi Türkiyesi, en kapsamlı sanayileşme programını gerçekleştirdiler. 1960 yıllarını içine alan bu ikinci sanayileşme programında, Türkiye, «American way of life», Amerikan yaşam biçimini oluşturan elektrikli tüketim araçlarının çok büyük bir bölümünü yurt içinde yapmaya başladı. Binek otomobili alanında adımlar attı.

Bu dönem ve bu dönemin kapitalist dünyaya bağlı iktisatçılarının tümü, yapılanı, «sanayi patlaması» olarak gördü ve yanlızca alkışladı. Yapılanın montajcı niteliği üzerine ve girdilerinin çoğunun hâlâ ithal edildiği yolundaki eleştirileri, nihaî üretime giren parçaların da Türkiye'de üretildiğini gösteren abartmalı ve çarpıtıcı istatistiklerle karşılandı. Bu dönemin iktisat dünyası, ithal ikamesini eleştirmemek bir yana, ithal ikamesini yeterli bulmayarak daha köktenci sanayileşme isteyenleri, yapılan ithal ikamesinin sanıldığından daha kapsamlı olduğunu ileri sürerek ikna etmeye çalıştı.

1978 yılı başında, bu bölümdeki çözümleme ile, dayanıklı tüketim malları üretiminde, iç pazarın saturasyona yaklaştığını, yenileme harcamalarının dışında, dayanıklı tüketim malları üretiminin eski hızıyla gelişmesini sürdüremeyeceğini gösterdim. İzleyen dönemde ithal ikamesinin ve gerçekte sanayileşmenin kötülenmesinin nedeni burada yatıyor.

Dayanıklı tüketim malları üretimine dayalı Türkiye sanayii realizasyon sorunuyla karşı karşıya geliyor. İthal

ikamesi sanayileşmesinin kötülenmesi, Türkiye sanayiinin kısa dönemli acil sorunlarına çözüm bulmak için bir propaganda malzemesi ya da bir slogan oluyor.

Türkiye'de ithal ikamesine dayalı sanayileşme tekrar gündeme gelecektir. Çünkü, Türkiye tüm zorlamalara karşın, dayanıklı tüketim malları ihracatında ciddi köprü başları sağlama şansına sahip görünmüyor. İnterregnum, Türkiye'nin sanayileşme gündeminin, sermaye malları üretimi olduğunu, kısa bir zaman için, unutturmaya yarıyor.

1978 yılı başındaki durum saptamasını sürdürüyorum.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. Nephan Saran, 1969 yılında son sınıf öğrencilerine İstanbul'un dört fabrikasında anket yaptırmış. Bu anketlere dayalı olarak değerli bir çalışma yayınlamış bulunuyor. «Çiftçilikten Fabrika İşçiliğine Geçenler» adıyla yayınlanan bu çalışmada İto, Elektro-Metal, Sungurlar, Auer fabrikaları işçileri hakkında değerli bilgiler yer alıyor. Tablolardan birisi fabrika işçilerinin dayanıklı tüketim araçlarına ne ölçüde sahip oldukları ile ilgili. Yalnız buzdolabı alındığında, İto işçilerinin yüzde 5,6 sı, Elektro-Metal işçilerinin yüzde 4,7 si, Sungurlar işçilerinin yüzde 13,1 i ve Auer işçilerinin yüzde 7,9 u buzdolabına sahip görünüyor[25]. İstanbul gibi Türkiye'nin en sanayileşmiş bir kentinde, 1969 yılında görece olarak en yüksek ücret ödenen işyerlerinde çalışan işçilerin buzdolabı kullananların oranı yüzde beş çevresinde değişiyor.

Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası 1976 yılında dayanıklı ev tüketim malları tüketici eğilimi anketi düzenlemiş bulunuyor. Bu bölüm yazılırken Banka'nın anket sonuçları mevcut değildi. Ancak anketin bazı sonuçları yine Banka tarafından yapılan bazı çalışmalarda yer aldı. Bunlardan birisi, Türkiye ortalamasında ve buzdolabında penetrasyon oranının yüzde 74 olduğunu kaydediyor[26]. Çalışmada, penetrasyon oranının buzdolabı sahiplerinin toplam kütleye oranı olarak tanımlandığı anlaşılıyor. Çalışmada yer alan bilgilere göre 1976 yılında Türkiye'de elektrikli

hane sayısının 4 milyon 375 bin ve buzdolabı parkının (toplam sayısının) da 2 milyon 491 bin 698 olduğu öğreniliyor. Bu durumda Türkiye'de elektrikli haneler penetrasyon oranı yüzde 57 oluyor.

Anketin kapsamını ve kütlesini bilmek mümkün olmadı. Ancak Nurman Sümer'in buzdolabı araştırmasında bazı kategorilere göre penetrasyon oranı ile ilgili bilgiler var. Bir bölümü şöyle :

BUZDOLABI İÇİN PENETRASYON ORANLARI

Kategoriler	Yüzde
Yüksek Seviyede İdareci ve Serbest Meslek Sahibi	97
İdareci Memurlar, Usta ve Kalifiye İşçiler	78
Yarı Vasıflı ve Vasıfsız İşçiler	50

Kaynak : *Nurhan Sümer, Dayanıklı Ev Tüketim Malları Araştırması Bölüm I — Buzdolabı, İstanbul, Haziran 1977, sayfa 65.*

Aynı araştırmada yer alan bilgilere göre aylık geliri iki bin lira ve daha az olanlarda da penetrasyon oranı yüzde 43 oluyor. Nurhan Sümer'in araştırması ile Nephan Saran'ın araştırmasında yer alan bilgilerin, istatistik açıdan karşılaştırılabilir olduklarını iddia etmek, kesinlikle mümkün değil. Ancak birisi 1969 yılına ait bilgi veriyor. Bir diğeri ise 1976 yılına ait. Bu iki bilgiyi istatistik açıdan karşılaştırmak ne denli zor ve imkânsız olursa olsun, iki bilginin ortaya çıkardıkları resimleri yanyana koymak mümkün. Özet şu: On yıl ile ölçülebilecek bir zaman aralığının başlarında bir işçi evinde yadırganan bir dayanıklı tüketim aracı, aynı zaman aralığının sonlarına doğru yadırganır olmaktan çıkıyor. Böylesine bir resim değişikliğinin hem sosyal, hem de ekonomik açıdan önemli olduğunu kabul etmek gerek.

İstatistiklere göre 1960 yılında Türkiye'de 1498 adet buzdolabı yapılıyor. «Yerli yapım» buzdolabı 1976 yılında beş yüz bini aşarak 572 bin 122 oluyor. Yine 1976 yılında yurt içinde satılan buzdolabı sayısı 549 bin 768. 1976

yılında 22 bin 354 adet buzdolabı ihraç ediliyor. Buzdolabı ithalâtı yok. 1970 yılında başlayan «yerli yapım» buzdolabının öyküsü, 1976 yılında yılda yarım milyon buzdolabı yap-sat düzeyine ulaşıyor. On beş yıldaki gelişmeyi küçümsemek akıllı insana göre değil.

TELEVİZYON ÜRETİM VE İTHALÂTI
(Bin Adet ve Yüzde)

Yıllar	Üretim	İthalât	Toplam Talep	Üretimin Payı
1970	4,7	15,2	19,9	0,31
1971	6,7	22,1	28,8	0,23
1972	39,1	73,4	112,5	0,35
1973	151,3	68,4	219,7	0,69
1974	397,3	40,4	437,7	0,91
1975	627,9	28,4	656,3	0,96

Kaynak : *Devlet Planlama Teşkilâtı, Elektronik Sanayi, Şubat 1977, Sayfa A-3 ve A-4.*

Televizyondaki durum ise daha kısa bir zaman aralığında gerçekleşiyor. Türkiye'de «yerli yapım» televizyonun öyküsü 1969 yılında başlıyor. 1975 yılında televizyonculukta da yarım milyonu aşan yap-sat düzeyine ulaşılıyor. Düzenlenen tablo oldukça çarpıcı.

Tablo çarpıcı olduğu kadar da açık. Ancak bir noktanın altını kalın çizgilerle çizmek gerekiyor. 1970 yılında Türkiye'de «yerli yapım» televizyon sayısı beş binden az. 1975 yılında ise altı yüz binden çok. Bu, bir. Bu kadarı tek başına önemli. Ancak ikincisi daha da önemli. 1970 yılında Türkiye'de yirmi bin çevresinde televizyon satılıyor. 1975 yılında ise bir yılda satılan televizyon sayısı altı yüz ellibinden fazla. Bu kadar hızlı bir artışı başka bir ülkede aramak bir yana, bunun Türkiye'de de bir daha tekrarlanacağını düşünmemek gerekiyor. 1965-1975 döneminde Türkiye'de bir kez «olan oldu» ve bunu bir

daha tekrarlamak mümkün değil. Bu bölümde öne sürülen görüşlerin en can alıcı alanlarından birisi burada yoğunlaşıyor.

Ancak sadece televizyonla sınırlı değil. Geçerken bir örnek, bisiklet ve motosiklet oluyor. Bunun da tablosu oldukça ilginç .

BİSİKLET-MOTOSİKLET ÜRETİM VE İTHALÂTI
(Adet ve Yüzde)

Yıllar	Üretim	İthalât	Toplam Talep	Üretimin Payı
1965	4300	18993	23293	0,18
1966	12326	4846	17172	0,72
1967	20948	2749	23697	0,88
1968	30679	283	30962	0,99
1969	26946	115	27061	1,00
1970	28892	555	29447	0,98
1971	33082	564	33646	0,98
1972	45042	652	45694	0,99
1973	56255	717	56972	0,99
1974	59368	304	59672	0,99
1975	64200	373	64573	0,99

Kaynak : *Devlet Planlama Teşkilâtı, Karayolları Taşıtları İmalât Sanayii, Şubat, 1977.*

Tablonun özeti şu: 1965-1975 döneminde bisiklet ve motosiklet üretimi, tam on beş misli artıyor. 1965 yılında toplam talep içinde üretimin payı yüzde 18 iken, 1975 yılında bu pay yüzde 99 u aşıyor. Tabloda yüzde 99 olarak gösterilen oran aslında yüzde 99,4. Bu orana bakarak artık bisiklet ve motosiklet talebinin tamamının «yerli» üretim ile karşılandığını söylemek mümkün. Söylenen de ancak 1965-1975 döneminde söylenmiş oluyor. Bir daha tekrarlamak mümkün değil. Bir daha yeniden söylemek de mümkün değil.

Bisiklet ve motosiklet gibi görece olarak basit bir

«karayolu taşıt aracından» kamyona geçilebilir. Kamyonla ilgili olarak hazırlanan tablo da sunuluyor.

Türkiye'de «yerli yapım» kamyon üretimi 1961 yılından 1976 yılına kadar 29 misli artıyor. Bu artışı başka türlü dillendirmek de mümkün. Şöyle: «1950 yılında yurdumuzda mevcut bulunan kamyon sayısının üstünde bir yerli kamyon imalâtı son bir yıl içinde gerçekleştirilmiş-

KAMYON ÜRETİM VE İTHALÂTI
(Adet ve Yüzde)

Yıllar	Üretim	İthalât	Toplam Talep	Üretimin Payı
1961	616	8876	9492	0,06
1962	1052	13463	14515	0,07
1963	1013	10119	11132	0,09
1964	2958	4465	7423	0,40
1965	2189	2214	4403	0,50
1966	6069	2036	8105	0,75
1967	7397	237	7634	0,97
1968	9325	90	9415	0,99
1969	10719	388	11107	0,97
1970	5940	72	6012	0,99
1971	4669	50	4719	0,99
1972	8509	35	8544	1,00
1973	11581	149	11730	0,99
1974	10427	375	10802	0,97
1975	14172	162	14334	0,99
1976	17756	1128	18884	0,94

Kaynak : *Devlet Planlama Teşkilâtı, Karayolları Taşıtları İmalât Sanayii, Ankara, Şubat 1977.*

tir»[27]. Kamyondaki benzer bir durum da otobüste görülmektedir. 1963 yılında «yerli yapım» otobüs 12 ve ithalât da 747 iken 1973 yılında «yerli yapım» otobüs 1128 ve otobüs ithalâtı da 28 olmuştur. Çeşitli kaynaklardan toplanan bu bilgilere göre toplam otobüs talebi içinde «yerli

yapım» otobüsün payı, 1963 yılında yüzde 1,5 oluyor. 1973 yılında ise bu pay yüzde 97,5 a çıkıyor.

Otomotiv sanayiinde ilk önemli adımlar, 1950 yıllarında atılıyor. 1954 yılında 6224 sayılı yabancı sermayeyi teşvik yasasına tabi olarak Türk Willys Overland A.O. kuruluyor. Jeep Fabrikası olarak bilinen bu kuruluşu, 1955 yılında Türk Otomotiv Endüstrisi - TOE izliyor. Her ikisinin de belirgin özelliği Silâhlı Kuvvetlere hizmet için kurulmuş olmalarıdır. Silâhlı Kuvvetlere satış yapmak, düzenli ve görece olarak büyük bir piyasayı garantilemek anlamına geliyor. Pazarın garantilenmiş olması, herhangi bir teşebbüs için başarıyı da garantilemenin anahtarı oluyor. 1955 yılında üretime başlayan Türk Traktör de tarım kesiminde hazır bir talep bulunuyor. 1959 yılında ise kamyon montajı yapan Otosan üretime giriyor. Bu sonuncusu daha sonraki yıllarda Anadol binek taşıtlarının yapımına başlıyor. Ancak bütünüyle otomotiv kesiminde ve özel olarak binek taşıtında asıl sıçrama 1968 yılında Tofaş ve 1969 yılında da Renault'un kurulmasıyla gündeme giriyor.

Bu kısa tarihçeden sonra gelişmeyi de kısaca özetlemek gerekiyor. Ayrıntılı bir çalışmada bu iş yapılmış durumda. Şöyle: «Otomotiv sanayi ve otomotiv sanayi ürünlerinde büyük gelişmeler 1960 sonrası, yani Planlı Dönem'e girişle başlar. Bu dönemde gerek üretim kapasitelerinde gerekse parkta önemli gelişmeler olmuştur. 1960-1965 yıllarında, 8 kuruluş daha, traktör, kamyon, kamyonet, otobüs, otomobil ve motosiklet üreticisi olarak montaj düzeyinde otomotiv sanayiine katılmışlardır. Aynı yıllarda araç parkının gelişimi, otomobilde yüzde 91, otobüste yüzde 101, kamyonda yüzde 38, traktörde ise yüzde 29 dur. 1965-1970 yılları, otomotiv ürünlerinde ithal yasaklamalarının başladığı, yerli üretimin, etkin araç talebini giderek tanımladığı devredir. Bu yıllarda, otomotiv sanayine 7 kuruluş, otomobil, otobüs, kamyon, kamyonet ve motosiklet üreticisi olarak girmiştir. Böylece 1970 yılı sonunda Türk Otomotiv Sanayii'nde ikisi İzmir'de, üçü Bursa'da ve onaltısı İstanbul'da olmak üzere 21

kuruluş üretime geçmiştir. 1965-1971 yılları araç parkı gelişi ise otomobil yüzde 57, otobüs yüzde 33, minibüs yüzde 92, kamyon yüzde 98, kamyonet yüzde 66, motosiklet yüzde 134 ve traktörde yüzde 94 tür. 1970-1975 dönemi otomotiv sanayinde yerlileşme çabalarının başladığı, gerek araç üretiminin, gerekse araç parkının büyük gelişmeler gösterdiği dönemdir. Bu yıllarda da 3 traktör üreticisi daha otomotiv sanayine girmiş ve böylece kuruluş sayısı 24 e çıkmıştır. 1970-1975 yıllarında araç parkı gelişimi, otomobilde yüzde 190, otobüste yüzde 46, minibüste yüzde 90, kamyonda yüzde 56, kamyonette yüzde 72, traktörde yüzde 117 ve motosiklette yüzde 64 dür.

OTOMOBİL ÜRETİM VE İTHALÂTI
(Adet ve Yüzde)

Yıllar	Üretim	İthalât	Toplam Talep	Üretimin Payı
1966	- -	11406	11406	0,00
1967	1760	11822	13582	0,13
1968	2852	16143	18995	0,15
1969	3902	3186	7088	0,55
1970	3660	3401	7061	0,52
1971	13187	4029	17216	0,77
1972	29627	4473	34100	0,87
1973	46856	7087	53943	0,87
1974	59908	9058	68966	0,87
1975	67291	13676	80877	0,83
1976	62822	19062	81884	0,77

Kaynak : *Devlet Planlama Teşkilâtı, Karayolları Taşıtları İmalât Sanayii.*

Özellikle otomobil bu dönem en yüksek artış hızına ulaşmıştır. Bunun nedeni, 1971 yılından itibaren yerli üretimdeki büyük artışlardır. Diğer bir deyişle üretim talebi determine eden unsur olmuştur. Parktaki bu gelişmeler oluşurken, otomotiv sanayi üretim organizasyonunu tamamlamış ve gerek kapasite, gerekse tesis sayısı açısından

genel olarak Marmara Bölgesi'nde yoğunlaşmıştır»[28]. Bu yararlı özet bilginin, şimdiye kadar verilen tablolara ek olarak, otomobil ile ilgili tabloyla tamamlanması gerekiyor.

Daha önce söylenenlere ek olarak tablo, dramatik bir gelişmeyi sergiliyor. Burada, son iki yılda ithal edilen otomobildeki artışın daha çok Mercedes ve benzeri gösterişli taşıtların ithal edilmesinden ileri geldiğini kaydetmek gerekiyor. Son yıllarda spekülatif kazançların, normal zamanlarda her kapitalist ekonomide gözlenen boyutları çok aşmış olması ve Anadol, Murat, Renault gibi taşıtların görece olarak yaygınlaşması Mercedes ve benzeri taşıtlara sahip olmayı doğrudan bir «statü sembolü» haline getirdi. On yıl önce herhangi bir otomobile sahip olmak, ilk bakışta gelir farklılığını göstermeye yeterken bugün yetmez oldu. Bugün Mercedes ve benzeri binek taşıtları, ilk bakışta «farklılığı» göstermenin en kolay araçlarıdır.

Bu tabloya bakıp da otomobil talebinin satüre olduğu, başka bir deyişle, doyum noktasına geldiğini söylemek mümkün değil. Söz konusu da değil. Ancak diğer tüketim araçlarında olduğu gibi otomobil kolunda da son on yılı bir daha yaşamanın mümkün olmadığını kaydetmek gerek. Talep yine artacaktır. Üretim de artacak. Fakat hiç bir zaman 1965-1975 döneminde olduğu gibi değil. Ayrıca toplam otomobil parkının dörtte birini meydana getiren taksi talebindeki artışın da son derece sınırlı kalacağını gösteren işaretler var. Çeşitli illerde taksi başına kent nüfusu ile ilgili tablo inanılmaz bir manzara çiziyor.

Bu tablodaki manzaranın inanılmaz olması şuradan ileri geliyor: Eğer bilgiler doğru ise, Muğla'da 61, Bolu'da 47 kişiye bir taksi düşüyor. Taksi işletmeciliğinin kârlı olup olmaması bir yana, bu rakamlar, taksilerin çok düşük bir biçimde kullanıldığını gösteriyor. Daha da önemlisi Bolu'da 47, Muğla'da da 61 kişinin sürekli olarak bir şoför istihdam ettikleri ortaya çıkıyor. Artık 50-60 kişinin bir araya gelip «bu bizim taksimiz» veya «bu bizim

TAKSİ BAŞINA KENT NÜFUSU

Kentler	1970 Yılı	1975 Yılı
Adana	733	166
Ankara	237	267
Antalya	989	72
Bolu	359	47
Bursa	380	415
Elâzığ	1114	146
Gaziantep	782	197
İstanbul	132	173
İzmir	525	305
Manisa	1135	184
Muğla	168	61

Kaynak : *Dr. İzzet Pekarun, Otomotiv Sanayii Araştırması, TSKB, 1977, İstanbul, s. 38.*

şoförümüz» demeleri mümkün. Ancak bu durum devam edemez.

Taksi talebinin dışında da özel taşıt talebinin ve dolayısıyla üretimin geçen on yılda gözlenen dramatik boyutlara ulaşmasının önünde başka engeller de var. Son beş yılda orta gelir gruplarının sürekli olarak fakirleşmesi bunlardan birisi. Fakat daha önemlisi şu: Türkiye, caddelerinde taşıtların, kaldırımlarında insanların ilerleyemez olduğu bir ülke haline geldi. Artık Türkiye'de büyük ve büyücek kentlerde yeni taşıt satabilmek için yol sisteminin yeniden düzenlenmesi zorunlu oluyor. Yeniden düzenlemeyi de basite almamak gerekiyor. Şehirlerarası karayolu ağının yeniden yapılması bir yana şehir içi yollarının da tıpkı şehirlerarası yolları gibi yeniden yapılması gerekiyor. Burada yapılması gereken iş, yol uzunluklarını değiştirmeden yol genişliklerini iki misline çıkarmak oluyor. Şehirlerarasında bunu yapmak şehir içinde yapmaktan çok daha kolay. Çünkü şehirlerarasında yolları genişletmek için çok katlı binaları yıkmak gerekmiyor.

Böylece artık Türkiye'de belli başlı kentlere yeni binek taşıtı satabilmek için yol kenarlarındaki çok katlı binaları yıkmak zorunlu oluyor.

Tüketim araçlarının irdelenmesi çok önemli ip uçlarını da beraberinde getiriyor. 1965-1975 döneminde tüketim araçlarının çok büyük bir bölümünün «yerli yapım» niteliği kazanması, bu dönemdeki ekonomik kalkınmanın bel kemiği niteliğini taşıyor. İtici güç, tüketim araçlarının «yerli yapım» niteliğine dönüştürülmesi oluyor. Bu, dış yardım ya da toprak genişlemesi gibi faktörlerden farklı olarak sistemin iç dinamiğinden doğan ve sistemi ileriye doğru götüren bir güç işlevini görüyor. Daha önceki dönemlerde ortaya çıkan dış yardım ve tarımsal toprakların genişletilmesi gibi faktörlerin etkisini yitirmeye başladığı bir zamanda işçi dövizleri girişlerinin artması ile birlikte tüketim araçlarının «yerli yapım» niteliğine dönüşmesi sistem için büyük bir keşif oluyor. Bu keşif de işlevini tamamlamış durumda.

Tüketim araçlarının yerli yapımına geçilmesi, Türkiye ekonomisinde bir döneme damgasını vuruyor. Yalnız böyle bir geçişin etkilerini yalnızca ekonomi ile sınırlı tutmamak gerekli. Tüketim alışkanlıklarında böylesine hızlı bir değişmenin Türkiye insanında önemli değişikliklere yol açmış olması beklenir. Bunu şöyle söylemek de mümkün: 1950 yılları ve 1960 yıllarının ilk yarısı daha çok, köyden kente yeni gelen işçi ve emekçileri içeriyor. Gecekondu, köye göre yine de önemli bir sıçrama ve yaşam koşullarına belli bir değişikliği gösteriyor. Gecekondu, bu anlamda, köyden kopan emekçiyi düzene ve sermaye partisi aracılığıyla sermayeye bağlıyor. Gecekonduda doğmuş işçi ve emekçi kuşağının çoğaldığı 1970 yıllarında tüketim araçlarının yaygınlaşması, başka nedenlerle birlikte, işçi ve emekçilerin, adı değişik de olsa yine sermaye partileri aracılığıyla düzene ve sermayeye bağlı kalmalarına yol açıyor. Örgütlü mücadelenin durdurulduğu bir zaman kesitinde işçi ve emekçilerin, sermaye partileri aracılığıyla düzene daha uyumlu olmalarını kolaylaştırıyor .

Yavaş yavaş bu dönem de geride kalıyor. Tüketim araçlarının yerli yapım döneminin, sistemin bütünü için getirdiği kolaylıklar geride kalıyor. Bundan sonra, başka bir deyişle, Türkiye'nin yarınında yalnızca sakıncaları yaşanacak. Sakıncaların başında ise dışa bağımlılık geliyor. Üstelik de artık dışa bağımlılık geniş kütleler için uzak ve «soyut» bir sorun olmaktan çıktı. Bugün bile günlük yaşama girdi. Artık geniş kütleler dışa bağımlılığın yarattığı döviz sıkıntısını biliyor ve yaşıyor. Sadece dışa bağımlılığın somut göstergesi olarak ortaya çıkan döviz sıkıntısının nedenini bilmiyor. Bunun «yerli yapım» tüketim araçları sanayinin büyümesinden doğduğunu bilmiyor. Bunu da öğrenecek.

Dayanıklı tüketim araçlarının çok büyük bir bölümü montaj talimatı ile düzenleniyor. Bir yarı resmî kaynak montaj talimatı için şunları söylüyor: «14 Nisan 1964 tarihinde bir kararname olarak (6/2905 sayılı karar) 'Montaj Sanayii Talimatı' yürürlüğe konulmuştur. Bütün aksaklıklara rağmen bu talimatın ve düzenlemenin bu dalda Türkiye'de atılan en ciddi adım olduğu inkâr edilemez»[29]. Bu kaynağa yarı resmî denilmesinin nedeni şu: Birinci Beş Yıllık Plan hazırlıklarından beri kurulan özel ihtisas komisyonlarına özel kesim temsilcileri de çağrılıyor. Zaman içinde ve özel kesimde tekelleşen sanayilerin temsilcilerinin katıldığı toplantılarda bunlar «duruma hâkim» oldukları görülüyor. Karayolları Taşıtları İmalât Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu da özel kesimin yer yer «duruma hâkim» olduğu plan hazırlık çalışmalarından birisi. Bu yüzden bunu yarı resmî bir kaynak olarak kabul etmek daha uygun.

Montaj talimatına göre çalışan sanayicilerin temsilcilerine bakılacak olursa, nerede ise bir malın tamamını yerli yapım olarak üretiyorlar. Her biri yüz milyonlarca döviz tasarruf ediyor ve bunlar üst üste konulunca milyarlarca döviz tasarrufu ortaya çıkıyor. Fakat montaj ile uğraşan büyük sanayicilerin tüm bu iddialarına karşın Türkiye'nin ithalâtı ve dış ticaret açığı dramatik bir hızla büyüyor. İddiaya göre döviz tasarrufu hızla artıyor. Fakat

gerçekte ise dayanıklı tüketim araçları üreten montaj sanayilerin ithalâtı büyük bir hızla çoğalıyor. Aslında bir çok alanda «yerli yapım» çok rahat bir biçimde ithalât yapmak anlamına geliyor. Üstelik montaj yoluyla ithalât, Türkiye'de politik arenada sermaye partilerinin bile, göstermelik de olsa, karşı çıktıkları ithalâtçıları zengin etme sakıncasından da uzak oluyor. Görünüşe bakılırsa montaj yoluyla ithalâtta ithalâtçıları zengin etme yok. Bunun yerine işsizliğe çare olma var. Bugün montaj talimatı içinde çalışan sanayilerin ithalâtını gerçekleştirecek dövizin bulunmaması, «işsize iş, devlete vergi bulan» zavallı sanayicilerin «vatanperver» gayretlerini engellemekten başka bir anlama gelmiyor. Kimin «vatanperver» olduğu tartışması bir yana montaj talimatı içinde çalışan sanayicilerin «işsize iş, devlete vergi» sağladıkları iddiası tümden yanlış değil. İddia ettikleri kadar olmasa bile iş alanı açıyorlar ve vergi veriyorlar. Tarım ve ticaretten çok daha fazla vergi veriyorlar. Öyle ki işçi ve memurların arkasından «vergi adaleti» diye bağırıyorlar.

Bütün bunları kabul etmek gerekiyor. Bütün bunlarla birlikte dayanıklı tüketim sanayilerinin gerek doğrudan doğruya ve gerekse dolaylı olarak Türkiye'nin ithalâtındaki artışın en temel kaynağı olduğunun da kabul edilmesi gerekiyor. Dışa bağımlılığın arkasında montaj sanayii var. Var olanı, biraz önce sözü edilen yarı resmî kaynağa bakarak da göstermek mümkün. Aynı kaynakta otomotiv sanayii ile ilgili şu bilgiler veriliyor: «Motor, şanzıman, akslar, direksiyon gibi ana ünitelerin belirli aksamı hariç, diğerleri 'yerli' olarak temin edilmektedir. Ayrıca halen ithal edilen bazı parçaları yerli yapmak için bazı kuruluşlar yatırım halinde, bazıları da proje safhasındadır. Yerli temin edilen parçalar da firmadan firmaya değişmektedir. Örneğin motor, şanzıman, direksiyon tertibatı, diferansiyal gibi ana üniteler 'Oyak Renault' ve 'Tofaş' fabrikaları bünyelerinde imal edilmekte olup bunlar CKD değildir. Özel kararnamelerin verdiği bir görev ve mükellefiyet olarak benzin motorları ve şanzıman, sözü edilen firmalarda 'yerli' olarak üretilmektedir.» Burada geçen

CKD, İngilizce Competely Knocked Down deyiminin baş harflerini gösteriyor. Bütünüyle ayrılmış parçalar anlamına gelen teknik bir deyimi oluşturuyor.

Yarı resmî bir kaynaktan alınan yukardaki paragrafa bakılacak olursa, motor ve şanzıman gibi temel parçalar Türkiye'de yerli olarak üretiliyor. Ancak aynı kaynak bu cümlelerden biraz sonra şöyle devam ediyor: «Otomotiv sanayii fabrikaları komple karasori, ana şasi, şoför mahalli, çamurluklar, motor kaputu, radyatör, davlunbazı vs. gibi ana üniteleri kendi fabrikalarında imal edip CKD ve yerli malzeme ile birlikte kullanmak suretiyle yük ve yolcu taşıyıcı vasıta meydana getirmektedir. Motör, debriyaj, şanzıman, direksiyon tertibatı, ön dingil, difransiyel, akaryakıt donanımı vs. gibi ana üniteler genellikle halen CKD olarak ithal edilmekte, bunun dışındaki üniteler ise yerli yan sanayide imal edilmektedir»[30]. Böylece yarı resmî sayılan bir kaynak da en çok yerli yapım olduğu iddia edilen bir montaj kolunda ana ünitelerin hâlâ CKD biçiminde, bir başka deyişle, bütünüyle parçalara ayrılmış bir biçimde ithal edildiğini doğruluyor.

Doğrulananı bir tablo halinde görmek de mümkün. Daha önce bir başka çalışma nedeniyle hazırlanan «Türkiye'de Yabancı Sermaye: Dışa Bağımlılık» başlıklı tablo bu işe yarıyor.

Bu tabloda, montaj sanayii ile yabancı sermaye içiçe giriyor. Bu anlamda dayanıklı tüketim araçları sanayileri de temsil ediliyor. Aslında bunların üçünü de biribirinden ayırmak gerek. Bu da mümkün. Ancak istatistik bilgilerin yeterliliği açısından mümkün değil. Bu tablo, Ticaret Bakanlığı tarafından derlenen fakat gizli tutulan ve sadece bir kez araştırmacıların bilgisine sunulan «Ülkemizde Faaliyette Bulunan 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu Kapsamındaki Firmaların 1973 Yılı İşletme Dönemlerine İlişkin İstatistikî Bilgiler» adlı dökümana dayanıyor. Her yıl derlenen bilgilerin her yıl yayınlanmaması çok yazık. Bu tabloda sadece sermaye büyüklükleri 1974 yılına, diğer büyüklükler ise 1973 yılına ait.

TÜRKİYE'DE YABANCI SERMAYE : DIŞA BAĞIMLILIK

	İmalât	*Kimya*	*Lâstik*
Maliyet İçinde İthal Girdileri	0,380	0,429	0,662
Satış İçinde İhracatın Payı	0,028	0,026	0,015
İç Kredinin Toplam Sermayeye Oranı	0,710	1,351	0,146
İç Kredinin Yabancı Sermayeye Oranı	1,630	2,529	0,248
Dış Kredinin İç Krediye Oranı	0,047	0,000	0,000
Vergiden Önceki Net Kârın Toplam Sermayeye Oranı	0,341	0,292	0,400
Vergiden Önceki Net Kârın Yabancı Sermayeye Oranı	0,777	0,546	0,666
Vergiden Önceki Net Kârın Toplam Satışa Oranı	0,102	0,078	0,130
Firma Sayısı	89	27	3

Kaynak : *Y. Küçük - E. Türkcan, Teknoloji Transferi Yoluyla Kimya Sanayiinde Dışa Bağımlılığın Artışı, Türkiye Mühendislik Haberleri, Ocak 1977, sayfa 44.*

Aynı kaynağa dayanılarak bütün büyüklükleri 1973 tarihini taşıyan ve başka bir çalışma nedeniyle hazırlanan bir diğer tablo ise montaj sanayiin temel yapısını özetliyor.

Bu iki tablo, başka bilgilerle birlikte, şunu gösteri-

MONTAJ SANAYİİNDE TEMEL KATSAYILAR : 1973

Toplam Sermayeye Göre Kâr Oranı		0,37
Yabancı Sermayeye Göre Kâr Oranı		0,87
Ücret Ödemelerine Göre Kâr Oranı (Sömürü Oranı)		**0,78**
Üretim Giderlerine Göre İthalât		0,38
Üretim Değerine Göre İhracat		0,03
Toplam Sermaye İçinde Yabancı Sermaye		0,42
Yerli Personel Başına Ödeme (Yıllık)	TL.	40356
Yabancı Personel Başına Ödeme (Yıllık)	TL.	176147

Kaynak : *Y. Küçük, Türkiye'de Montajcılığın Yapısı, Makina Mühendisleri Odası Yayını, 1975 Sanayi Haftası ve Sergisi içinde, Ankara, 1976, sayfa 62.*

yor: Tüm imalât sanayinde maliyetin yüzde 38 i, imalâtın bir alt kolu olan kimyada yüzde 43 ü, bunun da bir alt kolu olan lâstik iş kolunda yüzde 66 sı ithalâttan meydana geliyor. Bunu başka bir biçimde de söylemek mümkün: Tekerlek lâstiği için ödenen her yüz liranın 66 lirası döviz olarak dışa akıyor. Kimya sanayiinde her 100 liralık bir harcama 43 liralık döviz bulmayı gerektiriyor. İmalât sanayinde ise her 100 lira için 38 liralık döviz zorunlu oluyor. Bunlardan lâstik ve kimya kesimleri için verilen bilgiler mevcut durumu yansıtıyor. İmalât ise sadece 6224 sayılı yabancı sermaye yasası kapsamındaki imalât kuruluşlarındaki durumu gösteriyor. Lâstik ve kimya iş kolunda yabancı sermayeli firmalar, bütün sektörü yansıtacak ölçüde. İmalâtın bütününde böyle bir durum yok. Ancak ister yabancı sermaye ile ortaklık kurarak olsun, isterse olmasın, montaj sanayii ve bunun büyük bir bölümünü oluşturan dayanıklı tüketim malları sanayii dış bağımlılık açısından belli bir yapıyı gösteriyor. Yabancı sermayeli kuruluşlardaki dış bağımlılık derecesini, lisans veya royalti ile çalışan ya da bunlardan hiç birine ihtiyaç duymayan diğer montajcı firmalar için de geçerli saymak gerekiyor.

1965-1975 döneminde belli başlı dayanıklı tüketim araçları üretimindeki sıçrama, tüketim alışkanlıklarında bir daha tekrarlanması zor olan bir değişikliği de beraberinde getirdi. Bundan sonra artık Türkiye toplumunun tüketim düzeninde böylesine hızlı bir değişiklik ancak sosyalizmin kurulmasıyla gerçekleştirilebilir. Son on yıllık dönemde «yerli yapım» üretimdeki bu hızlı gelişme montajcılıkla birlikte ortaya çıktı. Dışa bağımlılığı pekiştirdi. 1964 yılında ithalât, gayri safi millî hasılanın yüzde 6,7 sini meydana getirirken bu oran 1971 yılında yüzde 8,5 a ve 1974 yılında da yüzde 12,4 e çıktı[31]. İthalât ve dışa bağımlılık, günlük yaşamın bir parçası haline geldi.

Böyle bir durum tek yanlı mı? Yalnızca Türkiye'yi mi ilgilendiriyor? «Türkiye'de Montajcılığın Yapısı» adlı çalışmanın bazı bölümlerini tekrarlamak pahasına olsa da, bu soru üzerinde kısaca durmak gerekiyor. Bu soru üze-

rinde durmak, Lenin'in çalışmasını ön plana getirmeden mümkün değil. Lenin, gelişmiş kapitalist ekonomiler için sermaye ihracının önemini ve zorunluluğunu ortaya koydu. Sermaye ihracı ile kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası arasında yakın bir ilişki var. Lenin'in Emperyalizm çalışmasında sermaye ihracı ile kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası, aynı ölçüde, ön plana çıkarılıyor.

Sermaye ihracının bir türü borç vermektir. Herhangi bir yatırım yapmaksızın bir yabancı ülkeye borç vermek de sermaye ihracı oluyor. Bu tür sermaye ihracı ile mal ihracı arasında yakın ve ayrılmaz bir bağ görülüyor. Lenin, bunu şöyle açıklıyor: «Finans kapital tekeller çağını yarattı, tekeller de her yerde tekelci ilkeleri uyguladı: Açık pazarda yerini kârlı işlemler için 'bağlantıların' kullanılması alıyor. Bu yaygın uygulama, verilen borcun bir bölümünün borç veren ülkeden satın almalarda ve özellikle savaş malzemesi ve gemi benzeri siparişlerde kullanılması şartına bağlamaktır. Son iki on yıl içinde (1890-1910) Fransa bu yönteme sık sık başvurdu. Böylece sermaye ihracı, meta ihracını artırmanın bir aracı olmaktadır»[32]. Lenin'in emperyalizm çözümlemesinde çok zaman sermaye ihracını, mal ihracının yerini alan bir önlem olarak niteleme çabaları karşısında bu alıntı ilginç sayılmalı. Meta ihracını artırmanın bir yolu olarak sermaye ihracı, montajcılık olgusunun diğer yanını anlayabilmenin gerekli teorik temelini oluşturuyor. Ancak Lenin, borç verme türünden sermaye ihracı ile mal ihracatını artırma arasındaki ilişki üzerinde duruyor.

Bu ilişki üzerinde dururken de bir kategori geliştiriyor. Genellikle dikkatlerden kaçan bir kavram geliştiriyor: «Tefeci Emperyalizm». Şöyle diyor: «Fransa'nın sermaye ihraçları, esas olarak, başta Rusya olmak üzere, Avrupa'da yatırıldı. (Rusya'da en azından 10 milyar frank). Bu, esas olarak, borç sermayesi, hükümet kredileridir ve sanayi işletmelerine yatırılan sermaye değildir. İngiliz kolonyal emperyalizmden farklı olarak Fransız emperyalizmi, tefeci emperyalizm olarak adlandırılabilir»[33]. Tefeci emperyalizm kavramı, usury imperialism, dünya ekono-

misinin çeşitli olgularını açıklamada verim, ancak, az işlenmiş bir kavram olarak duruyor.

Tefeci emperyalizm kategorisi, Fransa-Rusya ilişkilerini ve Birinci Büyük Savaş'ta Rusya'nın, Fransa'nın yanında yer almasını açıklamada yararlı bir işlev görüyor. Ama iş burada kalmıyor. Özellikle İkinci Savaş'tan sonra Amerika-Türkiye ilişkilerini açıklamakta da yardımcı oluyor. Çünkü İkinci Savaş'tan sonra gelişen Amerika-Türkiye ilişkileri ilk yıllarında bir tefeci emperyalizm niteliği ile ortaya çıktı. Amerika Birleşik Devletleri, Amerika'dan Türkiye'ye borç sermayesi ihraç etmeye başladı. Ancak Amerika'dan alınan krediler Amerika'dan ithal edilecek mallar için kullanılma şartına bağlandı. Türkiye'de Amerikan «Yardım Kurulları» bu şartın uygulanmasını titizlikle gözettiler. Borç türünden sermaye ihracı ile meta ihracının gerçekleşmesini sağladılar.

Ancak bir zaman sonra bu tür sermaye ihracı, meta ihracını artan ölçüde gerçekleştirmeye yetmedi. Bunun için sanayi sermayesi türünden sermaye ihracı Türkiye için de önem kazandı. Türkiye'ye montajcılık bu yolla ve bu gerekçelerle girdi. Bugün montajcılık, sermaye ihraç eden ülkeler için meta ihraç etmenin en güvenilir yolu durumuna geldi. Montajcılığın temel niteliği burada yatıyor.

Bunun böyle olduğunu, hâlâ en büyük emperyalist ülke olan Amerika Birleşik Devletleri'nin dış ülkelerdeki yatırımlarına bakarak da göstermek mümkün. Bu bakımdan Amerika Birleşik Devletleri'nin dış ülkelerdeki yatırımlarının son kırk yılını özetleyen tablo oldukça yararlı.

1960-1970 döneminde Amerikan kaynaklı yabancı sermaye yatırımlarının imalât kesimine akan bölümünde önemli bir artış görülüyor. Kırk yıllık Amerikan kaynaklı yabancı sermaye yatırımlarının imalât kesimine akan toplamının üçte ikisi, son on yıl içinde gerçekleştiriliyor. Bu önemli bir gelişme. Türkiye'deki montajcılığın en büyük emperyalist ülkelerdeki gelişmelere denk düştüğünü göstermesi bakımından da ilginç. Bu önemli gelişmeyi bir

ABD YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ DAĞILIMI: MİLYAR DOLAR

Alt Kesimler	1929	1950	1960	1970
İmalât	1,8	3,8	11,1	32,2
Petrol	1,1	3,4	10,8	21,8
Madencilik/Tasfiye	1,2	1,1	3,0	6,1
Diğerleri	3,4	3,5	7,0	17,9
Toplam	7,5	11,8	31,9	78,1

Kaynak : *Y. Küçük, Türkiye'de Montajcılığın Yapısı, op. cit., s. 67.*

başka türlü ifade etmek de mümkün: 1960 yılında Amerikan yabancı sermayesine petrol ve madencilik damgasını vuruyor. 1970 yılında ise imalât kesimi damgasını vuruyor. Montajcılık denilince, akla imalât kesimi gelmeli.

1960 yılları dünya ölçüsünde, üretimin uluslararasılaşma sürecini yaşıyor. Gelişmiş kapitalist ülkeler, bu zamana kadar, daha çok petrol ve madencilik türünden temel sektörler için sermaye ihracını uygularken, imalât sanayiinde üretimin uluslararasılaşması süreci içinde, imalât sanayii alanında da yatırımlar görülüyor.

Bu tür sermaye ihracı, pazar genişletmesinin bir mekanizmasını sağlıyor. Amerika Birleşik Devletleri'nin üretimin uluslararasılaşması süreci içinde önceliği Latin Amerika ile Batı Avrupa'ya vermiş olması da, mal ihracının sermaye ihracı içinde ağırlıklı rolünü gösteriyor. Latin Amerika, Amerika Birleşik Devletleri için bir arka bahçe olmanın yanında, fert başına gelirinin, diğer geri kapitalist ülkelerden daha yüksek olması ve ayrıca aşırı bir gelir adaletsizliğini yaşaması, burada daha geniş bir pazara işaret ediyor. Batı Avrupa ise hiç kuşkusuz, bazı yazarlarını aşırı ölçüde kızdıracak biçimde Amerikan malları için bir pazar niteliği taşıyor.

Türkiye, üretimin uluslararasılaşma sürecinden payını alıyor. Ancak Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin bu pa-

yı artırmak için sürekli olarak yabancı sermaye yasa ve yönetmeliklerini değiştirmesine, sürekli olarak, yabancı sermayenin gelişine engel oldukları gerekçesiyle, yurtsever kamu görevlilerini sorumluluk yerlerinden atmalarına karşın, Türkiye'ye gelen yabancı sermaye, Latin Amerika ülkeleriyle karşılaştırıldığında önemli boyutlara ulaşamıyor.

1960-1970 yıllarını içine alan on yılda, Amerikan kaynaklı yabancı sermaye yatırımları stoğunda 46 milyar dolarlık bir artış gerçekleşiyor. Bunun 53 milyar dolarlık bölümü, yine gelişmiş kapitalist ekonomilere; geriye kalanı, çok büyük ölçüde Latin Amerika ülkeleri olmakla birlikte geri kapitalist ekonomilere gidiyor.

Amerikan yaşam biçimini fiilen ve eylemli olarak yaymaya katkıda bulunuyorlar. Bugün dünyanın çok çeşitli yörelerinde henüz geçimlik yaşamı sağlayamayan çok büyük bir nüfus bulunmakla beraber, Amerikan yaşam biçimini oluşturan malları üretmeye yönelik imalât sanayii yayılmasının sınırlarına gelinmiş bulunuyor. Öyle görülüyor.

Dünya kapitalist sisteminin temelli sorunlarının birisi burada yatıyor, olmalı. Ancak bu sorun çok uzak olmayan geleceğe dönük. Dün ve bugün ise başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere emperyalist ülkelerin yatırımları, yatırımın yapıldığı ülkedeki pazarı paylaşma sonucunu doğuruyor. Amerikan tekellerinin çeşitli ülkelerdeki filyalları, bu ülkelerin pazarlarını diğer ülkelerin tekellerinin filyallarıyla paylaşıyor. Bir Birleşmiş Milletler yayınında bu durum şöyle anlatılıyor: «Gelişmiş piyasa ekonomilerindeki Amerika Birleşik Devletleri şirketlerinin filyallarının ölçeği, 1950-1966 yılları arasında, iki misline çıktı. Avrupa Topluluğu'ndaki artış hemen hemen üç misli, Japonya'daki filyalların ölçeğindeki artış ise dört misline yakın oldu. Diğer yandan, Amerika'nın eski varlığının ihmal edilecek düzeyde olduğu Afrika bir kenara bırakılırsa, gelişmekte olan ülkelerdeki Amerikan filyallarının ortalama ölçeğinde hiç bir değişiklik kaydedilmedi..... Bu durumda, gelişmekte olan ülkelerde ve özellikle ithal ika-

mesi yapan imalât sanayilerinde Amerikan filyalları, genellikle, yerel piyasaya hitap etmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki görece olarak daha büyük ölçekli filyallar ise yine genellikle ulusal piyasalara olduğu kadar daha büyük bölgesel piyasalara da sürüm yapmaktadırlar»[34]. Birleşmiş Milletler yayını da Amerikan kaynaklı yabancı sermaye yatırımlarının az gelişmiş kapitalist ülkelerin pazarını kapatmak için hareket ettiğini kaydediyor. Tabii, bu durum yalnızca Amerikan yabancı sermayesine özgü değil. Hepsi, aynı pazara yöneliyor.

Aynı pazara yönelmek daha çok ihracat yapmak için. Önce montaj biçiminde yabancı sermayeye yatırımı gidiyor ve bunu mal ihracı izliyor. Madencilik, petrol ve tarım alanındaki yabancı sermaye yatırımlarında böyle bir durum yok. Üretimin yapısı gereği yok. Bu alanlardaki yabancı sermaye, daha çok doğal kaynakları sömürüp olgun kapitalist ekonomilere aktarmaya yarıyor. İmalât sanayiinde ise durum farklı. İmalât sanayiinde «nihaî ürün» çok sayıda parçadan meydana geliyor. Bunların bir bölümünü, ve çok zaman önemli bir bölümünü olgun kapitalist ülkeden ithal etmek temel ilke oluyor. Bugün imalât sanayiinde «nihaî ürüne» giren parçaların çok çeşitli ülkelerde üretilmesi o kadar belirgin bir eğilim haline geliyor ki, artık «üretimin uluslararasılaşması» sürecinden söz ediliyor. Böyle bir durumda, montaj esasına dayalı üretim, Türkiye gibi bir az gelişmiş kapitalist ülkeyi Amerika veya Batı Almanya gibi olgun kapitalist ekonomilere bağlıyor. Olgun kapitalist ekonomiler, bu bağ sayesinde, ihracatlarını artırıyorlar. İstatistikler de bunun böyle olduğunu gösteriyor.

Çok Ülkeli Şirketler, kısacası ÇÜŞ'ler, Amerikan ihracatının artmasında önemli bir rol oynuyor. Amerika Birleşik Devletleri toplam imalât malları ihracatı içinde Amerikan ÇÜŞ'lerinin filyallarına yapılan ihracatın payı giderek artıyor. Buna karşılık yapılan ithalâtın payındaki artış önemli olmaktan uzak. Bu tablonun ortaya çıkardığı sonuç açık: Amerika ve diğer olgun kapitalist ülkelerin,

AMERİKAN ÇÜŞ'LERİNİN FİLYALLARI İLE DIŞ TİCARETİ

Yıllar	*Toplam ABD İmalât Ürünleri İhracatı İçinde Filyallara İhracat*	*Toplam ABD İmalât Ürünleri İthalâtı İçinde Filyallardan İthalât*
1962	17,9	14,4
1963	19,7	15,5
1964	20,3	18,5
1965	22,5	15,9
1966	21,2	14,5
1970	23,5	15,6

Kaynak : *S. Lall, Transfer Pricing by Multinational Manufacturing Firms, Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 1973, sayfa 183.*

Türkiye gibi ülkelerdeki montaj türünden yatırımları, Türkiye gibi ülkelerin ithalâtını, Amerika gibi ülkelerin de ihracatını artırıyor. Böylece devre tamamlanmış oluyor.

Son on yılda işçi cephesinde neler oluyor? Bu soruya cevap şöyle: Neler olmuyor ki? Olanların hepsini izlemek mümkün değil. Gerekli de değil. Burada, işçi cephesinde olanlardan, Türkiye ekonomisinin bütününe yansıyan ve bugününü olduğu kadar yarınını da ilgilendirenlere bakmak gerek. Bu kadarı yeterli. Bunun için de, işçi cephesinde olanlarla pek ilgili değilmiş gibi görünen bir tabloya bakmakta yarar var. Bu tablo buzdolabında iç fiyatlarla ihraç fiyatlarını karşılaştırıyor. Pek öğretici.

Doğrusu Türkiye'deki sanayiinin yapısını, çıplak gözle bakanlara bile çok net bir biçimde öğretebilecek bir tablo. Bu tablonun okunması şöyle: Türkiye'de iç piyasada 2700 liraya satılan bir buzdolabı ancak 1302 liraya ihraç edilebiliyor. Devlet, içerde 2700 liraya satılan bir buzdolabını dışarda 1302 liraya satabilen bir sanayiciye «aferin» diyor. Yalnız Türkiye Devleti'nin aferini o kadar ucuz değil. Devlet, sanayiciye «aferin» ile birlikte yüzde otuz oranında vergi iadesi veriyor. Bunun anlamı içerde

BUZDOLABI İÇ SATIŞ VE İHRAÇ FİYATLARI : 1972

Hacim	Ayak	Fabrika Satış Fiyatı	İhraç Fiyatı	İhraç Fiyatı Artı Vergi İadesi	Fark	Kâr Oranı
240 LT.	9	2700	1302	1693	1007	37,3
290 LT.	11	2950	1344	1747	1203	40.8
310 LT.	11,7	2830	1232	1602	1228	43,4
330 LT.	12	3150	1512	1966	1184	37,6
360 LT.	12,5	3142	1372	1784	1358	43,2
365 LT.	13,5	3310	1568	2038	1272	38,4
400 LT.	14,5	3420	1554	2020	1400	40,9
400 LT.	14,5	3475	1610	2093	1382	39,8
440 LT.	16	3640	1750	2275	1365	37,5
410 LT.	14,5	3880	1932	2512	1368	35,3

Kaynak : *Nurhan Hüner, Dayanıklı Ev Tüketim Malları Araştırması Bölüm I — Buzdolabı, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, İstanbul, 1977, sayfa 67.*

2700 liraya sattığı buzdolabını, 1302 liraya ihraç edebilen sanayiciye Hazine'den 391 lira vermek oluyor. Devlet'in sanayiciye «aferini» ucuz değil. Böylece 240 litrelik 9 ayak bir buzdolabını ihraç eden bir sanayicinin eline 1693 lira geçiyor.

Buraya kadarı güzel. Yalnız bundan sonrasını da hesaplamak gerekiyor. Bu hesap da tabloda yer alıyor. İç fiyat ile dış fiyatın vergi iadesi ile toplamı arasındaki fark 1007 lira. Şimdi, eğer bu sanayici yapmış olduğu ihracattan bir kuruş bile kâr etmiyor olsa bile, 2700 liraya sattığı her buzdolabından 1007 lira kâr ediyor, demek. Oranı yüzde 37,3. Dikkat edilecek nokta şu: Bu kâr ve ciroya göre kâr oranı, vergi iadesi alınarak yapılan ihracattan bir kuruş bile kâr edilmemesi halinde ortaya çıkıyor. Kuşkusuz vergi iadeli ihracattan da kâr ediliyor. Ama az, ama çok. Yalnız burası önemli değil. Önemli olan, bu ihracat ilişkisinin iç piyasadaki kâr oranının ne kadar yüksek olduğunu göstermesi. Tabloda bu görülüyor. Diğer buzdolabı türlerinde kâr ve ciroya göre kâr oranının çok daha yüksek olduğu da görülüyor.

Altı çizilecek olan nokta şurada: Tüm dayanıklı tüketim araçları içinde ihracat devede kulak türünden, son derece önemsiz. Bu yüzden ihracatta ne kadar kâr edilip edilmediği, buradaki tartışmanın mantığı ile pek ilgili değil. İlgili olan, iç piyasaya hitap eden ve çoğunluğu montaj niteliğinde ve bunlar içinde de yabancı sermayeli ortaklıkların başı çektiği bir takım imalât kollarında kâr oranının ne kadar yüksek olduğunu göstermek. Bu, işçi cephesindeki gelişmelerde çok yakından ilgili. Ancak bu yüksek kârlılık durumunun işçi cephesi üzerindeki etkilerine geçmeden önce bu nokta üzerinde çok açık olmak gerek. Bunun için bu noktanın mümkün olduğu kadar net bir biçimde ortaya çıkarılması zorunlu oluyor. Bu nedenle buzdolabındaki bulguların, elde edilebilen diğer bulgularla desteklenmesi yararlı oluyor.

Ankara İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi öğretim üyesi Dr. Cem Alpar'ın çok değerli bir hesaplaması var. Dr. Cem Alpar'ın çalışması, Siyasal Bilgiler Fakültesi ta-

rafından yayınlanan «Cumhuriyet'in 50 nci Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları» adlı kitapta yer alıyor. Çalışmanın uzun başlığı ise şöyle: «Türkiye'nin AET Üyeliği ve Katma Protokol Karşısında Dış Ticaret Politikamızın Değişen Koruyucu Niteliği ve Sanayileşme Sorunu». Bu uzun başlık adı altında araştırmacı, montaj sanayiinin belli başlı malları için «mal kuru» hesaplıyor.

Araştırmacı Cep Alpar, mal kurunu, şöyle tanımlıyor: «Mal kuru, aynı malın dolaylı vergilerinden arıtılmış iki ülkedeki fiyatlarını eşitleyen döviz kuru olduğu tanımlanabilir. Örneğin Türkiye'de dolaylı vergilerden arıtılmış bir malın fiyatı 100 TL., aynı malın Almanya fiyatı 4 dolar ise, bu malın Türkiye için mal kuru 100/4 = 25 TL./dolardır. Başka bir deyişle Türkiye ancak dolar = 25 TL.-dan bu malda Almanya'ya karşı rekabet gücüne sahip olacaktır.» Cem Alpar, hesaplamasında kullandığı kaynak hakkında şu bilgileri veriyor: «Bazı montaj sanayii mamulleri ile ilgili mal kurlarına temel teşkil eden veriler Sanayi Bakanlığı Montaj Dairesi'nden alınmış ve verilerin tutarlığı birden fazla firmanın dosyaları incelendikten sonra, grubu temsil kabiliyeti olan firmaların verilerinin kullanılmasıyla sağlanmıştır.» Bu bilgiler, verilere ve bu verilere dayanılarak hazırlanan tabloya güvenilebileceğini gösteriyor.

Bu tabloda son sütun olan pahalılık katsayısı hariç diğerlerinin hepsi Cem Alpar'ın çalışmasından alındı. Tabloda, F, mal kurunu; Pd, malın yurt içi fob satış fiyatını; Pf, malın yurt dışı fob satış fiyatını; Md, ithal edilen girdilerin TL. cinsinden fob değerini; Mf, ithal edilen girdilerin dolar cinsinden değerini gösteriyor. Mal kuru, her malın yurt dışındaki fiyatı ile yurt içindeki fiyatını eşitleyen döviz fiyatı olarak hesaplanıyor. Tabloya eklenen pahalılık katsayısı ise resmî döviz kuru ile mal kuru arasındaki katsayısı gösteriyor. Bunun anlamı çok açık: Her mal, yurt dışındaki özdeşine göre yurt içinde ne kadar pahalıya satılıyor, sorusuna bu katsayı cevap veriyor. Tablodan da görüldüğü gibi 1965-1975 döneminde Türkiye'de yapılmaya başlayan malların hemen hemen hepsi

MAL KURLARI VE PAHALILIK KATSAYISI

Malın Cinsi	*Niteliği*	*Pd* *TL.*	*Pf* *$*	*Md.* *TL.*	*Mf* *$*	*Fr* *TL./$*	*Pahalılık Katsayısı*
Binek Araba (A)	4 Kapılı 1200 Motor	41105	1697	8239	589	32,6	2.3
Binek Araba (B)	2 Kapılı 1300 Motor	38872	1677	6022	430	25,8	1.9
Binek Araba (C)	4 Kapılı 1300 Motor	47850	2232	20594	1471	35,7	2.6
Minibüs	10 Kişilik	71565	2270	11594	356	42.1	3,0
Kamyon	Dizel 7,5 T	125074	4915	31233	2231	35,0	2.5
Traktör	64 BG	91792	5174	39697	2836	22,3	1.6
Radyo (A)	Çanta Tipi	392	30	65	5	13,1	0.9
Radyo (B)	Masa Tipi	900	49	124	9	21,3	1.5
Teyp	Cereyanlı	1700	53	235	17	40,4	2,9
Pikap	7 Transistor	521	25	61	5	22,3	1,6
Televizyon	61 Ekran	3800	136	711	51	36,4	2,6

iç piyasada çok yüksek fiyatlarla satılıyor.

Ortaya çıkan bu durumu burada bırakmamak gerekli. Yerli yapım dayanıklı tüketim araçlarının yurt içinde alabildiğince pahalı satılabilmesinin politik bir anlamı olmalı. Tekelleşen bu üretim alanlarında yüksek fiyatların işçi ücretlerini ve sendikal hareketi ne ölçüde etkilediği araştırılmaya değer. Böyle bir araştırma ilk kez 1976 yılı Mayıs ayında Y. Küçük, H. Mertoğlu ve C. Baysan tarafından yapıldı ve «1976 İlkbaharında Ekonominin Genel Görünümü» konulu toplantıya sunuldu. Bu çalışmanın ortaya çıkardığı tabloların birisi, buraya alınıyor.

1976 ilkbaharında ortaya çıkan bu «genel görünüm» ile ilgili söylenmesi gerekenler şunlar: Bilgiler, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün yıllık sanayi anketlerine dayanıyor. Eksik yıllar için anket bulunamadı. İmalât sanayiinin alt kollarının «ihracata açık» ve «iç tüketim dalları» olarak ikiye ayrılması, tümüyle araştırmacıların tercihi oluyor. Ancak bu tercihin, mevcut duruma uygun olduğunda hiç kuşku yok. Zaten önemli olan da tercihin kendisi. Böyle bir tercih yapılmamış olsa, böyle bir «genel görünüm» ortaya çıkmaz. Bir araştırmada en önemli iş, uygun tercihi yapmak.

İmalât sanayiinin alt dallarını «ihracata açık» ve «iç tüketim dalları» olarak ikiye ayırınca ortaya çıkanlar oldukça açıklayıcı oldu. Birincisi şu: «İhracata açık» dallardaki ortalama ücretler, sanayi ortalamasının altında. «İç tüketim dalları» ortalama ücretleri ise imalât sanayi ortalamasının üstünde. Birinci sonuç, bu. Böyle bir sonucun, gelişmiş kapitalist ekonomilerdeki durumla taban tabana ters olması gerekir. İşin bu yanı, diğer araştırmacılar için incelenmesi mümkün bir varsayım kabul edilebilir. İkinci sonuç, bu durum yıllar boyunca değişmiyor. Yıllar değişiyor, «ihracata açık» iş kollarındaki ücretler imalât sanayii ortalamasının altında ve «iç tüketim dalları» ortalama ücretlerinin çok altında seyrediyor. Üçüncü sonuç ise ilk iki sonuçtan çok daha önemli: İç tüketim dalları, genel olarak DİSK'in ve ihracata açık dal-

SEÇİLMİŞ DALLARDA ORTALAMA ÜCRETLER :
Bin Lira/Yıl

Yıllar	*1963*	*1964*	*1965*	*1966*	*1967*	*1968*	*1970*	*1972*	*1973*
İhracata Açık Dallar									
Gıda	4,3	5,6	6,2	6,6	7,6	8,0	10,1	13,3	18,4
Tütün İşleme	3,2	3,9	3,5	4,8	5,3	5,1	6,9	9,2	10,9
Dokuma	4,9	5,7	6,4	6,9	7,8	8,4	10,8	17,1	19,5
Mobilya	5,2	5,6	6,5	7,0	7,3	7,9	8,2	11,2	9,9*
İmalât Ortalaması	5,7	6,5	6,8	7,7	8,8	9,7	13,0	18,4	21,9
İç Tüketim Dalları									
Oto Lâstiği	7,8	9,7	17,0	19,0	20,1	23,0	26,1	39,5	25,9*
Kimya	9,2	9,6	10,1	11,3	13,1	14,2	19,1	26,7	33,0
Makina	8,2	9,4	9,4	10,0	10,6	11,7	16,9	21,0	24,6
Elektrik Mak.	7,4	9,2	10,3	10,1	11,8	12,6	16,1	24,5	26,3
Taşıt Araçları	7,8	8,6	9,5	11,8	11,7	12,8	14,6	23,3	26,9

Not : (*) 1973 yılındaki düşüşler gerçek durumu yansıtabileceği gibi anket hatası da olabilir.
Kaynak : *Y. Küçük, H. Mertoğlu, C. Baysan, 1976 İlkbaharında Ekonominin Genel Görünümü. Mayıs, 1976, daktilo, sayfa 18.*

lar da genel olarak Türk-İş'in örgütlü olduğu dallar oluyor.

1976 İlkbaharında «genel görünüm» tablosu önemli sonuçları beraberinde getirince, önce tablonun doğruluğunu mümkün olan her istatistikle denemek zorunlu oldu. Candan Baysan'ın bu bölüm için hazırladığı «İmalât Sanayiinde Ortalama Ücretler» tablosu elde edildi. Bu tabloda her yıl için her alt daldaki ücretin, imalât sanayii ortalamasının 100 kabul edilmesiyle, endeks sayıları gösteriliyor. Üstelik her dalda, hem Devlet İstatistik Enstitüsü'nün sanayi anketleri ve hem de Sosyal Sigortalar Kurumu'nun yıllıklarında yer alan bilgiler değerlendiriliyor. Bu değerlendirmeler ışığında «İmalât Sanayiinde Ortalama Ücretler» tablosunun son derecede açıklayıcı ve aydınlatıcı olduğunun kabul edilmesi gerekir. Her yıl, pek az istisna ile, gıda ve dokuma gibi «ihracata açık» iş kollarında ücret endeksleri, 100 kabul edilen sanayi ortalamasının altında. Her yıl, pek az istisna ile, lâstik, kimya, taşıt araçları gibi «iç tüketim dalları» olarak nitelenen iş kollarında ücret endeksleri 100 olarak kabul edilen imalât sanayii ortalamasının üstünde. Tablonun ilk iki iş kolu, pek az istisna ile, hep 100 endeksinin altını ve sağdaki üç iş kolu da, pek az istisna ile, hep 100 endeksinin üstünü gösteriyor.

Özetlemek gerekiyor: Yabancı sermayenin egemen, tekelleşmenin üst düzeye çıktığı, iç pazara yönelen iş kollarındaki ortalama ücretler, yabancı sermayenin ilgi duymadığı, tekelleşmenin daha geri düzeylerde olduğu ve iç pazarın doyması nedeniyle dış pazara açılmak zorunluluğunu duyan iş kollarındaki ortalama ücretlerden çok yüksek. Buna eklenecek olan da şu: Yabancı sermayenin egemen, tekelleşmenin üst düzeye çıktığı, iç pazara yönelik iş kollarında DİSK'in sendikaları egemen durumda oldular. Diğerlerinde ise Türk-İş sendikaları egemenliğini sürdürdü.

Bu çözümlemeyi, 1978 yılı başlarında tamamladığım zaman, son derece üzülmüş olduğumu yazmak zorundayım: Kolaycılığa alışmış Türkiye ekonomisi için son derece

İMALÂT SANAYİİNDE ORTALAMA ÜCRETLER
(Sanayi Ortalaması = 100)

Yıllar	Gıda		Dokuma		Lâstik		Kimya		Taşıt Araçları	
	DİE	SSK	DİE	SSK	DİE	SSK	DİE	SSK	DİE	SSK
1963	90,9	- -	86,3	- - -	86,8	- - -	132,7	- - -	115,4	- - -
1964	97,3	92,6	86,4	88,7	89,7	102,5	130,4	127,1	127,4	117,0
1965	90,5	97,0	85,2	93,3	109,3	115,9	126,0	134,1	118,4	123,1
1966	89,3	90,8	83,6	86,3	109,8	104,8	144,6	121,1	119,9	123,1
1967	87,0	87,9	83,5	86,5	107,7	104,7	126,8	119,8	120,5	129,0
1968	87,2	88,8	81,7	82,7	110,5	103,2	128,3	116,8	121,3	125,2
1969	- - -	87,8	- - -	89,3	- - -	99,6	- - -	105,7	- - -	125,2
1970	86,2	84,8	80,5	79,0	113,4	92,1	134,2	119,5	105,9	109,2
1971	- - -	83,1	- - -	85,4	- - -	101,3	- - -	117,0	- - -	151,0
1972	80,0	82,5	87,9	90,2	106,8	107,5	138,5	131,5	131,9	144,1
1973	78,9	81,6	86,3	117,5*	110,8	101,2	126,0	113,1	132,8	125,7
1974	86,3	98,7	85,2	80,2	106,8	111,9	139,2	117,5	111,6	128,8
1975	- - -	90,9	- - -	72,4	- - -	142,7	- - -	114,3	- - -	138,5
1976	- - -	94,8	- - -	98,9	- - -	109,4	- - - -	107,5	- - -	120,6

Not: (*) Baskı hatasından doğmuş olabilir.

karanlık bir tablo ortaya çıkıyor. Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisatı, zorun eşiğine ayak basıyor.

Bir açıklık şu oldu: 1978 yılı başlarında yapılan çözümleme, Türkiye'de sosyal demokrat açılımlar için hiç bir ekonomik dayanak sağlamıyor. Siyasal iktisat, bütün parlak edebiyata karşın, yakın zamanlar için, sosyal demokrat hiç bir çözüme şans tanımıyor.

Böyle bir programın içten savunucuları için, zaman, son derece trajik sınamaları getiriyor. Sorun yalnızca, iç pazara yönelik imalât sanayi dallarında örgütlü ve güçlü Devrimci İşçi Sendikaları Federasyonu'nu, DİSK, ehlileştirme işlevi olarak görünmüyor; bu yönde çaba ve programlar gündemdeki yerini alıyor. Ancak, DISK'in ehlileştirilmesi, iç pazara yönelik imalât sanayii dallarında ücret artışlarını yavaşlatma yönünde bir adım olarak görülüyor; buradaki başarı, ekonomi için bir başarı şansını taşımıyor.

Çünkü sermaye kesimi iktisatçı ve sözcülerinin tüm iddialarına karşın, çeşitli imalât sanayii kollarında, işçi ücretleri toplam maliyetler içinde küçük sayılabilecek bir paya sahiptir. Bu, hep biliniyor. Yeni bazı çalışmalar bilinenleri tekrarlamakla birlikte daha yakın zamana kadar getiriyor. Daha yakın zamanın değişikliklerini de içeriyor.

Ücret artışını yavaşlatmak ile ekonomik platformda bir çözüm ortaya çıkmıyor; ücret artışını dağıtmak ve ücretleri düşürmek, bir program olarak, ortada duruyor. Ücret artış hızını yavaşlatmak için sosyal demokrasi programının büyük sermaye kesiminden aldığı destek, yalnızca bir deneme olarak kalmaya mahkûm oluyor.

1970 yıllarının ikinci yarısında, dayanıklı tüketim araçları açısından görece olarak satüre Türkiye ekonomisinde sosyal demokrasi programının DİSK'i ehlileştirme yönünde bir başarısı, anında, başarısızlık damgasıyla karşılaşıyor. Bu programa içtenlikle inananlar ve umut sayanlar için çok trajik bir durum ortaya çıkıyor.

Ne yapılabilir? 1978 yılında «Planlama, Kalkınma ve Türkiye» kitabımın arka kapağında şunlar yer aldı: «Elinizdeki üçüncü baskı, daha önceki baskıları yeni bilgiler-

İMALÂT SANAYİİNDE MALİYET İÇİNDE ÜCRETLERİN PAYI : YÜZDE

	1973	*1974*	*1975*	*1976*	*1977*	*1978*	*1979*	*1980*	*1981*	*1982*
Gıda, içki, tütün	9.56	10.39	10.02	11.32	12.23	16.89	16.24	15.62	13.21	11.00
Dokuma	17.25	15.70	16.52	18.07	20.50	21.06	20.25	21.72	18.06	17.00
Kimya petrol, petrol ürünü	11.37	8.44	8.52	9.99	11.21	12.64	12.25	6.77	5.82	5.00
Madeni eşya elektrik mak.	17.42	17.44	21.17	19.24	21.59	23.06	21.83	21.21	19.92	18.00
İmalât Sanayii	14.47	13.70	14.53	15.72	17.29	19.58	18.62	15.64	13.88	14.10

. . . . . .

M. Törüner, İmalât Sanayiinde Maliyet Yapısı ve Ücretler, Türk-İŞ Yayını, Ankara, tarihsiz, s. 12

le tamamlamanın yanında, 'Türkiye Ekonomisi: Dünü ve Yarını' başlığıyla yeni bir bölüm içeriyor. Burada, Y. Küçük, 1980 yıllarını anlayabilmek için Türkiye'nin geçmiş elli yıllık ekonomisini, özgün istatistik ve bilgilerin ışığında yeniden değerlendiriyor. Bununla, ilerici düşünce ve akımlara bir perspektif getirdiğine inanıyor. 1950 yılları gericilerin, Altmış yılları ilericilerin, Yetmiş yılları yine gericilerin oldu. 1980 yılları ise nesnel olarak büyük bir kavgaya gebe görünüyor.» Arka kapakta yer alanlar hiç bir işe yaramıyor.

1980 yıllarından önceki son yılları, Silâhlı Kuvvetler, bir iç savaşın başlangıcı olarak değerlendirdi. Yönetimi eline aldı. İç savaş değerlendirmesi çerçevesinde düzenlemeler uyguladı.

İşe yaramadığını yazarken, gelişmeleri kastetmiyorum. Çağdaş Türk iktisatçıları üzerinde en küçük bir ilgi uyandırmadı ve etki yapmadı. Bunun bir nedeni, yazılanların, çok yaygın umut üretimine ters düşmesi; akıntıyı değiştirmek istemesiyle ilgili. Yalnız bu kadar değil; bu çalışma çerçevesinde daha başka bir boyutu var. Türk iktisatçıları, Türk aydınının bir özelliğini, abartmalı biçimde taşıyor: Türk iktisatçıları, yurttaş iktisatçıları, küçümsüyor.

Yurttaşı küçümsemek kendini küçümsemektir.

Bu nedenle küçümsüyor. Çağdaş Türk iktisatçıları kadar kendisini küçük gören bir başka meslek bulmak çok zor. Çağdaş Türk iktisatçıları için bir doğru ancak yabancılar tarafından söylenebilir. İktisat ancak Anglo-Amerikan dünyasındadır (*). Ancak Anglo-Amerikan iktisat okullarının bakış açısından bakılabilir. Öyle bakıyorlar.

Türkiye ekonomisinin sorunu döviz sorunu değildir; hiç bir özel işletme, döviz elde etmek için ihracat yapmaz. Çok çeşitli nedenleri var; ikisiyle yetinmek zorun-

---

(*) Komprador İktisat bölümünde işaret ettim; yedinci bölümde tekrar ele alacağım. Şimdi bir de Latin Amerikan iktisatçıları ve «düşünürleri» çıktı. Modadır.

dayım. Bir özel işletmenin yapacağı ihracattan elde edeceği döviz, 1978 yılı başındaki kısmî düzenlemeye kadar, bu işletmeyi hiç ilgilendirmiyor. Döviz, Merkez Bankası'ndaki döviz havuzuna akıyor.

Döviz havuzundan tahsis almada, 1978 yılında başlatılan ve daha sonra genişletilen uygulamaya kadar, döviz getiren işletmeler bir önceliğe sahip olamıyorlar. Bu, birinci neden. İkincisi, Avrupa'da Türk işçilerinin bulunması, büyük işletmeler için, burasını ayrı ve serbest bir merkez banka haline getiriyor. Büyük işletmeler, Türkiye'de transferlerin durdurulduğu zamanda bile, ithal malı hammadde sıkıntısı çekmediler; bu, Avrupa'da birikmiş işçi dövizlerini kullanabildiklerini gösteriyor.

Hiç bir özel işletme, döviz elde etmek için ihracat yapmaz.

İhracat, mal satmak için yapılır.

İhracat, realizasyon sorununun çözümlerinden birisi oluyor.

Türkiye ekonomisi, 1978 yılı başında yapılan çözümlemeye göre, her ne pahasına olursa olsun, ihracat aşamasına geliyor. Realizasyon sorunu, Cumhuriyet Türkiyesi'nin kabullerini altüst edecek bir noktaya geliyor.

Türkiye'de, en yetkili kamu görevlilerin katıldıkları ve açtıkları toplantılarda, Kemal Paşa'nın adına yapılan, Atatürk Kültür Merkezi'nde, resmî açılışlarda Kur'an okunuyor. Türkiye'de, 1950 yıllarında, barlardan çıkan sarhoş Amerikan çavuşları trafik kazalarıyla ölüme neden olduklarında, «görevli» olduklarını söyleyerek Türk polisi ve Adalet'inin kovuşturmasından kurtulabiliyordu. Şimdi Türkiye'de, Boğaz'ı kapatmak için petro-dolar gösteren Suudileri eleştirmek bile, günah ve ülke yararını bilmezlik olarak niteleniyor.

Mal satmak için çıkılan yolda, Boğaz'ı satmak bir aşama oluyor.

Harcanabilir doların, Amerika Birleşik Devletleri'nden Arap şeyhlerine geçmesi, Türkiye'de Kurtuluş Savaşı ile başlayan ve yerleşen kabulleri bir kenara itmenin de nedeni olabiliyor. Türkiye, Osmanlı dönemi de dahil tarihi-

nin en Arap yanlısı ve Cumhuriyet döneminin en islâmik yıllarını yaşıyor.

Türkiye'de Bakanlar Kurulu Başkanı'nın bir gözü Güney Afrika'ya, bir diğer gözü de Kuzey Amerika'ya bakıyor. Her ülkede olduğu türden, Bakanlar Kurulu Başkanı da olsa bir insanın yalnızca iki gözü olduğu için, Türkiye'de Bakanlar Kurulu Başkanı Türkiye'ye bakamıyor.

Çok ilginç olmalı; Türkiye bir burjuva-demokrat devrim ile Cumhuriyeti'ni kuruyor. Yoğun olmasa da yer yer iç savaş yaşıyor. Bütün bunlara karşın, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da, Türkiye, yerine kurulduğu Devlet'in, Osmanlı Devleti'nin parasını yeniden basıp kullanıyor. Türkiye Cumhuriyeti, 1924 yılında, Osmanlı parası basıyor[35]. Ekonomik alanda bir hırs eksikliğini gösteriyor.

Güney Afrika ile Kuzey Amerika, bir başka zamanda ve bir başka bağlamda, yine bir araya geldi. Bundan caz müziği doğdu. Şimdi Türkiye'de, Güney Afrika ile Kuzey Amerika'nın çekiminden arabesk doğuyor.

İslâmcılık ve Arapçılık, Türkiye'de düşünmeyi durdurma için de kullanılıyor. Türkiye'deki pro-Arap ve pro-islâm baskıyı, yalnızca, ekonomik çerçevede ele almamak gerekiyor.

BEŞİNCİ BÖLÜMÜN NOTLARI

1 IBRD-World Bank, Turkey-Policies and Prospects, Wash. D.C., Mart 1980, s. xxvı
2 ibid., s. xxvı
3 Max Weston Thornburg, G Spy, G. Soule, Turkey - An Economic Appraisal, N.Y. 1949, önsöz, s. vı
4 Max Weston Thornburg, Turkey: Aid for What, Fortune, October 1947, s. 172
5 Devlet Planlama Teşkilâtı, Karayolları Taşıtları İmalât Sanayii, Şubat 1977, Ankara, s. 1
6 Milliyet, 22 Ocak 1978
7 Max W. Thornburg, Turkey - An Economic Appraisal, op. cit., s. 186-187
8 İ. Tekeli - S. İlkin, Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, Ankara, 1974
9 Max W. Thornburg, op. cit. ,s. 312
10 E.R. Lingeman, Turkey-Economic and Commercial Conditions in Turkey, His Majesty's Stationary Office, London, 1948, s. 103
11 Devlet Planlama Teşkilâtı, Kalkınma Planı - Birinci Beş Yıl 1963-1967, Ankara, 1963, s. 384
12 Devlet Planlama Teşkilâtı, Kalkınma Planı - İkinci Beş Yıl 1968-1972, Ankara, 1967, s. 562
13 ibid., s. 575
14 Devlet Planlama Teşkilâtı, Kalkınma Planı - Üçüncü Beş Yıl 1973-1978, Ankara, 1973, s. 19
15 Devlet Planlama Teşkilâtı, Kalkınma Planı - İkinci Beş Yıl, op. cit., s. 558
16 Devlet Planlama Teşkilâtı, Elektrik Enerjisi, Ankara, Mart 1977, s 1
17 Max W. Thornburg, Turkey-An Appraisal, op. cit., s. 132-133
18 ibid., s. 135
19 Devlet Planlama Teşkilâtı, Elektrik Enerjisi, op. cit., s. 122
20 Max W. Thornburg, Turkey-An Appraisal, op cit., s. 20
21 E.R. Lingeman, Turkey, op. cit., s. 83

22 Ş. Duman - B. Kongar, Uluslararası Kuruluşlar ve Ülkelerden Sağlanan Dış Krediler, DPT Yayını, Çoğaltma, Ankara, Haziran 1975, s. 15
23 ibid., s. 18
24 İktisadî Kalkınma Vakfı, Ortak Pazar ve Türkiye'de Dayanıklı Tüketim Malları, İstanbul, Nisan 1971, s. 8
25 Nephan Saran, Çiftçilikten Fabrika İşçiliğine Geçenler, Prof. Dr. Haydar Furgaç'a Armağan, İstanbul, 1974, içinde, s. 537
26 Nurhan Sümer, Dayanıklı Ev Tüketim Malları Araştırması Bölüm 1 - Buzdolabı, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Yayını No 13, İstanbul, Haziran 1977, s. 63
27 Devlet Planlama Teşkilâtı, Karayolları Taşıtları İmalât Sanayii, Ankara, Şubat 1977, s. 2
28 Dr. İzzet Pekarun, Otomotiv Sanayi Araştırması, Türkiye Sınaî Kalkınma Bankası Sektör Araştırması, İstanbul, Nisan 1977, s. 4
29 Devlet Planlama Teşkilâtı, Karayolları Taşıtları, op. cit., s. 1
30 ibid., s. 10
31 Y. Küçük, Türkiye'de Montajcılığın Yapısı, 1975 Sanayi Haftası ve Sergisi, Makina Mühendisleri Yayını, Ankara, 1976, içinde ,s. 73
32 V.İ. Lenin, Collected Works, Vol. III, s. 726
33 ibid., s. 725
34 United Nations, Multinational Corporations in World Development, N.Y., s. 7-8
35 Nazif Ekzen, 1946-1958-1970 Devalüasyonları, Ankara, 1980, Maliye Bakanlığı Yayını, s. 1

ALTINCI BÖLÜM

PAX AMERİCANA VE AMERİKAN DOLARI

Doç. Dr. Ergun Türkcan

İkinci Dünya Savaşı bittiği zaman, ABD en gelişmiş askerî ve teknoloji gücü olarak yangın yerine dönmüş bir dünyayı, bunların sömürge ve bağlantılı toprakları üzerindeki bütün insan topluluklarını yeniden düzenleme, kendine göre örgütleme hevesine kapıldı. «Roma» gibi âleme nizam verip, ebedî Roma Barışını getirebileceğini düşündü. Gerçi, Başkan Wilson da, Birinci Dünya Savaşı sırasında «14 Nokta» Programı ile kendine böyle bir misyon vehmetmişti. Ama, o zaman ABD yeteri kadar güçlü ve «sofistike» değildi. Her ne kadar dünyanın en büyük üreticisi ve gelişmiş malî gücü haline gelmiş idiyse de İngiltere ve Fransa hâlâ bir imparatorluk büyüklüğü içinde yaşıyorlardı; dünya hakimiyeti konusunda havlu atmamışlardı. Ayrıca, savaşın galipleri olarak hakimiyet alanlarını genişletmişlerdi: Osmanlı Orta Doğu'sunu ve Arabistan'ı paylaşmışlar, Alman sömürgelerine el koymuşlardı.

Almanya yenilmiş fakat bir üretim gücü olarak yıkılmamıştı. Sadece Saar Bölgesi el değiştirmiş, Fransa'ya geçmişti. Avrupa'nın üretim coğrafyasında fazla değişen bir şey yoktu. Dünya ölçeğinde büyük bir üretim gücü ve malî kaynak olmayan Rusya ile Osmanlı İmparator-

luklarının yıkılmış olmaları genel tabloyu fazla değiştirmemişti. Savaş, bir çok yeni silâh, araç ve gerece rağmen, tüm 19. yüzyıl savaşları gibi cephelerde ve denizlerde gerçekleşmiş, büyük şehirler, üretim merkezleri aşırı tahribat, hatta hiç tahribat görmemişti.

ABD'nin savaşa katılması arızî bir olay sayılıyor; ülkede, «splendid isolation» eğilimi daha da güçleniyordu. Öyle ki, ABD'nin Ikinci Dünya Savaşı'na girmesi, savaşın başlamasından 28 ay sonra Pearl Harbour Baskını'na kadar gecikecektir. ABD kamu oyu Avrupa'nın ve dünyanın gailelerine bulaşmak istemiyor, büyük bir malî güç (financial powerhouse) olarak zenginleşmek yolunu tercih ediyordu.

Pek tabii, içerde dünya hakimiyetine fiilen soyunan çevreler mevcuttu. Sadece finansman ve ticaret yerine siyasî ve askerî bakımdan daha aktif olunarak Amerika kıtasından taşmak, büyük bir siyasî güç yaratmak bu çevrelerin düşüncesiydi. Çünkü, ABD'nin teknoloji ve verimliliği hızla gelişiyorken, fiilen kontrol edilemiyen pazarların elde tutulması ve hiç girilememiş bölgelere nüfuz edilmesi sadece ticaret gemileri ve konsolosluklara bırakılamazdı.

Japonya'yı Pasifik'de daraltıp nefes alamaz hale getirdikten sonra ABD'nin üstüne sıçratan ve bu ülkeyi böylece «haklı bir savaş»a sokan bu çevrelerdir, diye düşünebiliriz. Savaşın nedenleri konusunda spekülasyon yapmayı başka yazılara bırakıp, Savaş sonrası duruma dönersek, ABD yıkılmış bir dünyada tek üretici güç halindeydi. Kendi ülkesinde hiç bir savaş tahribatı görmemiş, insan kaybı diğerlerine göre çok az (400.000 kadar), parası her yerde geçerli, nükleer teknoloji olmak üzere savaş teknolojisinde çok ilerlemiş bir süper ekonomi idi. Savaşın mağlûpları Almanya, Japonya ve İtalya'dan başka, kendi müttefikleri de bu ekonomik güce muhtaçtı.

Pax Americana'nın kurulması için bütün şartlar tamam görünüyordu. Bu «Büyük Tasarım»ın hazırlık çalışmaları Savaş içinde başlamıştı. O zamanki yönetim sosyalist Sovyetler Birliği'ni (SSCB) de bu planlar içinde dü-

şünmekte sakınca görmüyordu. En azından büyük bir engel ve karşıt güç saymıyordu. Özellikle, daha sonraları çok eleştirilen Başkan Roosevelt'in tutumlarından çıkan sonuç buydu. Bu tutumları nedeniyle Başkan, etrafı azılı solcularla dolu saf bir politikacı olarak nitelendirilecek, yardımcısı ve yeni Başkan Truman, Roosevelt'in ölümünden sonra Marshall Yardımı, Truman Doktrini ve Nato ile hataları «düzeltecekti». Gerçekten de, SSCB, Birleşmiş Milletler'in ve Bretton Woods Konferanslarının bütün aşamalarına makûl bir müttefik olarak katılmış, Birleşmiş Milletler Charter'nı imzalamış fakat Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nı kuran anlaşmayı son anda imzalamaktan kaçınmıştı.

Henüz Elbe üzerinde yeni kucaklaşmış iki müttefikin tarihsel farkları çeşitli ülkelerin kamu oyları ve politikacıları düzeyine inmemişken bu «küçük» olay, Savaş sonrasının büyük hercümerci içinde fazla dikkatleri çekmez. Başbakan Churchill olayın başından beri farkındadır; şahsında 250 yıllık İngiliz Emperyalizminin tüm rafine bilgileri ve içgüdüleri toplanmıştır. Avrupa'daki istilâ orduları içindeki «deli» General Patton ile Pasifik «Fatihi» General MacArthur müstakbel «düşmanlarını» şimdiden teşhis etmişlerdir bile. Ancak, zaman düşmanlığa müsait değildir; ikisi de frenlenirler.

ABD her şeye rağmen planını uygulamağa çalışacaktır. Tüm dünyayı saran global bir plan olmasa bile tüm kapitalist alemi, onun eski sömürge ve bağlantılarını kapsayan bir dünya için geçerli politikalar üretilecektir. Avrupa için Marshall Planı, Japonya'nın Amerikan sermayesi ile liberalleştirilmesi hemen gündeme gelir. Berlin Ablukası (1948) ve Kıta Çin'inde rejim değişikliği (1949) ile genel jeopolitik dengenin temel çerçevesi ortaya çıkar. Bu çerçevenin oturması için uç noktalarda kısa ve uzun süren sıcak sürtüşmeler (Kore ve Viyetnam savaşları, Malezya, Endonezya iç savaşları gibi) NATO ve Varşova Paktlarının oluşturduğu dünya askerî-siyasî sisteminde önemli bir değişiklik yapmaz; siyasî çatı oturmuş, ekonomik savaş başlamıştır. ABD sadece yıkılmış Batı Avrupa için de-

ğil, savaşa girmemiş tarafsız ve sanayileşmemiş dünya için de bir **kalkınma çağı açmak** zorunda kalacaktır.

Kalkınma ve ticaret ideolojik bir savaş yerine dönüşür. Bu ideolojinin araçları Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, OECD, imkânlar nispetinde Birleşmiş Milletler'in çeşitli platformları ve «kalkınma iktisadı» ağırlıklı iktisat teorisi ve pratiğidir. Marxsist öğretiye karşı Harrod-Domar büyüme modeli, Planlamaya karşı karşılaştırmalı üstünlükler bazında serbest ticaret teorisi.

Kapitalist âlem I. Dünya Savaşı'nda yaptığı hataların bir kısmını II. Dünya Savaşı'nda yapmamağa çalıştı. Savaştan yenen de yenilen de bazı dersler alıyor. Yenenler yenilenlere ekonomik açıdan yardım etmenin kendi ekonomilerine de yardım etmek olduğunu anladılar. Bunu Keynes'in «Barışın Ekonomik Sonuçları»nı okumaya borçlu oldukları söylenebilir mi? ABD ekonomik yönetimi Keynes'i savaş içinde tanıma fırsatı bulmuştu. Yazarın gençlik eserlerini bildikleri düşünülemez. Bir ihtimal, kendi yurttaşları ve bizzat kendisi, IMF hazırlıkları için bir çok kez yaptığı ziyaretler sırasında, Amerikalı dostlarına bu tarih derslerini tekrarlamak fırsatını bulmuşlardır.

Birinci Savaşın güçlükleri Keynes pratiğinin icadına neden olmuştu. İkinci Savaş sonrasında bu pratikler demeti evrensel biçimde uygulanmaya başlandı. Para ve ticaret sisteminin temel çalışma dinamikleri Keynes'in istediği modele göre oluşmamıştı; dolara bağlı bir ödeme sistemi getirilmiş, «vatansız» bir uluslararası para yaratma projesi tutmamıştı .Ancak, Marshal Planının uygulama aracı olarak yaratılan bugünkü OECD, uluslararası Keynesçiliğin merkezi niteliğiyle günümüze kadar gelecektir. Tabii, Friedmancılığın etkisine girmiş IMF bir anlamda etkisini artırdıkça, OECD, Keynesçiliği ile birlikte ikinci plana çekilmek durumunda kalacaktır. Fakat, daha önemlisi gelişmiş ve gelişmemiş tüm millî ekonomilerin istihdam ve kalkınmaları için Keynes pratiğini benimsemeleridir. Okullarda, İkinci Savaştan sonra ders olarak icat edilen «makro iktisat» resmî ve standart bir öğreti olarak Keynes iktisadından türetilmiş her derde deva bir

reçete idi. Roy Harrod ile Evsey Domar'ın aynı dinamiği içeren büyüme modellerinin Keynesçi düşünce yapısı ile kolayca birleşebilmesi, aynı tabandan hareket etmesi büyüme iktisadı denilen dalla istihdam ve maliye politikalarını bir yapıda kaynaştırabiliyordu.

Kapitalizmin kötü deneyimlerinden aldığı dersler Keynes iktisadı adı altında formüle edilmişti. Savaştan sonra, 1950'ler ve 60'larda yaklaşık 20 yıl işsizliğin en düşük düzeyde tutulabilmesi, Almanya ve Japonya'nın hızlı biçimde imarı ve modern sınaî yapıya kavuşturulabilmesi, nisbî bir fiyat istikrarı ve büyüme hızlarının ön görülenden daha fazla gerçekleşmesi «Keynes'in **Yeni İktisat**'ının, gerçekten en sonunda, Batı Dünyasında üst düzeyde kapasite kullanımıyla, enflasyonsuz sürekli büyümeye ulaşıldığını göstermişti» (*). (Bkz. Rahatsızlık Endeksi Tablosu).

Bu dönemde bazı konjonktür hareketleri olmadı değil (**). Ama bunlar ekonominin nefes almaları kabul ediliyordu. Bu küçük dalgalanmalar bir şekilde düzeliyor ya da Keynesçilikle düzeltilebiliyordu. Hatta bunlara bakarak, Batı'da «devreler»in ortadan kalktığı, konjonktür teorisinin tarihe karıştığı bile söylenmeğe başlanmıştır (***).

(*) OECD, *Council Towards Full Employment and Price Stability*, Paris 1977, Main Report, s. 35. Bir grup Batılı önde gelen iktisatçının hazırladığı bu rapora, Komisyon başkanının adına izafeten «McCracken Raporu» da denmektedir. Metin içinde verdiğimiz «Rahatsızlık Endeksi» bu grubun icadı sayılabilir.

(**) Batıdaki ülkelerin Savaş sonrası krizlerinin ayrıntılı bir incelemesi için Bkz: S. Menshikov, *The Economic Cycyle Postwar Developments*, Progress Publishers, Moscow, 1975 içinde özellikle 2. Bölüm millî gelir ve endüstriyel üretim verilerine göre başlıca ülkelerin «devreler»ini kesin tarihlerle tablolaştırmakta, ayrıntılı açıklamalar vermektedir. Kitabın 3. Bölümünde dünya ticaretindeki dalgalanmalar ile hisse senedi borsalarındaki önemli dalgalanmalar gösterilmiş ve 4. Bölümde bütçe mekanizmaları ve «kapitalist planlama» yöntemlerinin kullanılmasıyla devrelerin kontrol edilme çabaları açıklanmıştır.

(***) McCracken Raporu, Loct. cit., oysa, Menshikov (ibid.,

Dalgaların ortadan kalkmadığı ve çok şiddetli şoklar halinde yine gelebileceği 1970 lerde anlaşılacak ve son yıllarda konjonktür çalışmaları yeniden hızlanacaktır.

«Altın Çağ» birdenbire bitmedi. Ekonomiler tam istihdamda iken gelir artışı potansiyel millî gelirin yüzde 2 altında seyrederken, ABD Viyetnam batağına girdi. Belki küçük bir yerel olay biçiminde algıladığından belki bütçe alımlarını artırmak amacıyla bu olaya girmiş oldu. Ekonomi içi veya dışı bir neden araştırmak burada önemli değil. ABD ve hattâ dünya ekonomisi ısınmış, ekonomi yüksek talep baskısında iken ısıyı artıracak büyük bir ekstra talep yükü sonun başlangıcı olacaktır. İşsizlik ABD'de 1966 da yüzde 4 e düşmüşken, 1969 da daha da düşüp yüzde 3,5 a inecektir. Isınmanın göstergesi enflasyondur: 1960 ların yüzde 2 lik yıllık tüketici fiyat endeksi 1969 da yüzde 5,5 a yükselecektir. OECD toplamı olarak, ortalama enflasyon haddi 1960 ların ortasında yüzde 3,75 iken sonlarında yüzde 5 civarına yaklaşacaktır (*).

Uzun süren bu ısınma döneminde ABD ödemeler dengesinin açık vermesi doğaldı. ABD cari dengesi 1964 de 6 milyar dolar fazladan 1969 da 2 milyar dolar açığa ulaştı (**). Büyük ülkelerin paraları hâlâ, 1940 ların sonunda saptandığı gibiydi. Bu aşamada, ABD, teknolojik ve ekonomik etkinliği üst düzeyde, dolar kıtlığının ve dünyanın en büyük üretim kapasitesine sahip olmanın rantlarını alan bir ülkeydi. Kısa zamanda Avrupa ve Japonya ekonomileri ABD'yi bir çok sektörde yakaladı. Viyetnam Savaşı dolayısiyle Kore Savaşından çok daha fazla bir

---

s. 30) 1967 yılında Londra'daki batılı iktisatçıların bir toplantısında iktisadî dalgalanmaların kapitalist ülkelerde ortadan kalkmak bir yana kontrolunun daha da güçleştiğini ittifakla kararlaştırdıklarını belirtiyor. Bu iktisatçılar, özellikle para, kredi ve döviz kurları yoluyla kontrolun dalgayla mücadelede en zayıf noktayı oluşturduğunu ileri sürmüşlerdir. Henüz kimsenin «uluslararası para sorunu»na ilgi duymadığı bir aşamada ilgi çekici bir toplu uyarı. Gerçekten «para», 1970 lerde yeniden keşfedilecektir...

(*) McCracken Raporu, s. 46.

(**) Loe. cit.

ithalâtı finanse etme durumunda kalan ABD ekonomisi açık verdi. Kore Savaşı sivil üretime dönme çabasındaki İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD ekonomisine bir ivme kazandırmıştı. Oysa, Viyetnam tam kapasitedeki bir ekonomiye ek yük getirmekteydi. Bu üretim yükü karşılana-

YEDİ BÜYÜK BATILI SANAYİLEŞMİŞ ÜLKE İÇİN EKONOMİK RAHATSIZLIK ENDEKSİ

Yıllar	*İşsizlik Oranı (%) olarak (I)*	*Tüketici Fiyatlarında Artış Oranı (%) (II)*	*Rahatsızlık Endeksi (I) + (II)*
1959	3.8	1.2	5.0
1960	3.4	1.7	5.1
1961	3.6	1.6	5.2
1962	3.1	2.1	5.2
1963	3.2	2.3	5.5
1964	2.9	2.0	4.9
1965	2.7	2.6	5.3
1966	2.5	3.2	5.7
1967	2.8	2.8	5.6
1968	2.7	4.0	6.7
1969	2.6	4.9	7.5
1970	3.1	5.6	8.7
1971	3.7	5.0	8.7
1972	3.7	4.4	8.1
1973	3.2	7.7	10.9
1974	3.7	13,4	17.1
1975	5.4	11.1	16.5
1976	5.3	8.1	13.4
1977	5.4	8.1	13.5
1978	5.1	7,0	12.1
1979	5.0	9.3	14.3
1980	5.6	12.2	17,8
1981	6.5	10.0	16.5
1982	7.9	7.1	15.0

Kaynak : McCracken Raporu, s. 38, 1959-76 yılları için. *1977-82 yılları OECD, Economic Outlook,* No. 33, july 1983
Paris içinde yer alan Tablo R 10 ve Tablo R 12, s. 167 ve s. 169 ile tamamlanmıştır.

mayınca ithalâta başvuruldu. Diğer ekonomiler 1950'lerde ABD'den aldıkları pek çok ürünü kendileri ürettikleri gibi ABD kökenli mallara rakip de olmuşlardı. ABD ödemeler dengesi açık verdi. Fakat bu açığı karşılamak için getirilen kısa vadeli sermaye miktarının (official settlement surplus) fazlalığı ilk kez uluslararası likiditenin yeterli olamıyacağını düşündürdü. Doların dışında ayrı bir uluslararası ödeme aracı fikrini uygulamaya koyma düşüncesi Özel Çekme Haklarının yaratılmasına varacaktır. SDR denen bu ödeme aracı IMF bünyesinde yaratıldı ve üyelere dağıtıldı (*).

Krize giden yolda ilk hazırlık aşaması sayabileceğimiz 1965-69 dönemi ile ABD ile Japonya'nın aşırı ısınması (1969 a kadar 4 yılda Japon millî geliri (GSYİH) reel olarak yüzde 55 artmıştır), ABD'nin dış açık vermesi ve Avrupa'da ücret patlaması ile tanımlanabilir (**). Bir çok

(*) IMF Anlaşmasının 23 Temmuz 1969 daki ilk değiştirgesiyle, IMF rezerv pozisyonlarına ek olarak, bunun özel ve daha yaygın kullanışlı bir türü olan «özel çekme hakları» (special drawings rights) yaratılması düşünülmüş ve 1970-72 yıllarında 9,5 milyar dolarlık bir SDR teşkili hedef alınmıştı. Başlangıçta 16 ülke parasının ağırlıklı ortalamasına göre hesabedilen ve 1 dolara eşit olarak 1970 yılında uygulamasına geçilen SDR sistemi, uluslararası rezerv paraların, özellikle doların arzının hızla artışı karşısında, bir anlamda doğarken ölmüş, uluslararası bir rezerv olarak nisbî önemini giderek yitirmeğe başlamıştır.

Bu gün, neredeyse IMF'in bir para birimine indirgenen SDR, 5 millî paranın ağırlıklı ortalamasına göre «dalgalanan» biçimde günlük, haftalık, aylık hesabediliyor.

Uluslararası resmî rezervler içindeki yerini 1982 verilerine göre belirtirsek: 338 milyar SDR'lık altın dışı rezerv içinde sadece 18 milyar SDR bulunmaktadır. Altın rezervi ise tüm ülkeler için 947 milyon once'un Londra altın piyasası fiyatlarına göre 392 milyar SDR'dır. (IMF *Annual Report 1983*, s. 68, Tablo 14). Toplam 730 milyar SDR içinde yüzde 2 kadar bir ağırlığı olan yapay bir rezerv para..

(**) «16 OECD ülkesinden 14 ü, 1969 a göre çok daha yüksek ücret artışları kaydetmiştir. Bir yıl öncesine göre saat ücretlerinde yüzde 19 un üstünde artış kaydeden ülkelerin sayısı beşten on bire çıkmıştır.» (OECD, *Inflation*, December 1970, Paris, s. 26.)

büyük ekonomide nominal ücretlerin verimlilik ve fiyatlardan daha hızlı yükselmesi fakat fiyatlar genel düzeyinin de denetlenememesi bu dönemin 1970 li yıllara bırakacağı en büyük sorunlardan ilkini ortaya çıkardı: **Enflasyon.**

Bu dönemden sonra günümüze gelen zaman aralığı, enflasyonun çok büyük sıçramalar yapması yanında büyük durgunlukları, işsizlikleri ve gelir ve ticaret hacmi azalmalarını görecektir.

Özel Çekme Haklarının yürürlüğe konmasına ve ABD'nin sıkı para politikasına rağmen «doların sağlamlığı» ve uluslararası rezerv para statüsü tartışılır hale geldi. Daha 1968 yılında, altında resmî ve gayri resmî iki fiyat ortaya çıkmış ve bu durum «altın havuzu» ile resmiyet kazanmıştı. Bu olayı öne getiren ya da hızlandıran faktörün, Fransa'nın (Başkan De Gaulle) elindeki dolarları altına çevirmek istemesi olduğu iddia edilir. Hatta, ABD'nin buna büyük tepki gösterdiği ve De Gaulle'ün 1968 de gidişine yol açan Mayıs olaylarının bir şekilde bu ülke tarafından tahrik edildiği söylenir. Böyle bir «komplo»nun kimliği bilinemezse de, dolar kıtlığının, dolar bolluğuna dönüştüğü bir zamanda, altına konvertibilite sadece teoride iken, bunun sadece teoride olduğunu ve ABD'nin altın karşılığını ödeyemeyeceğini gösteren bir jestin her halde büyük bir kızgınlık uyandırması doğaldır.

Bu ortam içinde ABD dış açığı (offical settlements deficit) 1970 de 10 milyar dolara, 1971 de 30 milyarın üstüne çıktı (*). Avrupa ve Japonya «dolarla yıkandı» (**). IMF'in oyun kuralları içinde fazla veren ülkenin parasının değerini yükseltmesi gerekirken bu ülkelerin o zamanki siyaseti buna imkân vermiyordu. Özel şahıslar da, resmi sabit kurdan dolarlarını elde tutmak istemiyorlardı; dolardan kaçış başlamıştı. Bu durumda, 15 Ağustos 1971 de doların altına dönüşümünü dondurup, ABD, parasının değerini yükseltmeyen ticaret ortaklarına karşı yüzde 10

(*) OECD Economic Surveys, *United States 1978*, verilerinden.

(**) McCracken Raporu, s. 53.

ithal vergisi koydu. Aralık ayında Simithsonian'da doların yüzde 9 değer kaybı esasından dalgalanmakta olan tüm kurlar yeniden ayarlandı.

Paranın çığrından çıkmasıyla 1973 Martında AET ülkeleri ile ABD, paralarının piyasada dalgalanmaya bırakılmasına resmen karar vermeleri arasında 1,5 yıllık bir süre vardır. Paranın kontrolü kaybetmesi gerçekten sözün gelişi değil: 1965-69 arası kontrol edilebilir yani Merkez Bankaları ve IMF elindeki altın, SDR, rezerv pozisyonları, yaratılan toplam uluslararası likiditenin yüzde 85,7 si iken 1970-75 arasında yaratılan likiditenin yüzde 5,1 bu kategoridedir. İki dönem arasında yaratılan uluslararası para miktarı farkı ise 15 kattır: 1965-69 döneminde 9,1 milyar dolar değerinde para yaratılmışken 1970-75 arasında 148,9 milyar dolarlık likidite ortaya çıkmıştır.

Uluslararası likidite artışını yıllara göre yüzde olarak verirsek, içindeki en büyük artış kalemi olan doların artışını göstermiş oluruz. Bu doların kaynağı 1970-75 döneminde yüzde 46 ABD açığı, yüzde 29 euro-dolar ihracıdır; yani dörtte üç oranında dolar artışından kaynaklanmaktadır. Dönemin tamamını alırsak 1965-75 yılları arasında artışın yine yüzde 70 üstünde dolardan kaynaklandığı anlaşılır. Bu sıçramanın 1971 yılına raslaması, olayın petrol fiyatı artışından hareket etmediğini, fakat, petrol fiyat artışlarının belki de bu olgudan çıkarılabileceğini düşünmemize yardım eder. Artış hızlarını görelim:

ULUSLARARASI LİKİDİTENİN YILLIK YÜZDE ARTIŞ HADLERİ

1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
2.9	2.4	2.0	4.3	0.8	18.9	43.5	19.2	15.2	20.0	3.1

Kaynak : *McCracken Report, Annex, Tablo A. 3.*

Bu artışlar arasında euro-currency artış hızları gerek net, gerekse gayri safi olarak 1964-77 döneminde yıllık or-

ULUSLARARASI LİKİDİTE YARATIMI : KOMPOZİSYON, KAYNAKLAR VE DAĞILIMI
(Milyar Dolar Olarak)

	1965-75.		*1965-69*		*1970-75*	
	Miktar	*Yüzde*	*Miktar*	*Yüzde*	*Miktar*	*Yüzde*
TOPLAM LİKİDİTE YARATIMI	158.0	100.0	9.1	100.0	148.9	100.0
Kontrol edilebilir kısım	15.4	9.7	7.8	85.7	7.6	5.1
KOMPOZİSYON						
Döviz olarak	136.4	86.3	8.2	91.1	128.2	85.8
Altın, SDR ve IMF pozisyonu	21.9	13.8	0.9	9.9	21.0	14.1
KAYNAKLAR						
A. Döviz Kaynakları	136.1	86.2	8.2	91.1	128.2	86.1
ABD Ödemeler Açığı	65.8	41.6	(-) 2.2	(-) 24.2	68.0	45.7
Euro-currency	54.3	34.4	3.3	36.3	51.0	34.2
(Euro-dolar Kısmı)	46.6	29.5	3.3	36.3	43.3	29.1
Diğer Kaynaklar	16.2	10.2	7.1	78.0	9.1	6.0
B. Diğerleri	21.9	13.8	0.9	9.9	21.6	14.1
DAĞILIM						
OECD Ülkeleri	79.1	50.0	2.8	30.1	76.3	51.2
OPEC Ülkeleri	54.5	34.5	2.2	23.7	52.3	35.1
Diğer Ülkeler	24.6	15.5	4.3	46.2	20.3	13.7

Kaynak : *McCracken Raporu, Annex, Tablo A. 4'den. (-) Ödemeler fazlası.*

talama yüzde 26 ve 30 arasındadır (*). Euro-currency piyasası bu hızlarla büyüyerek 1982 yılında **net** bir trilyon, **gayri safi** olarak 2 trilyon doları aştı. Bu para içindeki euro-dolar miktarı 1970 yılında ABD içindeki dar anlamdaki paranın yüzde 40 ı kadarken 1977 de yüzde 170 mertebesine yükselecektir (**). Bu dönemde ve genellikle 1980 lerin ortasına kadar euro-currency içindeki dolar miktarı yüzde 73-81 arasında değişmektedir. Bir başka deyişle, ABD dışında yaratılan dolarlar, ABD içinde yaratılan dolarların neredeyse iki katına varmak üzeredir. Böyle bir «dış dolar» patlaması olmasaydı acaba OPEC'in petrol fiyatlarını kısa zamanda 4 kat yükseltmesi mümkün olabilir miydi? Ancak petrol fiyatları da yükselmeseydi ABD, elinden kontrolu kaçan dünya para sistemini yeniden doların egemenliğine sokabilir miydi? Bu iki soru birbirini tamamlamaktadır.

Kilit para (key currency) olmanın da bir maliyeti vardır. Metal para döneminde paranın değeri ve güvenilirliği belli bir madenin yani altın ve gümüşün üretimine ve bunların satın alabileceği mal ve hizmet miktarına bağlıydı. Daha sonra madene bağlı standartlar ortaya çıkmıştır. Burada paranın sağlamlığı, temsil ettiği madene (altın veya gümüş) istendiğinde dönüşebilmesinde yatmaktaydı. Altın standardı ilk kez İngiltere'de 1821'de yürürlüğe girdi, 1870'lerde ABD, Fransa ve Almanya tarafından benimsendi. On dokuzuncu yüzyılda gerçek (key currency) İngiliz lirası sterlingdir. Buna rağmen Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, 1913'de İngiltere dünya altın rezervinin sadece yüzde 3'üne sahiptir. Savaş nedeniyle altın para standardından ayrılan İngiltere 1925'de tekrar bu sisteme döndüğünde, dünya altın rezervinin yüzde 9'una sahip olmasına rağmen, savaştan sonra kendi ödemeler dengesinin müsaade edebileceğinden daha fazla uzun vadeli borç verip, daha kısa vadeli borçlanmalara girince, yüksek ihraç fiyatları nedeniyle kötüleşen ti-

(*) *International Currency Review*, «The Euromarket, Inflation and Instability», Vol. 11, No. 2, s. 14.

(**) Ibid., Tablo 1.

caret dengesi, İngiltere'nin altın taleplerini talebi karşılayamıyacak bir düzeye indirdi ve bu ülke altın standardından 1931 yılında bir daha dönmemek üzere ayrıldı. (40 yıl sonra 1971'de ABD doların altına konvertibilitesini kaldıracaktır.) Her iki olayda da verimliliğin, dış dünyada rekabet gücünün azalması ve ödemeler dengesinin açık vermesi önemli faktördür. İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan önce bu kadar küçük bir rezervle dünyanın sermaye merkezi olabilmesi, ödemeler dengesinin gücünde aranmalıdır. Bu ülkenin ödemeler dengesini denkleştirmek için altın ihraç etmesi söz konusu değildi.

İngiliz parası tahtını kaybederken, New York dünya ticaret ve sermaye merkezi haline gelmişti. Dolar ve Frank anahtar para görevini yüklenebiliyordu. Oysa 1970'lerde dolar sarsıldığında diğer paralar onu ikame edemedi, etmek de istemedi. Bu yük DM'a, FF'ye ve Yen'e göre çok fazlaydı.

İki durum arasındaki önemli fark dünyada altın para sistemi sona ererken büyük bir ekonomik durgunluğun hüküm sürmesi, 1970'lerin başında ise dünya ekonomisinin çok sıcak bir halde bulunmasıdır. İki büyük savaş arasında dünya ekonomisi paraya değil pazara ihtiyaç duyuyordu. Viyetnam savaşından sonra ABD ihtiyacı olan malları ithal edecek para bulamamış ve dış dünyaya borçlanmıştı. Başka bir ekonomi olsa diğer ülke paralarını borç almaya çalışacaktı. Ancak, ABD borçlanacağı parayı üreten bir ekonomi idi. Çünkü, uluslararası döviz kendi parası olan dolardı. Bir tek sorun vardı: paranın altın karşılığı FED sisteminde (Federal Reserve, ABD Merkez Bankası) para arzını sınırlıyordu. Yalnız, ABD'nin dış borcu karşılığında yaratılan dolar kredileri ve Euromerket'deki dolar üzerine verilen krediler FED sistemi dışında dolar yaratmanın mekanizması haline gelmişti. Yaratılan «dış dolar»ların fazlalığını yukarıda göstermiştik. «Dış dolar» ihraç mekanizması kuşkusuz 1960'ların bir «yeniliği»dir. Ama bir ihtiyaçtan doğmuştur. İki savaş arasında böyle bir talep olsaydı ulusal para sistemleri dışında bir uluslararası para ihraç sistemi yaratılabilir miy-

DÜNYA MİLLÎ GELİRİNİN VE TİCARETİNİN DEĞİŞİMİ (yüzde olarak)

Yıllar	*Dünya Millî Geliri* *Sanayileşmiş Ülkeler*	*Gelişen Ülkeler*	*Dünya Ticareti* *Bütün Ülkeler (***)*
1963-1972 Ortalaması	5.5 (*)	4.9 (**)	8.5
1973	6.3	6.5	12.5
1974	0.6	5.3	4.0
1975	(-) 0.7	4.0	(-) 4.0
1976	5.1	5.3	11.5
1977	3.6	5.6	4.5
1978	3.9	6.6	5.0
1979	3.2	4.2	6.5
1980	1.3	5.0	1.5
1981	1.0	2.2	0.0
1982	(-) 0.2	2.0	(-) 2.0

Kaynaklar : Ortalama değerler *IMF Annual Report 1983*, Tablo 1, 2 ve 5, sayfa 6, 13 ve 19'dan alınmıştır.
1973-82 yılları World, Bank, *World Development Report 1983*, Tablo 1.1'den alınmıştır.
(*) Bu değer Gayri Safi Millî Hasıla (GSMH) olup Dünya Bankası verileri Gayri Safi Yurd İçi Hasıla (GSYİH) cinsinden verilmiştir. Her ikisi de reeldir.
(**) 1968-72, GSMH olarak.
(***) Ticaretin hacmi olarak.

di? Belki. Bu boyutta olmasa bile en azından girişimler olurdu. Çünkü, 1930'larda, büyük para ekonomileri, kendilerini ayırdıkları bölgeler içinde korumaya alır ve uluslararası ticarette kuşkular, katlı kurlar cari iken dış ticaret gelişme yolunda olsa bile bu mekanizmayı kurmak oldukça güçtü. Ayrıca, ticaret bu dönemde daralmaktadır.

Oysa 1960'ların sonuna doğru kapitalist sistemin «operative»leri serbest ve bütünleşik bir manzara gösteriyor. Sorun, ABD'nin kendisi ve ticaret ortaklarının ihtiyacı olan paranın yeterince yaratılamaması. Bu durum «key currency» yani anahtar para dolar üzerinde baskıları artırıyor. Bundan kurtulmak için, uluslararası para sistemi kendini bağlayan zincirden iki yerde kırıyor: Doların altına bağı koparılıyor, iki, paraların kurları piyasa mekanizmasına terk edilerek sabit kurlardan vazgeçiliyor.

Tabii ki, para talebinin büyük kısmı ticaretin artışından kaynaklanmıyor, dünya ticareti ve ticaretin kaynaklandığı dünya hasılası, bu para artışını açıklayamıyacak kadar sınırlıdır. Bu para artışının veya gündelik muamelelerin yüzde 3-5 lik bir kısmı ticareti karşılamağa yöneliktir. Geri kalan büyük bir talep devletlerin ve çok uluslu şirketlerin borçlanmaları için yaratılan kredi mekanizmalarını beslemeğe yönelik finans imkânlarıdır.

Günümüzde doların değerinin giderek yükselen seyrini açıklamağa çalışan bir yazıdan ilgi çekici ip uçları bulmamız mümkün: «Dünyanın toplam döviz muamelelerinin günlük ortalama değeri 300 milyar dolar gibi inanılmaz bir düzeydedir. Olayın bağlantı noktası uluslararası borçların nefes kesen artışıdır. Borçlar 1970 den 1984 e 30 kat artarken dünya ticaretinin değeri 5 kattan daha fazla artmamıştır. Bankalar kısa vadeli borç alıp uzun vadeli borç verdiklerinden (bu borç yükünü sürekli dağıtabilmek ve muhtemel çöküşleri önlemek için) kendi aralarındaki döviz muamelelerini de 1970 den bu yana 30 kat artırmışlardır. Toplam döviz muamelelerinin yüzde 95 i bankalar arasındaki (para kaydırmalarına) aitken ticaret-

ten doğan muameleler toplamın yüzde 3 ünü oluşturmaktadır. Toplam dünya borçları, bankalararası borçlar dahil korkunç bir sayı olan 3 trilyon dolara tırmanmaktadır. Bunun yüzde 4 ü olan 120 milyar dolarlık bir kısmı her gün ödenmesi gerekli para miktarıdır. (Bunu karşılamak için bir buçuk misli kadar bir gündelik döviz muamelesi gerekiyor.) Bu miktarlar yanında ABD'nin günlük bütçe açığı olan 500 milyon doların bir anlamı yoktur (*). Dolar kıtlığının ve doların değerinin sürekli yükselmesinin nedeni bu muamelelerdir. Bu kadar büyük bir cari denge açığı veren bir ülkenin parasının sürekli değer kazanmasının başka bir açıklaması yoktur. Bu açıklama, aynı zamanda, değerini yitiren doların, değer yitirme sürecini çok daha hızlandırıp, kendi değerini ve anahtar para olarak mevkiini koruma mekanizmasına nasıl dönüştürdüğünü görmemize yardım ediyor.

ABD, doların zincirlerini 1971 de kopardığı zaman ülkelerin borçları kuşkusuz bugünkü anormal boyutlara varmamıştı, çünkü petrol fiyatları yerinde duruyor, dünya enflasyonu bir çok ülkede tek rakamlı seyrediyordu. Yalnız, ABD'nin altın bağını koparmasıyla ilerde sonsuza kadar büyüyebilecek bir dolar üretme mekanizması yürürlüğe sokulmuştu. Bundan önceki (1967 ler) eurodolar üretme mekanizmaları bir embriyo, bir laboratuvar denemesi olarak önem kazanır. 1971 yılı mekanizmanın laboratuvardan çıkıp ilk büyük gösterisini yaptığı zaman kesiti oluyor; bu da doların zincirden boşanmasına isabet ediyor. İşte bu nokta, (ister iradî, ister kendiliğinden olsun, sonuçları bakımından aynı mantığı yansıtıyor), ABD'nin sisteme, çok büyük bir şok vererek yeniden düzenlemesinin başlangıcıdır.

Belli bir zaman kesitinde yani 1970 lerin ortalarında birbiri ile ilgili görünmeyen ancak tarihin tezgâhında dokuma iplikleri farkedilen bir dizi olaya dikkati çekmek gerekir. Vladivostok Anlaşmasından (1972) sonra ABD'nin

(*) *The Wall Street Journal*, 24 October, 1984, «Dollar's Fate Linked to World Debt». Parantez içindeki cümleler bana ait.

1975 yılında Hindi-Çini'den çekilmesine kadar, 1973 de yeni bir Arap-İsrael Savaşı (Yom Kippur Savaşı) çıkıyor. arkasından Büyük Petrol Krizi (1974) denen olay başlıyor. Pax Americana'nın tamamen sarsıldığına ve yeni bir dengenin doğacağına dair pek çok bulgu bir araya geliyordu. ABD'nin kendi iç siyaseti Watergate skandalı ile sarsılıyor, bir ABD Başkanı görevden alınıyordu. Herkes üç başlı bir dünya siyasî sisteminin doğduğuna emindi. Oysa, 1972 de başlayan Çin-ABD yaklaşması, bu sıralarda artarken kimse Çin'in yeni kapitalizme çok uzak olmadığını kestiremiyordu. Mao'nun sistemi, Başkan 1976 da ölmeden önce yeni bir nitelik kazanıyordu.

İşte bütün bu «beklenmedik» olgular yeni bir sıçramanın dinamiğini oluşturmak için birbirini etkileyerek bir tarih zembereği görevini gerçekleştirecek, sıçrama petrol şokuyla ivme kazanacaktır. İleri kapitalizm, son yarışına iyice gerilere çekilerek, zembereği sonuna kadar gererek başladı.

Bu şokun aracı petrol fiyatları olmuştur. Bir başka yerde uzun uzun yazdığımız gibi «..dolar arzını kontrol etmeyi elinden kaçırmak üzere olan ABD, olayın ekonomik sonuçları açısından değil, uluslararası likiditeyi kendi siyasî amaçları için de kullanma imkânını yitirmeğe başladığını görerek bu petrol şokunu «planlamış» olabilir... Altın gibi başka bir 'meta'ya bağlı olan doların ham petrol gibi yeni bir «meta»ya bağlanması biçiminde bir süreç düşünmekteyiz. Eğer böyle bir bağlantı varsa, (ki daha sonraki veriler, doların hiç bir zaman anahtar para olmaktan çıkmadığını, dolar arzı ile petrol üretimi arasında yakın paralellik kurulabileceğini göstermiştir) bu durumda sorun, sadece, ABD'nin siyasî ve/veya fizik olarak ham petrol üretimini kontrol altına alıp alamayacağı noktasında düğümleniyor. Aslında, bu nokta, varsayımın en kolay irdelenebilecek yeri. Çünkü, ABD, üstelik 1974 yılı koşullarında İran dahil, dünyanın en büyük ihracatçısı olan Basra Körfezi bölgesini (belki Irak dışarda bırakılabilir) ve Libya dışında diğer ihracatçıları siyasî alanda kontrol etmektedir. Bunun ötesinde, çoğu ABD kökenli büyük

petrol şirketleri ve sahip olduğu üstün petrol teknolojisiyle dünya petrol üretimini (SSCB dışında) ve satışını kim ne derse desin OPEC'e rağmen, dolaylı olarak, etkin biçimde kontrol edebilir. Ancak bu mekanizmayı işletebilmek için bir krize ve yeni bir dolar kıtlığı «havasına» ihtiyacı vardır. Genelde fiyatlar, özelde petrol fiyatları yükselince, birkaç «müttefik» dışında tüm ülkeler cari açık verecek, finansman yani dolar arayacaktır. Bu ise ABD'nin elinde siyasî bir araçtır» (*).

Siyasî bir motif olmadığı takdirde, pek vahim dar boğazların bile önemli siyasî ve iktisadî gelişmelere sebeb olmayacağının güzel örneklerinden biri İkinci Arap-İsrail Savaşıdır 1967 de Süveyş Kanalı kapandığı halde, elde yeterli tanker filosu da olmadığı düşünülür, ayrıca önemli bir «pipe-line» olan ARAMCO'nun 1000 millik Trans-Arabian petrol boru hattının da Filistin Halk Kurtuluş Cephesi tarafından tahrip edilip devre dışı bırakıldığı hatırlanırsa, 1973 yılına göre «fizikî arz» çok daha kısıtlı ve fiyatların hızla yükselmesi için durum çok daha elverişli idi. Buna rağmen ne petrol fiyatlarında büyük bir artış, ne de petrol ikmalinde büyük bir aksama görüldü. Hatta bir süre sonra ekonomik biçimde Afrika güneyini dolaşacak süper tanker talebi gemi inşa sanayii ve deniz ulaşımında fazladan bir faaliyetin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

ABD petrol fiyat artışları karşısında «hayırhah» bir tavır almasa bile 1970'den itibaren tarafsız kaldı. Belli yer ve zamanlarda ise petrol artışlarını ya da petrol artışlarına yol açacak mekanizmaların çalışmaya başlamasını «teşvik» etti (**). Bazıları bu teşvik olayını çok dar açıdan. ABD petrol lobby'sinin Washington'u kendi yüksek kâr amaçları için etkileyip, fiyat artışları karşısında tarafsız kalınmasını sağladığını düşünebilirler. Böyle bir lobby çalışması, Washington üzerinde böyle bir etki vardır, kuş-

(*) E. Türkcan, «Dünya Krizi mi, Petrol Krizi mi?» *Türkiye ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım*, Yurt Yayınları, 1984 içinde, s. 64.

(**) ibid., pessim.

kusuz. Bunun ötesinde, petrole aşırı bağlı sektörleri ve tüketicileri sarsmak, yeni enerji türleri ve yapılarını fizibil kılmak için petrol fiyatlarını yüksek tutmak da ulusal enerji politikası açısından tutarlıdır. Uluslararası Enerji Ajansının taban fiyatları tespiti, fiyatın belli bir düzeyin altına düşürülmemesi kuralı hem ABD, fakat özellikle Avrupa ülkeleri için büyük bir hedefe ulaşmanın aracı idi. Gerçekten, Kuzey Denizi yataklarının ve Alaska petrollerinin işletmeye alınması, tüketimi kısan malî ve teknolojik önlemler (şimdi arabalar daha az benzin yakıyor, evler daha az yakıtla ısıtılıyor) «enerji bağımsızlığı» biçiminde formüle edilen büyük hedefin bazı kesimlerinin gerçekleştiğinin kanıtıdır.

Ancak, ne petrolcülerin etki gücü ne de eskiyen enerji alt yapısını yenilemek, ABD'nin bütün dünyayı malî siyasî bir karmaşaya itebilecek bir hareketi başlatmasını açıklayabilecek argümanlar değildir. Çünkü, bu karmaşanın yaratabileceği sonuçlar iyi hesabedilemezse, ABD'nin finans yoluyla dünya hâkimiyetini pekiştirmesi yerine, ters bir sonuçla, mevcut sistemi dağıtmaya varabilecek bir oyun olur. Ama sadece ve sadece büyük bir siyasî hedef bu kadar büyük bir riski göze aldırabilir. Bu siyasî hedef de, pek tabii ki dünya hâkimiyetidir.

Dünya hakimiyetinin nükleer silâhlarla bunların taşıyıcı sistemlerine sahip olma anlamına geldiği dönemler oldukça geride kaldı. 80 li yıllarda 10 kadar ülke bu kapasiteye sahip ya da her an sahip olabilir. İki süper gücün elindeki nükleer silâhlar daha fazlasını gerektirmiyecek kadar çok. Tabii ki bu silâhların yerini saklayacak (veya şaşırtacak) sistemler inşası (MX füzeleri) daha hassas hedef tayini ve bir taşıyıcı ile pek çok (10 kadar) ayrı hedef vurabilen çok başlıklı nükleer silâhlar, çok alçak mesafeden hedefe 8-10 dakikalık mesafede seyreden (cruise) füzeler bugün gündemde. Ama bunlar, 1940 ların Manhattan Projesi (atom bombası imali), 1960 ların Apollo Projesi (Aya insan gönderme)' türünden çok büyük projeler sayılmaz. Her ne kadar MX füze sistemi ve B-1 bomba uçağı çok yüksek maliyetler gösteriyorsa da

mevcut üretim kapasiteleri ve bilinen teknoloji sınırlarının zorlanmasıyla elde edilebilecek «endüstriyel geliştirme» kapsamında yer alıyor. Oysa Yıldız Savaşları denen SDI (Stratejik Defense Initiative) resmi adı altındaki ışınla (laser ışınlarıyla) füzeleri daha atmosfere girer girmez uzaydan imha etmeye yönelik proje trilyon dolar ölçeğinde bir harcama vadediyor.

Burada teknolojik bir sorunu tartışmak istemiyorum. Bu sorun ABD ve SSCB teknoloji düzeylerini karşılaştırmak ya da böyle bir sistemin 21. yüzyılda askerî hakimiyet açısından ne kadar kalıcı ve etkili olduğunu belirlemek değildir. Böyle büyük bir yükün millî ekonomilere getirdiği ve götürdüğü açısından irdelenmesi gerekir.

Sorunu ekonomik düzeye getirince iki millî ekonominin çalışma dinamiklerini hatırlamamızda yarar vardır. SSCB ekonomisi büyüklük olarak, 1980 lerde ABD ekonomisinin yarısı ölçeğindedir. Bu ekonomi sistem yapısı gereği kaynaklarını tam istihdamda tutabilmektedir. Hatta bazı kesimlerde aşırı istihdam söz konusudur. Yıldız Savaşları gibi stratejik bir denge gündeme geldiğinde, kuşkusuz Sovyetler de bu konuya büyük bir ağırlık vereceklerdir. Tam istihdamda bir ekonomide, verimlilik büyük ölçekte artırılamıyorsa, bir kesimdeki araştırma ve üretim faaliyetlerini artırmak diğer kesimlerin aleyhine, bu kesimlerde istihdam edilen işgücü ve sermayenin askerî kesime transferini gerektirir. Verimliliği artırmanın da büyük ölçüde aracı yatırım yapmak yani sermaye birikimidir. Bu da iç ve dış tasarruflardan karşılanacaktır.

ABD ekonomisi ise çok farklıdır. Kaynaklarına her zaman istihdam arama durumundadır. Tüketicilerin sivil talebini uyaramadığı zamanlar, kamu talebini ve genellikle de askerî harcamaları uyarır. Uyarmanın daha ileri aşamaları savaşlar veya savaşa yakın yarı seferberlikler ilân etmektir. Soğuk savaş aslında uzun süreli bir yarı-seferberlik platformudur. Bu platform sık sık ABD'nin ve müttefiklerinin sıcak mahallî savaşlarıyla süslenmektedir. Müttefiklerinin de sıcak savaşları ABD için belli ölçüde bir silâh talebi yaratmaktadır. Ama bu savaşla-

rın bir dünya savaşına dönüşmemesi için de özen gösterilmektedir. Mahallî savaşlar bir anlamda kontrollu savaşlardır. Dünya savaşı kontrol dışı bir olaydır. Üstelik termo-nükleer çağda sonuçlarını kimse kestirememektedir. Kimse istihdam için dünya savaşı çıkarmaz. Dünya savaşını ikâme eden büyük proje harcamaları hem siyasî hem de ekonomik ve teknik açıdan «feasible» sayılmaktadır.

ABD böyle büyük bir projeye başlayarak bir çok kuş vurmaktadır. Bir kez Sovyetler'in insan gücü ve sermayesini sivil sektörlerde yoğunlaştırmasını önlemekte, refah projelerini (sivil mal ve hizmet üretimini) aksatmaktadır. Sovyetler'i sonu olmayan bir yarışa sürüklemektedir. (Bu çerçevede Cenevre Silâhsızlanma görüşmeleri bir oyalama taktiği ve enformasyon kanalını açık tutma isteği dışında herhalde sonuçsuz kalmağa mahkûm görünmektedir.) ABD, hızlandırılmış araştırma ve geliştirme harcamalarıyla yeni bir teknoloji aşamasına sıçramak için çok uygun bir ortama girecektir. Bu ortamda 21. yüzyılın yeni teknolojileri nüvelenecektir. Bunun maliyetini de, bundan önceki teknolojik sıçrama aşamalarında olduğu gibi yine Federal devlet büyük ölçüde finanse edecektir.

İşte bu finansmanın kaynağı belki de ABD'nin en büyük ekonomik avantajını oluşturmaktadır. Kuşkusuz ekonomik yararlar arasında, çok yaygın bir araştırma ve imalât kesimine iş yaratma, atıl kapasiteyi değerlendirme söz konusudur ve bunlar da hiç de küçük faktörler değildir. Ancak, ABD'nin bütçe açığını ya da savunma harcamalarını önemli ölçüde uluslararası sermayeye finanse ettirmesi işin en çekici yanıdır.

ABD, Savaştan sonra çok uzun bir süre dünyanın en büyük sermaye ihracatçısı olarak bütün kıtalara ekonomik faaliyetini ve teknolojisini yaydı. Dünya teknolojiye, yatırım mallarına ve dolarlara muhtaçtı. Sonra doygunluk başladı. Başka ülkeler de yatırım malları ve teknoloji üretmeyi, kendi paralarını dolara paralel uluslararası bir «döviz» haline getirmeyi başardılar. Savaştan sonra kurul-

muş bulunan sabit kurlu, serbest ticaret esaslı dünya düzeninde aksamalar başladı. Enflasyon tırmanma sürecine geçti.

Bu olguları yukarıda ana hatlarıyla belirlemiştik. Bu zayıflık göstergelerinden yararlanarak ABD dolarının yeniden hakimiyet kurma mekanizmasının bazı elemanları da bu açıklamalar arasında yer aldı. Burada, daha geniş biçimde, ABD'nin zincirinden boşanmış dolarla yeniden hakimiyet kurma sürecini, daha doğrusu İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki 'kıt dolar' şemasını, ters bir süreçten geçirip başka bir düzeydeki 'kıt dolar' şemasına getirme mekanizmasını anlamaya çalışmalıyız.

ABD'nin 1970'ler sonunda altına bağlı dolar üzerindeki ödeme güçlükleriyle karşılaşıp, bütün paraların piyasa mekanizmasında değer bulmaya bırakıldığı bir dünyaya nasıl yol açtığını ana hatlarıyla belirtmiştik. ABD kısa bir süre için doları gözden çıkardı, doları çok ucuzlattı. Bunu nisbî bir denge oyunu içinde gerçekleştirdi. Bu oyun petrol fiyatlarını aşırı derecede yükseltmek ve bizzat petrolü bir 'meta para' haline getirmekti. Bir tür para olan petrolün fiyatı yükselince diğer paranın yani doların değeri nisbî olarak azalıyordu. Bu «para paraya karşı» oyununda tarihsel olarak kurulmuş bir mekanizmadan kurnazca yararlanıldı. Bu mekanizmanın niteliği siyasî idi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Suudi Arabistan, Kuveyt ve diğer Körfez ülkelerinin petrol üretimleriyle birlikte, siyasî yönetimleri de ABD kontroluna geçmişti. 'State Department' ve Amerikan petrol şirketleri bölgeyi ortaklaşa yönetiyorlardı. Tabii, sonradan kıral, emir, sultan ünvanları alan bir sürü feodal kabile reisleriyle birlikte.. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgenin hakimi olan İngiltere'nin nüfuzu sadece Birleşik Arap Emirliklerinde, bir nebze yaşıyordu. İran'daki İngiliz nüfuzu ise Musaddık Darbesinden sonra, CIA'nin General Zahidi'yi kullanarak Şah'ı geri getirmesiyle, 1950 lerde yerini kesin olarak ABD nüfuzuna bırakmıştı. Şah da 1979 da devrilinceye

DÜNYA HAM PETROL ÜRETİM, İHRACAT VE İTHALÂTINDA HAM PETROL ÜRETİM, İHRACAT VE İTHALÂT VERİLERİ

(Günde milyon varil olarak)

	1950	*1960*	*1965*	*1970*	*1971*	*1972*	*1973*	*1974*
OPEC								
Üretim	3.19	7.89	13.19	22.13	25.08	26.73	30.78	30.77
İhracat	3.03	7.50	12.53	21.05	23.66	25.39	29.44	29.54
İhracat Dünya İthalâtının yüzdesi olarak	83.0	83.0	83.6	82.2	84.1	84.1	86.1	88.6
Dünya İthalâtı	3.65	9.03	14.99	25.60	28.14	30.21	34.19	33.33
KÖRFEZ ÜLKELERİ								
Üretim	1.55	4.40	7.15	12.02	16,23	18,16	21.49	21.22
Üretim Dünya İthalâtının yüzdesi olarak	42.5	48.7	47.7	47.0	57.7	60.1	62.8	63.6

KAYNAK : Dankwart A. Rustow and John F. Mugno, *OPEC Success and Prospects*, Foreign Relations Book, 1976, Tablo 1, s. 129'dan.

NOT : Körfez ülkeleri, OPEC ülkelerinden Venezüella, Endonezya, Libya, Nijerya, Ekvator ve Gabon çıkarılarak hesabedilmiştir. OPEC ülkelerinin üretimlerinin yüzde 95 ini ihraç ettikleri saptanarak Körfez ülkelerinin de üretimlerinin 'en az' yüzde 95 inin ihraç edildiği varsayılmıştır. Bu nedenle Körfez ihracatının dünya ithalâtının yüzde 40 ilâ 60 arasında değiştiği anlaşılır.

kadar Bölgede Suudi Hanedanı kadar güvenilir bir ABD müttefiki olarak işlevini sürdürmüştür.

Körfez Bölgesi, tablodan da görüleceği üzre, 1950 lerden 1970 lerin ortalarına değin, giderek artarak dünya petrol ithalâtının yüzde 40 ından yüzde 60 ına varan bir kısmını karşılamıştır. Petrol Krizi baş gösterdiğinde, bu bölge yaklaşık dünya petrol ihracatının üçte ikisini karşılar durumdaydı. Eğer bu körfez ülkelerini de siyasî ve iktisadî açıdan, ABD, şirketleri ve siyasî bağları ile yukarıda be-

OPEC PETROL FİYATLARI
(Varil başına, ortalama fiyatlar v.s. dolar olarak)

Yıllar	Cari Dolar	1983 Sabit Fiyatlarıyla	
		(A)	(B)
1960	1.5	5.0	4.7
1965	1.3	4.2	3.8
1970	1.3	3.7	3.1
1971	1.7	4.5	3.8
1972	1.9	4.6	4.1
1973	2.7	5.5	5.5
1974	11.2	18.1	21.0
1975	10.9	15.5	18.7
1976	11.7	16.4	19.0
1977	12.8	16.6	19.6
1978	12.9	14.2	18.4
1979	18.6	18.4	24.5
1980	30.5	27.9	36.9
1981	34.3	32.7	37.9
1982	33.2	32.2	34.6
1983	29.1	29.1	29.1

KAYNAK : World Bank, *Price Prospecs for Major Primary Commodities*, Report No. 814/84, Vol. V: Energy, September 1984, s. 68.
(A) İmalât birim fiyatları endeksiyle düzeltilmiş.
(B) ABD GSYİH deflatörü ile düzeltilmiş.

lirtilen tarihî mekanizmadan yararlanarak etkin biçimde kontrol edebiliyor idiyse, istediği dünya modelini uygulamak için çok iyi bir durumda bulunmaktaydı. Modelin ana değişkenleri olan petrol arzı ve fiyatını dolaylı biçimde kontrol edebildiği gibi, faturaların dolarla ödenmesi zorunluluğu (*) ABD'ye doların hakimiyeti için büyük bir olanak vermekteydi.

Petrol fiyatlarının yükselmesine ABD'nin nasıl tarafsız kaldığını hatta teşvik ettiğini daha önce belirlemiştik. Petrol Şoku 1974 ile 1979/80 yıllarında iki büyük dalga halinde gelmiş, fiyatlar Petrol Krizi öncesine göre cari fiyatlarla 10 misninden fazla, sabit fiyatlarla 6 misline yakın artmıştır.

GELİŞEN ÜLKELERİN DIŞ BORÇLARI : 1973-1982
(Milyar Dolar Olarak)

	1973	*1975*	*1977*	*1979*	*1980*	*1981*	*1982*
Toplam Borç	130.1	190.8	278.5	396.9	474.0	555.0	612.4
Kısa vadeli	18.4	27.3	42.5	58.8	85.5	102.2	112.7
Uzun vadeli	111.8	163.5	235.9	338.1	388.5	452.8	499.6

KAYNAK : *International Currency Review*, Vol. 15, No. 6, May 1984, s. 70.

Petrol fiyat artışlarının yarattığı sonuçlar her yerde ayrıntılarıyla incelendi. Dünyanın ekonomik krize girmesi, enflasyonun azması ve bizim için buradaki analiz açısından çok önemli olan, dünya ülkelerinin, özellikle petrol ithal eden gelişme yolundaki ülkelerin büyük cari ödeme açıkları vererek şimdiye kadar dünyanın gördüğü en büyük borçlanma olayını yaratmaları son on yılın ekonomi politiğini oluşturdu. Sadece petrol fiyatlarının yükselmesi

(*) Petrol satıcılarının (OPEC) petrol fiyatlarını dolar üzerinden belirlemeleri, dolar dışındaki her ödemeyi istisna kabul etmeleri ve aslında hiç bir paranın bu faturaları ödemeye yetmemesi, dolarla ödemeyi bir tür 'zorunluluk' haline getirmiştir.

değil, buna bağlı olan ve olmayan genel dünya fiyatlarının, özellikle mamül mallar fiyatlarının yükselmesi de ülkelerin ödemeler dengelerini temelden sarstı. Büyük borçlanma süreci bu olgudan kaynaklanır.

Her ülke görülmemiş biçimde döviz ve kredi aramaya başladı. Özellikle petrol faturaları için dolar aranıyordu. Tablodan anlaşılacağı gibi 1973 den 1979 a kadar altı yıl içinde az gelişmişlerin borçları 3 kat, on yıl içinde de 5 kat artmıştır. Bu dolar arayışı petrol krizinden önce yaratılmış bulunan euro-dolar piyasalarını aşırı harekete getirdiği gibi resmî kuruluşların ve klasik finans merkezlerinin de bu alana girmelerine yol açtı: «Uluslararası banka kredileri ve bono ihracı, 1975 den 1982 ye yılda ortalama yüzde 23 oranında artmıştır» (*). Resmî rezervlerin artışı ise, altın dışında 1973 den 1977 ye yüzde 95.2, 1977 den 1981 e yüzde 49.0, yine 1973 den 1981 e yüzde 191 dir (**). Herkes dolar arıyordu. Bu dolarlar Suudilere, İran'a ve diğerlerine ödeniyor ve bunlar da dolarlarını tekrar uluslararası para merkezlerine sevkediyorlardı (***).

'Dönüşüm' (recycling) denen olgu bir anlamda petrol paralarının tekrar petrol alıcılarına borç olarak veril-

---

(*) IMF, *Annual Report 1983*, s. 75.

(**) ibid., s. 68, Tablo 14'den hesaplanmıştır.

(***) Örneğin Suudi Arabistan'ın ödemeler dengesi verilerinden bazılarını buraya alalım: petrol ihracat geliri 1975 de 27.1 milyar dolardan 1981 de 110.5 milyar dolara yükselmiştir. Aynı yıllara ait ithalât değerleri 6 ve 34 milyar dolardır. Hizmetlere yapılan ödemelerle özel transferler düşülürse (cari denge) Suudi Arabistan'ın 1975 de 17.4 milyar dolar, 1981 de 52.1 milyar dolar fazla verdiği görülür. Bu miktarlar Suudilerin resmî yardımları, çeşitli resmî kuruluşlara veya hükümetlere yatıracakları (yatırdıkları) fonları ifade etmektedir. (*International Currency Review*, Vol. 14, No. 6, s. 87'deki tablodan.)

Körfezdeki diğer ülkelerin de, İran-Irak Savaşından önce Suudi ihracatı kadar toplam bir ihracat geliri elde ettikleri varsayılırsa, bu bölgeden 'recycling'e giren para hakkında bir fikir elde edilebilir. Çölden dolar fışkırmakta, sonra bu dolarlar yağmur bulutları gibi, daha yüklü ve bereketli olarak Körfeze yağmaktadır .

mesi (tabii faiziyle) ve oradan yine satıcılara geri gelmesidir. Ancak, tüm petro dolarların uluslararası serbest para piyasaları aracılığıyla petrol ihraç eden-petrol ithal eden arasında sürekli devrettiği biçiminde mekanik bir model düşünülmemelidir. Bu paraların önemli bir kısmı doğrudan Amerikan hazine tahvilleri ve Amerikan yapısı silâhlar almaya tahsis ediliyordu (*).

ABD, 1980 lerin ilk yarısında doları tekrar dünyaya hakim kıldı. Yeni Başkan Reagan ilk dört yılında savunma

---

(*) Suudi-ABD finans ilişkileri, bu alanda uzman bir yayın organı olan *International Currency Review*'in çeşitli sayılarında belgelerle açığa çıkarılmıştır.

Bu belgelerden anlaşıldığına göre ABD ile Suudi para otoriteleri arasındaki anlaşma petrol krizinin hemen başlangıcına, 174 yılı ilk aylarına kadar inmektedir. Derginin Kasım 1982 de yayınlanan Vol. 14. No. 5 sayısındaki dokümanlara bakalım: 21. sayfadaki 4 No.lu resmi yazının özeti 'Suudiler endekslenmiş bonolarla ilgileniyorlar». «..Cidde'deki Sefaretimizden gönderilen 29 Nisan 1974 tarihli telgraf S.A. finans otoritelerinin fazla paralarını ABD devlet senetlerine yatırmak için ABD Hükümeti ile bir anlaşmaya varmağa çaba sarfettikleri anlaşılmaktadır. Suudilerin artık fonları günde 50-60 milyon dolar oranında artmaktadır. Pek tabii ki, Suudiler uzun dönemde değer yitirmeyecek bir yatırım aramaktadırlar. Enflasyona göre endekslenmiş ve kambiyo garantili bu bonolar tam onların aradığına uygun...»

Şubat 1972 tarihli Dışişleri Bakanlığına verilmiş bir memorandumdan, Aralık 1974 de Cidde'de Hazine ile Suudi Merkez Bankası (SAMA) arasında anlaşmaya varıldığını öğreniyoruz. Jack F. Bennett imzalı dokümanın son cümlesi anlaşmanın gizli kalmasına Suudilerin büyük önem verdiği ve Amerikan tarafının da buna uymak için ellerinden geleni yapmaya söz verdikleri anlaşılıyor. (International Corrency Review, Vol. 1, No. 5)

Yine aynı derginin 23. sayfasında, 1978 Eylülünde bir ABD Kongre komitesi önünde yeminli ifade veren uzman hukukçulardan J. Blum'un sözlerini buluyoruz: «OPEC'in petrol fiyat düzenlemelerine karşı herhangi bir ciddi hareketi önlemek için OPEC Hükümetlerine ve uluslararası Amerikan petrol şirketlerine yardım etmek ABD Hükümetinin politikası olmuştur. Bunun ötesinde, ABD Hükümeti, kartel fiyatlarının meşruiyeti esasına dayanarak giderek daha yüksek fiyatlarla (petrol) arzını hem teşvik etmiş hem de haklılığını göstermiştir.»

Bu ifadeyi, durumu çok iyi özetlediği için buraya aldık.

bütçesini ve bunun içindeki askerî araştırma harcamalarını alabildiğine artırdı :

FEDERAL ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME (A VE G) FONLARI (Milyar US Dolar)

	1981	*1982*	*1983*	*1984*	*1985*	*1981-85 yüz de değişim*
Toplam Federal A+G	35.0	37.6	39.5	46.7	53.1	52
Toplam Askerî A+G	16.5	20.9	23.2	28.1	34.2	107
Askerî a+G Toplamın yüzdesi olarak	47.1	55.6	58.7	60.2	64.4	—

KAYNAK : *Science*, «Four Years of Reagan Science Policy: Notable Shifts in Priorities», 6 April 1984, Vol. 224, No. 4644, s. 11, Tablo 1'den.

Üst gelir gruplarının vergilerini düşürüp, bütçe açıklarını borçlanma ile karşılayınca bütçe açıkları giderek büyüdü. Para arzı kontrol altına alınıp faizler yükseltilince devlet bonolarının talebi daha da arttı.

Yine de, daha önce belirttiğimiz gibi, bütçe açığı için borçlanmadan çok, dünyadaki büyük borç yükünün günlük idaresi doların ana talebini oluşturmaktadır. Bu borç idaresi için günde 120 milyar doların sistem içinde hareket etmesi gerekir. Bu akış durduğunda dünya para sisteminin çökmesi gerekir. Herhangi büyük bir borçlunun teknik olarak 'morotoryum' ilânı bile (ki bu duruma gelindiği halde ertelemeler yoluyla ilândan kaçınılmaktadır) bu kadar vahim sonuçlar doğurmaz. ABD bütçe açığı olan

Aslında elimizde pek çok Senato ve Kongre raporu ve başka belgeler de var. Bunların pek azını başka bir yazımızda kullanmıştık (E. Türkcan, op. cit.). Ancak, durum daha fazla belgeyi gerektirmeyecek kadar açık.

ABD ile Suudiler arasındaki büyük miktardaki silâh satışlarına ilişkin belgeleri de burada sıralamanın bir gereği olduğunu sanmıyorum. Bu çok «belgelenmiş» bir olay. Suudilerin, ABD'yi dünya hakimiyeti için finanse ederken bu hakimiyetin maddî temellerini oluşturan Amerikan silâh şirketlerine üvey evlât muamelesi yapması düşünülemez.

günlük yaklaşık 500 milyon dolar bu para büyüklüğü yanında önemsiz kalmaktadır.

ABD uluslararası büyük borç yükü nedeniyle doları eskisinden daha güçlü ve bir bakıma 'kıt' hale yeniden getirmiş bulunuyor. Çok yüksek kur nedeniyle ABD'nin tarihin en büyük cari açıklarını verdiği de doğrudur. Bu bir ülke için yıkım sayılabilir. Ancak, dolar, uluslararası 'key currency' olmayı sürdürdükçe ABD'nin bu açık konusunda fazla bir endişesi olmamak gerekir. Ülkenin ithalâtının artması dünya ekonomisinde bir canlanma yaratıyor. ABD yurttaşı, kendi parasıyla çok ucuza gelen mal ve hizmetleri bolca tüketip, çokça dünya seyahatlerine çıkmaya başladı. Tıpkı eski güzel günler gibi. (1950 lerde çevrilen bol şarkılı, romantik İtalya ve Fransa'da geçen Hollywood filmlerini hatırlayalım. Zengin Amerikalılar nispeten fakir bir dünyada aşk ve macera peşinde koşarlar, aynı zamanda iyilikseverlik ve cömertliklerini sergilerlerdi.)

Şimdi ABD sermayesini dünyaya akıtmıyor. Yüksek faiz ve kâr hadleri nedeniyle dünya sermayesi ABD'ye akıyor. Bu sermaye hem ABD ekonomisine yeni yatırımlarla istihdam ve üretim katkısında bulunuyor hem de bu ülkenin çok büyük bütçe açığını finanse ediyor. Her yıl dünyanın en büyük bütçesi olma rekorunu kıran bu Federal Bütçe ile de Başkan Reagan yine dünyanın en büyük askerî ve teknoloji harcamasını yönlendiriyor.

Benzetme yerinde olabilir mi, pek bilemiyorum. Ancak, ABD diğer ülkelerin kanlarını paralel olarak kendi dolaşım sistemine bağlamış bir 'bencil dev'i andırıyor. Diğerleri zayıflar ve hastalanırken o başkalarının kanıyla aşırı biçimde beslenip, güçleniyor. En büyük rakibine karşı savunmasını ya da onu bir silâhlanma yarışı batağına çekecek büyük projelerini, bütçe açığıyla tüm dünya ülkelerine, kendi sermaye büyüklükleri oranında, finanse ettiriyor.

Bu süreç nereye kadar gider? ABD ekonomisi şu anda dünya ticaretinin hızlandırıcısı, gelişmenin lokomotifi halinde görülüyor. Hiç kimse bu hareketin durmasını

isteyecek durumda değil. Ayrıca, durduracak güçte de değil. ABD bunu çok iyi biliyor. Eskimiş sanayi alt yapısını yenilemek, yeni teknolojilerin temellerini atmak, askerî üstünlüğü için bir kaç hamle daha yapmak için en uygun zamanda olduğunu biliyor. Japonya ile doğal bir Pasifik entegrasyonuna girmiş, Batı Almanya'yı geçtiğimiz süreçte kendi sermaye dinamiğine bağlamış bulunuyor. Her geçen gün nisbî geriliğini yaşayacak İngiltere, Fransa ve diğer Avrupa ülkeleri için ya tedrici bir ölümle 'Avrupa Medeniyetleri Müzesi' haline gelmek ya da ABD ile total entegrasyona gitmek şıkları kalıyor. Avrupa Birliği bir hayal, Ortak Pazar bir semt pazarı gibi mahallî bir olaya dönüşüyor...

YEDİNCİ BÖLÜM

YİRMİNCİ YÜZYILIN ORTA ÇAĞI

Aydınlık sanıldığı bir zamanda karanlık, ilk önce, tepki doğuruyor. Fikret, bu tepkiyi dile getiriyor (*). Fikret'in 1912 yılında yazdığı «Doksan Beşe Doğru» şiirine bakınca, aydınlığı yasalarla düşündüğü anlaşılıyor. Karanlık ya da Fikret'in sözcüğüyle, uğursuzluk, kanunların, kabullerin, çiğnenmesi oluyor.

⁂

Bir devr-i şeamet: yine çiğnendi yeminler;
çiğnendi, yazık, milletin ümmid-i bölendi.
Kanun diye, topraklara sürtüldü cebînler;
Kanun diye, kanun diye, kanun tepelendi...

⁂

Bir çağ, bir çok yüz yıldan meydana geliyor; bu, ilk okullarda öğretiliyor. Ancak yine de sorulabilir: Yüz yıl mı, yoksa çağ mı daha uzun? Bu soruyu şöyle cevaplandırmak mümkün; orta çağ zamansızdır, kısa, fakat yeni çağ uzun. Orta çağ, kendisini, tekrarlayan eylemlerle sürdürüyor.

(*) Yeni dile çevirmek çok zor değil. / Bir uğursuzluk dönemi: yine çiğnendi yeminler; / çiğnendi, yazık, milletin yüksek umudu. / Kanun diye, topraklara sürtüldü alınlar; / kanun diye, kanun diye, kanun tepelendi... / yine boşuna figanlar, boşuna inlemeler! /

Dünya, yirminci yüzyılın orta çağını yaşıyor. Kanıtları pek çok, bazısını sayabilirim. Orta çağ, Arap dünyasıdır. Şimdi dünya arabasque çizgileri yaşıyor. Orta çağda imalât var; üstelik uluslararası ticarete konu olan imalât sanayii var. Grand Industry, yünlü dokuma sanayii, orta çağın önemli etkinliklerinden birisi. Fakat bütün bunlara karşın, orta çağ, tüccar dönemidir. Tüccar, önde geliyor. Yünlü dokuma sanayiinin de, uluslararası ticarete konu olması, nerede ise orta çağda imalât sanayiinin olmadığı izlenimini veriyor. Tüccar şimdi de ön plana geliyor.

Din egemendir. Orta çağda dünya iki dinî merkez arasında çatışma etrafında dönüyor. Parçalı ve birbirinden kopuk adacıklardan oluşan yeryüzünde din, tek birleştirici olmaya çalışıyor. İki merkez olduğu için çatışma da var. Merkezlerden birisi, Güney Afrika'dan çıkıyor; Orta Doğu'da saray kuruyor. Diğeri Kuzey Afrika'dan çıkıyor; Güney Avrupa'da, Roma'da devlet oluyor. Şimdi yine iki merkez var; islâmik merkez tekrar Güney Afrika'ya taşınmış görünüyor. Papalık ise, Washington'a nakledivor.

Orta çağ tarihçileri pek şaşırırlar; Orta çağ, bir yeteneksizler yönetimidir. Tarihçiler, orta çağda yönetime gelmiş kişilerin yeteneksizliği, ikiyüzlülüğü, aptallığı nedeniyle pek çok şaşırırlar. Hep, yeteneksiz, iki yüzlü yöneticilerin bildikleri; tarihin sayfalarından kaçan ve bütün eksikliklerini örten bir üstün yetenekleri olduğunu varsayarlar. Başka türlü bu yeteneksizlerin yönetimini açıklayamazlar.

Böyle bir arayışın hiç gereği yok; parçalı, taşralı, kentlerin tekrar köye çevrildiği, «inanıyorum, öyleyse doğrudur» ilkesinin yönetim dogması olduğu bir dönemde yönetebilmek için yeteneksiz olmak gerekiyor. İnsanın değerlerini silmeyi başaran bir çağda, yetenekli insanların yönetimi mümkün mü?

Yönetilenler ve yönetenler birbirini benzetiyorlar.

Cüneyt Arkın'ı, Türk sinemasının vurucu-kırıcı aktörünü, Türkiye'de Devlet Başkanı olarak düşünebilir misiniz? Amerikan sinemasının vurucu-kırıcı aktörü Ronald

Reagan, iki dönemdir, dünyanın en gelişmiş kapitalist ülkesinde Cumhurbaşkanı seçiliyor. Filmlerde cowboy, sığır çobanı demek, dünyanın en ileri teknolojisine sahip bir ülkede yönetimin başı olabiliyor. Dünya orta çağını yaşıyor. Orta çağ, saman lezzeti veren kendini tekrarlayan eylemler dönemidir; saman lezzeti veren kendisini tekrarlayan eylemler, insan beynini samanlaştırır.

Orta çağ simyacılar çağıdır; yarı-rahip ve yarı-kaçık simyacılar bilgin yerine geçiyor. Halk, simyacılardan hem ürküyor ve hem de otoritesini kabul ediyor. Simyacı, zaman zaman büyük halk yığınlarını sürükleyebiliyor; mevcut değerlerin üzerine salıyor. Değerler, yıkılıyor.

Orta çağ, ilk çağdan gelen değerleri yıkma dönemidir.

Papa, H Street'te, EyÇ ya da EÇ Caddesi'nde oturuyor; Amerikan Cumhurbaşkanlarının sarayı «Beyaz Ev», EÇ Caddesi üzerindedir. Dünya Bankası ile Para Fonu'nun bitişik binaları da EÇ Caddesi'nde bulunuyor. Artık Papalık Sarayı'nın müştemilâtı sayılıyor.

Papa var; Papa'dan daha katolik olanlar da var.

Milton Friedman bir simyacıdır. Bilgin değil.

Turgut Özal, Papa'dan daha katolik olandır.

İçlerinde başka dinler var.

Latin Amerika'da hem Papa'dan daha katolik olanlar var ve hem de, halktan ve haktan görünen yüksek rahipler bulunuyor.

«İnanıyorum, öyleyse doğrudur» ilkesine göre diktum'lar Washington'dan, EÇ Caddesi'nden çıkıyor. Bunlar yeni; Dünya Bankası ve Para Fonu sistemi, önce değişikliğe uyuyor.

Ne Para Fonu ve ne de Dünya Bankası, içine girdiği yirminci yüzyılın orta çağında bugün savunduğu görüşleri daha önce savunuyorlar: Para Fonu, Keynesian sabit kurlar sisteminin jandarması olmak göreviyle ortaya çıkarıldı. Dünya Bankası uzun süre kalkınma amacına öncelik veriyor, göründü (*). Şimdi, beyinleri silme süreci

(*) Dünya Bankası Başkan Yardımcısı, yirminci yüzyılın

içinde, Dünya Bankası ve Para Fonu, Papalık Sarayı'nın dünyevî işlerle ilgili kardinalleri, önce kendi beynini siliyor.

Bunu göstermek zorunda ve durumundayım. Göstermek için uzağa gitmiyorum; Dünya Bankası'nın Türkiye raporlarına dayanıyorum.

Dünya Bankası'nın en son Türkiye Raporu'nun «Özet ve Sonuçlar» bölümünde, imalât sanayii ile ilgili ileri sürülenlerden aktarmaya başlıyorum. Birinci paragraf:

---

orta çağında «rahibe», Anne Krueger'e, Nail Satılgan değişikliği sordu. Bu açıklayıcı soru-cevaptan aktarma yapmak durumundayım.

N. Satılgan — Profesör Krueger, Dünya Bankası'nın yakın tarihine ilişkin yorumlardan bir tanesine bakılırsa, McNamara, Banka'yı atılgan bir rotaya ya da Ortodoks olmayan, heterodox bir yörüngeye sokmuş, kırsal kalkınma projelerini desteklemiş vesaire; Mr. McNamara'nın yerini Mr. Clausen'in almasıyla da banka daha ortodoks bir politikaya dönmüş. McNamara ile Clausen'in dönemleri sırasında Banka'nın politikaları arasındaki fark ne ölçüde gerçek, ne ölçüde kimi reformcu çevrelerin yakıştırması?

A. Krueger — Bence dünyanın her tarafında kalkınmayla ilgilenen herkes yeni şeyler öğreniyor; o arada Dünya Bankası'ndaki insanlar da yeni şeyler öğreniyorlar. Demem o ki kalkınma bilinçli bir amaç, oldukça yeni bir şey ve Dünya Bankası'nın da öğrenmeye devam ettiği kuşku götürmez.

N. Satılgan — Bir geriye dönüş söz konusu mu?

A. Krueger — Hayır, sanmıyorum. 1970'lerin başlarındaki McNamara'nın retoriğini -isterseniz- iki biçimde yorumlayabilirsiniz. Birincisi sizin telkin ettiğiniz. Benim inandığım ikinci yorum ise şöyle: İlk kalkınma çabaları gerçekten sanayi üzerine odaklaştı. İthal ikamesi falan, bütün bu konuştuğumuz şeyler büyümeye zararlı olmaya başladı.....

Banka, son yıllarda makroiktisat siyasetine çok daha fazla girmekte. Bu McNamara yönetiminde başladı. Yapısal uyum kredileri onun yönetiminde başladı, Mr. Clausen'in yönetiminde değil. Tekrar edeyim, dönemin gerekleri, kısılma, bütün bunlar, bu trendi güçlendirdi. Ama bir geriye dönüşten, hatta bir değişmeden söz edemem. Yoksulluk -deyim yerindeyse- retoriği amacına ulaştı. O arada biz de kalkınma konusunda eskisine oranla daha entegre ve daha iyi diyeceğim bir bakış açısı edindik.

İktisat Dergisi, Sayı 242, Ocak 1985, s. 6.

«One key issue in the manufacturing sector is what commodities to export. In this regard, a clear distinction must be drawn between what would be **feasible** to export, and what would be efficient (in terms of domestic resource costs and net foreign exchange earnings) to export. In a sitation of acute foreign exchange scarcity, however, given the length of the lags involved in investment and marketing, considerations of efficiency may have to be temporarily subordinated to considerations of feasibility»[1]. Imalât sanayii ile ilgili ilk paragraf, neyin ihraç edileceğinin tartışması oluyor. Çok net bir biçimde Dünya Bankası kendisini reddediyor. Dünya Bankası, Batı iktisatına bağlı olarak, sürekli «etkinlik», efficiency, ölçütüne bağlı oldu. İhracatın ve bütün kararların iktisat ders kitaplarında koşulları yazılı etkinlik ilkesine göre olması bir temel kabul idi. Şimdi bu temel kabul bir yana atılıyor; «yapılabilir», feasible, olanın ihracatı için fetva çıkarılıyor.

İmalât sanayii ile ilgili ikinci paragraf şöyle başlıyor: «Another major issue concerns the selection of import substituion projects.» Bir diğer önemli sorunun, ithalât ikamesi yapan projelerin seçimi olduğu belirtiliyor. «İstihdam Politikası» paragraflarının başlangıcı da ithal ikamesi üzerine oluyor. «İzlenen ithal ikamesine dayalı kalkınma stratejisi, göreceli olarak yatırımların büyük bir bölümünü, marjinal sermaye-emek katsayısı yüksek sektör ve alt-sektörlere kanalize etti. 1970 yıllarında ithal ikamesinin temel ve ara malları sanayilerine yayılmasıyla, bu eğilim daha belirgin oldu»[2]. Böylece iktisatçıların jargonu ile ithal ikamesine dayalı sanayileşmenin günah keçisi yapılması süreci başlıyor. İthal ikamesi, daha az istihdam yaratmanın sorumlusu sayılıyor.

İlerde, bu, daha açık. İstihdam ile ilgili ayrıntılı bölümde şunlar yazıyor: «Türkiye'nin istihdam politikası, emek arzının artışına paralel ölçüde istihdam olanakları yaratmadı. Yatırım stratejisi ile uygulanması için alınan politika önlemleri, istihdamın artışı açısından olumsuz

uzantılara sahiptir»[3]. «Yatırım stratejisi», ithal ikamesine dayalı yatırım projelerinin seçilmiş olmasını anlatıyor.

Her ne pahasına olursa olsun ihracat ve kesinlikle ithalâtın yerine alacak sanayiler değil! Kardinaller evinden, EÇ Caddesi, çıkarılan yeni fetvalar böyle özetleniyor. Bundan sonra bir yandan bunun uygulanması ve bir yandan da, çeşitli kanallardan, açık ya da kapalı, geriden, «ortadan» ve «ilerici» görüntü ile bu fetva dillendiriliyor ve çeşitlendiriliyor. Sıra buna geliyor.

Yalnız buna gelmeden önce Dünya Bankası-Para Fonu'nun bu görüşlerinin yeni olduğunu göstermem gerekiyor. Bunun için yine Türkiye raporlarına dayanmak durumundayım. Dünya Bankası'nın 1974 Türkiye raporundan, bu kez «The Economic Development of Turkey», söz edebiliyorum.

«Orta-Dönem Gelişmeler: Misyon'un Değerlendirmesi» bölümü var; burada da, «Stratejinin Çelişen Amaçları», Competing Objectives of the Strategy, yer alıyor. Bu, Dünya Bankası Misyonu'nun değerlendirmesiyle, çelişkileri ve eleştirileri içeriyor. Herhangi çeviri yanlışlığı ile ilgili eleştirileri karşılayabilmek için İngilzce aktarıyorum: «The possble areas of conflict or causes of tension can be identified as those between the growth pattern and the social objectives; between the sectoral investment allocations and private demand; between the targeted public investment and the available resources or betprivate secton an available resources, between protected industrialization and EEC membership; and finally between foreign borrowing and trade policies and the rate of growth»[4]. İngilizce bilmek gerekmiyor; Dünya Bankası'nın 1974 sorunlar listesinde «import substition» yok.

Sorunların açılımıyla ilgili bölümde «import sustitution» var (*). Ancak burada Dünya Bankası, ithal ikame-

(*) Dünya Bankası, ithal ikamesi ile yatırım yapmayı özdeş tutuyor; ithal ikamesi sanayilerini kurmak için döviz gerektiği ve ayrıca bu yatırımların iç finansmanının enflasyonist olabileceğine işaret ediyor.

sini yalnızca teknik bir kavram olarak kullanıyor. Henüz bu kavramın politizasyonu düşünülmüyor, sloganlaştırılması çok uzak.

Peki göreceli olarak ileri teknoloji, aynı anlama gelmek üzere, sermaye-emek katsayısı yüksek yatırımlar için ne deniyor? Önce bir parantez açmam lâzım: Yabancı uzmanların, Türkiye'de hiç yatırım yapmadan ihraç kapasitesinin artırılacağı düşüncesi ve yüksek teknolojiler içeren yatırımlar yerine, geri teknolojilerle birim yatırım başına istihdam edilecek işçi sayısını artırma tezleri, hiç yeni değil. Ancak Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plan hazırlıkları döneminde, Türkiye'ye geliş gidişlerinde, içlerinde şimdi Dünya Bankası'nın önemli pozisyonlarında bulunan Türk iktisatçılarının da bulunduğu, «Birinci Plancılar» ile «İkinci Plancılar» tarafından, bunların arasında olmayı meslekî yaşamımın onurlarından sayıyorum, bu görüş ve tezlerinin yanlışlığı, Dünya Bankası ve Para Fonu uzmanlarına öğretildi. Öğrendiler.

1974 yılında hazırlanan Dünya Bankası'nın Türkiye raporu, öğrenmiş olduklarını gösteriyor. «Korunmuş Sanayiler ve AET Üyeliği» paragrafında şunlar yer alıyor: «The Plan's industrialization strategy, which emphasizes advanced industrial technology, is consistent in principle with Turkey's long-term objective to become a full member of the EEC by 1995»[5]. Dünya Bankası, 1974 yılında, Türkiye'nin ileri teknoloji kullanımına ağırlık veren sanayileşme stratejisinin, 1995 yılına kadar AET'ye tam üye olma amacıyla, ilke olarak, tutarlı olduğunu yazıyor (*).

IBRD-World Bank, The Economic Development of Turkey, Vol. I, Wash. D.C., Nisan 1974, s. xvii.

İktisat bilgisi dışında mantık eksiklikleri de sergiliyor: İhracatı geliştirecek sanayiler de, yatırım için, döviz gerektirir ve bunların finansmanı da enflasyonist olabilir. Bu nedenle olmalı, Dünya Bankası, bu paragrafta, «since the level of import substitution is a function of foreign exchange availability in the Plan model» diyerek, daha çok model tekniği üzerinde durduğu izlenimini veriyor.

(*) Bu bakış açısı genel; 1974 tarihli OECD raporu da, Türkiye'nin kalkınma stratejisi ve yatırım politikasında önem-

Daha sonraki, altı yıl sonraki görüşlerinin, tümüyle tersini savunuyor.

Kolay değil; insanlar türünden kuruluşlar da, bu kadar kısa bir zaman aralığında görüşlerinde çok önemli değişiklik yapamazlar. Normal zamanlarda ekonomiyi ılımlı bir düzenlemenin savunuculuğunu yapan bir kurum, ekonomi bunalıma girdiği zaman, bunalıma teslimiyeti savunmayı pek öyle kolaylıkla savunamıyorlar.

Dünya Bankası-Para Fonu merkezinin şimdi savunduğu «iktisat» bunalıma teslim olmakla özdeş görünüyor. Bu, insanlığın gelişim çizgisine terstir: İnsanoğlu, sürekli kendi yazgısını eline alacak düşünce ve uygulama araçlarını geliştirdi. Şimdi bu bir yana, yoğunlaşan bir bunalım içinde, EÇ Caddesi Kardinaller Meclisi, yalnızca, ekonomiye müdahalesizliği değil aynı zamanda geliştirilmiş olan müdahale araçlarını ortadan kaldırmayı savunuyor.

İnsanın ve uygar toplumların yapısına uygun olmayan bir durum; birdenbire ortaya çıkmıyor. İnsan ve uygar toplum, bunalım işaretlerini görmeye başlayınca, ilk önce elindeki müdahale araçlarını daha büyük bir yoğunlukla kullanmayı planlıyor. 1970 yıllarının ortaları yaklaşınca, Türkiye'de, Türk iş adamları ve sanayicileri tarafından

---

li bir kusur bulmamanın yanında genel çizgileriyle onaylıyor. OECD (ayrıca, Türkiye'de artan Arap petro-dolarları için, «halka» olma düşüncesine paralel olarak, Arap doları artı Batı Teknolojisi artı Türkiye'nin konumu bu dönemde Türkiye'de büyük umut kaynaklarından birisi oldu, üçgen türünden ortak yatırımları salık veriyor.

«Turkey would seem to be well placed, thanks to a policy of active foreign trade promotion, to supply a more substantial range than hitherto of consumer and investment goods to Middle East and North African countries whose rising oil revenues have now substantially enlarged their capacity to import.»

«The development of export industries could no douht be speeded up by closer cooperation at the enterprise level, notably through the establishment of joint ventures and where local manufacturing enterprise is strong enogh, the conclusion of patent agreements.»

OECD, Turkey, Paris, November 1974, s. 50.

bir üniversite öğretim üyesine hazırlatılan rapor, ilk ağızda, insanlığın ve uygar toplumların bu bekleyişe uygun davranmış olduklarını gösteriyor. Aktarıyorum: «Biraz da politik bir cesaretsizlik havası içerisinde bir çok ülkede 'Fiyat ve Gelirler Politikası' olarak adlandırılan ücret, gelir ve fiyat kontrollerine başvurmuşlardır»[6]. Daha çok «Gelirler Politikası», fiyatları da kapsamaya çalışmakla birlikte, temelde ücretlerin dondurulması veya artış hızının kontrol edilmesi anlamına geliyor.

Profesör Emre Gönensay'ın Türk sanayicileri için hazırladığı bu rapordan bir paragraf daha aktarıyorum: «Amerika'da kontroller 15 Ağustos 1971 de 90 günlük bir ücret ve fiyat dondurulması ile başlamıştır. 11 Kasım 1971 de kontrollerin daha esnek olduğu ikinci safhaya geçilmiştir. 11 Ocak 1972 de Ise daha da liberal bir uygulamanın yapıldığı üçüncü safhaya geçilmiştir. Üçüncü safhayı beş ay sonra fiyat ve ücretlerin tekrar dondurulduğu iki aylık bir dönem takip etmiştir. Bundan sonra halen içinde bulunulan dördüncü safhaya geçilmiş ve şimdi de 30 Nisan 1974 tarihinden itibaren bütün kontrollere son verilmesine karar verilmiştir»[7]. Kontrollerde başarısızlık, kontrolsüzlüğü savunanları «peygamber» (*) rolüne hazırlıyor; hiç bir hazırlıkları olmamasına karşın bu rolün sahibi olabiliyorlar.

Belli tarih kesitlerinde tüm bilimsellik kırılıveriyor; toplumlar, içgüdüsel bir salınmayla bir uçtan diğerine sıçrıyor.

(*) «1960 yılları ortalarında, makroekonomik politika ve çözümlemede, gelişen bir sentez ve ortaya çıkmaya başlayan bir görüşbirliği içeren yapı yıkıldı. Görüşbirliği Keynesian (kuşkusuz, bir kuşak süren inceltme ve düzeltmelerle Post-Keynesian) olduğu için karşı hareket de anti-Keynesian oldu. Milton Friedman'ın başında olduğu monetaristler, Keynezyenlerin 'Yeni İktisatı' hakkındaki kuşku ve kötümserliklerini, en çok başarılı göründüğü zaman, 1965 yılı çevresinde, telâffuz ettiler. Ekonomik performans kötüleşirken, onların görüşleri peygambersel, prophetic, göründü.»

Arthur M. Okun, Prices and Quantities - A Macroeconomic Analysis, Oxford, 1981, s. 1.

Dünya materyalisttir; maddî kırım gerekiyor.

Orta çağ antik kentleri yıktı. Orta çağ, antik kültür ve bilimi gömdü. Orta çağ, antik kültür ve bilimi taşıyan aydınları gömdü.

Orta çağa geçmek için yıkım gerek.

Petrol bunalımının kent yaşamında yarattığı şoku, böyle bir yıkım olarak algılıyorum. Bu çalışmama, bu bunalımın Washington ya da Ankara'nın günlük yaşamında yarattığı katastrofik görüntüleri eklemek isterdim; karşılaştırma yaparken 1974 yılını seçmem nedensiz değil. Amerikan yaşam biçiminin en önemli dayanaklarından birisi olan otomobil ile yaşam, petrol şoku ile, ciddi bir tehdit geçirdi. Fabrikalar durdu.

Petrol bunalımı, fabrikaları durdurarak işçileri; otomobilleri durdurarak orta tabakaları ve bunlar içinde aydınları tehdit etti.

1974 yılında, devresel olarak, dünyanın işçileri ile aydınları, günlük yaşamlarının tehdit altında olduğunu algıladılar. Dünyanın her yanında «bir şeyler yapmak gerek» anlayışı yayılmaya başladı. İnsanlar, daha önce kabul etmeyi akıllarından bile geçirmedikleri düzenlemelere razı olacak bir konuma girdiler (*). Kabuller yıkıldı; beyinler silindi.

Petrol şokunun bu işlevini daha önemli buluyorum.

Arap dünyasının etkisinde petrol, yirminci yüzyılın orta çağına girişi kolaylaştırdı.

Bundan sonrası kolay.

Bundan sonra Latin Amerika'daki hazırlıklar sahne-

(*) Birinci Dünya Savaşı'nın etkileriyle karşılaştırılabilir; David Landes, sanki bu sayfalar için yazıyor.

«Savaş çabuklaştırdı: Çünki, eski uluslararası ekonominin çözülmesini hızlandırdı, çünki, geçici çarelerin, uzun süreli eğilimlere uymaları halinde, sürekli olmaları eğilimini ortaya çıkardı; çünki, insanları, psikolojik olarak kabul etmek için isteksiz oldukları değişiklikleri hazırladı. On dokuzuncu yüzyılın kutsal inekleri ışıltılarının çoğunu, Batı Cephesi'nin çamur ve tozunda yitirdiler.»

D. Landes, The Unbound Prometheus, Cambridge University Press, s. 360.

ye çıkıyor. Hazırlıkların petrol şokundan önce başladığını eklemek gereksiz; yine de ekliyorum. Latin Amerika, Amerika Birleşik Devletleri'nin arka bahçesi olmasının yanında, bir de deneme alanı özelliği taşıyor. İki işlev birbirini pek çelmiyor.

Oktar Türel'den bir paragraf aktarıyorum: «1952 yılından Nisan 1979 a kadar IMF'nin tüm dünya ülkeleri ile yaptığı 430 anlaşmanın 202 si Latin Amerika ülkeleriyle bağıtlandı. Hiç bir yerde siyasal şiddet ve terör, Latin Amerika'daki boyutlarına ulaşmadı»[*]. Latin Amerika'da Para Fonu, çeşitli programlarla şiddet arasındaki katsayıları sınıyor.

Burada bir yöntemsel parantez açmak gereğini duyuyorum: Yöntemsel olarak, hem iyiliklerin ve hem de kötülüklerin kaynağını dışarda arayan bakış açılarını, hep eksikli buldum. Para Fonu-Dünya Bankası merkezinden çıkan eski fetvanın da yeni fetvanın da, kesinlikle, ilgili ülkenin ekonomik ve sınıfsal yapısına, egemen olan siyasal bakış açısına denk düşmesi gerektiği görüşünü savundum. Para Fonu ya da Dünya Bankası veya CIA türünden örgütlerin içlerinde önemli deneyim ve bilgi biriktirdiklerini ve bağlı oldukları sisteminin gücünü taşıdığını, bazı ülkelerin tarihlerinin en kopyacı dönemlerini yaşayabildiklerini, kopyacı dönem ile Dünya Bankası-Para Fonu merkezinden gelen emirlerin uygun bir zamanlaması olabileceğini kabul ediyorum; yadsımıyorum. Ancak bütün bu kabullerle birlikte, fetvaları isteyen güçlü odakların ve siyasal merkezlerin, ilgili ve alıcı ülkede bulunması gerektiğini tekrarlıyorum.

Değerli iktisatçı arkadaşım Oktar Türel'den aktarma yaptım; Para Fonu'nun en yoğun ilgi alanı Latin Amerika oluyor. Bir rastlantı mı, Türkiye'de entellektüel çevrelerde bir Latin rüzgârı estiriliyor. Latin Amerika'dan Fernando Henrique Cardoso, Türkiye'de de ve birdenbire önemli bir düşünür sayılmaya başladı (*). Önem verilen bir incele-

(*) Toplum ve Bilim Dergisi'nin «liberalizm» tartışması ve belki de yayılması için ayrılan Güz 1984 sayısı, Cardoso'dan bir çeviri ile başlıyor.

mesinden önemli sayılan bir görüşünü aktarıyorum: «Bütün bir bölgenin (Latin Amerika, y.k.) aynı zamanda hem daha modern ve hem de daha otoriter olması gerçeğinden ne sonuç çıkaracağız? Modernizasyon teorisi, demokratik ve eşitlikçi davranışlarla değerlerin toplumsal eylemin tüm alanlarına yayılmasıyla, kesikli ancak kapsayıcı bir demokratikleşme süreci öngörmüyor mu? Bu teorinin öngördüğü ekonomik kalkınmanın siyasal sonuçlarıyla askerî darbeler ve artan otoriter rejimlerle belirlenen siyasal tarihin reel çizgisi arasında net bir çelişki var»[9]. Cardoso, Latin Amerika'nın otoriter yazgısının tümünü, dış faktörlere yüklememe eğilimini gösteriyor (*). Katılıyorum.

Latin Cardoso daha çok siyaset teori ve pratiğiyle ilgilenenleri ilgilendiriyor; Guillermo O'Donnell, iktisat bilgisi açısından etkileyici görünmemekle birlikte, iktisat dünyasında yankılar yapıyor. O'Donnell de iç faktöre ağırlık veriyor; bu ağırlığa katılıyorum, ancak çözümlemesinin kapalı kapıları açmaya yetmediğini düşünüyorum.

Latin O'Donnell, Bureaucratic-Authoritarian, bürokrat-otoriter kategorisinin isim babası oluyor. İngilizceye de çevrilmiş ve geniş yankılar yapan iki incelemesi var; bürokrat-otoriter devlet türünü anlatmaya çalışıyor. Cardoso, sanayileşmenin Latin dünyasına demokratizasyon yerine otoriter rejimleri getirmesini hem saptıyor ve hem de buna şaşırıyor. Burjuvazisinin demokratlığı üzerine yetişmiş siyaset ve iktisat uzmanlarını gerçek, önemli ölçüde, şaşırtıyor. O'Donnell, sanayileşmenin otoriter rejimleri doğurmasını anlamaya çalışıyor ve bunu, sanayileşmenin belli bir aşamasına ulaşmanın bir sonucu sayıyor.

Önce isim babası olduğu bürokrat-otoriter devleti, otopsi masasına yatırarak, parçalara ayırıyor ve şunları

(*) Fernando Cardoso'nun bu görüşlerini Türk okuyucusu için ilginç ve yeni bulmuyorum. Doğan Avcıoğlu sürekli, İlhan Selçuk, Uğur Mumcu, bir ölçüde Mümtaz Soysal, 12 Mart 1971 öncesi dönemde, herhangi bir otoriter rejim ufukta yokken, ekonomik kalkınmanın önündeki sorunlarla siyasal demokrasinin çeliştiğini ısrarla yazdılar.

görerek yazıyor: «In institutional terms, it (Bureaucratic-Authoritarian, BA state, y.k.) is comprised of organizations in which specialists in coercion have decisive weight, as well as those whose aim it is to achieve 'normalization' of the economy. The special role played by these two groups represents the institutional expression of the identification, by its own actors, of the two great tasks that BA state is committed to accomplish: the restoration of 'order' in society by means of the political deactivation of the popular sector, on the one hand, and the mornamization of the economy, on the other»[10]. O'Donnell, bürokrat-otoriter olarak nitelediği devlet türünde birisi siyasal şiddeti uygulamak ve diğeri de ekonomiyi normalleştirmekle görevli iki tür spesiyalistin bulunduğunu ve iki kurumun olduğunu ileri sürüyor.

Siyasal şiddet uzmanları ve kurumu bir yana, ekonominin normalleştirilmesiyle ilgili ve görevli takım için şunları yazıyor: «Ekonominin normalleştirilmesi işi, üst burjuvazi ve transnasyonel, ulusları aşan, malî kurumlarla çok yakın olarak özdeşleşmiş sivil teknokratlara veriliyor»[11]. Bu teknokratlar, ortodoks iktisatın akılcılığına, rationalitiy of economic orthodoxy, inanıyorlar daha doğrusu görevlendirilenler, bunlar arasından seçiliyor.

Peki neden? Önce bir korku ortaya çıkıyor: «The implantation of BA is an attempt to salvage a society whose continuity as a capitalist system was perceived as threatened»[12]. Bürokratik-otoriter rejim, toplumun kapitalist sistem olarak sürekliliğinin tehdit altında olduğu düşünüldüğü zaman bir kurtarma girişimi sayılarak uygulamaya konuluyor; bu nokta açıklıkla vurgulanıyor.

Bu korku ise, O'Donnell'e göre, sanayileşmenin belli bir aşamasında önemli boyutlara ulaşıyor. Bu, ilk incelemede açıklanıyor ve O'Donnell'in bu açıklamaları üzerine hacimli bir edebiyatın oluştuğu görülüyor. Bu edebiyat içinde, çok daha önceki yıllarda tanınmışlığa erişmiş bir başka Latin iktisatçı Albert Hirschman, O'Donnell'in temel tezini özetliyor: «Temel tez, 1960 yıllarından itibaren başlıca Latin Amerikan ülkelerinde otoriter rejimle-

rin ortaya çıkışının nedeninin, dolaylı olsa da büyük ölçüde, sanayileşme sürecinin önünü kesme eğilimi gösteren 'derinleşme', deepening, profundizacion, güçlükleridir. 'Derinleşme', tüketim veya nihaî talep malları üreten 'son-aşama' sanayileri kurulduktan sonra, geriye doğru bağlantı ile, ara malları ve yatırım malları sanayilerini kurma olarak tanımlanıyor»[13]. Daha basit söylendiğinde işçi başına daha az sermaye ile kurulabileceği varsayılan tüketim malları sanayilerinin ülke topraklarına yerleştirilmesi tamamlandıktan sonra işçi başına daha çok sermaye gerektiren, 'derinleşme', yatırım ve ara malları sanayileri aşamasının aşılması zor sorunları, Latin Amerika ülkelerinde, bürokratik-otoriter rejimlerle çözülmeye çalışılıyor.

«İktisatçı» bakış açısı ve soyutlaması oluyor; genellikle bu bakışa ve soyutlamaya itirazım yok (*). Ancak O'Donnell'in bu çözümlemesi, kolaylıkla, ithal ikamesi tanımı ile birleşebiliyor. Hirschman, O'Donnell'in çözümlemesiyle ithal ikamesi arasındaki bağlantıyı kuruyor. «Doğallıkla, 'ithal ikamesinin sınırına gelindi' düşüncesiyle, O'Donnell'in tezi için entellektüel ortam hazırlanmıştı» diyor ve ekliyor: «İthal ikamesine dayalı sanayileşmenin ileri sürülen güçlüklerini, Latin Amerika'da bir çok ülkede otoriter rejimlerin çıkışına bağlamak için, sadece bir adım gerekiyordu» (**). O'Donnell istese de istemese de,

---

(*) 12 Mart öncesi ekonomik bunalımı, çeşitli yazılarda ve bu arada Planlama, Kalkınma ve Türkiye kitabımın 1975 yılında yapılan ikinci baskısında, belli bir tevazu ile yazmam gerekiyor, O'Donnell'den çok zaman önce, benzer bir çerçeve içinde çözümledim. «12 Mart, Türkiye kapitalizminin içine girmiş olduğu bunalımın bir sonucu olarak ortaya çıktı. Türkiye kapitalizminin, 1971 yılı başına kadar birilken ve iktidardaki sermaye partilerinin çözmeye güçlerinin yetmediği sorunları kaldırmak için düzenlendi.»

«Sanayiin üretim için üretim düzeyine erişmesi, bundan böyle talebi zorlama eğilimi göstermesi, sanayiin de bu bunalıma ayrı bir katkıyla katılacağı haberini vermektedir.»

Y. Küçük, Planlama, Kalkınma ve Türkiye, İstanbul, 1978, s. 333 ve 334.

(**) Latin Amerika'da, Kuzey Amerika'da ve buradan ge-

geliştirmiş olduğu düşünce, Dünya Bankası-Para Fonu Kardinaller Meclisi'nin, ithal ikamesi gerekçesiyle sanayileşmeye karşı çıkışlarıyla birleşebiliyor.

Bu noktaya geleceğim; yalnız önce, bir an için Latin Amerika'yı bırakarak Türkiye ile ilgili uzun bir parantez açmak durumundayım. Çalışmalarımın yurt dışında duyulup duyulmaması, beni, hiç ilgilendirmedi. Sovyetler Birliği'nin ilk sanayileşme deneyimiyle ilgili çalışmanın ilk taslağını, İngiltere'de ve İngilizce yazmama, İngiliz meslektaşlarımın bunun bir «katkı» olduğunda ısrarlarına, -ben de katkı olduğuna inanıyorum,- karşın yine Türkçe yazdım. Türk okuru bana yetiyor.

Ancak bunun bir tepki olduğunu belirtmek zorundayım. Yine 1970 yıllarında ODTÜ'de, yurt dışında okumuş bir genç meslektaşım bir yazısını, ülkemizin en değerli gazetesine gönderdi; benden de ilgilenmemi istedi. İlgilendim. Genç bilim adamının kısa yazısını, en ciddi gazetemizde çıkaramadık. Genç bilim adamı, yazısını, Paris'te bir gazeteye gönderdi. Yayınlandı. Ülkemizin ciddi gazetesi, bunu, olduğu gibi alarak yayınladı.

Tepki duyuyorum.

Artık buzdolabında TSE markasına, Türk Standartları Enstitüsü'nün testine güvenen Türkiye, düşünce ürünle-

---

ri kapitalist ülkelerin çoğunda ve çok önceki yıllardan iktisatçı adını kabul ettirmiş olan Hirschman, daha az iktisatçı O'Donnell'in çok iktisatçı görüşlerini eksik bulduğu görülüyor.

«İkinci çizgiyi savunmak isterim: O'Donnell'in tezi, bir kenara atılmak yerine, genişletilmelidir. Herkes biliyor, saf siyasal nedenler ve özellikle Küba Devrimi'ne tepkiler, Latin Amerikalı yönetici grupların 'büyük korkusu', Sol'da gerilla taktiklerinin yaygınlaşması, Birleşik Devletler'in 'ikinci Küba' yaratılmasını önlemek için gösterdiği kararlılık, bunların hepsi, kuvvetli bir biçimde, Latin Amerika'da 1958 yılından itibaren birbiri ardına otoriter rejimler kurulmasına katkıda bulundu.»

Albert O. Hirschman, The Turn to Authoritarianism in Latin America and the Search for its economic determinants,
David Collier, The New Authoritarianism in Latin America, Princeton, 1979, içinde, s. 71.

rinde hâlâ, kendi yurttaşına kuşkuyla bakıyor. Pek çok yazık.

O'Donnell'in bu görüşleri 1975 yılında Latin Amerika'da bir seminere sunuluyor; 1978 yılında İngilizce olarak yayınlanıyor. Türk iktisatçıları, bu kitabımın «Komprador İktisat» bölümünde örneklerini verdim, O'Donnell'in İngilizce yayınından sonra ve üstelik Latin Amerikan tartışmasından aktardıklarını da belirtmeden O'Donnell'in görüşlerini ve görüşlerinin tartışmasını yansıtıyorlar.

Üzülüyorum ve tepki duyuyorum.

Bu çerçeve içinde yazıyorum: O'Donnell'in çözümlemesi hiç bir kapalı kapıyı açabilecek bir güç taşımıyor. İki nedenini belirtebilecek durumdayım: Önemli olan yalnızca işgücü başına daha çok sermaye kullanmak değil, aynı zamanda büyük ölçekli yatırım yapmaktır. Yalnızca firma düzeyinde 'derinleşme', profundizacion, değil aynı zamanda bir birini tamamlayan büyük ölçekli işletmeleri kurmak gündeme geliyor. Batı iktisatının ara malı ve yatırım malı üreten sanayiler ayrımına karşılık tümüne sermaye malları üreten departmanı kurmak denebilir; gelirin birikime, tasarruf, giden payının artmasına gerektirebiliyor. Bunun için otoriter önlemlerin gerekebileceği savunulabilir; ancak otoriter rejimlerde birikim oranı artmıyor, azalıyor. Kısaca, O'Donnell'in otoriter rejimler için bulduğu çıkış gerekçesi, otoriter rejimlerde gerçekleşmiyor.

İkinci neden daha çok iktisatla ilgili ve şöyle: Sermaye malları üretim aşamasına girmek, her zaman ücretlerin düşürülmesini gerektirmez. Sermaye malları üreten ve dış ticarete çok büyük ölçüde kapanan bir ekonomi düşünülebilir; istediği kadar petrolü olan ve bunu pazarlayabilen, karşılığında, bir süre için, sermaye malları sanayilerini kurmanın gerektirdiği makina ve ekipmanları ithal eden bir ekonomi, «kapalı» varsayılabilir. Böyle bir ekonomide, bu amaçla olmasa bile, Lange-Taylor teoremine göre, herhangi bir fiyat sistemiyle de etkinlik sağlanabileceği için, iç fiyatlar ve bu arada emeğin fiyatı, bağımsız olarak belirlenebilir.

Dışarıya açılmayan bir ekonomide, almaşıkların değişim oranlarını gösteren her türlü fiyat sistemi kullanılabiliyor; ihracat sorun olmadığı için, ücretleri uluslararası rekabeti sağlayacak kadar düşürmek gerekli olmuyor. Böyle bir ekonomide, ücretler toplamının ve işçi sayısına bölünmesiyle, günlük ücretin, bir tek sınırlayıcısı oluyor: Tüketim malları ile üretim malları üreten departmanların karşılıklı konumları. İnsanlar çimento veya makinayı yemeklerinde yiyemedikleri için veya buzdolabı veya elektrik süpürgesiyle fabrika kuramadıkları için, ekonomi içinde üretilen tüketim malları toplamının değeri ücretlerin toplamına eşit olmak zorunda.

Ücretler yine de bu sınırı aşabilir; yalnız bu sınırı aştığı ölçüde işçilerin biriktirdikleri ve bu biriktirdiklerini ya borç ya da ortak olarak yatırıma aktardıkları düşünülebilir. Miras hakkının var olduğu bir sistemde, belli bir süre için, üretim departmanlarının oranından gelen ücret sınırlanmasından kurtulmak mümkün oluyor.

Parantezin sonuna geliyorum: Bu tepki ve büyük bir tevazu ile, iki arkadaşım ile birlikte önce bir iktisatçılar seminerine sunduğum, daha sonra daha geliştirerek 1978 yılında yayınlanan kitabımda açıkladığım çözümleme, O'Donnell'in görüşlerinden çok daha fazla açıklayıcılık gücüne sahiptir (*). Hem ücretleri, çözümlemenin eksenine oturttuğu ve hem de imalât kesimini, ihracata açık ve iç pazara yönelik alt kesimlere ayırarak incelediği için,

---

(*) Bu noktadan sonra yapılacak iş ikidir; birincisi yapıldı. ODTÜ'de master öğrencim ve Sıkıyönetim Komutanlığı emri ile kovulma tarihime kadar Gazi Üniversitesi'nde asistanım Nurcan Süzal, bu çerçeve içinde, ücretlerin gelişimini inceleyen bir çalışma hazırlandı. Tartışmaya olduğu kadar ücretlerin gelişimine de ışık tutuyor; en yeni istatistiklere dayanıyor. Ek olarak sunuyorum.

İkincisi ise şudur: Başta Değerli arkadaşım Profesör Korkut Boratav olmak üzere, yurttaş iktisatçıları küçümseyen iktisatçılar, benim bu çalışmamı ve Nurcan'ın ekini İngilizceye çevirip, Latin Amerikalı iktisatçılara gönderirler. Hep birlikte daha doğru çözümlemeleri görmüş olurlar.

Bunu yapmak için gerekli lisan bilgim var; zamanım yok.

daha sonraki yılların gelişmelerini öngörebiliyor. Üstelik O'Donnell ve benzerlerinin yaptıkları türden tarihî yorum uydurmak yerine, geleceği kestirmeye çalışıyor.

Parantezi kapattım. İthal ikamesi ile otoriter rejimler arasındaki uzaklık küçük bir adıma indirilince, tüm Latin Amerikan çözümlemesini tamamlamak için bir küçük adım daha gerekiyor. İthal ikamesi yapılarak kurulan dayanıklı tüketim mallarını kim tüketiyor? Ücretleri yeterli olan işçiler ile memurlar, tüketicilerin çok büyük bölümünü meydana getiriyor. Öyleyse ithal ikamesi yapılarak kurulmuş sanayiler kimin için kurulmuş oluyor? İşçiler ve memurlar için kurulmuş oluyor. Bunlara «halk» denilebilir mi? Denilebilir. Öyleyse ithal ikamesi yaparak dayanıklı tüketim malları sanayilerini kuran rejimler, «halkçı» rejimler oluyorlar. Bunlara «popülist» rejimler de denebiliyor. Öyleyse, otorier rejimlerden önce Latin Amerika'da popülist rejimler hüküm sürüyor.

Böylece tanımlanmış popülizm, tüm çözümleme için, bir günah keçisi işlevini görüyor.

Popülist çözümlemesiyle bir taşla iki kuş vurulmuş oluyor; birincisi, Cardoso ve O'Donnell'in, iç faktör ve dinamiğe önem veren, katıldığım, başlangıç noktaları, kısır çözümlemeleri nedeniyle diğer uca gidilmesini sağlıyor. Dış faktör ve dış dinamik bütünüyle önemini yitiriyor ve EÇ Caddesi'ndeki Dünya Bankası-Para Fonu merkezi, her türlü sorumluluktan, aklanıyor. Çünkü artık sorumlu var: Popülist rejimler.

İkincisi ise, otoriter rejimler için, bir ölçüde de olsa, bir kaçınılmazlık sağlanmış oluyor. Kaçınılmazlık ile haklılık, bir bıçağın ince ağzıyla birbirinden ayrıldığı için, çok zaman birbiriyle karıştırılıyor ve kaçınılmazlık arayışları, utangaç haklılık reçetelerine dönüşüyor.

Çok net: «Popülist deneyimlerin başarısızlığı yalnızca ekonomik politikalarda tam bir eskiye dönüşü (İkinci Dünya Savaşı öncesi politikalara dönüşü, y.k.) sağlamakla kalmadı ve bir de bir çok ülkede demokratik siyasal sistemin çöküşüne yol açtı. Gittikçe büyüyen bir yazın, bu ikisi arasındaki bağı kurmaya çalışıyor»[14]. Amerika

Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı'nın isteği üzerine toplanan bir konferansta ulaşılan klişe yargılardan birisi bu oluyor. Bu uzman, bu yargısını bir dipnotla güçlendiriyor (*). O'Donnell, dayanak oluyor.

Çok açık: «Sanayileşmenin bu ilk aşamasının sona ermesi, ileri sürüldüğüne göre, sınıf ve sanayi yapısında değişiklikler ve yeni ayrılıklar ile sorunlarla birlikte geliyor; bütün bunlar, 'popülist' çizginin sisteme zorladığı siyasal ve ekonomik talepleri gerçekleştirecek elit olanakları azaltıyor. Bu noktada O'Donnell, yerli asker aktörler ve teknokratlarla uluslararası burjuvazi için 'hoşgörünün maliyetinin', cost of toleration, yükseldiğini ve daha sonraları B-O rejimleri tarafından bir araya getirilen 'dışlayıcı', exclusionary, politika ve uygulamaların düzenlenmesi ve sürdürülmesi için geniş özendiricilerin yaratıldığını ileri sürüyor»[15]. Sorumlu ve sorunlu olan, otoriter rejimlerden önceki dönemdir.

Latin Amerika'da yönetimi ele alanlar sürekli olarak daha önceki dönemi kötülüyorlar; O'Donnell'den kaynaklanan görüşler, bir noktada, bu kötüleme kampanyasıyla birleşiyor. Bu kötülemeye dayanma ekonomik politikaya kadar uzanıyor: «As a reaction to the previous experience, these governments chose to apply strictly orthodox policies, heavily infulenced by the modern monetarist approach»[16]. Otoriter hükümetlerin izledikleri ortodoks ekonomik politikaların, önceki dönemin deneyimlerine bir tepki olduğu, açıkça yazılıyor.

Bütün bunlar ne için ve ne sağlanıyor? İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle sinemanın katkısıyla, insanların bir bölümünün diğer bölümünün modern araçlar kullanarak oldukça rahat bir yaşam sürdürmelerini öğrenmeleri, buna ek olarak, İkinci Dünya Savaşı'nda daha önce geri ülkelerin hızla gelişerek Almanya türünden bir ekonomik devin saldırılarına karşı koyabilecek kadar güçlü bir sanayi kurabildiklerinin ortaya çıkması, dünyanın in-

---

(*) *G. O'Donnell, Reflexiones sobre los tendencias de cambio en los regimenes burocratico-autoritarios, Documento de Trabajo No 1, Buenos Aires, 1976.*

sanlarında, kendi yazgılarını değiştirebilecekleri inancını yaratmaya başladı. Insanlar, daha iyi ekonomik koşullarda yaşamayı istemenin kendileri için bir hak olduğunu düşünmeyi öğrendiler. İsteme korkmazlığını kendilerinde buldular.

Buna bir isim buldular: Kalkınma. Kalkınma'yı sanayileşme ile özdeşleştirdiler. Daha önce ithal ettiklerini ülkelerinde yapma yarışına başladılar. Başta Amerika Birleşik Devletleri, sisteminin sağlam olduğuna inanmanın da verdiği bir rahatlıkla, insanların kendi yazgılarını değiştirebileceklerini keşfetmelerin coşkusu karşısında, bu akımın önünde geriledi.

Pax Americana sona yaklaştı. Dolar ve Amerikan ekonomisi, sanıldığı kadar sağlam olmadığını gösterdi. Orta çağda zayıflayan feodal sistemin tek çare olarak boyunduruğunu daha sıkması türünden, Amerikan ekonomisi, kendi yarı küresi'nde, daha hoşgörüsüz davranmak gereğini duyuyor.

Yirminci yüzyılın orta çağında sanayileşme düşmanlığı yayılıyor. İthal ikamesi, sanayileşme düşmanlığında, bir parola-sözcük işlevini görüyor. İthal ikamesi düşmanlığı, sanayileşme düşmanlığını anlatıyor.

Dünya Bankası Başkan Yardımcısı, Washington'a taşınmış papalık sarayında «Rahibe» Anne Krueger, bu düşmanlığı pek güzel dillendiriyor. «İthal ikamesi ile ilgili kendisini sürekli olarak güçlendiren bir olgu, ihracat büyümesini dolaylı olarak keserek, açık döviz 'kıtlığını' artırıcı etki yapmasıdır»[17]. İthalâtın yerine sanayiler kurmanın, döviz kıtlığına yol açtığı ileri sürülüyor. «İthal ikamesinin, sürdürüldüğü sürece, hız kaybı yönünde otomatik bir eğilime sahip olması, ithal ikamesi rejimlerinin en önemli uzun dönem büyüme maliyetini meydana getirebilir; ancak kısaca değinilmesi gereken başka giderler de var. Bunlar arasında ithal ikamesi rejimlerinin oldukça ayrımsız bir sanayi kalkınması yapısını geliştirmesi, başta yer alıyor.» Anne Krueger, ithal ikamesi yönteminin, hem giderek yavaşlamak zorunda bir süreç olduğunu ve hem de ayrımsız, «yüksek maliyetle çalışan etkinlikten

uzak sanayilerin yanında düşük maliyetli, potansiyel olarak etkin sanayileri de» barındıran bir yapıya yol açtığını ileri sürüyor. Potansiyel olarak etkin olabilecek sanayilerin gerçekte hiç de etkin olamadıklarını ekliyor.

Bu, yeni papalık sarayından çıkan bir fetvadır; Latin Amerika'da bu fetvayı kutsal sayıp olduğu gibi tekrarlayan bir çok iktisatçının varlığından kuşku duyulmamalı. Kamu kuruluşları içinde uzman yerlerde, üniversitelerde, merkez bankası veya planlama dairelerinde, Latin Amerika'da, Dünya Bankası-Para Fonu görüşlerinin yayıcıları, mutlaka, vardır. Bunlar, mutlaka, Latin Amerika'da da, Dünya Bankası-Para Fonu görüşlerinin açık yayıcılarının Türkiye'de yazdıkları türden incelemelerle, bu yeni ortodoksluğun yayılmasına çalışıyorlar.

Latin Amerika'da, Dünya Bankası-Para Fonu fetvalarının açık yayıcılarının yaptıkları işin, Türkiye'de aynı işi yapanlardan ne daha iyi ne de daha kötü olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle Latin Amerika'daki yayıcılar örneğini Türkiye'den seçmekte bir sakınca görmüyorum. Şöyle: «Türkiye'deki ticaret ve kalkınma modeli, ithal ikamesine dayalı sanayileşme yöntemine güvenen diğer kalkınmakta olan ülkelerdekine yakın benzerlik gösteriyor. Başka yerde olduğu gibi bu strateji, tüketim mallarında bir sanayi temeli yaratmanın göreceli olarak kolay aşamasında, easy phase of creating an industrial base in consumption goods, önemli ölçüde başarılı olduktan sonra, 1960 yıllarının ortasından sonra, yurt içi üretim ile yatırımın çoğu ithalât imkânına, hayatî biçimde, bağlı hale gelirken, ithal ikamesini ara ve yatırım mallarına uygulamak gittikçe güçleşti»[18]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi tarafından çıkarılan dergide açıklanan bu görüşler, Latin Amerika'da yazılanlara ne kadar çok benziyor!

Yalnız bir adım daha ileri gidiyor; bu nedenle daha açıklayıcı oluyor. İthal ikamesi ile sanayileşmeye cephe alındığı belli ediliyor. Sanayileşmeye cephe alındığı belli edilince de, Cumhuriyet döneminin devletçiliğe dayalı sanayileşmesi, bir paragraf ile, mahkûm sandalyasına oturtuluyor. «Ekonominin karşılaştığı temel sorunların, çok

büyük ölçüde, Cumhuriyet'in ilk günlerinden itibaren izlenen ve başta tarım ve ihracat sektörlerinin aleyhine işleyen yüksekçe korumalı ithal ikamesi strateji olmak üzere ticaret ve kalkınma politikalarının mantıkî sonuçları olduğu, 1960 yılları sonuna kadar açık hale gelmelidir»[19]. Ne kadar güzel bir uyum gösteriyor! Orta çağ sanayi düşmanlığıdır; bir ülkenin sanayileşmesine ve sanayileşme tarihine bu kadar açık bir düşmanlık gösterilebilir; daha fazlasını düşünmek zor.

Yirminci yüzyılın orta çağıdır; kentlere, yirminci yüzyılda kentler sanayi ve işçi ile aydın demek oluyor, tepkidir. Orta çağ, iki dinî merkezli bir dünya oluyor; Arap ve islâm dünyası da denilebiliyor. Papalık ile halifelik makamları arasında çatışma sürüyor. Yirminci yüzyılın orta çağında, aslında iki din bir dine doğru akıyor; Washington'a aktarılan papalık, islâmı da etkisi altına alıyor.

Dünya Bankası-Para Fonu merkezine göre artık, sanayileşme politikası bırakılmalı; Beyaz Saray ile Dünya Bankası-Para Fonu binalarının bulunduğu EÇ Caddesi için gerice kapitalist ülkelerin sanayilerini geliştirmeleri değil, geliştirmeleri gerekiyor. Cansız ve istemekten korkan, kemirilen ve sömürülen bir ekonomi yeterli oluyor. Sürekli değer kaybeden ülke paraları, dolar cinsinden de sürekli aleyhe çalışan dış ticaret hadleri, ithalât ile ihracatın değişme koşulları demek oluyor, papalık ekonomisinin bağlı ekonomilerinin ürettiklerini sürekli olarak daha ucuza almasını sağlıyor. Şöyle de söylenebilir; Amerikan işçisi bir saatlık emeği karşılığında giderek artan uzunlukta bağlı ülke emeğini alabiliyor. Kuşkusuz, emek alış verişindeki artan fark, Amerikan işçilerine gitmiyor.

Nasıl oluyor? İçerde topyekûn bir «fakirleşme rejimi» uygulanıyor. Ücret ve gelirlerin düşmesi, işçi ve çalışanların, ülke içindeki üretimden pay alma güçlerini azaltıyor. İçerde fakirleşme rejimi ile sanayileşmeyi bir tarafa bırakarak gittikçe değerini yitiren paralarla ve ayrıca sabit kur üzerinden bile kötüleşen ticaret hadleriyle ihracatı geliştirmeye çalışmak birbirini tamamlıyor.

Peki halk ne oluyor? Ne olmuyor ki? Latin Amerika'-

da bu yapılanların halk tarafından desteklendiğinin ileri sürülmesi gerekiyor; mutlaka bunu ileri sürenler var. Hiç kuşku yok, Latin Amerika'da, bazı göstergelere bakılarak, halkın, sanayileşme programının terkedilerek, kendi tüketeceği soğan ve sarmısağı, bir yandan ücretleri düştüğü ve diğer yandan da değeri düşürülen Türk lirası ile soğan ve sarmısağın ihracatının yurt içindeki soğan ve sarmısak fiyatlarını çok büyük ölçüde artırması nedeniyle, ve ihracat gerekçesiyle, başka ülkelerin insanlarının tüketmesinden hoşnut olduğu ve böyle bir programı desteklediği söylenebilecek (*). Orta çağda önemli olan ikna etmek değil; önemli olan doğru değil, önemli olan inanmak.

Peki bakanlar kurulu üyelerine ne oluyor? Önemli olan, papalık makamı tarafından beğenilmektir; önemli olan papalık makamında kardinaller meclisi kararlarını tekrarlamaktır. Latin Amerika'da bunu yapan bakanlar kurulu üyeleri var. Latin Amerika'da papadan daha katolik yöneticiler olduğundan kuşku duymuyorum.

Duyanlar için, yirminci yüzyılın orta çağı ile ilgili

(*) Bu tür görüşlerin Latin Amerika'da ileri sürüleceğinden hiç kuşku duymamakla birlikte nasıl ileri sürüldüğünü gösterebilmek için örneği Türkiye'den seçiyorum.

«It can be argued therefore that the Program, (The January 1980 Program, y.k.) which was introduced rather abruptly without much debate, by a minority government and implemented for over three years under military rule finally got popular endorsment in a general election in which economic policies and the Program itself were among the central issues.»

Fikret Şenses, An Assessment of Turkey's Liberalization Attempts Since 1980.
Against the Background of the Stabilization Program, METU Studies in Development 10, 1984, s. 274.

24 Ocak Programı'nın ansızın ilân edildiği ve üç yıl askerî bir rejimde uygulandıktan sonra yapılan bir seçimde halk tarafından onaylandığı, ODTÜ tarafından çıkarılan dergide, yazılıyor.

Artık üniversite yayınlarında bunlar yazılmayacak da ne yazılacak?

bölümü bitirirken, örnek vermek zorunda kalıyorum. Ancak örneğin daha açıklayıcı olabilmesi için, örneği bir başka ülkeden seçme durumundayım. Başka ülke denildiğinde, hep, Türkiye'yi hatırlıyorum.

Para Fonu, anlaşma ve bağıtlarının çoğunu Latin Amerika ülkeleri için yaptı; artık bir standart sağlamış olması gerekiyor. Ayrıca Para Fonu'nun bazı sözcükleri, Stand-By türünden sözcükler bütün dillere ve günlük gazetelerin günlük haberlerine bile girdi: Gazeteler, Türkiye ile ilgili olarak, «yeni bir Stand-By anlaşması imzalandı» diye yazabiliyorlar.

«Stand-By», Türkçede «bekleme» sözcüğü ile anlatılabilir; anlatılmalıdır. Bir kenarda durup beklemeyi, anlatıyor (*). Para Fonu, bir «kurtuluş reçetesi» hazırlıyor ve bu reçeteye uygun olarak bir doz ilâç sağlıyor, ilâç dövviz demek, sonra bir kenarda durup bekliyor; hasta ilâcı ve reçeteyi iyi kullanıyor mu, gözlüyor. Eğer reçetenin uygulanması sırasında bir güçlük veya sıkıntı olursa, hemen müdahale edecek, yardıma gelecek. «Stand-By Arrangement» bu anlama geliyor.

Latin Amerika için «Bekleme Düzenlemeleri» sık sık yapılıyor; ne yazıyor, merak edilebilir. Şu anda çalışma masamda, ilk sayfasında «Document of International Monetary Fund and Not For Public Use», «Uluslararası Para Fonu Belgesi ve Kamu Kullanımına Kapalı» başlığı olc ilk iki sayfasında, «confidential», «gizli», yazısı bulunan bir Para Fonu belgesi duruyor. Başlığı şöyle: «International Monetary Fund: Turkey-Staff Report for the 1984 Article IV Consultation and Mid-Term Review of Stand-By Arrangement.» Bu belge, 6 Eylül 1984 tarihini taşıyor, oldukça yeni sayılır. Bekleme anlaşmalarının içeriğini anlatıyor. Tartışma konusu Latin Amerika olmakla birlikte, Latin Amerika ile ilgili bir belge bulamadığım ve ayrıca bunlar standart olduğu için, Türkiye ile ilgili bekleme an-

(*) «Stand by, 1 — to be near and ready to act if or when needed, 2 — to aid or support..» Webster's New Dictionary of the American Language, N.Y., 1960, s .1420.

laşmasının değerlendirilmesiyle ilgili bir Para Fonu belgesini kullanma zorunluluğu duyuyor.

Latin Amerika'daki okuyucuların yararlanabilmesi için aktarmaların hepsini aslından ve İngilizce yapmak durumundayım. Başlıyorum: «Following the successful implementation of the 1980-82 stabilization program, which combined restrictive demand management and increased price flexibility-including flexibility in interest rates and the exchange rate-there were major slippages in 1983 brought about in large part by a relaxation in financial policies. The rise in domestic demand was accommadated by excessive credit creation and sharp cuts in nominal interest rates. These expansionary policies contributed to the upsurge of domestic inflation and deterioration in the external situation»[20]. Türkiye'de Bakanlar Kurulu Başkanı Özal'ın 1983 yılında istikrar programından dönüldüğü, genişleyici bir politika izlendiği, faiz oranlarının düşürüldüğü görüşleri burada yer alıyor. Kaynak, Para Fonu mu, Bakanlar Kurulu Başkanı mı, tartışılabilir. Bir ve aynı kaynak olabilir.

Bakanlar Kurulu Başkanı'nın başkanlığında yeni bir Bakanlar Kurulu kurulması ve alınan önlemler, EÇ Caddesi'nde Para Fonu Yönetim Kurulu üyeleri tarafından övgüyle karşılanıyor: «In response to the increasing external and internal imbalance, from the end of 1983 onwards the newly elected Government introduced a number of corrective measures. It raised interest rates, depreciated the lira, and began a round of overdue adjustments in administered prices. Almost concurrently, the authorities launched a far-reaching liberalization of the trade and payments system.» Yeni Bakanlar Kurulu'nun faiz oranlarını yükseltmesi, Türk lirasının değerini düşürmesi, iktisadî devlet teşebbüslerinin ürettiği mal ve hizmetlere zam yapması, dış ticaret kontrollarını yeniden kaldırması, Para Fonu Yönetim Kurulu'nu sevindiriyor; yapılanlardan memnun olduklarını yazıyorlar. Hoşlarına gidiyor.

«The improvement in budgetary performance since

1980 has been welcomed in Board discussions, although some doubts had been expressed abuot the accuracy of 1983 data. However, it has been consistently noted that the improvement was based more on expenditure constraint than revenue improvement»[21]. Kurul tartışmalarında, bütçe performansındaki iyileşmelerin yine hoşa gittiği belirtiliyor; ancak Para Fonu Yönetim Kurulu üyeleri, yeni Bakanlar Kurulu'nun 1983 yılı için verdiği bilgilerin doğruluğundan kuşku duyuyor. Öyle kolay kolay kandırılamıyacaklarını belli ediyorlar. Sonra, bütçe performansındaki iyileşmelerin harcamaların kısalmasından ileri geldiği, vergi gelirlerinde ise bir kötüleşme olduğu kaydediliyor.

Normal zamanlarda Kurul, böyle gelişmeleri kaşlarını çatarak karşılar; ancak dönem, devletin ekonomik yaşam içindeki yerini küçültmek olduğu için, sonuçta fazla gürültü çıkarmıyor. Bu arada Para Fonu Yönetim Kurulu, gelişmelerden hoşnut olduğunu belirttiği bir dönemde, 1981 yılında yüzde 5,3, 1982 yılında yüzde 0,6 ve 1983 yılında yüzde 6,1 oranında, Türkiye'nin dış ticaret hadlerinin kötüleştiğini kaydedivériyor [22]. Türkiye, bu dönemde, dış dünya ile değişimini, üç yılda toplam yüzde 12 oranında daha kötü yapıyor. Daha pahalı alıyor ve daha ucuza satıyor.

Para Fonu'nun hoşnut olması ve bunu yazması için nedenleri var.

Bitiriyorum. Bu belge içinde Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı'nın 4 Eylül 1984 tarihinde Para Fonu Direktörü Mösyö de Larosière'e bir mektup yazdığı, bir tür «niyet mektubu», letter of intention, ve bunun da bu belgeye eklendiği belirtiliyor.

Bitirirken, Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı'nın mektubunun son bölümünü aktarıyorum.

«The Turkish authorities will remain in close contact with the Fund Staff on developments and progress in implemenlling these policies. Ih addition, Turkey will consult with the Fund on the adoption of any measures

that may be appropriate in accordance with the policies of the Fund in such consultations.

Yours Sincerely
Kaya Erdem
Minister of State and
Deputy Prime Minister»

«Türk otoriteleri, bu politikaların uygulanmasında gelişme ve ilerlemeler sırasında Fon uzmanlarıyla çok yakın temasını sürdürecektir. Buna ek olarak, Türkiye, bu tür konsültasyonlardaki Fon politikalarına bağlı kalınarak, uygun görülecek herhangi bir tedbirin kabulünde Fon'a danışacaktır.

Samimiyetle Sizin
Kaya Erdem
Devlet Bakanı ve
Başbakan Yardımcısı»

Burada, yirminci yüzyılın orta çağı bölümünü bitiriyorum.

YEDİNCİ BÖLÜMÜN NOTLARI

1 IBRD-World Bank, Turkey-Policies and Prospects, Wash. D.C., Mart 1980, s. XIII ve XIX
2 ibid., s. XXII-XXIII
3 ibid., s. 134
4 IBRD-World Bank, The Economic Development of Turkey, Vol. I, Wash. D.C. Nisan 1974, s. XV
5 ibid., s. XVI
6 Dr. Emre Gönensay, Enflasyon, Ücret, Fiyat Kontrol Siyaseti ve Türkiye, TÜSİAD Raporu, İstanbul, çoğaltma, tarihsiz, s. 1
7 ibid., s. 4
8 Oktar Türel, Latin Salınımı: Az İleri Çok Geri,
C. Erdost, der., IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye, Ankara, 1982, içinde, s. 114
9 Fernando Henrique Cardoso, On The Characterization of Authoritarianism in Latin America,
D. Collier, ed., The New Authoritarianism in Latin America, Princeton 1979, içinde, s. 33
10 Guillermo O'Donnell, Tension in Bureaucratic-Authoritarian State, ibid., içinde ,s. 292
11 ibid., s. 229
12 ibid., s. 299-300
13 Albert O. Hirschman, The Turn to Authoritarianism in Latin America and the Search For Its Economic Determinants,
ibid., içinde, s. 69
14 Alejandro Foxley, Stabilization Policies and Their Effect on Employment and Income Distribution: A Latin American Perspective,
W.R. Cline and S. Weintraub, eds., Economic Stabilization in Developing Countries, Wash. D.C., 1981, içinde, s. 196
15 R. Kaufman, Industrial Change and Authoritarian Rule in Latin America: A Concrete Review of the Bureaucratic-Authoritarian Model,
D. Collier, ed., New Athoritarianism, op. cit., s. 191

16 Alejandro Foxley, Stabilization Policies, op. cit., s. 190
17 Anne Krueger, Interactions Between Inflation and Trade Rejgime Objestives in Stabilization Programs, W.R. Cline and S. Weintraub, eds., Economic Stabilization op. cit., içinde, s. 88
18 Fikret Şenses, Short-Term Stabilization Policies in a Developing Economy: The Turkish Experience in 1980 in Long-Term Perspective. METU Studies in Development 1981, sayı 8, s. 409
19 ibid., s. 413
20 IMF, Turkey: Staff Report for the Article IV Consultation and Mid-Term Review of Stand-By Arrangement, Wash. D.C., September 6 1984, çoğaltma, s. 5
21 ibid., s. 9
22 ibid., s. 25

Yedinci Bölüm İçin Ek

TÜRKİYE'DE ÜCRETLER: 1963-1983

Nurcan Süzal
Araştırma Görevlisi
Gazi Üniversitesi
İktisat Bölümü

1960'lı yılların başından itibaren Türkiye'de sanayileşme çabalarının yoğun olarak tartışıldığı bri dönem yaşanmıştır. Birinci ve İkinci Kalkınma Planlarında, temel strateji hızlı sanayileşme olarak tespit edilmiştir. Üçüncü Plan döneminden itibaren, yerini ihracata yönelik sanayiler yaratma hedefine bırakan sanayileşme çabaları, 24 Ocak Kararları ile birlikte tamamen terkedilmiştir. 1963-1973 döneminde yaşanan sanayileşme sürecinin incelenmesinde, bölüşüm kategorilerinin en önemlisi olan ücretlerin gelişimi, dikkate değer bir yer kaplar. Genel olarak, sanayileşme sürecinde ücretlerin belirleyici olduğu iki farklı durumdan söz edilebilir. Ücretler, üretim maliyetinin bir unsuru olarak, sermayenin kontrol edebildiği bir değişkendir. Bu özelliğinden dolayı, ihracata açık sanayiler yaratma sürecinde mevcut sanayilerin üretim maliyetlerini düşürmede temel bir rol üstlenirler. Maliyet unsuru olmasının yanında, ücretler aynı zamanda önemli bir talep unsurudurlar. Bu durum, iç piyasaya dönük çalışan sektörler için satın alma gücünde belirli bir artışı, yani reel ücretlerde tırmanmayı zorunlu kılmaktadır.

Ücretlerin, talep ve maliyet unsuru olarak işlevlerinden birisi, zaman zaman diğerine ağır basabilir, ya da ön plana çıkabilir. İç piyasaya yönelik çalışan sektörlerin

hızlı gelişme kaydettiği dönemlerde, talebi canlı tutabilmek için ücretlerin artması gerekmektedir. İhracata açık sektörlerin gelişmesinde ise, dış fiyatlarla rekabet etme kaygısı, üretim maliyetlerinde bir azalmayı ön plana çıkarmaktadır.

Türkiye'de yaşanan sanayileşme sürecinin, yukarıda özetlenen gelişmeye benzer nitelikler taşıdığı söylenebilir. Bunun gösterilmesi için, Türkiye'deki ücretlerin değişim sürecine bakmak gerekmektedir. Ancak, ücretlerin sadece genel trendini izlemek, bu çalışma kapsamında yeterli olmayacaktır. Bu amaçla, bu konuda yapılan, ücretleri dış ticarete göre alt sektörlere ayıran ilk çalışmanın (*) yöntem ve kapsamına bağlı kalınarak ücretlerdeki gelişme 1983 yılına kadar gözlenmiştir. Ücretlerin, maliyet ya da talep unsuru olarak ön plana çıkmasında, imalât sanayinin belirli alt dallarının gelişimi önem kazanmaktadır. Bu yüzden, dış ticaret istatistiklerinden yararlanılarak, imalât sanayinin iç tüketime yönelik ve ihracata açık dalları belirlenmiştir.

Çalışmada, hem Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE), Yıllık İmalât Sanayii Anketlerinden, hem de Sosyal Sigortalar Kurumu'nun (SSK) İstatistik Yıllıklarından yararlanılmıştır. DİE verileri, imalât sanayii kapsamında olup, anket tekniklerinin sakıncalarını taşımaktadır. Ücretlerin genel seyrine ilişkin bilgi veren tek resmî kaynak, SSK'dır. SSK verileri, taban ve tavan prime esas ücretlerin arasında kalan ücretleri yansıtmaktadır. Taban ve tavan ücreti üstünde ve altında ne kadar işçinin çalıştığı bilinmemektedir. Bu durumun ortalama ücretlere katılmamış olması, SSK verilerine ilişkin en önemli sakıncadır. Türkiye'de toplu iş sözleşmesi kapsamında ücret alan, sayıları az fakat ücret geliri yüksek bir grup, ortalama ücretleri yukarı çeken bir etki yaratmaktadır. Genellikle, küçük ve orta büyüklükte işletmelerde çalışan, düşük ücretli işçiler ise, ortalamayı aşağıya çekme etkisi doğurmaktadırlar. Büyük işletmelere göre, küçük ve orta bü-

(*) *Y. Küçük, Planlama, Kalkınma ve Türkiye, 3. basım, 1978 (Ekim), İstanbul, s. 434-38.*

TABLO 1. Seçilmiş Dallarda Ortalama Ücretler (bin lira/yıl)

	İhracata Açık Dallar				
Yıllar	Gıda	Tütün	Dokuma	Mobilya	Sanayi Ortalaması
1963	4.3	3.2	4.9	5.2	5.7
1964	5.6	3.9	5.7	5.6	6.5
1965	6.2	3.5	6.4	6.5	6.8
1966	6.6	4.8	6.9	7.0	7.7
1967	7.6	5.3	7.8	7.3	8.8
1968	8.0	5.1	8.4	7.9	9.7
1970	10.1	6.9	10.8	8.2	13.0
1971	13.9	14.3	17.8	23.1	18.2
1972	13.3	9.2	17.1	11.2	18.5
1973	18.4	18.6	20.2	8.7	23.4
1974	25.7	25.9	25.4	12.7	29.7
1975	33.6	34.6	33.7	35.0	39.8
1976	38.9	46.2	37.7	33.4	48.3
1977	50.8	72.2	54.6	30.1	73.2
1978	99.3	120.6	79.9	53.2	110.9
1979	145.6	178.2	125.7	70.5	173.6
1980	248.8	308.8	240.4	108.8	308.8
1981	361.3	501.6	267.3	171.5	451.9
1982	472.3	590.5	442.8	221.2	575.2

.....DİE Yıllık İmalât Sanayii Anketleri.

TABLO 1. Seçilmiş Dallarda Ortalama Ücretler (bin lira/yıl)

İç Tüketime Yönelik Dallar

Oto Lâstiği	Kimya	Makina	Elektrik Makinaları	Taşıt Araçları
7.8	9.2	8.2	7.4	7.8
9.7	9.6	9.4	9.2	8.6
17.0	10.1	9.4	10.3	9.5
19.0	11.3	10.0	10.1	11.8
20.1	13.1	10.6	11.8	11.7
23.0	14.2	11.7	12.6	12.8
26.1	19.1	16.9	16.1	14.6
36.1	22.7	23.6	21.6	20.5
39.5	26.7	21.0	24.5	23.3
25.9	24.7	26.3	26.4	31.0
31.8	44.8	31.3	34.7	33.0
44.2	54.0	44.1	41.7	45.0
58.8	66.5	36.3	93.4	57.0
90.7	118.8	82.0	86.5	91.4
131.9	188.2	134.6	121.9	131.6
322.8	301.3	212.4	224.2	196.7
372.0	499.8	326.7	354.6	420.2
578.8	685.0	496.5	498.5	576.4
690.8	809.9	656.3	600.9	713.4

.....DİE Yıllık İmalât Sanayii Anketleri.

yüklükte işletmelerde çalışan işçilerin ücretleri düşük kabul edilip, sigorta tavan ücreti üzerinde çalışanlarla birlikte değerlendirildiğinde, SSK verilerinin sağlıklı olduğu söylenebilir.

Tablo 1'de, ihracata açık ve iç tüketime dönük dallarda, yıllık ortalama (brüt) ücretler gösterilmiştir. Burada umulan, Gıda, Dokuma gibi ihracata açık dallarda, maliyetleri düşürme motifinin önde olması nedeniyle, ortalama ücretlerin, sanayii ortalamasının altında yer almasıdır. İç tüketim dallarında ise, tekelci niteliğin ağır basmasından dolayı, sanayii ortalamasından daha yüksek ücretlerin ortaya çıkması beklenmektedir. Gerçekten de, tablodan çıkan sonuç budur. Bunun daha iyi gözlenebilmesi için, ikinci bir tablo hazırlanmıştır. Hem DİE'nin, hem de SSK'nın verilerinin birlikte kullanıldığı Tablo 2'de, sanayii ortalaması 100 alınarak, ortalama ücretler endekslenmiştir. 1977 yılına kadar, çok az istisna ile, ihracata açık dallardaki ücretler 100 olarak alınan sanayii ortalamasının altında, iç tüketime yönelik dallardaki ortalama ücretler ise, 100'ün üzerinde yer almaktadır.

Bütün bunlara eklenmesi gereken bilgiler şöyle sıralanabilir. İç tüketime yönelik üretimde bulunan sektörler, genellikle büyük ölçekli, yüksek kâr ve yüksek fiyatla çalışan, tekelci niteliği ağır basan sektörlerdir. Özellikle Kimya ve Lâstik sektörlerinde yabancı sermaye payının yüksek olduğu söylenebilir. Kuşkusuz, tüm karşılaştırmalar ihracata açık sektörler göz önüne alındığında, belirli bir görecelik taşımaktadır. Aynı şekilde, ihracata açık dallarda, tekelci niteliğin belirgin hale gelmediği, daha küçük ölçekli kuruluşları kapsadığı ve bu dallara yabancı sermayenin ilgisiz olduğunu belirtmek mümkün. Seçilmiş dallardaki sendikal örgütlenmenin niteliği ve gücünün farklılık göstermesi, bu dallardaki ortalama ücretlerin değişik düzey ve yoğunlukta gerçekleşmesinde, etkin bir rol oynamaktadır.

1977 sonrasında, özetlenen bu durumun değişmesi gerekmektedir. Yeni dönemle birlikte, sanayileşmekten vazgeçilerek, dış ticaret hedefleri ve bunları destekleyen

kur ayarlamaları ön plana geçmiştir. Tablo 1 ve 2, birlikte incelendiğinde, ihracata açık dallardaki ortalama ücretlerle, iç tüketim dallarındaki ortalama ücretler arasındaki farklılığın azaldığı gözlenebilir. İç tüketime yönelik dallardaki ortalama ücretlerin çok hızlı biçimde düşmesi, ücretler genel düzeyindeki azalışın bir sonucu olduğu kadar, bu dallardaki yüksek fiyat, yüksek kâr politikasının artık sürdürülemediğinin bir göstergesi olmalıdır.

Ücretler düzeyindeki düşüşü daha net olarak görebilmek için, reel ücretlerle ilgili tablo hazırlanmıştır. Reel ücretleri elde edebilmek için ücret mallarındaki fiyat değişiklikleri oranında, cari ortalama ücretler indirgenmiştir. Ticaret ve Sanayii Bakanlığı Konjonktür Dairesinin yayınladığı, İstanbul ve Ankara Geçinme endeksleri, sırasıyla 2/3 ve 1/3 oranında ağırlıklandırılarak, Geçinme endeksi türetilmiştir. Geçinme endeksleri, ücret mallarındaki fiyat değişikliklerini yansıttığı için tercih edilmiştir. Ancak, bir kez de ortalama ücretler, tüm Türkiye'yi kapsayan, Ticaret ve Sanayii Bakanlığının Toptan Eşya fiyatları endeksi ile indirgenmiştir. 1977 sonrası, ücretlerdeki düşüşü daha açık yansıttığı için, geçinme endeksinin kullanıldığı tablo tercih edilmiştir. Tablo 3'de açıkça görüldüğü gibi, sendikal hakların askıya alındığı 1970'i izleyen üç yıl dışında, 1963-1977 döneminde reel ücretler yükselmektedir. İç tüketime yönelik dallardaki ortalama reel ücretler, diğerlerine göre daha yüksek düzeydedir ve daha hızlı artmaktadır. Kimya, Lâstik ve Taşıt Araçları gibi dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları sektörlerinin hızlı bir gelişme kaydettiği bu dönem, ücretlilerin satın alma güçlerinde de belirli bir artışı birlikte getirmektedir.

Ancak 1977'lerde yaşanan bunalım, yüksek fiyatlarla iç piyasaya dönük çalışmayı çok zor hale getirmiştir. Bu durumda, tekelci sermayenin iki seçeneği ortaya çıkmaktadır. Birincisi verimliliği artırmak, yani birim ürün başına üretim maliyetini düşürmek. İkincisi ise, kontrol edebildiği değişkeni, ücretleri, düşürerek üretim maliyetlerini azaltmak. Birinci yol, ileri teknoloji kullanarak mümkün. Bu yüzden, yeni dönemle birlikte ikinci yol seçilmiş, üc-

TABLO 2. Seçilmiş Dallarda Ortalama Ücretler (Sanayi Ortalaması = 100)

Yıllar	Gıda		Dokuma	
	DİE	SSK	DİE	SSK
1963	90.9	84.6	86.3	86.4
1964	97.3	90.2	86.4	86.5
1965	90.5	87.3	85.2	84.0
1966	89.3	88.0	83.6	83.6
1967	87.0	85.8	83.5	77.1
1968	87.2	85.5	81.7	79.6
1969	—	83.3	—	84.8
1970	86.2	85.9	80.5	80.0
1971	76.4	86.2	97.8	88.5
1972	80.0	84.9	87.9	92.8
1973	78.9	84.3	86.3	121.3
1974	86.3	103.2	85.2	83.9
1975	84.4	96.6	84.7	76.9
1976	80.5	111.4	78.0	105.7
1977	69.4	109.0	73.7	101.4
1978	89.5	110.8	72.0	102.9
1979	83.8	108.5	72.4	83.3
1980	80.6	103.0	77.8	102.4
1981	79.9	102.7	59.2	104.9
1982	82.1	103.9	76.9	108.3
1983	—	103.9	—	108.3

.....DİE Yıllık İmalât Sanayii Anketleri ve SSK İstatistik Yıllıkları.

TABLO 2. Seçilmiş Dallarda Ortalama Ücretler (Sanayi Ortalaması = 100)

Lâstik		Kimya		Taşıt Araçları	
DİE	SSK	DİE	SSK	DİE	SSK
86.8	94.9	132.7	115.8	115.4	113.0
89.7	99.9	130.4	123.8	127.4	114.0
109.3	104.4	126.0	120.7	118.4	110.8
109.8	101.7	144.6	117.4	119.9	119.3
107.7	109.5	126.8	116.9	120.5	125.6
110.5	99.2	128.3	99.5	121.3	120.4
—	95.3	—	95.3	—	118.9
113.4	102.6	134.2	133.0	105.9	121.6
198.3	105.0	124.7	105.0	112.6	155.4
106.8	110.7	130.5	135.4	131.9	148.2
110.8	104.5	126.0	116.9	132.8	129.8
106.8	117.0	139.2	122.9	11.6	134.7
11.0	151.6	135.7	121.4	113.0	147.0
121.7	116.9	137.6	114.9	118.0	128.9
123.9	117.0	161.2	125.2	124.0	122.4
118.9	106.5	169.7	122.3	110.7	126.7
185.9	100.2	173.6	117.2	113.3	121.1
120.5	105.7	161.8	114.2	136.0	127.2
128.0	102.8	151.5	113.0	127.5	114,3
120.0	101.9	140.7	111.9	124.0	111.9
—	98.5	—	113.1	—	114.5

.....DİE Yıllık İmalât Sanayii Anketleri ve SSK İstatistik Yıllıkları.

TABLO 3. Ortalama Reel Ücretler (1963 = 100)

Yıllar	Gıda		Dokuma		Lâstik	
	DİE	SSK	DİE	SSK	DİE	SSK
1963	100	100	100	100	100	100
1964	129.5	113.3	115.7	133.3	128.3	111.8
1965	136.3	120.0	123.7	133.3	206.1	123.5
1966	134.8	120.0	123.1	133.3	214.2	123.5
1967	139.5	120.0	125.7	133.3	203.5	123.5
1968	139.3	120.0	128.4	133.3	220.6	123.5
1969	—	126.6	—	126.6	—	129.4
1970	153.2	133.3	143.0	120.0	218.5	123.5
1971	176.0	120.0	197.9	126.6	252.2	129.4
1972	145.8	113.3	164.6	126.6	238.9	129.4
1973	176.5	126.6	169.3	180.0	136.7	135.2
1974	203.2	160.0	176.1	126.6	138.5	158.8
1975	220.5	160.0	194.4	120.0	160.0	211.8
1976	226.9	193.3	194.9	200.0	188.9	200.0
1977	296.0	206.7	279.1	193.3	291.1	194.1
1978	279.5	186.7	197.5	173.3	204.7	158.8
1979	251.2	160.0	190.4	120.0	178.5	100.0
1980	218.6	106.6	185.5	106.6	180.3	100.0
1981	232.5	100.0	151.0	100.0	205.5	88.2
1982	231.3	100.0	190.4	106.6	186.5	88.2
1983	—	100.0	—	106.6	—	82.2
1984	—	—	—	—	—	—

.....DİE Yıllık İmalât Sanayii Anketleri ve SSK İstatistik Yıllıkları.

TABLO 3. Ortalama Reel Ücretler (1963 = 100)

Kimya		Taşıt Araçları		Sanayii Ortalaması	
DİE	SSK	DİE	SSK	DİE	SSK
100	100	100	100	100.0	100.0
103.9	114.2	109.7	104.8	112.6	107.8
103.8	119.0	115.2	115.0	112.8	114.5
108.0	114.2	132.9	120.0	118.9	124.0
112.5	109.5	118.5	125.0	121.9	111.7
115.4	100.0	122.8	125.0	127.4	118.4
—	114.8	—	135.8	—	127.4
135.5	103.3	122.1	125.0	148.7	128.5
134.5	124.8	143.2	165.8	174.0	119.5
136.9	133.3	140.8	155.0	153.0	115.6
110.6	123.8	162.8	145.0	169.1	125.1
165.9	133.3	144.4	155.0	177.5	129.6
165.8	138.0	163.0	175.0	197.0	134.6
181.2	157.1	182.9	185.0	212.1	161.4
321.3	166.7	293.3	175.0	247.7	158.1
247.6	147.6	204.3	160.0	235.6	140.7
243.1	123.8	187.1	130.0	225.9	121.7
205.4	85.7	203.7	100.0	204.7	89.9
206.1	80.9	204.6	85.0	219.5	89.9
185.5	76.2	192.8	80.0	212.6	81.6
—	80.9	—	85.0	—	86.0
—	—	—	—	—	76.5

.....DİE Yıllık İmalât Sanayii Anketleri ve SSK İstatistik Yıllıkları.

TABLO 4. Ortalama Reel Ücretler (1977 = 100)

	Gıda		Dokuma		Lâstik	
Yıllar	DİE	SSK	DİE	SSK	DİE	SSK
1977	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1978	94.4	90.3	70.8	89.6	70.3	81.8
1979	84.8	77.4	68.2	62.0	61.3	51.5
1980	73.6	51.6	66.4	55.1	61.9	51.5
1981	78.5	48.4	54.1	51.7	70.6	45.4
1982	78.4	48.4	68.0	55.1	64.0	45.4
1983	—	48.4	—	55.1	—	45.4

.....DİE Yıllık İmalât Sanayii Anketleri ve SSK İstatistik Yıllıkları.

TABLO 4. Ortalama Reel Ücretler (1977 = 100)

Kimya		Taşıt Araçları		Sanayi Ortalaması	
DİE	SSK	DİE	SSK	DİE	SSK
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
77.0	88.5	69.6	91.4	95.1	88.9
75.6	74.3	68.3	74.3	91.1	76.9
63.9	51.4	69.4	57.1	82.6	56.8
64.1	48.5	69.7	48.6	88.6	56.8
57.7	45.7	65.7	45.7	85.8	51.6
—	48.5	—	48.6	—	54.4

.....DİE Yıllık İmalât Sanayii Anketleri ve SSK İstatistik Yıllıkları.

TABLO 5. Ortalama İşgücü Verimliliği (1963 = 100)

Yıllar	Gıda	Dokuma	Lâstik	Kimya
1963	100.0	100.0	100.0	100.0
1964	115.6	102.4	110.3	92.0
1965	115.6	102.4	265.5	107.8
1966	126.0	97.6	289.6	102.6
1967	137.5	107.3	306.8	113.2
1968	140.7	112.1	272.4	119.7
1970	98.8	119.5	248.3	114.3
1971	137.5	139.0	289.6	130.3
1972	130.4	148.7	279.1	130.3
1973	129.7	141.5	237.9	130.3
1974	162.4	153.6	268.9	191.3
1975	174.6	187.0	317.2	276.9
1976	164.3	178.0	345.0	227.2
1977	163.8	175.6	346.8	268.8
1978	126.8	160.9	389.3	222.6
1979	103.3	141.5	389.3	226.6
1980	97.6	112.2	398.9	234.3
1981	136.9	146.3	474.4	270.3
1982	133.7	151.2	479.6	284.8

.....DİE Yıllık İmalât Sanayii Anketleri.

TABLO 5. Ortalama İşgücü Verimliliği (1963 = 100)

Taşıt Araçları	Sanayi Ortalaması	Ortalama Ücret End./Verimlilik End.
100.0	100.0	100.00
84.8	104.9	101.2
87.8	111.5	102.8
133.3	121.3	102.2
148.4	127.8	87.3
157.6	127.8	92.6
193.9	96.7	132.8
163.6	144.3	82.8
221.2	195.0	59.3
236.3	127.7	54.9
215.3	155.7	50.7
296.9	178.6	75.4
334.8	181.5	88.9
348.7	191.5	82.5
251.5	159.7	88.1
245.4	137.7	88.4
221.2	135.2	66.4
254.5	163.9	54.8
293.9	180.5	45.2

.....DİE Yıllık İmalât Sanayii Anketleri.

retler düşürülmüştür. Tablo 4. ortalama reel ücretlerdeki düşüşü daha açık gösterebilmek amacıyla hazırlanmıştır. 1977 = 100 alınarak ücretler endekslendiğinde, özellikle Kimya, Lâstik gibi dallarda reel ücretlerdeki çok hızlı düşüşler gözlenebilmektedir.

Kuşkusuz, sanayileşme kaygılarını dışlayan ve yeni dönemde geliştirilen diğer politikalar da, ücretlerdeki gelişmeyi hızlandırmaktadır. Örneğin, günlük kur ayarlamaları, mevcut sanayileri ihracata yöneltmekte destek sağlarken, yurt içi fiyatlarda yarattığı değişikliklerle, satın alma gücünü kontrol altında tutmaktadır.

Ücretlerle ilgili tablonun tamamlanabilmesi için, işgücü verimliliğindeki gelişmelere de bakmak gerekmektedir. Bu amaçla, DİE'nin verilerinden yararlanarak, kişi başına çıktı değerleri hesaplanmış, bunlar daha sonra Toptan Eşya Fiyatları Sanayii ve Yarı Mamul toplam endeksi ile indirgenmiştir. Tablo 5'de ortaya çıkan sonuç daha önce söylenenleri doğrulamaktadır. İç tüketime yönelik sektörlerde verimlilik diğerlerine göre daha yüksektir. Daha büyük ölçeğe ve daha yüksek kâr marjına sahip olmaları, verimlilikte daha yüksek artışlar sağlamalarına yol açmaktadır. Ancak, verimlilik artışından doğan fazlanın ücret yükselmesi yoluyla elden çıkmaması için belirli bir dengenin sürdürülmesi gerekmektedir. Tablo 5'de ek bir sütun hazırlanmıştır. SSK'nın ortalama reel ücret endeksi, ortalama işgücü verimliliği endeksine bölünerek yeni bir endeks bulunmuştur. Bir kaç yıl dışında, tüm değerler 100'ün altındadır. Verimlilik artışından ücretlerin aldığı pay, sermayenin payından daha düşüktür, ve bu oran 1977 sonrasında daha çok azalmıştır. Verimliliğin ücretlerden daha hızlı artıyor olması, verimlilik artışı ve ücret yükselmesindeki dengenin sermaye lehine korunduğunu göstermektedir. Ortalama verimlilik değerlerinde, 1977 sonrasında görülen düşüşler, o dönemde yaşanan üretim darboğazı nedeniyledir. İhracata açık dallarda, daha düşük düzeyde verimlilik artışının gerçekleşmesi, bu sektörlerin daha küçük ölçekte çalışmaları sonucudur.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

AYDINLIĞA DOĞRU

Her gecenin bir sabahı var.
Aydınlık, karanlık kadar kesindir.
Şafak ise hiç bir zaman doğrusal değil; aynı hızda aydınlatmıyor. Aydınlık, her zaman, kendi hızını artırıyor.

⁂

— Uyumak şimdi,
uyanmak yüz yıl sonra, sevgilim...
— Hayır, kendi asrım beni korkutmuyor
ben kaçak değilim.
Asrım sefil,
Asrım yüz kızartıcı,
asrım cesur,
büyük
ve kahraman
Dünyaya erken gelmişim diye kahretmedim hiçbir zaman,
Ben yirminci asırlıyım
ve bununla övünüyorum.

⁂

Kapitalist dünya, tüm vulgar övünmelere karşın (*)

(*) Ekonomik bunalımla birlikte tutuculuğuna bir de güvenilir olmamayı ekleyen Economist Dergisi, vulgar övünmeye sınır tanımıyor.
«Dünya şimdi, bir bilgi patlamasıyla açılan, tarihinin kay-

yirminci yüzyılın başındaki teknolojik düzeye önemli katkılarda bulunabilmiş olmaktan çok uzak. En ileri kapitalist dünyada yaşama damgasını vuran otomobil sanayiinin temelleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce atıldı. Birinci Savaş'ta uçak ve radyo kullanıldı. Hem iki savaş arası ve hem de İkinci Savaş sonrasında, teknolojik yapıyı bütünüyle değiştirecek açılımlar olmadı.

Çekirdek fiziğine eklemeler ve atomun parçalamasından elde edilenler, yirminci yüzyılın sonunun yaklaşmış olmasına rağmen, barışçıl kullanıma konulamıyor. Nükleer enerji, henüz, petrol şokunu hafifletecek bir etkiye sahip olmaktan uzak kalıyor. Ayrıca önemli teknolojik sorunları içermeyen elektronik hesap makinaları, fabrikalarda kontrol sistemlerini geliştirmenin ötesinde, bir ekonomik kullanıma yol açamıyor. Her eve bir elektronik oyuncak ya da bir küçük hesap makinası vermek, bu sanayiinin, ileriye ve geriye doğru bağlantıları, görüntüsüne göre zayıf olduğu için, fazla önem kazanmıyor.

Bu günkü otomobiller daha konforludur ama yirminci yüzyılın başında otomobilin kullanıma açılmasının yarattığı etkiye göre, bu konfor artışı, yalnızca rutin sayılabiliyor. Dünya kapitalizmi, yirminci yüzyılın son on beş yılında, yirminci yüzyılın ilk on beş yılındaki tüketim malları sepetinde önemli değişiklik yapamamış durumdadır.

Dünya kapitalist sisteminin, yirminci yüzyılın sonla-

---

dettiği en büyük, piyasadan kaynaklanan ekonomik kalkınma dalgasını başlatmış oluyor. Bir tahmine göre, İkinci Savaş'tan beri insanlık, o zamana kadar ürettiğinin dokuz katı daha çok bilimsel bilgi yaratmıştır. Dünyadaki bilgi miktarı, şimdi, her sekiz yılda bir katlanıyor.»

Economist, Kasım 24, 1984, s. 13.

Türkiye'de taşrada çıkan bir dergide de şöyle apık-sapık yazılar yer alabilir: «Bilgi Kuramı» ile ilgili bir tek inceleme okumuş olan bir kimse bile, bugün, bilginin miktarının kesinlikle ölçülmediğini, bunun için, tüm uğraşmalara karşın bir ölçüt bulunamadığını bilirler.

«Bilimsel bilgi», yapısı gereği, miktar ölçüsüne vurulamıyor. Bilimsel bilgide, «kalite» çok önemli olduğu için, kantite'ye vurmak büyük güçlükler yaratıyor.

rına doğru, yirminci yüzyılın başındaki tüketim mali sepetinde önemli bir değişiklik sağlayamamış olması, en önemli sorunudur. Bu sorunu yenmediği sürece, Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinin, arada bir canlam görünümün dışında, bu uzun bunalımdan çıkma ihtimali bulunmuyor. Amerikan ekonomisi bu sorunu çözme dinamizmini kaybetmiştir; etkisi altındaki ekonomiler üzerinde boyunduruğunu zorlaması, bu dinamizm kaybından doğuyor.

Türkiye, 1970 yıllarında stabilizasyon yoluna, 1978 yılı başlarında başladı (*). Stabilizasyon politikaları, Türkiye'nin hiçbir sorununa çözüm getiremedi.

İstikrar programları, en çok ödemeler dengesi alanında başarı iddiasını taşıyor; ödemeler dengesindeki sorunları hafifletmiş olmakla övünüyor. Hiç bir ilgisi yok. Ödemeler dengesi sorunları olduğu gibi ve hatta ağırlaşarak duruyor; eğer günlük transferler yapılabiliyorsa, bu yalnızca geçicidir.

Önce ithalâta bakmak gerek; çok basit bir tablo sunuyorum.

İthalâtın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

	Tüketim Malları	Ham Madde	Yatırım Malları	Toplam
1970-1974	4,46	53,30	42,24	100.00
1975-1979	3,02	58,34	38,64	100.00
1980-1984	2,55	73,34	24,11	100.00

Tablodaki 1984 yılı rakamları, dört sütun için de, ilk

(*) «1978 yılının başında Hükümet, IMF ile Nisan ayında yapılan Bekleme Düzenlemesi'nin, Stand-By Arrangement, temelini oluşturan bir stabilizasyon programı ilân etti. Program, kamu kesimi açığını azaltarak enflasyon hızını düşürmeyi ve ödemeler dengesini iyileştirmeyi amaçlıyordu.»
IBRD-World Bank, The Economic Development of Turkey, Vol. I, Wash. D.C., Mart 1980, s. 19.

yedi ayı kapsıyor. Bu, tablonun açıklayıcılık yeteneğini etkilemiyor.

Tabloya ekleyecek bilgiler de var: Son dört yılda, yatırım malları ithalâtı dolar cinsinden oldukça sabit bir seyir çiziyor. Yatırım malları için yapılan ödemeler sabit olmakta birlikte, Türkiye'nin ithal fiyatlarında artış ölçüsünde, miktar olarak yapılan yatırım malları ithalâtı düşüyor.

Buna karşın ve buna ek olarak tablo şu açıklığı getiriyor: Ödemeler dengesinde görüntüdeki rahatlama, ithalât içinde yatırım malları payının ürkütücü ölçüde düşmesinden de kaynaklanıyor. İstikrar programıyla birlikte ithalât içinde yatırımlara ayrılan pay, nerede ise, yarıya iniyor.

Bu, yatırımların azalmasından ileri geliyor.

Bu, yeni iş alanları açılmasından vazgeçilmesinden kaynaklanıyor.

Bu, yurttaşların iş ve üretim isteklerine duyarlı bir hükümet işbaşına geldiği anda değişecek bir görüntüdür.

İhracat cephesine geliyorum.

Başka bir tablo sunuyorum.

Tablo 1982 yılında kalıyor; çünkü imalât sanayii üretim bilgileri, bu hesapların yapıldığı tarihe kadar, ancak 1982 yılını kapsıyor. Daha sonra tam iki yılda bu oranın çok daha artmış olmasını beklemek gerekiyor.

Türkiye istikrar programlarına başladığı 1978 yılı sonunda, doların Türk Lirası karşılığı 25 lira oluyor; bu tarihte 500 lira ile 20 dolar alınırken şimdi yalnızca bir dolar alınabiliyor. Şöyle de söylenebilir; 1978 yılı sonunda 25 lira ile bir dolar alınırken şimdi 25 lira ile yalnızca 5 sent alınabiliyor.

Bundan önceki bölüme ek olarak sunulan istatistiklerde, 1963 yılı 100 olmak üzere yapılan hesaplamalara göre, gerçek ücretler 1978 yılında 140,7 puan iken 1984 sonunda 76,5 puana düşüyor. Reel ücretler, istikrar programlarının başladığı dönemde, yüzde 45 oranında gerili-

Sanayi Ürünleri İhracatının İmalât Sanayii Üretimine Oranı

Yıllar	Oran	Endeks
1970	0,01	100.0
1971	0,02	200,0
1972	0,03	300,0
1973	0,04	400,0
1974	0,04	400,0
1975	0,03	300,0
1976	0,03	300,0
1977	0,03	300,0
1978	0,03	300,0
1979	0,03	300.0
1980	0,04	400,0
1981	0,07	700,0
1982	0,11	1100,0

yor. İşgücü, bu dönemde, bu oranda ve mutlak olarak ucuzluyor.

Buna vergi iadeleri ve diğer kolaylıkları eklemek gerek: Birim ihraç fiyatında yüzde 20 oranında vergi iadesi hesaplanıyor. İhracatçılara, devlet, birim ihraç fiyatının en az yüzde yirmisini ödüyor.

Türk parası, yüzde 95 oranında, işçi ücretleri yüzde 45 düzeyinde ucuzlatılıyor; bu ucuzluk yetmiyor, ihraç fiyatının beşte birini de devlet veriyor. Bütün bunların karşılığında, imalât üretiminin artışıyla açıklanamayacak ölçüde, imalât sanayiinin ihracata giden oranında artış görülüyor.

1978 yılında yaptığım ve bu çalışmamın üçüncü bölümüne birinci ek olarak koyduğum incelemede haber verdiğim, Türkiye'yi bekleyen «fakirleşme rejimi» işte budur. Geçicidir.

İş ve İşçi Bulma Kurumu istatistiklerine göre, Şubat 1981 tarihinde Türkiye'de açık işsiz sayısı 248 bin 957 oluyor. Aynı kaynağa göre 1983 Şubat ayında açık işsiz sayısı, 502 bin 235 olarak kaydediliyor. İstikrar programlarıyla birlikte Türkiye'de açık işsiz sayısı hızla artıyor.

1983 yılı başından itibaren ulaştığı yarım milyonluk düzeyi hızla geride bırakarak tırmanıyor.

Türkiye, 1960 yıllarında sanayide önemli adımlar attı; dayanıklı tüketim mallarında ithalâtın sonuna yaklaşıldı. Bu çalışmada, 1960 ve 1970 yıllarında dayanıklı tüketim mallarının işçi evlerine de girdiğini gösterebildim. Ancak Sosyal Sigortalar Kurumu istatistiklerine göre, bu çalışmada sunulan istatistikler gösteriyor, 1983 yılında gerçek ücretler 1963 yılındaki düzeyinin oldukça altına indi.

İstikrar programı ile birlikte reel ücretler gösterişli bir düşüşe uğradı.

Yalnız işçi ücretleri değil; Türkiye'de uzun yıllar savunmada olan düşünceler de düştü. Düşüncelerin savunması sona erdi; çıkışı ve ileriye doğru atılımı başladı.

Devlet işletmeciliği, Kemal Paşa zamanından beri, Türkiye sisteminin üç temel dayanağından birisini meydana getirdi. Bilimsellikten değil pratikten, kimyadan değil simyadan güç aldılar. Üç temel, bir simyacı çekiciliğiyle, uzunca süre kendilerini sürdürdüler.

Menderes rejimi, devlet işletmeciliğini yıkmak programı ile geldi; izleyicileri aynı ideolojiyle çıktılar. Yıprattılar, kemirdiler, özel kesim için kullandılar; ama yıkma ideolojileri lâf-ola düzeyini aşamadı. Çünkü devlet işletmeciliğinin bir haklılığı ve Türkiye'de alternatif çözümü bulunamayan bir işlevi var. Devlet işletmeciliği, istihdamı, istemekten korkmayan halk bölüklerinin taleplerine göre yaratabiliyor. Bu, ekonomik olmadığı ileri sürülebilen yer seçimleriyle kârlılığı etkiliyor; ancak gerek istihdam tercihleri ve gerekse üretim programı ile, kârlılığı birinci plana almaksızın, ekonominin istediği istihdam dağılımıyla eksik kalan mal çeşitlerini sağlıyor.

Devlet işletmeciliği, Reagan'in «Deregulation» modasına uygun olarak ve Türkiye'nin tarihinin en kopyacı döneminde, en çirkin bir biçimde kötüleniyor. Üstelik bu, Türkiye'yi ayakta tutan sağlam düşüncenin artık gündeminden devlet işletmeciliğini savunmayı çıkardığı bir zamanda yapılıyor.

Tam bir paradoksal gelişme ile, Türkiye'de devlet işletmeciliği, en güçsüz ve en savunmasız göründüğü bir zamanda en güçlü ve en atılımcı bir konum kazanıyor. Bir çok nedeni var; en basit ikisi söylenebilir. Birisi şu: Eğer, devlet işletmelerinin fiyatları, diğer özel işletmeler türünden, halkı düşünmeden istendiği zaman artırılırsa devlet işletmeleri de kâr edebiliyor. Bu görünüyor.

İkincisi ise çok daha önemli: Artık savunmada olan özel işletmelerin kârlı ve verimli olduğu düşüncesidir. Çünkü Türkiye'nin istikrar programları döneminde, günlük ekonomik politika, batak özel işletmeleri kurtarmak ve bu işletmelerin bıraktıkları borçları ödemekle uğraştı, durdu. Türkiye'nin en büyük sermaye grupları, kötü yer seçimi, yanlış ekonomik hesap yüzünden, zararla işlettikleri büyük işletmelerinin zararından kurtulma yolu olarak bu işletmelerin millîleştirilmesini buldular.

Aydınlık, düşüncededir.

Artık Türkiye'de devlet işletmeciliği değil, özel işletmeler savunmadadır.

Türkiye düzeninin temel direklerinden birisi, laisizm oluyor: Çok kısa bir zaman önce, insanların üzerinde taşıdıkları gerekçesiyle cezalandırıldıkları giysiler için Türk modacıları defile yarışına giriyorlar. Türkiye'de, uzun yıllar laik düşünce, fare kemirmelerine karşı bir yalnız savunma içinde idi. Bugün laik düşüncenin savunucusu kalmadı.

Türkiye'de bugün laik düşünce pek savunmasız görünüyor, aslında en güçlü ve hücuma hazır bir konuma yaklaşıyor. Çünkü Türkiye'de laik düşüncenin en çok kemirmeye uğradığı kesimlerde, islâmik baskı, bir yandan bir Arap şovenizmiyle (*) diğer yandan da büyük bir fakirleşme olgusuyla birlikte geliyor.

(*) Bu çalışmayı bitirdiğim 8 Mart 1985 tarihinde, Türkiye Bakanlar Kurulu Başkanı'nın bir Suudi Arabistan gezisi resmen açıklandı. Bakanlar Kurulu Başkanı, yanına çok sayıda Bakanlar Kurulu üyesi alarak Suudi Arabistan'a gidiyor: Resmen açıklandığına göre, Suudi Arabistan Başbakan Yardımcısı'nın resmî konuğu oluyor.

Laisizm, Türkiye'de maddî bir temele yaklaşıyor; Türkiye'de işçiler ve memurlar, gidemedikleri tatil yerlerinin Araplarla doldurulduğunu, 1984 yaz başında olduğu gibi, pek yüksek fiyatlarla bile bulamadıkları meyva ve sebzenin Arabistan'a taşındığını görmeye başlıyorlar.

Türk işçi ve memurlarının mazoşist olduğunu sanmıyorum.

Düşünmeden korkmamaya başladıkları zaman, ihracat fetişizminin hem ücret düşüşü ve hem de islâmik baskı olduğunu görmekte gecikmeyecekler. İkisine birden karşı tutumu geliştirecekler. İşaretleri görülüyor.

Cumhuriyet Türkiyesi'nin kendisini yerleştiren kapitalist sistemi, devlet işletmeciliği ve laisizm türünden ilkelerle, solundan ve sağından alternatif olmaya çabalayan sistemlere karşı da bir korumacılık kazanmasını bildi. İslâmik Arap dünyası ile sosyalist Sovyet sistemi sınırında Türkiye, devlet işletmeciliği ile laisizm ilkeleriyle her iki sınırın çekiciliğini karşılamaya çalıştı.

Türkiye, İkinci Savaş sonrası ile 1960 yıllarının ilk yarısına kadar süren koyu soğuk savaş dönemi dışında, sosyalist sistemin bir isteksiz dostu oldu. Sosyalist sistem ile Türkiye, iyi komşuluk ilişkilerinin pek parlak olmayan ancak yine de tatmin verici bir örneğini sergilediler. Bu, her iki tarafın çıkarına oldu.

Sosyalist sistem, sınır topraklarda aşırı kışkırtıcı girişimlerden kurtulurken Türkiye, ekonomik işbirliğinin getirdiği ekonomik yararların yanında, başka avantajlar da sağladı. Sosyalist sistem, iyi komşuluk ilişkilerine tatmin edici bir özen gösterildiği sürece, Türkiye'deki sistemi sosyalizm yönünde değiştirmek isteyen çabalardan uzak kalmaya özenli davrandı. 12 Mart 1971 tarihinde başlayan baskıcı dönemde bile, Sovyetler Birliği Başbakanı Kosigin Türkiye'yi ziyaretten geri kalmadı; sosyalistlerin

---

Bu satırları yazarken, yurdunu seven herkes gibi büyük acı duyduğumu ifade etmek durumundayım: Türkiye'de Bakanlar Kurulu Başkanlığına kadar yükselmiş bir kimse, kendisini, Suudi Başbakan Yardımcısı ile eşit protokolda görebiliyor.

önemli bir bölümünün hapishanelere konduğu bir zamanda Türkiye'de siyasal düzen için hoş sözler etmekten geri kalmadı.

Ikinci Dünya Savaşı ile birlikte bir dünya sistemine dönüşen sosyalizm, bu dönemden sonra, sistemini, sürprizli kazanımlarla sürdürdü. Latin Amerika'da Küba, Asya'da Vietnam, Afrika'da Angola ve en sonunda koyu bir islâmik ülke olan Afganistan'da sosyalizme yönelmiş bir rejimle, uzaktan bakıldığında beklenilmedik bir harita çizildi. Sosyalist sisteme yeni kazanımlarda, Nato ülkeleri, ilgi alanının dışında kaldı.

Eşitsiz gelişme yasasının zembereği içinde, Anadolu'nun 1920, Ankara'nın 27 Mayıs 1960 tarihlerini ve Türkiye'nin henüz yaşamadığı bir dönemi bir arada ve 1979 yılında yaşamaya başlayan İran ile Afganistan'ın durumu, 1921 yılında ardarda anlaşmalarla çizilen bir nötralite çizgisini tartışma gündemine getirdi. Bu global tartışma içinde, Türkiye ile sosyalist sistem arasındaki ilişkiler, soğuk savaşı hatırlatan bir aşamaya girdi.

Yakın zamanda Türkiye'yi ziyaret eden Sovyetler Birliği Başbakanı ile Türkiye, bir ortak bildiride anlaşamadılar. Bir başka ülke başbakanının resmî ziyaretinden sonra bir ortak bildirinin yayınlanamaması, görüş ayrılıklarını ortadan kaldırmak için yapılan bir gezinin yalnızca görüş ayrılıklarını keskinleştirmiş olmasını anlatıyor. Bunun üzülecek bir gelişme olduğunu kaydetmek zorundayım.

Bulgaristan, sosyalist sistemin içinde olmasa bile, dışından bakanlar için bir ayrılık taşıyor: Sovyetler Birliği ile iyi ilişkilere girmek isteyip de bunu uygun bulmayanlar ya da Sovyetler Birliği'ne karşı bir kampanya açmada yarar görüp de bunu zamanlı saymayanlar Bulgaristan'ı önlerine koyuyorlar. Bir yalan makinası olduğu artık belli olan Papa suikastından mahkûm Mehmet Ali Ağca'ya dayanılarak sürdürülen kampanya etkisini yitirmeye başlayınca, önce Türkiye'nin dışında, Bulgaristan'daki Türk kökenli Bulgar yurttaşlarına yönelik hareketler üzerine bir sert kampanya başladı.

Burada bu kampanya üzerinde durmak için bir nedenim yok; yalnız, kampanyanın ölçüsü konusunda bir işaretle yetinmek istiyorum. Türkiye'nin ciddi gazetesi Cumhuriyet'te, arkadaşım Hacan Cemal'in «Komşu ile Komşuluk» baş yazısı ile bu baş yazıyı destekleyen bir haber de yayınlandı. Haber, Londra'da çıkan bir derginin yayınını aktarıyor. «Dergi, Türklere yönelik baskı politikasını, Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov'un kızı Ludmilla Jivkov'un yönettiğini öne sürdü. Bulgar Radyo-TV Kurumu'nun başkanı ve adı uluslararası silâh ticaretine de karışan Ivan Slavkov'un eşi olan Ludmilla'nın Kültür ve Sanat Komitesi Başkanı olarak, babasının 'Kültür Devrimi' doğrultusunda 'Bulgarlaştırma Kampanyası'nı yönlendirdiği iddia edildi» (*) Pek çok yazık! Bu yazıyı yazanın da, Cumhuriyet gazetesine çevirip koyanın da, ne yazık!, o günkü yazı işleri sorumlusunun da, ne Bulgaristan ve ne de bu kampanya hakkında hiç bir bilgisi olmadığı anlaşılıyor.

Slav halklarında ve dilinde kadınların soyadı, Jivkov olmuyor; Jivkova oluyor. Bu o kadar önemli değil; belki biraz daha önemli olanı var. Ludmilla Jivkova, 1981 yılı yaz ayında öldü.

Kampanyanın içeriğine girmeden yalnızca ölçüsü konusunda bir bilgi vermek istedim.

Türkiye ile sosyalist sistem arasındaki dostluğun iki yanın da yararına olduğundan kuşku duymak için bir neden yok; üstelik bu dostluk, kendini kabul ettiren bir tarihe de sahip oldu.

Türkiye ile sosyalist ülkeler arasında verimli bir dostluğun yaşanmış olması, bu dostluğun tehlikeye girdiği bir zamanda, önemli zahmetlere değdiğini gösteriyor. Bu nedenle iyi ilişkilerdeki güncel bozulmanın geçici olduğunu düşünmek gerekiyor.

Tamamlıyorum.

İstikrar programları, yaşanmış zahmetler bir yana, hiç bir kalıcı güce sahip görünmüyor.

(*) *Cumhuriyet, 3 Mart 1985, s. 7.*

Bu, büyük bir aydınlık oluyor; güçlü.

Bakanlıkların kuruluşunda bir «devrim» edebiyatı yapılıyor; karşı-devrimdir, düzeltilmesi hiç zor değil. İmar-İskân Bakanlığı, Bayındırlık Bakanlığı'ndan çıkmıştı; birleştirildi. Spor Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı'ndan ayrılmıştı; aynı isim altına sokuldu. Köy İşleri Bakanlığı. önemli ölçüde, Tarım Bakanlığı'ndan ayrılmıştı; eski yerine gitti.

Bakanlık kuruluşunda «devrim» edebiyatı yapanlar ve bunu tekrarlayanlar, devrim nedir, hiç bilmiyorlar.

Dış ticaretteki düzenlemelere gelince, bunları yapmak için, olduğu kadar, bunları tersine çevirmek için, örnek olsun, dış ticareti devletleştirmek için de, Türkiye'de bir bakanlar kurulu kararnamesi yetiyor. Yapılır.

1978 yılından beri sürdürülen istikrar programları, toplumun sorunlarını artırmak bir yana, hiç bir soruna çözüm getiremedi.

Türkiye'de istikrar programlarının toplumun hiç bir sorununa çözüm getirememiş olması, Türk toplumu için çok büyük bir şanstır; insanın doğasına aykırı, insanlığın kazanımlarına ters bir programın, hiç bir çözüm sağlayamamış olmasından yalnızca sevinmek gerekiyor.

İnsan doğasına ve insanlığın kazanımlarına aykırı istikrar programlarıyla, Türkiye'nin tüm sorunları olmasa bile, bir kaç önemli sorunu çözülebilmiş olsa idi, pek çok üzülmek gerekecekti. Çünkü, bundan, Türk toplumunun, insan doğasına aykırı ve insanlığın kazanımlarına ters programlardan çare bulduğu sonucu çıkabilecekti. Çıkmıyor.

İstikrar programlarının bir çare olmaması, büyük bir sevinç ve büyük bir aydınlık oluyor.

Hep soruluyor: Quo Vadis? Nereye gidiyorsun?

«Bizim» sorumuz başka: Nereye Gidiyoruz? Quo Vadimus?

Quo Vadimus?

Aydınlığa doğru.

QUO VADİMUS İÇİN ELEŞTİRİ (*)

Aziz Nesin

Nişantaşı 18 Mart 1985

Çok Sevgili Yalçın Küçük,

On günü geçti, hergün mektubunu yanıtlamaya karar veriyorum, olmuyor. Nedenleri çok... Ama en başta şu: Tartışma konumuzu kitabına alacağını söyleyince, kitabının bana gönderdiğin «Apologia veya nasıl okumamalı» bölümünü bikez daha okumak gereğini duydum.

Ben sana bu yanıtımı özgürce yazayım da, sen içinden seçeceğin bölümleri, tümceleri istediğin gibi kitabına aktar. Şimdi ben, kitaba girecekmiş diye özenle yazarsam, çok yapay bir yanıt olacak.

Yanıtımı vermeden önce gördüğüm bir rüyamı anlatacağım. Bu rüyayı sana Nişantaşı'nda olduğumuz 15 Mart akşamı anlatmalıydım. Çünkü rüyayı o sabahın çok erken saatinde görmüştüm. Ama o akşam, öyle yorgundum ki -durumumdan da anlamışsındır- rüyayı filân unuttum.

Rüyalarımı çok seviyorum; ne olağanüstü, ne fantas-

(*) Aziz Bey'in eleştiri yüklü mektubu, «Quo Vadimus» dizgide iken, elime geçti. Hiç değişiklik yapmadan çalışmama ekliyorum. Tekrar teşekkürlerimi yazıyorum.

Hukukçu Dostum Gülçin Çaylıgil, bu mektubu ve çalışmanın bütününü, yine okudu ve inceledi. «Quo Vadimus» da, Sevgili Gülçin'in titiz süzgecinden geçtikten sonra okuyucularıma sunulmuş oluyor.

Gülçin Çaylıgil'e de teşekkürlerimi yazıyorum.

tik, gerçeküstü ve gerçekdışı bir dünya, ama yine de özünde gerçeği taşıyor. Yayınlanacak «Mum Hala» adlı kitabımda rüyalarım geniş yer alacak.

Rüyam şu: Büyük bir konferans salonunun girişindeyim. Çok kalabalık, giren çıkan... Hepsi de önemli kişiler ve üniversite gençliği... Senin bir kitabın çıkmış. Hangi kitap, bilmiyorum. Kitabının içinde, benim de katılmadığım, yanlış bulduğum bir bölüm var. Üstelik bu bölüm, senin eski yazdıklarınla çeliişkiliymiş. Bana bu konuda düşüncemi soruyorlar. Ben salonda, düşüncemi herkese açıklayacakmışım.

Çok zor durumda kalıyorum. Ne yapacağımı bilemiyorum. Konuşup düşüncemi söylesem, neden sana katılmadığımı, yanlışını söylesem, dostluğa sığmıyor. Tersini söylesem, kendime karşı ayıp... Konuşmak istemediğimi, bana önceden bildirilmediğini, hazırlıklı olmadığımı, emrivaki yapıldığını filân söylüyorum. Çok üsteliyorlar. Öyle oluyor ki, konuşmazsam, kaytarmış olduğum kanısına varacaklar. Tam o sırada General Evren, sivil kılıkta yanımdan geçiyor.

Konuşmak zorundayım. Nasıl sıkılıyorum, bunalıyorum... Demagoji yapsam mı diye düşünüyorum. Kendime yakıştıramıyorum. Çevremdekiler beni salona doğru götürüyorlar. Salon çok kalabalık ve büyük. Salona girerken, yine solumda duran Evren'i görüp, geçiyorum. Kürsüye çıkarıyorlar. Rüyadaki o sıkıntımı anlatmam zor. Birden aklıma, Valâ'nın «Va-NU», Ahmet Emin Yalman için söylediği bir söz geliyor. O sözü ve örneği dayanak yaparak, seni savunuyorum ve o bölümde yazdıklarının neden bize yanlış geldiğini, neden eski yazdıklarınla çelişkili göründüğünü bir güzel açıklıyorum. Uzun uzun anlatıyorum. Sonunda dinleyenler bana katılıyor. Çok mutlu oluyorum ve kendikendime, demagoji yapmadan, yalan söylemeden bu işi başardığım için övünüyorum. Çok zeki insan olduğum kanısına varıyorum. Gülerek uyandım. Bisüre yatakta, bu rüyanın etkisinde düşündüm tembel tembel... Valâ'nın Ahmet Emin için ne söylemiş olduğunu merak etmişsindir. Anlatayım. Ahmet Emin Yalman için hep dönek derlerdi

ve döneklik ettiğini belgelerle de kanıtlarlardı. Valâ bugün şöyle demişti bir yemekte:

— Ahmet Emin'e dönek diyorlar, oysa adam dönek değil, tersine hep olduğu yerde duruyor, ama dünya dönüyor. Dünyanın döndüğünün farkına varmadığı için gördüklerini, yani hep durmadan değişenleri yazdığı için O'nu dönek sanıyorlar.

Ben işte bu savdan kalkarak, gerçeğin, salt gerçeğin hiçbir zaman saptanamayacağını ileri sürüp, senin o yazının gerçeğin bir ânını yansıttığını filân söylemiştim rüyamda.

Neden bu rüyayı gördüğümü düşündüm yatakta o sabah. Bir gün önce Şehir Tiyatrosu'ndan bir görevli Çatalca'ya telefon ederek -ki çok zordur Çatalca'ya telefon etmek- Atatürk Kültür Merkezi'nde Şehir Tiyatro... (tam burda mektubu kesmek zorunda kalmışım, Miller ve Pinter'le birlikte olmak için; şimdi 20 Mart Perşembe, saat 08,02, sürdürüyorum kaldığım yerden) ..larının yetmişinci yıldönümü törenine çağırıyordu beni ve Devlet Başkanı'nın da onur vereceğini ekliyordu. Olur dedim ama gidip gitmemekte ikircikliydim. Ya orda bir ters raslantıyla karşılaşırsam...

İşte bu düşüncenin etkisiyle olacak, rüyamda O'nu görmüş olacağım. Rüyanın sana ilişkin olması da, sen yanıtımı kitabına koymak istemiştin ya, kafamda hep o vardı.

Şimdi gelelim anakonuya: Bilimsel yöntem... Şöyle yazmışsın:

«Bilim, iki kişi arasındaki konuşmayı, konuşan iki kişiden biri yazmamışsa, kaynak olarak kullanmaz.... Demirel ile Turgut Özal yada Woodward ile Turgut Bey arasındaki konuşmayı bunlardan birisi yazmamışsa yada tutanakta yer almamışsa, bilim, bunları kesinlikle kaynak saymaz. Üstelik biri yazmış olsa bile, diğer bir kaynaktan desteklenmedikçe, kullanmaz.»

Neyazık ki, seninle bilimsel bir yöntem üzerinde tartışmak durumunda kalıyorum, üstelik ben bir bilimci de değilken. (Bilimci ile bilgini ayrı anlamlarda kullanıyorum.

Bilimler sözcüğünü de tutmuyorum. Örneğin bana göre sen bir bilimcisin, ama dahaca bilgin değilsin.) Çocukluğumda içimde hep bilimci olma özlemi vardı. Koşullarım elvermediğinden olamadım. Buyüzden olacak, bilimcilere büyük saygım vardır. Bu saygım dolayısıyla, herhangi bir bilimci bilimin saygınlığına uymadığı, kendi saygınlığını koruyamadığı zaman onlardan tiksiniyorum. Benim için bilimcilik ve sanatçılık hertürlü başka işlerden daha üstün, daha yücedir. Buyüzden, bilimsel bir konuda, yani senin uzmanlık alanın içinde seninle tartışmaya girmeyi istemezdim. Elbet bilimsel yöntemleri sen benden iyi bilirsin, bilmelisin. Ne var ki, bilimsel yöntemler de aklın ve mantığın dışında olamazlar. İşte bu nedenle, senin bilimsel yöntem diye ileri sürdüğün sava kesinlikle katılamıyorum. İkl kişi arasındaki bir konuşmayı, o iki kişiden biri yazmamış, üçüncü bir kişi yazmışsa ve o yazıp yayınladıktan sonra, aralarında konuşan iki kişi, kendileri için yazılanları yalanlamamış yada yanıtlamamış, hatta gerekirse bu konuda mahkemeye başvurmamışsa, benim mantığıma göre, bilim bu yazıyı kullanabilir, kullanmalıdır ve kullanıyor da... (Burda elbet toplumsal bilimler sözkonusu. Yoksa örneğin halkbilim gibi bilimler, bırak konuşulanları yazılanları, söylentileri, dedikoduları bile kullanabillr.) Çok yakın günlerimizden bir örnek vereyim: Daha geçenlerde Milliyet Gazetesinde Yassıada Komutanı Albay Tarık Güryay'la bir konuşma yayımlandı. (Yanılmıyorsam, bu konuşmayı da Emin Çölaçan yapmıştı.) Bu konuşmasında Tarık Güryay şöyle bişey anlatıyor. Millî Birlik Komitesi üyesi Suphi Gürsoytırak Yassıada'ya geliyor. Salim Başol, Suphi Gürsoytırak ve Tarık Güryay birlikte öğle yemeği yiyorlar. Yemekte Gürsoytırak, Salim Başol'a, en az altmış kişinin idam edilmesini istediklerini söylüyor. Salim Başol, sesini çıkarmıyor, sıkılmış gibi görünüyorsa da...

Anlatılan olay işte bu. Şimdi bu olay bir bilimsel kaynaktır.

Anlatılan bu olay, konuşan iki kişiden biri yazmadığı, üçüncü bir kişi anlattığı halde, bir bilimsel kaynak-

tır. Çünkü, aralarında konuşan iki kişi, yani Salim Başol'la Suphi Gürsoytırak yaşıyorlar ve bu konuşmayı yalanlamamışlardır ve yanıtlamamışlardır ve bu konuda hiçbir başvuruda bulunmamışlardır. Artık bilim, bu konuşmayı belge olarak benimsemek zorundadır. İşte benim mantığım bu... Akıldışı bir bilimsel yöntem olacağına inanamam.

Senin de bir yazında belirttiğin gibi, bir bilimci, araştırdığı bir konuda yayımlanmış herhangi bir kaynağı görmediğini, bilmediğini söyleyemez, buna hakkı yoktur. Nasıl ki, okuryazar bile olmayan, hatta yaşamı boyunca köyünden dışarı çıkmamış olan bir yurttaşın bile, bütüüüüün yasaları bildiği varsayılıyorsa, o yurttaş bile bütün yasaları bilip onlara uymak zorundaysa, bilimci de yazdığı bir konudaki bütün kaynakları bilmek zorundadır. Yani, Salim Başol da, Suphi Gürsoytırak da, birer aydın kişi olarak, biz Tarık Güryay'ın gazetedeki konuşmasını görmedik demek hakkına sahip değillerdir. Yani Tarık Güryay'ın savını kabul etmişlerdir.

Kendimden de örnek vermek isterim. Benim için yayınlanmış yalan ve yanlış yazılara hemen yanıt verip olayın doğrusunu yazıyorum. Çok kişi «yanıt vermeğe değmez...» diyor, beni bu davranışımdan dolayı kınıyor. Ne demek değmez? Ben Türkiye'ye, tarihe, geleceğe, insana ve kendime değer verdiğim için yanlışı düzeltiyorum. Benim için yapılan yanlışı ben düzeltmezsem, o yanlışı benimsemiş ve doğru saymış olurum ve bu yanlış kaynak olarak kullanılabilir.

Bilim kılı kırk yarmalıdır. Yani senin şu sözün doğru: «...diğer bir kaynaktan desteklenmedikçe kullanılamaz.» haklısın, bir değil, varolan bütün kaynaklardan... Çünkü alabildiğine değişken olan insan öyle koşullar içinde bulunabilir ki, bir yanlışa yanıt veremez, hatta benimsemiş bile görünebilir. Bilim bunu da, başka kaynaklara başvurarak gerçekleştirmeli, değerlendirmelidir. Örnek vereyim. Senin Esat Adil'in bir yazısına dayanarak verdiğin yargıyı, konunun içyüzünü, arka nedenlerini anlatarak düzeltme gereksinmesini duymuştum, sen de kabul etmiştin.

Yine kendimden bir başka örnek vereyim. Kemal Tahir benim çok yakın dostumdu. Ama pek çok konuda anlaşamazdık. Her dostunu, her arkadaşını çok kötü çekiştirirdi. Benim kendisine söylediğim bir sözü, çok aleyhime değiştirerek çok kişiye anlattı. Bunlardan Halit Refiğ, bu sözü, hem bir dergide yazdı, hem bir kitabında kullandı. Ben bu yanlışı düzeltemedim. Çünkü dostum Kemal Tahir hastaydı, kanserdi ve bir ciğeri alınmıştı, o günlerde bana çok gereksiniyordu. O'nu incitmemek için susmak zorunda kaldım. Belki bu konu önemli olmayabilir, ama örnek olarak verdim bunu, bilim böylesine ayrıntıları bile araştırıp bulmak zorundadır.

Şimdi gelelim, Emin Çölaşan'ın kitabına. Ben Emin Çölaşan'ın da, kitabının da savunucusu değilim, ama O'nun yazdıklarının, kaynağı ne olursa olsun, hatta istersе kendisi uydurmuş bile olsun, birer bilimsel kaynak olabileceğine inanıyorum. Niçin? Çünkü, gizli yada açık, konuşmalarını yazdıkları kişiler, Demirel, Özal ve başkaları yaşıyorlar ve kitapta yazılanları yalanlamıyorlar. Olur mu böyle şey! Hatta IMF'ci yabancılar için de aynı şey... Konsoloslukların, elçiliklerin görevi ne? Kitabın o bölümlerinin çevrilip kendilerine verilmesi gerekirdi, yapılmıştır da sanırım... Yanıt vermeyi, politik pozisyonlarına uygun bulmuyorlarsa, kendileri de anılarında yazarlar, yanıt vermeden açıklarlar.

Şimdi daha önemli bir noktaya geliyorum.

Senin araştırmacıdan öte, irdeleyici, hatta didikleyici bir yanın var. Müthiş bişey bu... Kitabı, bir dedektif gibi inceliyorsun. Bunun çok yararı da, çok zararı da olabilir. Ben okuduğum kitaba saflıkla yanaşırım. Bu da benim iyiniyetlice eksikliğim. Bir kanıt bulmadıkça, anlatılanlara inanırım. Kişi, karşısındakini kendi gibi bilir denir ya...

Bu didiklemelerinin sonucunda özet olarak şöyle diyorsun: Emin Çölaşan'ın kitabı, Turgut Özal'a bir övgüdür, seçimde O'nu desteklemek için çıkarılmıştır. Ve kitapta başkaları için de, sanki özel kaynaklardan sağlan-

mış gibi anlatılanları da Turgut Özal, kendisi anlatmıştır Emin Çölaşan'a...

Kısaca dediklerin bunlar.

Oysa benim değerlendirmem büsbütün başka. Beni, kitapta yazılanları kimin anlattığı hiç ilgilendirmiyor. Bunları Turgut Özal, kendisi için anlatmışsa çok daha korkunç bişey bana göre. Bir insan nasıl bunları anlatabilir, tarih bilinci varsa, hatta...

Her kim anlatmış olursa olsun, anlatılanlar bana göre övgü değil, çok ağır yergidir. Ben böyle yorumluyorum, böyle değerlendiriyorum. Kitabı da işte buyüzden beğendim. Bunları Özal kendisi anlatmışsa, kendini iyice ele vermiştir.

Yahu, bizi soymak isteyenler, paranızın değerini şu kadar düşürün diye düşünürlerken, adam, hayır efendim, ben sizin istediğinizden on kat daha düşürürüm, diyor... Övünmek bunun neresinde?.. Hırsız eve girmiş, bulduğunu götürüyor, evin erkeği, aman şunları da unutma al, diyor hırsıza... Beş kızı olan baba, damat adayını evine alıp kızları peşkeş çekiyor, küçüğünü dene, beğenmezsen öbürlerini de elden geçir, haaa unutma, bir de karıma bakarsın diyor... Ben Türkiye'nin ekonomik ve malî sorumlularının Dünya Bankası ve IMF yetkililerine olan davranışını, Çölaşan'ın kitabına bakarak, böyle yorumladım.

Dünyada öyle övgüler vardır ki, yergiden bin beterdir. Sana kitaptan bidolu örnek verebilirim.

Ben yine Emin Çölaşan'ın kitabının çok önemli bir gazetecilik olayı olduğuna inanıyorum.

Türkiye ve Türkiye'ye benzer ülkelerin sonuçta durumu ne olacak, ne olabilir? Bu kitap, ötedenberi düşündüğüm bu konu üstünde beni bikez daha düşündürdü. Kristof Kolomb'un yumurtası gibi bir umar buldum, söylesem, bir ekonomist olarak sen de benim bilgisizliğime şaşacaksın.

Bir zamanlar emperyalizme karşı kurtuluş savaşı da akılsızlık sayılıyordu. Ama bunu ilk Türkler başardı. Nedir bu, umar? Türkiye'den bütün alacaklı olan devletlere

şöyle demek: «Bütün borçlarımı size bağışladım...» Yani, sizin dilinizce Moratoryum... Bilgisizliğime şaştın elbet. Ekonomik abluka, yok fabrikaların, asker gereçlerinin yedek parçaları, yok petrol... Türkiye'nin elinde öyle bir güç var ki, atom bombasından, nötron bombasından çok daha güçlü. Bu silâh elimizde oldukça, ve bu silâhı biz iyi kullanabilirsek, hiçbir kaynak bize güç yetiştiremez. Bu silâh, bizim coğrafyamızın bize sağladığı denge politikasıdır. Ne zaman bu denge politikasını iyi kullanabilmişse Türkiye, bağımsızlığını, özgürlüğünü koruyabilmiştir. Bu dengeyi Abdülhamit kullandı, ama en başarılı olarak Mustafa Kemal kullandı. İsmet Paşa da kullandı ama, zorunlu olarak Amerikan emperyalizminin kucağına attı Türkiye'yi. Bunda, senin bildiğinin ve savunduğunun tersine, Sovyetler Birliği'nin 1945 deki yanlış politikası etkili olmuştur. Yoksa İsmet Paşa'nın genel politikası hiçbir zaman antisovyet olmamıştır. Senin savunduğunun tersine, Stalin, Kars ve Ardahan'ı istemiş ve Boğazlar statükosunun değişmesi isteminde bulunmuştur.

Biz, tıpkı Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda olduğu gibi, denge şansımızı, «stratejik şansımızı» kullanarak emperyalistlere «borçlarımızı size bağışladık!» diyebiliriz. Ama bu yiğit, bağımsız, özgür ve akılcı yönetim nerede? Bunu, nasıl olsa dünyada bir ülke eninde sonunda yapacaktır, yapmak zorundadır. Biz bu işi, Güney Amerika ülkelerinden çok daha iyi yapabilecek durumdayız. Bunun adı ille «moratoryum» olmayabilir, adı değişebilir, ama aslında moratoryumdur bu... Alacaklı devletlere, IMF'ye ve Dünya Bankası'na alacaklarını ve faizlerini isteyince, «Ulan parayı kime verdinse ondan iste!» demek zorunda kalacak namuslu bir yönetim ülkelerden birinde kesinlikle çıkacaktır. Kime verdiler bu paraları? Türk halkı mı aldı ki, Türk halkı mı yararlandı ki, Türk halkından istiyorlar? Kime verdilerse, kim yararlandıysa ondan alsınlar.... Ben inanıyorum buna, er yada geç böyle olacak. Çünkü, bizim gibi ülkelerin günün birinde, bu uluslararası soyguncuları verebilecek hiçbişeyleri kalmayacak... Evini verir, eşyasını verir, kızını karısını verir, kendini verir, daha sonra?

Günümüzde adı moratoryum olarak konulmamış borç bağışlama olayı sessizce olmuştur. Haberin var mı bundan? İki buçuk milyonluk Arnavutluk, hem Çin devine, hem Sovyetler devine «borçlarımı size bağışlıyorum....» diyebilmiş ve on para ödememiştir.

Arnavutluk politikasını tuttuğumu sakın sanma! Ancak bu moratoryum her hangi bir ülkede gerçekleşince, arkası çorap söküğü gibi gelecektir, kanısındayım. Herneyse bu konuyu artık kapatıyorum, çünkü mektupluk konu değil. Bir rahat zamanımızda karşılıklı tartışırız.

Ek: Sovyetler'in istemlerinin kendilerince haklı nedenleri de vardı. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, Almanların baskısıyla Boğazlar'dan gizli olarak -ticarî eşya diye- Karadeniz'e Alman silâh ve cephanesi taşıyan gemileri geçirmişti. Yani Sovyetler, haklı olarak Türkiye'ye güvensizlik duymuşlardı. Ama yine de istek politikaları yanlıştı. Nitekim, yıllarca bu yanlışlarını düzeltmeye çalıştılar ama, Türkiye soluna çok büyük zarar verdiler.

Mektubundaki öbür konuları Ankara'ya gelince konuşuruz.

Selâmlar, sevgiler...

Yanıtımı ille kitabına almak istiyorsan, içinden istediğin bölümleri seçip alabilirsin.

Hoşça kal sevgili Yalçın Küçük.

YALÇIN KÜÇÜK'ÜN
YAYINLANMIŞ DİĞER KİTAPLARI :

- Aydın Üzerine Tezler 1
- Aydın Üzerine Tezler 2
- Aydın Üzerine Tezler 3 (Hazırlanıyor)
- Türkiye Üzerine Tezler 1
- Türkiye Üzerine Tezler 2
- Bilim ve Edebiyat